

1(1)

2024

ISSN 3105-3432

ZHETYSU UNIVERSITY

EAST-WEST

**Eurasian Scientific And Methodological Journal
For Master And Doctoral Students**

MARCH
2024

І.Жансүгіров атындағы Жетысу университеті
Жетысуский университет имени И.Жансугурова
Zhetysu University named after I.Zhansugurov

ISSN 3105-3432

EAST-WEST
Eurasian Scientific and Methodological Journal
for Master and Doctoral Students (EW ESMJ)

Журнал 2022 жылдың желтоқсан айынан бастап шығады
Журнал издается с декабря 2022 года
The Journal has been published since December 2022

№ 1(1) 2024

Талдықорған
Талдықорған
Taldykorgan

2024

Наурыз
Март
March

БАС РЕДАКТОР
Бурибаев Е.А. – з.ғ.д., профессор

Редакция алқасы (кенес)

Исалиева С.Т. - ғылыми редактор, ә.ғ.м., аға оқытушы (Абай атындағы ҚазҰПУ), **Момбек Ә.Ә.** - ғылыми редактор, п.ғ.к., қауым. профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ), **Бегалиева С.Б.** – п.ғ.д., профессор (әл-Фараби атындағы ҚазҰУ), **Жусупбекова Г.Г.** – PhD, аға оқытушы (Ш.Уалиханов атындағы КУ), **Жанбеков Х.Н.** – жер туралы ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ), **Мурзалинова А.Ж.** – п.ғ.д., профессор (М.Қозыбаев атындағы СҚУ), **Тлебаев Қ.Б.** – ф-м.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ), **Сақыпбекова М.Ж.** – PhD, доцент м.а. (әл-Фараби атындағы ҚазҰУ), **Абдулкаримова Г.А.** – п.ғ.к., доцент (Абай атындағы ҚазҰПУ), **Аккасынова Ж.К.** – PhD, аға оқытушы (Абай атындағы ҚазҰПУ).

Халықаралық редакция алқасы

Вернигора Влад – ә.ғ.к. (Khazar University, Баку, Әзірбайжан), **Имрани Заур Тагар** – г.ғ.к., доцент (Әзәрбайжан Республикасы БЖҒМ География институты, Баку, Әзірбайжан), **Чабан Наталия** – PhD, профессор (Кентерберри университеті, Крайстчерч, Жаңа Зеландия), **Валиев Орхан** – PhD, доцент (Khazar University, Баку, Әзірбайжан), **Вдовиченко Виктория** – PhD, адъюнкт профессор (Болонья университеті, Болонья, Италия), **Цао Жань** – білім магистрі, аға оқытушы (Цзилинь университеті, Чанчун, Қытай).

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР
Бурибаев Е.А. – д.ю.н., профессор

Редакционная коллегия (совет)

Исалиева С.Т. - научный редактор, м.с.н., ст.преподаватель (КазНПУ имени Абая), **Момбек А.А.** - научный редактор, к.п.н., ассоц. профессор (КазНПУ имени Абая), **Бегалиева С.Б.** – д.п.н., профессор (КазНУ имени аль-Фараби), **Жусупбекова Г.Г.** – PhD, ст.преподаватель (КУ имени Ш.Уалиханова), **Жанбеков Х.Н.** – д.н. о Земле, профессор (КазНПУ имени Абая), **Мурзалинова А.Ж.** – д.п.н., профессор (СҚУ имени М.Козыбаева), **Тлебаев К.Б.** – д.ф-м.н., профессор (КазНПУ имени Абая), **Сақыпбекова М.Ж.** – PhD, и.о. доцента (КазНУ имени аль-Фараби), **Абдулкаримова Г.А.** – к.п.н., доцент (КазНПУ имени Абая), **Аккасынова Ж.К.** – PhD, ст.преподаватель (КазНПУ имени Абая).

Международная редакционная коллегия

Вернигора Влад – к.с.н. (Khazar University, Баку, Азербайджан), **Имрани Заур Тагар** – к.г.н., доцент (Институт географии при МНО Азербайджанской Республики, Баку, Азербайджан), **Чабан Наталия** – PhD, профессор (Кентерберрийский университет, Крайстчерч, Новая Зеландия), **Валиев Орхан** – PhD, доцент (Khazar University, Баку, Азербайджан), **Вдовиченко Виктория** – PhD, адъюнкт профессор (Болонский университет, Болонья, Италия), **Цао Жань** – магистр образования, ст.преподаватель (Цзилиньский университет, Чанчун, Китай).

CHIEF EDITOR
Buribayev E.A. – Doctor of Law, Professor

Editorial board (council)

Issaliyeva S.T. – Scientific Editor, Master of Social Sciences, Senior Lecturer (Abai KazNPU), **Mombek A.A.** – Scientific Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Abai KazNPU), **Begaliyeva S.B.** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (al-Farabi KazNU), **Zhussupbekova G.G.** – PhD, Senior Lecturer (Sh.Ualikhanov KU), **Zhanbekov Kh.N.** – Doctor of Earth Sciences, Professor (Abai KazNPU), **Murzalinova A.Zh.** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (M.Kozybayev NKU), **Tlebayev K.B.** – Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor (Abai KazNPU), **Sakypbekova M.Zh.** – PhD, Acting Associate Professor (al-Farabi KazNU), **Abdulkarimova G.A.** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Abai KazNPU), **Akkassynova Zh.K.** – PhD, Senior Lecturer (Abai KazNPU).

International editorial board

Vernygora Vlad – Candidate of Social Sciences (Khazar University, Baku, Azerbaijan), **Imrani Zaur Tagar** – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor (Geography Institute of the Ministry of Education and Science, Baku, Azerbaijan), **Chaban Natalia** – PhD, Professor (University of Canterbury, Christchurch, New Zealand), **Valiyev Orkhan** – PhD, Assistant Professor (Khazar University, Baku, Azerbaijan), **Vdovychenko Viktoria** – PhD, Adjunct Professor (University of Bologna, Bologna, Italy), **Cao Ran** – Master of Education, Senior Lecturer (Jilin University, Changchun, China).

Учредитель: Исалиева С.Т. Зарегистрировано в КИ МИОР РК.
Свидетельство № KZ94VPY00060902 09 09.12.2022 г.
Периодичность: 4 раза в год. Адрес редакции: г.Алматы, мкр.Казахфильм, 18

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

Жаратылыстану және техникалық ғылымдар Естественные и технические науки Natural and Technical Sciences

Сейткамалова Н., Сейлова З.Т., Абдуллаева Б.С. «Алтын қима» құпиялары	7-18
Сейткамалова Н., Сейлова З.Т., Абдуллаева Б.С. Тайны «золотого сечения»	7-18
Seytkamalova N., Seilova Z.T., Abdullaeva B.C. Secrets of the “golden ratio”	7-18
Kanatnur A., Seidaz T.M. “New pipe” automated pipe systems	18-24
Қанатнұр А., Сейдаз Т.М. “New pipe” автоматтандырылған құбыр жүйелері	18-24
Канатнұр А., Сейдаз Т.М. Автоматизированные трубопроводные системы “New pipe”	18-24
Ichshanova A.I., Saidov A.M. Production of bakery products using flour from germinated wheat grains	25-34
Ищанова А.И., Саидов А.М. Өсіп-өнген бидай дәндерінен алынған ұнмен байытылған нан-тоқаш өнімдерін өндіру	25-34
Ищанова А.И., Саидов А.М. Производство хлебобулочных изделий с использованием муки из проросших зерен пшеницы	25-34

Әлеуметтік және қоғамдық ғылымдар Социальные и общественные науки Social and Public Sciences

Завьялова Е.Н. Влияние диверсификации банковских услуг на финансовые результаты	35-46
Завьялова Е.Н. Банктік қызметтерді әртараптандырудың қаржылық нәтижелерге әсері	35-46
Zavyalova E.N. The impact of diversification of banking services on financial results	35-46
Рахимбекова Ж.Ш., Сланбекова Г.К. Мектеп мұғалімдерінің кәсіби стресі мен эмоционалды жану ерекшеліктері	47-56
Рахимбекова Ж.Ш., Сланбекова Г.К. Особенности профессионального стресса и эмоционального выгорания школьных учителей	47-56
Rahimbekova Zh.sh., Slanbekova G.K. Features of professional stress and emotional burnout of school teachers	47-56
Сейтқали С., Есимғалиева Т.М. Жас отбасындағы ер адам мен әйел адамның рөлі	56-65
Сейтқали С., Есимғалиева Т.М. Роль мужчины и женщины в молодой семье	56-65
Seitkali S., Yessimgaliyeva T.M. The role of a man and a woman in a young family	56-65
Раисова Ж., Балгужинова Ж.Е. Революция университетской педагогики и системные меры развития высшего образования	65-73
Раисова Ж., Балгужинова Ж.Е. Университет педагогикасының революциясы және жоғары білімді дамытудың жүйелі шаралары	65-73
Raisova Zh., Balguzhinova Zh.E. The revolution of university pedagogy and systemic measures for the development of higher education	65-73

Санатпай П., Шалғынбаева К.К. Роль навыков soft skills в подготовке социальных педагогов	73-84
Санатпай П., Шалғынбаева Қ.Қ. Әлеуметтік педагогтарды даярлаудағы жұмсақ дағдылардың рөлі	73-84
Sanatpay P., Shalgynbaeva K.K. The role of soft skills in the training of social educators	73-84
Сахнова В., Шубаева Н.М. Условия развития творческих способностей детей дошкольного возраста на занятиях по изобразительной деятельности	84-95
Сахнова В., Шубаева Н.М. Бейнелеу өнері сабағында мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың шарттары	84-95
Sakhnova V., Shubaeva N.M. Conditions for the development of creative abilities of preschool children in visual arts classes	84-95
Zharkyn D., Baenova G.M. The trajectory of training is the key to the successful training of in-demand specialists in the labor market	95-103
Жарқын Д., Баенова Г.М. Оқыту траекториясы еңбек нарығында сұранысқа ие мамандарды сәтті дайындаудың кілті болып табылады	95-103
Жарқын Д., Баенова Г.М. Траектория обучения – залог успешной подготовки востребованных на рынке труда специалистов	95-103
Серикбай А.Е., Рахимбаева Б.Т. Ағылшын тілі сабақтарында және сабақтан тыс уақытта сандық білім беру және ақпараттық ресурстарын шет тілін үйренуге деген ынтаны арттыру құралы ретінде пайдалану	103-114
Серикбай А.Е., Рахимбаева Б.Т. Использование образовательных и информационных ресурсов на уроках английского языка и во внеурочное время как средство повышения мотивации к изучению иностранного языка	103-114
Serikbai A.E., Rakhimbayeva B.T. Use of educational and information resources in English lessons and extracurricular activities as a means of increasing motivation to learn a foreign language	103-114

Гуманитарлық ғылымдар мен өнер Гуманитарные науки и искусство Humanities and Arts

Nugumanova A.N., Avakova R.A. Lexical interference in the language of young people (based on social media)	115-124
Нұғыманова А.Н., Авакова Р.А. Жастардың тіліне лексикалық араласу (әлеуметтік желі негізінде)	115-124
Нугуманова А.Н., Авакова Р.А. Лексическая интерференция в языке молодежи (на материале социальных сетей)	115-124
Темірхан С.Қ., Рахимбаева Б.Т. Аудиовизуалды подкасттарды ағылшын тілі сабақтарында тыңдап-түсінуге үйрету құралы ретінде пайдалану	125-133
Темирхан С.Қ., Рахимбаева Б.Т. Использование аудиовизуальных подкастов как инструмента обучения аудированию на уроках английского языка	125-133
Temirkhan S.K., Rakhimbaeva B.T. Using audiovisual podcasts as a tool for teaching listening comprehension in English classes	125-133

Құметті әріптестер, құрметті авторлар!

Мұнда магистранттар мен докторанттарға арналған Eurasian Scientific and Methodological Journal «East-West» for master and doctoral students журналының бірінші саны жарық көрді, оның басты міндеті оқырмандарды отандық және шетелдік ғалымдардың жаратылыстану, техникалық, әлеуметтік, қоғамдық, гуманитарлық және өнер ғылыми-зерттеу, ғылым саласындағы зерттеулерімен таныстыру. Жаңа мерзімді басылымның шығарушысы – І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.

Журнал теория мен тәжірибенің зерттеушілерін, студенттерді, магистранттарды, докторанттарды және қызметтің әртүрлі салаларындағы оқытушыларды өздерінің жұмыс тәжірибесімен, ойларымен, идеяларымен, тұжырымдамалары мен бөлісуге, жетістіктер, шығармашылық ізденіс нәтижелері туралы әңгімелеуге шақырады.

Журнал классикалық академиялық ғылыми мерзімді басылымның дәстүрін ұстанады және зияткерлік пікірталас алаңына айналуға ұмтылады. Ғылыми журналдың электрондық форматын таңдау осы тақырыптық салада білім алмасудың шын мәнінде ашық моделін құру ниетімен түсіндіріледі.

Жаңа журналдың бірінші саны «Жаратылыстану және техникалық ғылымдар» айдарында «алтын қима» құпиясы туралы мақаламен және «New ріре» автоматтандырылған құбыр жүйесі және нан өнімдерін өндіру технологиясы туралы мақалалармен ашылады, өскен бидай дәндерінің ұнын пайдалану да қызығушылық тудырады.

Банктік қызметтерді әртараптандырудың қаржылық нәтижелерге әсері, мектеп мұғалімдерінің кәсіби күйзелістері мен эмоционалды күйзелістерінің ерекшеліктері, жас отбасындағы ерлер мен әйелдердің рөлі, университет педагогикасының революциясы, soft skills рөлі, мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, әлеуметтік педагогтарды дайындау дағдылары туралы мақалаларға назар аударамыз. «Әлеуметтік және қоғамдық ғылымдар» бөлімі еңбек нарығында сұранысқа ие мамандардың білім алу траекториясы туралы мақаламен аяқталады..

«Гуманитарлық ғылымдар және өнер» тақырыптық бөлімінде жастардың тіліне лексикалық араласу (әлеуметтік желілер негізінде) және ағылшын тілі сабақтарында тыңдап түсінуді үйрету құралы ретінде аудиовизуалды подкасттарды пайдалану туралы мақалалар ұсынылады..

Біздің журнал беттерінде Сіз өзіңіз үшін қызықты және пайдалы ақпарат табасыз, өзекті кәсіби проблемаларды талқылауға белсене қатысасыз, әріптестеріңіз бен серіктестеріңіздің тұрақты әңгімелесушісі бола аласыз деп үміттенеміз.

Журналдың бірінші нөмірін шығаруға үлес қосқан материалдарды дайындауға көмектескендері үшін редакция алқасы мен редакциялық кеңес мүшелеріне алғыс айтамыз және басылымымызда ұсынылған ғылыми салада жұмыс істейтін мамандарды бірлесіп жұмыс істеуге шақырамыз.

Журналға сәттілік пен ақ жол тілейміз!

Құрметпен, журналдың редакциясы

Уважаемые коллеги, дорогие авторы!

Перед Вами первый номер Eurasian Scientific and Methodological Journal «East-West» for master and doctoral students, основная задача которого – ознакомить читателей с исследованиями отечественных и зарубежных ученых в области естественных, технических, социальных, общественных, гуманитарных наук и искусства. Издателем нового периодического издания является Жетісуский университет имени И.Жансүгірова.

Журнал приглашает исследователей теории и практики, студентов, магистрантов, докторантов и педагогов разных сфер деятельности поделиться своим опытом работы, мыслями, идеями, концепциями, рассказать о достижениях, результатах творческого поиска.

Журнал следует традициям классического академического научного периодического издания и стремится стать интеллектуальной площадкой для обсуждения. Выбор именно электронного формата для научного журнала обусловлен стремлением создать настоящую открытую модель обмена знаниями в указанной тематической сфере.

Первый номер нового журнала открывает статья о тайне «золотого сечения» в разделе «Естественные и технические науки», а также вызовут интерес статьи об автоматизированной трубопроводной системе «New pipe» и технология производства хлебобулочных изделий с использованием муки из пророщенного зерна пшеницы.

Обращаем Ваше внимание на статьи о влиянии диверсификации банковских услуг на финансовые результаты, особенности профессионального стресса и эмоционального выгорания школьных учителей, роль мужчины и женщины в молодой семье, революцию университетской педагогики, роль навыков soft skills в подготовке социальных педагогов, развитие творческих способностей детей дошкольного возраста. Завершает рубрику «Социальные и общественные науки» статья о траектории обучения востребованных на рынке труда специалистов.

В фокусе тематической рубрики «Гуманитарные науки и искусство» статьи лексическая интерференция в языке молодежи (на материале социальных сетей) и использование аудиовизуальных подкастов как инструмента обучения аудированию на уроках английского языка.

Надеемся, что на страницах нашего журнала Вы найдете интересную и полезную для себя информацию, примете активное участие в обсуждении актуальных профессиональных проблем, станете постоянными собеседниками коллег и нашими партнерами.

Благодарим членов редакционной коллегии и редакционного совета за помощь в подготовке материалов, которые способствовали выходу первого номера журнала и приглашает к сотрудничеству специалистов, работающих в научных направлениях, представленных в нашем издании.

Пожелаем удачи журналу и в добрый путь!

С уважением, редакционная коллегия журнала

Dear colleagues, dear authors!

Here is the first issue of the Eurasian Scientific and Methodological Journal «East-West» for master and doctoral students, the main task of which is to familiarize readers with the research of domestic and foreign scientists in the field of natural, technical, social, public, humanities and art. The publisher of the new periodical is I.Zhansugurov Zhetysu University .

The journal invites researchers of theory and practice, students, master's students, doctoral students and teachers from various fields of activity to share their work experience, thoughts, ideas, concepts, talk about achievements, and the results of creative search.

The journal follows the traditions of the classic academic scientific periodical and strives to become an intellectual platform for discussion. The choice of an electronic format for a scientific journal is due to the desire to create a truly open model for knowledge exchange in this thematic area.

The first issue of the new journal opens with an article about the mystery of the “golden ratio” in the “Natural and Technical Sciences” section, and articles about the automated pipeline system “New Pipe” and the technology for the production of bakery products using flour from sprouted wheat grains will also arouse interest.

We draw your attention to articles on the impact of diversification of banking services on financial results, features of professional stress and emotional burnout of schoolteachers, the role of men and women in a young family, the revolution of university pedagogy, the role of soft skills in the training of social educators, the development of creative abilities of preschool children. The “Social and Public Sciences” section ends with an article about the educational trajectory of specialists in demand on the labor market.

The thematic section “Humanities and Arts” focuses on lexical interference in the language of young people (based on social networks) and the use of audiovisual podcasts as a tool for teaching listening comprehension in English lessons.

We hope that on the pages of our journal you will find interesting and useful information for yourself, take an active part in the discussion of current professional problems, and become regular interlocutors of your colleagues and our partners.

We thank the members of the editorial board and editorial council for their assistance in preparing materials that contributed to the publication of the first issue of the journal and invites specialists working in the scientific fields represented in our publication to collaborate.

We wish the journal good luck and a good journey!

Sincerely, the editorial board of the journal

Жаратылыстану және техникалық ғылымдар
Естественные и технические науки
Natural and Technical Sciences

МРНТИ: 27.01.45

<https://doi.org/10.65247/3105-3432-2024-1.01>

«АЛТЫН ҚИМА» ҚҰПИЯЛАРЫ

^{*1}Н.СЕЙТКАМАЛОВА^{id}, ¹З.Т.СЕЙЛОВА^{id}, ²Б.С.АБДУЛЛАЕВА^{id}

¹Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті
(Қызылорда, Қазақстан)

²Ташкент мемлекеттік педагогикалық университеті
(Ташкент, Өзбекстан)

*nursaule.seitkamalova@mail.ru, stsoias62@mail.ru, Barno-abdullaeva@bk.ru

Аңдатпа

«Алтын қима» ұғымының пайда болған уақытынан бері ғасырлар өтсе де, өзінің құндылығын, қолданбалылығын жойған жоқ. Зерттеу тақырыбы алтын қиманың тарихына қарай ойысса, ол туралы өзінің шығу тарихы ежелгі ұғым болса, соншалықты ол туралы айта беруге болады. Дегенмен де, біз бұл жолы тарихынан бұрын, оның қолданыс аясының кеңдігі туралы айта отырып, өзіндік ой-тұжырымдарымызбен бөліспекшіміз. Мақалада алтын қима қолданысының белгілі бір салалық қолданысы туралы емес, жалпы қолданыстары туралы баяндалады. Себебі, бізді бұл тақырыпқа жалпы, өз тарапымыздан қызығушылық алып келді. Айта беретін алтын қима құпиясы неде деген сұрақтарға жауап алғымыз келді. Алынған нәтижелері мен қолданыстары туралы тың пікірлердің шынайылығына, өлшеу және есептеу құралдарын қолдана отырып, көз жеткіздік. Алған нәтижелеріміз, алтын қиманың қолданыстарын шексіз айналамыздан таба алатындығымызға сендірді.

Түйін сөздер: Фибоначчи қатары, РНІ саны, «алтын қима», құпиялары, қолданыстары.

Кіріспе

Алтын қима ұғымы туралы айта бастағанда, оның шығу тарихы, қолданыстары туралы айтпай кету мүмкін емес. Бұл ұғыммен тіршіліктің барлығы дерлік байланысты десек, артық айтпаған болар едік. Математиканың даму тарихында бұл ұғым Фибоначчи қатары, пентакл, қасиетті пропорциямен тығыз байланысты болса, өнер саласының дамуында РНІ саны арқылы көрінеді, бұл сан шамамен 1,618-ге тең бола отырып, музыка және бейнелеу өнерінің дамуында ойып тұрып орын алған десе болады.

Қолданыс аясының кеңдігі соншалықты, кезінде бұл тұрақты туралы «құдай жаратқан пропорция», тіптен РНІ санын дүниені жаратушы ойлап тапқан деген аңыздар да пайда болып, әлі күнге дейін ғылыми негізделген, негізделмеген қолданыстары бола тұра, бұл тұрақты туралы жазылған дүниелерді ертегі - аңыз айтқандай қабылдайды. Осы сұрақты, яғни алтын қима шындығында қолмен ұстап, көзбен көретін тұрақты ма, әлде аңыз ба, өзімізге қоя отырып, ең болмағанда, тұжырымдалып, дәлелденген пікірлерге сүйеніп шешімін табуға, зерттеуімізді арнаймыз.

Негізгі бөлім

Математика тарихында «Алтын қима» ұғымы ерекше орын алған. Алтын қима ұғымы немесе, оны әдетте ерекше тұрақты ретінде, Фибоначчи қатарының бір қасиеті ретінде қабылдайды. Бұл ұғым пайда болғалы табиғаттан бастап, ғылымның барлық салаларында қолданысы туралы зерттеулер өте көп. Музыка әлемінде симфониялық туындылардың көркіне айналса, фундаментальді зерттеулердің музасына айналған десек қателеспейміз. Бүкіл халықты және ғылыми әлемді сүйсіндірген, небір зертеулердің іргесін қалаған бұл ұғымды РНІ санымен байланыстырады. РНІ санының құдыреті не, бұл қандай сан?

Осы сұраққа жауап іздеп көптеген ғалымдарымыз: Глейзер И. (1986), Маркушевич А.И. (1979), Баобабов А. (1999) және тағы басқалар, әр жылдары өздерінің еңбектерін арнаған.

Сандық мәні шамамен 1,618-ге тең болатын РНІ бейнелеу өнерінде де маңызды бөлшегі ретінде танылған. Алтын қима тұрақтысын әдеміліктің символы ретінде есептеген. Сурет әлеміндегі бұл санның әдемілігін суретте бейнеленген заттардың бөлік қатынастарының осы санға тең болатындығымен түсіндіреді. Осы қатынас орындалатын табиғаттағы, айналамыздағы заттар әдемі, сұлу деп қабылданған.

Ұлы математиктердің бірі Леонардоның лақап атымен танылған, Фибоначчи қатарының көп қасиеттері бар. Бұл қатардың өзі ерекше қатар, 1-ші және 2-ші мүшелері 1-ге тең, ал қалған мүшелері алдыңғы екі мүшесінің қосындысына тең болатын прогрессия болып табылады (1-кестеде).

1-кесте

Фибоначчи қатары

1-мүшесі	2-мүшесі	3-мүшесі	4-мүшесі	5-мүшесі	6-мүшесі	7-мүшесі	8-мүшесі	9-мүшесі	...
1	1	2	3	5	8	13	21	34	

Кестеге зер салып қарайтын болсақ, Фибоначчи қатарының тағы қасиетін көре аламыз. Қатар тұрған екі мүшесінің, олардың сандық мәндерінің қатынасы шамамен-1,618-ге шексіз жуықтауы. Мәселен, $1/1=1$; $2/1=2$; $3/2=1,5$; $5/3=1,67$; $8/5=1,6$; $13/8=1,625$; $21/13=1,615$, $34/21=1,619$ осылай жалғастыра берсек, 1,618 -ге шексіз жуықтағанын көреміз.

РНІ санының осы қасиеті айналамыздағы барлық тіршілік көздерінің пайда болуының, өмір сүруінің алғы шарты секілді. Мысалы, барлық өсімдіктер мен жануарлар, тіпті адамдардың да физикалық қасиеттері бойынша осы, алтын қима тұрақтысына байланысты екен. Сондықтан да болар, ерте заманда құдайға табынушылық замандарында, бұл санды «құдай жаратқан» деген пікір болған. Сол замандардағы көзі ашық, оқу-ілімге жақын адамдардың өзі 1,618 санын «құдай жаратқан пропорция» деп атаған.

Айналадағы табиғаттан осы сөзімізді растау үшін, мысалдар келтірейік: барлығымыз білетініміздей тіршілік иелерінің барлығы жұптасып өмір сүреді, және әрбір тіршілік иелерінің өмір сүру, көбею ерекшеліктері бар. Мәселен, аралардың көбеюі үшін аталықтар саны, аналықтар санынан аз болуы керек, аталықтар санының көбеюі олардың тіршіліктерінің тоқтауына немесе мүлдем жойылуына әкеледі. Ғажайыбы олардың, яғни аналықтары мен аталықтар санының қатынасы, 1,618 санына тең болады. Бұл сол аралардың бақытты, үйлесімді даму заңдылығын береді екен (1а-сурет).

Бұған мысалдарды көптеп келтіре беруге болады. Мысалы, теңіз малюскасы-наутилус бақалшығын қарастырайық. Бақалшықтың ерекше қасиеті, оның жүзуге ықпал ететін қабыршағына газ толтыратын, басы аяғының қызметін орындай алуы және денесі спираль іспеттес болуы. Бұл қасиетінен өзге тағы бір қасиеті спираль іспеттес бақалшығының әрбір орамының ішке қарай оралған келесі бөлігінің орамының өлшемдерінің қатынастары 1,618-ге тең болатындығында екен (1б-сурет).

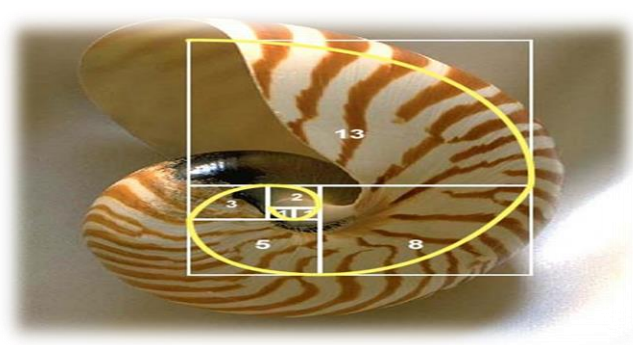
Сол сияқты, қыстың күні, терезеге аяздың әсерінен түскен, ерекше суреттер-қыраулар. Бұл қырауларды, терезеден көрген, ертеректегі әжелеріміз, Алланың құдыреті шексіз ғой деп тамсанған (бұл шамасы әйнегі бар, терезесі бар үйлер салына бастағанда болған оқиғалар). Әрине, бұл жерде айтайын дегеніміз қар қырауларындағы шапақтарының ұзындықтары мен бөліктері арасындағы қатынастың 1,618-ге тең болатындығында.

Жергілікті жерде көп өсетін, бәрі білетін күнбағыс, жүгері, барлық өсімдіктердің сабақтары мен жапырақтар арасындағы арақашықтық өлшемдерінің арақатынастары, жәндіктердің денесінің бөліктері арасындағы қатынастар, тіптен адам денесінің де және дене бөлшектерінің

де бөліктері арасындағы қатынастар тағы да осы алтын қима тұрақтысына тең болады. Соңғысын әркім өз денесінің бөліктерінің ұзындығын (бойы мен кіндігінен табанына дейінгі аралық, немесе, иықтан саусақтарының ұшына дейінгі аралық, шынтақтан тағы да сол саусақтардың ұшына дейінгі аралықтар және тағы сол сияқты бөліктері) бөліп тексерулеріне болады.

а) аралар ұясы

б) теңіз малюскасы-наутилустың бақалшығы

1-сурет. Алтын қима тіршілік иелерінде

Барлық жаратылыс иелерінде болатын бұл қасиет биологиялық, медициналық жаңа ғылыми зерттеулерге мұрындық болғаны айқын. Таза су, таза тағам құрамы, осы тіршілік иелерімен бірге жаратылып, қатар келе жатқаны рас болса, адам ағзаларындағы аурулар мен дерттердің пайда болуы осы алтын қима тұрақтысының ауытқуы салдарынан болуы әбден мүмкін. Сондықтан да медицинадағы жаңа серпіліс пен емдеудің жаңа әдіс-тәсілдері айналып келгенде ескіге, алтын қимаға қайта оралуда.

Осы жоғарыда айтылған мәліметтердің барлығы математика тарихын оқыту үшін өте құнды материал болып табылады. Және әрбір қызығушылық танытқан жас зерттеушілерге жаңа бастамаға негіз болады.

Әдебиеттерге шолу

Жоғарыдағы алтын қима шынайы ма, әлде аңыз-ертегі ме деген өзімізге қойған сұраққа жауап іздеп, көптеген ғалымдардың еңбектеріне шолу жасадық. Алтын қиманың шынайылығын дәлелдейтін тұжырымдарға негізделген, бұл идеяны қолдайтындар алтын қиманың салалық қолданыстарына: математикадағы алтын қима, оптика, механика, биология, сәулет, құрылыс, табиғаттағы, тіптен медицина саласындағы қолданыстарына іргелі ізденістерін арнаған. Мысалы, академик А.П.Стахов «Алтын қима, Египет өркениетінің құпиялары және үйлесімділік математикасы» атты еңбегінде геометриядағы қолданысына, кейінгі зерттеулерінде алтын қиманың негізінде математиканың жаңа түрі-қолданбалы математиканың туындауына себеп болғаны туралы баяндай отырып, әр түрлі ғылымдардағы математиканың қолданыс аясының кеңеюіне әкелгендігі туралы айтады. Жалпы осы еңбегінде египеттің өркениетті дамуы құпиялары және алтын қимаға қатысты барлық тарихи мәліметтерді зерттеді [Стахов А.П., 2006].

Ғалым-математик Л.Марек-Црняк «Алтын қима: табиғаттың ұлы құпиялары» атты кітабында, алтын қиманың табиғаттағы қатынастары туралы зерттеулерге арнаған. Табиғаттағы алтын қима туралы талай ғалым зерттегенмен, жалпы ғылымда осы алтын қима тудыратын сұлулық бар ма жоқ па деген сұрақ әлі уақытқа дейін бірегей тоғысқан пікір жоқ. Себебі, алтын қиманы мойындамайды, кейбіреулері алтын қиманы әдемі математикалық есептеулер мен формулалардан ғана көруге болады деп есептейді [Марек-Црняк Л., 2008].

Алтын қимаға табынушылар да жоқ емес. Канадада алтын қиманың халықаралық клубы бар, сол клубта көптеген ғалымдарымыз бас қосып, өздерінің зерттеулері туралы айтып, қызу талқылайды.

Ресейлік ғалым-математик А.П.Стахов сол клубтың белсенді мүшесі десе де болады, себебі барлық мақалаларында сол клубтың ғалымдарының пікірлеріне рахмет айтып жазған жазбаларынан байқауға болады.

Алтын қиманың математикадағы тың қолданыстары туралы шексіз айта беруге болады. 1976 жылдары осы тақырып мода болып басталғанмен, 2000 жылдардан бергі зерттеулерден көріп отырғанымыздай, алгебраның барлық тараулары мен өлшеу теориясы салаларындағы жаңа қолданыстарына іргелі зерттеулерін арнаған.

Айта кететін болсақ, 2009 жылы А.Беноволи бастаған швейцариялық бір топ ғалымдар «Фибоначчи тізбегі, алтын қима, Кальман сүзгісі және оңтайлы басқару» атты еңбегінде математикалық теориясын дәлелдесе, осы теорияны транспорттық басқару жүйелерінде оңтайлы басқаруға қолданысы туралы қазіргі күнге дейін ойлап табуда. Бұл зерттеуінде Кальман сүзгісі мен Фибоначчи сандары арасындағы байланыс бар екендігі дәлелденді. Нақтырақ айтсақ, әр түрлі шу көздері бірдей дисперсияға тең және олардың кездейсоқ таралуы Кальман сүзгісі бойынша бағаланғанда бағалау коэффициенттері және өлшемдердің дөңес сызықты комбинациясы арасындағы қатыстар Фибоначчи сандарына сәйкес келетіндігі көрсетілген [Беноволи А., Фаринак К., 2009].

Бір топ түрік математик-ғалымдары « m модульді үш деңгейлі Фибоначчи қатары» атты еңбектерінде алтын қима әдісімен математикада шешімін таппай жүрген, үшінші ретті теңдеуді шешуге болатындығын дәлелдеген [Озган Э., Айдын Х., Дикичи Р., 2003]. Осы зерттеу негізінде Фибоначчидің өте үлкен сандарын тез есептеу алгоритмі, дискреттік математикадағы басқа да қолданыстары туралы зерттеулер өз шешімдерін таба бастады.

1982 жылдары биологиядағы қолданыстары туралы жаппай айтыла бастады. Сол кездерде американдық ғалым «Құдай пропорциясының және Фибоначчи қатарының биологиялық мәні» атты мақаласында алтын қиманың стоматология мен ортодонтияда қолданысы туралы алғаш рет жазды және сол мақалада эстетикалық математика деген ұғым пайда болды, бұл ұғым әдемілік, сұлулықты сипаттайтын алтын қиманың тағы бір көрінісі болатын [Роберт М., 1982].

Алтын қиманың құндылығы шексіз бола тұра, бұл теорияны жоққа шығарғысы келетіндер де жоқ емес. Бұған мысал ретінде, әйгілі ресейлік лайфхакер А.Вдовенконың «Алтын қима дегеніміз не және ол барлық жерде бар деген дұрыс па?» атты мақаласында алтын қиманың осы уақытқа дейінгі тарихына шолу жасай отырып, оның универсалдылығына шүбә келтіреді. Мысал ретінде алған, теңіз малюскасі-наутилустың бақалшығына байланысты айтылған пікірді: «спираль іспеттес бақалшығының әрбір орамының ішке қарай оралған келесі бөлігінің орамының өлшемдерінің қатынастары 1,618-ге тең болатындығы», басқаша бұрмалау арқылы дәлелдеуге тырысқан. Яғни, әңгімесін бақалшықтың қабықтарының ішке қарай бұрылу коэффициенттерінің қатынастарына қарай бұрмалап жіберген [Вдовенко А., 2021].

Сонымен қатар, айта кететін жағдай А.Вдовенконың «алтын қима» ол әрдайым орындалмайды деп айтуы да жөн деп ойлаймыз. Себебі, өнер, сәулет, математика, музыка салаларында табиғи жолмен пайда болған туындылардың қатарында, алтын қимаға жауап бермейтін туындылар да болды. Атап айтар болсақ, музыка әлемінде ең алғаш пайда болған, тамаша туынды-симфония болса, музыка әлеміндегі бірнеше дүркін болып жатқан революциялардың нәтижесінде джаз, рок, поп және тағы сол сияқты бағыттар пайда болды, және олар осы уақытқа дейін мәдениеттің бір бөлшегіне айналған.

Ғалымдардың алтын қимаға арнаған соңғы жылдардағы еңбектері өте көп. Сондықтан да, жаңа теорияларды дәлелдеу үшін алтын қимаға жүгінушілік толастамағанын анық көруге болады. Мысалы, үндістандық ғалымдар өздерінің зерттеулерінде алтын қиманың музыкамен байланысы негізінде, Фибоначчи қатары мен үнді классикалық музыкасының арасындағы байланысты ноталардағы жәй интонация, бірегей темпераменті бойынша кестелік тұрғыда дәлелдеп көрсетеді [МС Синит, Шиха Трипати, KBB Мурти, 2020].

Канадалық тәуелсіз зерттеушілер өз зерттеулерін алтын қиманың материя мен энергияның алмасуының шекаралық есептерін шешуге арнаған, себебі шекаралық жағдайларда жылудың аз мөлшері мен көп көлемге таралуына қол жеткізеді. Ал, ағылшын ғалымдары, Лондон медициналық колледжінің, хирургия және оба ауруы кафедрасының мамандары Фибоначчи қатарының медицинада қолданысына зерттеулерін арнаған.

Медицинадағы Фибоначчи қатарының қасиеттерінің көптеген табиғи жағдайлардағы кездесуін зерттей отырып, тұқым қуалаушылық моделдерінде кездесетіндігін дәлелдеген [Хутан Ашрафян, Танос Афанасиу, 2011].

Американдық ғалымдар Фибоначчи сандарын домино, шахмат сияқты ойындардың компьютерлік үлгілерін жасауда, олардың қайтымдылық қасиеттерін қолданған [Джастин М., Ян Чжуан, 2022].

Калифорниялық ғалымдар компьютерлік графикадағы бірінші және екінші дәрежелі Фибоначчи қатарларының қасиеттері мен олардың қолданыстарына арнады. Осы зерттеулерінің нәтижесінде гиперкуб, Фибоначчи кубы және графигі, дәрежелердің тізбегі ұғымдары пайда болды [Омер Эгечиоглу, Иршич В., 2021].

Көріп отырғанымыздай, алтын қима тақырыбында зерттеулердің барлығы ресейлік және шетелдік ғалымдарға ғана тиесілі. Дегенмен, тарихи құндылықтарын дәріптеуге арналған студенттер мен оқушылардың жобалары жетерлік. Бұл жобаларда ғылыми-математикалық қолтаңба болмаса да, бұрынғы тұжырымдалған теоремаларға сүйене отырып, көптеген өмірдегі қолданыстары туралы баяндалған жұмыстар жетерлік. Тіптен Қазақстанның саяси дамуының өзін алтын қимамен байланыстырған еңбектер де бар. Сол еңбектердің бірінде: «Білікті интернационалдық саясаттың нәтижесінде біз математиктер айтатын алтын қима дейтінге қол жеткіздік деп жазады. Тәуелсіздік жылдарындағы еліміздегі қазақтардың саны 62% -ға жеткендігі туралы айта келе, 62 мен қалған 38 пайыз арасындағы қатыстың $62:38=1,63$ -ке тең болатындығын тілге тиек етеді [Сүлейменов О., 2015]. Ұлы жазушының бұл жазбасынан қазақстан халқы қанша миллионға жетсе де, пайыздық үлесі бойынша қазақтардың саны 62% болғанда ғана демографиядағы даму сапалы болады деп қорытындылауға болады.

Алтын қиманың шыққан уақытынан бері, оның сәулет өнеріне қатысты еңбектер де өте көп. Алтын қиманың сәулет өнеріне қатысы туралы қызықты фактілер өте көп. Біздің заманымызға дейінгі 5-ші ғасырдағы Грецияның Афины қаласында салынған Парфенон храмы туралы өте көп жазбалар бар. Соның бірінде «Сол заманда осындай керемет сәулет ғимаратын алтын қатынас есебімен салу адамзат ойының жүйріктігін көрсетеді.

Жалпы Қағбаның (Меккедегі) ғылыми тұрғыдан зерттелгені белгілі. Ұзақ есептеулер мен модельдеулердің нәтижесінде Мекке, нақтырақ айтқанда Қағба орналасқан жер, бүкіл жердің орталығы екендігі дәлелденген. Егер қолыңызға дүние жүзі картасын алып, ортасынан бүктеп, бір-біріне қосып көрсеңіз бұған оңай көз жеткізуге болады екен. Сондай-ақ, Қағбаның географиялық орналасуы алтын қимаға сәйкес келеді: оңтүстік полюстен Қағбаға дейінгі арақашықтық Қағбадан солтүстік полюске дейінгі арақашықтыққа қатынасы 1,618 тең деп жазылған қызықты фактілір де бар [Алмаханова Л., 2020].

Әдістер

Жоғарыдағы талданған ғылыми зерттеулерді шолу барысында, барлық нәтижелерге ғылыми негізделген тұжырымдар арқылы қол жеткізген. Натурал қатарлар теориясынан бастау алып, ерекше құрылған, Фибоначчи қатары математиктердің осы теорияны жетілдіруге және қолданыстарына байланысты көптеген зерттеулерін арнаған.

Осы зерттеу тақырыбымызда қол жеткізген нәтижемізге біз де көптеген ғалымдардың жұмыстарына шолу жасау арқылы келдік. Пайымдаулар барысында, өзіміздің айналамыздан алтын қима іздедік. Және оларды таптық та. Мүмкін бұл нәтижелер кейбір кісілер үшін

жаңалық болмауы да мүмкін, алайда ізденісіміздің нәтижелі болғанына біз сенімдіміз. Себебі, біздің алған нәтижелеріміз іргелі ғылыми зерттеулердің шынайы фактілерін зерделеу, талдау, саралау, пайымдау арқылы алынды.

Талдау

Дәлелі ретінде айтарымыз, Қазақстанның бас қаласы – Астананың ең көрнекті архитектуралық туындыларында осы қасиетті санға жүгінеді. Және бұл туындылардың негізгі идеялық авторы, Ел басы Н.Ә.Назарбаев. Төменде, сол туындылардың бірнешеуіне тоқталып, «алтын қима» тұрақтысы қалай көрініс беретіндігі туралы баяндаймыз.

Ақ орда монументі (2а-сурет). Биіктігі - 86 м. болатын бұл монументтің негізгі бөлігінің биіктігінің мұнара биіктігіне қатынасы «алтын қима» тұрақтысына тең [ҚР президентінің ресми сайтынан, 2022].

«Байтерек» монументі (2б-сурет). Жалпы биіктігі 97 м. Негізгі бөлігінің биіктігі 86 м. Сыртқы қоршаумен қосқандағы биіктігі 105 м. Бұл сандар арасында «тамаша» тұрақты болып саналатын 1,1 санының қайталануы байқалады [Серікжанқызы А., 2018].

Бейбітшілік пен келісім сарайы (2в-сурет). Барлығы атайтындай, әлемнің сегізінші таңғажайыбы биіктігі 62 метр және негізіндегі ені де сондай түзу пирамида пошымында салынған. Астанадағы Бейбітшілік және келісім сарайына ұқсас архитектуралық культті нысан бүкіл әлемде жоқ. Бұл құрылыстың бірегейлігі не мақсатпен салынғанда ғана емес, сондай-ақ пирамиданың салыну қағидатына да негізделеді. Оның негізін қыры 61,80339887 метр, биіктігі де 61,80339887 метр шаршы құрайды, бұл «Фибоначчидің алтын қимасы» қағидаттарына сай келеді. Пирамида алаңы 28 мың шаршы метрді, жалпы биіктігі 62 метрді құрайды [Мәдениет картасы, 2023].

а) Ақ орда монументі

б) «Байтерек» монументі

в) Бейбітшілік пен келісім сарайы

2-сурет. Астананың ең көрнекті архитектуралық туындылары

Мұндай қатыстарды, «Мәңгілік ел» қақпасының өлшемдерінен де табуға болады. Орта тұсындағы арка ұзындығы 12,4 метрге, ал арканың жоғары тұсы мен қақпа төбесіне дейінгі қашықтық 7,6 метрге тең. Екі шетінде орналасқан мүсіндер биіктігі 6,16 метрге тең, ал мүсіннің жоғары тұсы мен қақпа төбесіне дейінгі арақашықтық 9,9 метрге тең.

Сандық көрсеткіштердің қатынастарын қарастыратын болсақ, $12,4:7,6=1,63$; $9,9:6,16=1,61$ «алтын қима» тұрақтысына жуық сан болатынын байқаймыз. Демек, Қазақстанда да ел тамсанатындай архитектуралық туындылар бар екенін мақтан тұтамыз.

Бұндай ізденістер, натурал қатарлар теориясынан бастау алған. Натурал қатардың екі тізбекке жіктелуі мысалын қарастырайық (2-кесте).

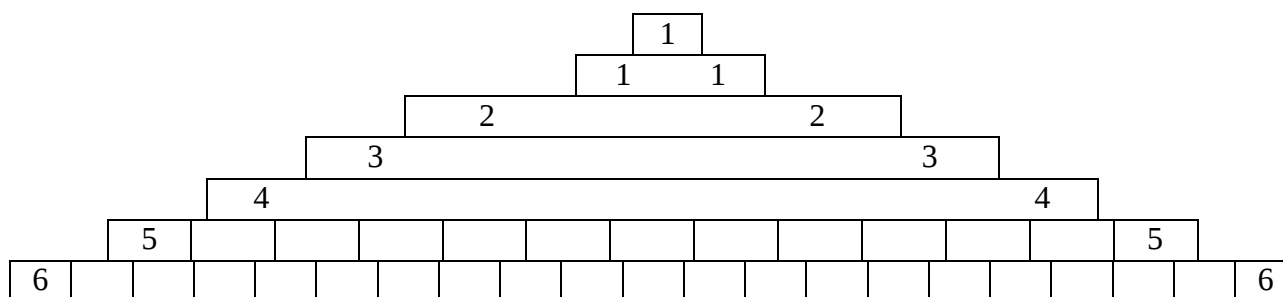
Көріп отырғанымыздай, туынды тізбектің әрбір мүшесінің мәні, реттік нөмірін екі еселенге тең болды. Осы мысалдың геометриялық жазбасын жасайтын болсақ, пирамида іспеттес қаланған кірпіштей сандар шығады. Алғашқы 6 мүшесі үшін суреттеп көрсетеміз (3-сурет).

Суреттен көріп отырғанымыздай, жеті қатардан тұратын үйдің бір бөлігіне ұқсайды. Төменгі қатардың ұзындығы (1-клетка) 21 -ге, келесі қатарлар ұзындығы 13-ке, 8-ге, 5-ке, 3-ке, 2-ге және 1-ге тең екенін байқаймыз. Бұл Фибоначчи қатары, демек осындай заңдылықпен салынған архитектуралық туындылар «тамаша туындыларға» жатады.

2-кесте

Натурал қатардың екі тізбекке жіктелуі

p/c	1	2	3	4	5	6	7	8	..	n-ші мүшесі
Натурал сандар қатары a_n	1	2	3	4	5	6	7	8	...	a_n
Туынды тізбек $b_n=a_n+n$	2	4	6	8	10	12	14	16	...	$b_n=a_n+n$

3-сурет. Туынды тізбектің геометриялық жазбасы

Біз осы зерттеу аясында алтын қиманың күнделікті тіршілігіміздің арнасында бар жоқтығы да қызықтырды десек, артық айтпаған болар едік. Күнделікті ішіп-жейтін тамағымыздан бастап, киер киіміміз осы тіршіліктің бір бөлшегі емес пе?! Осы орайда, тамақтардың сапасына қойылатын «алтын сапа» термині ойымызға келетіні анық. Мысал, ретінде күнделікті қолданыстағы сүт және ет өнімдерінің сапасына алтын қиманың қатысы бар ма, жоқ па соны көрмекшіміз. Біз бұл өнімдерді даярлаумен айналыспаймыз, сондықтан салалық анықтамалық әдебиеттерге жүгінеміз [Бейне-дәріс, 2022].

Сүт өндіру. Тығыздығы (+20⁰С кезіндегі үлес салмағы) ареометрмен анықталады. Қолданыстағы сүтте ол 1,027-1,033 аралығында өзгеруі мүмкін. Сүттің табиғилығын анықтау үшін тығыздық көрсеткіші қолданылады. Су қосылғанда тығыздық азаяды, майлылығы жоғарылаған сайын, ол көрсеткіш те артады. Сүттің құрамындағы альбуминдер-ең қарапайым табиғи глобулярлы белоктар. Альбуминге еритін белоктар тобындағы түйіршіктер кіреді, бірақ олардан, суда еріту қабілетімен ерекшеленеді. Осыған байланысты біз сүт тығыздығының альбумин тығыздығына қатынасын қарастырдық. Нәтижелер 3-кестеде көрсетілген.

3-кесте

Сүт тығыздығының альбумин тығыздығына қатынасы

1,618-ден аз	1,618-ге тең	1,618-ден көп
Сүттің тығыздығы: 1,028 кг/м ³ , ал сүттегі альбуминнің тығыздығы 0,748 кг/м ³ . Қатынасы=1.028/0.748=1.3747. Бұл нәтиже сүттің құрамындағы судың көптігін білдіреді.	Сүттің тығыздығы: 1,028 кг/м ³ , ал сүттегі альбуминнің тығыздығы 0,635 кг/м ³ . Қатынасы=1.028/0.635=1.618. Бұл нәтиже сүттің құрамындағы судың қалыпты екендігін білдіреді.	Сүттің тығыздығы: 1,028 кг/м ³ , ал сүттегі альбуминнің тығыздығы 0,056 кг/м ³ . Қатынасы=1.028/0.056=1.832. Бұл нәтиже сүттің сумен сұйылтылғанын немесе ауру малдан алынғандығын білдіреді.

Келесі тәжірибені ет өніміне арнаймыз.

Ет өндірісі. Біз көп мөлшердегі майлы етті жеудің жүрек-тамыр жүйесі ауруларының дамуына немесе аурудың өршуіне әкелетінін білеміз. Бұл еттегі холестериннің өте көп мөлшерде болуымен, ал талшықтардың ет құрамында өте аз болуымен түсіндіріледі. Тәжірибелік жағдайда алынған көрсеткіштерді зерделеу арқылы қалыпты жағдайда, майлы және майсыз ет холестеринінің целлюлозаға қатынасын қарастырдық. 4-кестеде нәтижелерін көрсетеміз.

4-кесте

Майлы және майсыз ет холестеринінің целлюлозаға қатынасы

1,618-ден аз	1,618-ге тең	1,618-ден көп
Майсыз еттің холестерині: 42%. Целлюлоза: 32,94%. Қатынас=42/32.94=1.275.	Қалыпты еттің холестерині: 50%. Целлюлоза: 30,90%. Қатынас=50/30.90=1.618.	Майлы (шошқа) еттің холестерині: 70%. Целлюлоза: 37,43%. Қатынас=70/37,43=1.87.

Қазіргі кезеңде адамдардың ойланбай араласуының нәтижесінде табиғаттың теңдігі бұзылып, адамзат зардап шегуде. Бұл құбылыс математикалық «теңдеу» ұғымының «теңсіздік» ұғымына айналуы іспеттес. Мысалы: Арал экологиясының бұзылу салдарынан су құрамында табиғи мөлшерде болуға тиісті тұздардың көбейіп немесе азайып кетуінің, яғни теңдіктің бұзылуынан Қазақстан және Орта Азия елдері ғана емес бүкіл дүние жүзі зардап шегуде.

Мысалы, таза судың құрамындағы сульфаттар мен құрғақ қалдықтың мөлшерін есептеуге арналған есепті қарастырайық. Бұл есеп күнделікті газет беттерінде жарияланатын СЭС-тің су сапасын тексеру қорытындысына негізделіп құрастырылған. Әдетте, бұндай СЭС қорытындысы және экономикалық ахуалдар туралы жазбаларға көз жүгіртемізде қоямыз, тіптен кей оқырмандарды бұл жазбалар қызықтырмайды да. Ал, біз үшін бұл жазба қорытындысынан құралған есептерді шығара отырып, қаншалықты күнделікті тұтынып отырған судың ластығына көз жеткізіп қана қоймай, таза су құрамындағы сандық көрсеткіштердің арасындағы қатынастар алтын қиманы құрайтындығы туралы нәтиже алдық.

Есеп. СЭС-тің су сапасын тексеру қорытындысында сульфаттар мөлшері 6,6 есеге, құрғақ қалдық мөлшері 1,1 есеге көбейгенін көрсетті. Бұл қалыпты жағдайдан (таза судағы мөлшерінен) 2900 мг/л-ге көп. Сульфат пен құрғақ қалдықтың таза судағы мөлшері қандай болу керек деген сұрақты өзімізге қойдық.

Шешуі: x_1 сульфаттар

x_2 - құрғақ қалдық мөлшері болсын.

Есептің шарты бойынша

$$\begin{cases} x_1 + x_2 \leq 1500 \\ 6,6 x_1 + 1,1 x_2 \leq 1500 + 2900 \end{cases}$$

$$\begin{cases} x_1 + x_2 \leq 1500 \\ 6,6 x_1 + 1,1 x_2 \leq 4400 \end{cases}$$

Жүйенің шешімі: $x_1 \leq 500$; $x_2 \leq 1000$

Яғни таза судағы сульфаттар мөлшері 500 мг/л-ден құрғақ қалдық мөлшері 1000 мг/л-ден аспау керек.

Бізді қызықтыратыны осы сульфаттар мен құрғақ қалдық мөлшерінің таза судағы басқа құрамдарымен қатыстары. Мысалы, ауыз судың кермектілігін анықтайтын кальций және магний тұздары тым аз болса, адам сүйегінің сынғыштығы басым болады, ал фтордың азаюы, кариес қаупін, темір, мыс жетіспеушілігі анемияның туындауына, никельдің кем болуы көз ауруларына шалдығатындығының басты шарттары екен. Міне осы айтылған судың құрамдас бөліктері барлығының 38,2 % құрайды екен. Бұл жерде де алтын қима бар.

Жалпы барлығымызға мәлім дерекке сүйенетін болсақ, барлық тірі ағзалардың 60 %-дан астамы судан тұрады екен. Бұл алтын қиманы береді. Демек, адам ағзасындағы су құрамының алтын қимадан ауытқуы көптеген аурулардың пайда болуына бірінші кезекте себепші болады. Қазақтар: «Ауру астан, дау қарындастан», - деп бекер айтпаса керек.

Осыған ұқсас нәтижелерді тұтыну өнімдері бойынша да жасауға болады. Мәселен тұтыну өнімдерінің А, В, С және Д сортқа бөлінуінде үлкен сыр бар. Оларды әдетте, олардың сапасына байланысты айтамыз. Сапалық көрсеткіштері болып табылатын, сандық мағыналарына талдау жасайтын болсақ, олардан алтын қиманы оңай таба аламыз.

Қорытынды

Жоғарыда қарастырған зерттеу нәтижелері, айналамыздан тапқан «алтын қиманың» аз бөлігі ғана. Алтын қимаға байланысты көптеген ғылыми нәтижелер бар. Соларға сүйене отырып, шексіз көп алтын қимаға қатысты қолданыстарды айта беруге болады. Ғажабы, өзің көріп жүрген дүниелерге сапалық деңгейде қайта баға бере алатындығымызда.

Зерттеу жұмысының нәтижелерін математикаға қызығушылық танытқан, бастауыш сынып оқушыларына, сыныптан тыс және үйірме жұмыстарында қолдануға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Alexey Stakhov (2006) The golden section, secrets of the Egyptian civilization and harmony mathematics. *Chaos, Solitons & Fractals*, 30, 2, October, 490-505 [Электрондық ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.chaos.2005.11.022> (өтінім берілген күні: 30.01.2023).
- L.Marek-Crnjac (2008) The Golden Section: Nature Greatest Secret. *Chaos, Solitons & Fractals*, 35, 2, January, 423-424 [Электрондық ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.chaos.2007.06.127> (өтінім берілген күні: 30.01.2023).
- A.Benavolia L.Chiscib A.Farinac (2009) Fibonacci sequence, golden section, Kalman filter and optimal control. *Signal Processing*, 89, 8, August, 1483-1488 [Электрондық ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.sigpro.2009.02.003> (өтінім берілген күні: 30.01.2023).
- Engin Özkan, Hüseyin Aydın, Ramazan Dikici (2003) 3-Step Fibonacci series modulo m . *Applied Mathematics and Computation*, 143, 1, 20 October, 165-172 [Электрондық ресурс]: URL: [https://doi.org/10.1016/S0096-3003\(02\)00360-0](https://doi.org/10.1016/S0096-3003(02)00360-0) (өтінім берілген күні: 30.01.2023).
- Robert M. Ricketts (1982) The biologic significance of the divine proportion and Fibonacci series. *American Journal of Orthodontics*, 81, 5, 1982, 351-370 [Электрондық ресурс]: URL: [https://doi.org/10.1016/0002-9416\(82\)90073-2](https://doi.org/10.1016/0002-9416(82)90073-2) (өтінім берілген күні: 30.01.2023).
- Вдовенко А. (2021) Что такое золотое сечение и правда ли оно повсюду. *Лайфхакер* [Электрондық ресурс]: URL: <https://lifestyle.ru/zolotoe-sechenie/> (өтінім берілген күні: 30.01.2023).
- Sinith M.S., Shikha Tripathi, Murthy K.V.V. (2020) Raga recognition using fibonacci series based pitch distribution in Indian Classical Music. *Applied Acoustics*, 167, October, 107381 [Электрондық ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.apacoust.2020.107381> (өтінім берілген күні: 30.01.2023).
- Hutan Ashrafi MRCS Thanos Athanasiou FETCS (2011) Fibonacci Series and Coronary Anatomy. *Heart Lung and Circulation*, 20, 7, July, 483-484 [Электрондық ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.hlc.2011.02.008> (өтінім берілген күні: 30.01.2023).
- Justin M. Troyka, Yan Zhuang (2022) Fibonacci numbers, consecutive patterns, and inverse peaks. *Applied Mathematics and Computation*, 141, October, 102406 [Электрондық ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.aam.2022.102406> (өтінім берілген күні: 30.01.2023).
- Ömer Eğecioğlu Vesna Iršič (2021) Fibonacci-run graphs II: Degree sequences. *Applied Mathematics and Computation*, 300, 15 September, 56-71 [Электрондық ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.dam.2021.05.018> (өтінім берілген күні: 30.01.2023).

- Ömer Eğecioğlu, Vesna Iršič (2021) Fibonacci-run graphs I: Basic properties. *Applied Mathematics and Computation*, 295, 31 May, 70-84 [Электрондық ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.amc.2021.02.025> (өтінім берілген күні: 30.01.2023).
- Сүлейменов О. (2015) Алтын қима. Назарбаевпен қалай өсіп-өркендедік. *Қазақ әдебиеті*, 20 тамыз [Электрондық ресурс]: URL: <https://qazaqadabiet.kz/1359/altyn-ima-zolotoe-sechenie-nazarbaevpen-alaj-sip-rkendedik> (өтінім берілген күні: 30.01.2023).
- Алмаханова Л. (2020) Қағбаның қандай құпиясы бар? *Қазақстан мұсылмандары Діни басқармасының ресми сайты*. 5 наурыз [Электрондық ресурс]: URL: <https://www.muftyat.kz/kk/articles/edification/2020-03-05/30485-kagbanyn-kandai-kupiasy-bar/> (өтінім берілген күні: 30.01.2023).
- Ақорда (2022) *ҚР президентінің ресми сайты* [Электрондық ресурс]: URL: https://www.akorda.kz/kz/republic_of_kazakhstan/akorda/ (өтінім берілген күні: 30.01.2023).
- Сейтжанқызы А. (2018) 300 тонна шарды көтеріп тұрған «Астана-Бәйтерек» монументі жайлы не білеміз. *КАЗИНФОРМ*, 31 мамыр [Электрондық ресурс]: URL: https://www.inform.kz/kz/300-tonna-shardy-koterip-turgan-astana-bayterek-monumenti-zhayly-ne-bilemiz_a3271090 (өтінім берілген күні: 30.01.2023).
- Ескерткіштер. Бейбітшілік пен келісім сарайы (2021) *Мәдениет картасы* [Электрондық ресурс]: URL: <https://culturemap.kz/kk/object/dvorec-mira-i-soglasiya> (өтінім берілген күні: 30.01.2023).
- Сүттің тығыздығын қалай анықтауға болады (2022) *Бейне-дәріс*, 23 ақпан [Электрондық ресурс]: URL: <https://kk.palatabledishes.com/10647938-how-to-find-out-the-density-of-milk> (өтінім берілген күні: 30.01.2023).

References

- Alexey Stakhov (2006) The golden section, secrets of the Egyptian civilization and harmony mathematics. *Chaos, Solitons & Fractals*, 30, 2, October, 490-505 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.chaos.2005.11.022> (otinin berilgen kuni: 30.01.2023).
- L.Marek-Crnjac (2008) The Golden Section: Nature Greatest Secret. *Chaos, Solitons & Fractals*, 35, 2, January, 423-424 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.chaos.2007.06.127> (otinin berilgen kuni: 30.01.2023).
- A.Benavolia L.Chiscib A.Farinac (2009) Fibonacci sequence, golden section, Kalman filter and optimal control. *Signal Processing*, 89, 8, August, 1483-1488 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.sigpro.2009.02.003> (otinin berilgen kuni: 30.01.2023).
- Engin Özkan, Hüseyin Aydın, Ramazan Dikici (2003) 3-Step Fibonacci series modulo m. *Applied Mathematics and Computation*, 143, 1, 20 October, 165-172 [Elektrondyk resurs]: URL: [https://doi.org/10.1016/S0096-3003\(02\)00360-0](https://doi.org/10.1016/S0096-3003(02)00360-0) (otinin berilgen kuni: 30.01.2023).
- Robert M. Ricketts (1982) The biologic significance of the divine proportion and Fibonacci series. *American Journal of Orthodontics*, 81, 5, 1982, 351-370 [Elektrondyk resurs]: URL: [https://doi.org/10.1016/0002-9416\(82\)90073-2](https://doi.org/10.1016/0002-9416(82)90073-2) (otinin berilgen kuni: 30.01.2023).
- Vdovenko A. (2021) Chto takoe zolotoe sechenie i pravda li ono povsyudu. *Lajfhaker* [Elektrondyk resurs]: URL: <https://lifehacker.ru/zolotoe-sechenie/> (otinin berilgen kuni: 30.01.2023).
- M.S.Sinith, Shikha Tripathi, K.V.V.Murthy (2020) Raga recognition using fibonacci series based pitch distribution in Indian Classical Music. *Applied Acoustics*, 167, October, 107381 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.apacoust.2020.107381> (otinin berilgen kuni: 30.01.2023).
- Hutan Ashrafian MRCS Thanos Athanasiou FETCS (2011) Fibonacci Series and Coronary Anatomy. *Heart Lung and Circulation*, 20, 7, July, 483-484 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.hlc.2011.02.008> (otinin berilgen kuni: 30.01.2023).

- Justin M. Troyka, Yan Zhuang (2022) Fibonacci numbers, consecutive patterns, and inverse peaks. *Applied Mathematics and Computation*, 141, October, 102406 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.aam.2022.102406> (otininim berilgen kuni: 30.01.2023).
- Ömer Eğecioğlu VesnaIršič (2021) Fibonacci-run graphs II: Degree sequences. *Applied Mathematics and Computation*, 300, 15 September, 56-71 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.dam.2021.05.018> (otininim berilgen kuni: 30.01.2023).
- Ömer Eğecioğlu, VesnaIršič (2021) Fibonacci-run graphs I: Basic properties. *Applied Mathematics and Computation*, 295, 31 May, 70-84 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.dam.2021.02.025> (otininim berilgen kuni: 30.01.2023).
- Sulejmenov O. (2015) Altyn kima. Nazarbaevpen kalaj osip-orkendedik. *Kazak adebieti*, 20 tamyz [Elektrondyr resurs]: URL: <https://qazaqadebieti.kz/1359/altyn-ima-zolotoe-sechenie-nazarbaevpen-alaj-sip-rkendedik> (otininim berilgen kuni: 30.01.2023).
- Almahanova L. (2020) Kagbanyn kandaj kupiyasy bar? *Kazakstan musulmandary Dini baskarmasynyn resmi sajty*. 5 nauryz [Elektrondyk resurs]: URL: <https://www.muftyat.kz/kk/articles/edification/2020-03-05/30485-kagbanyn-kandai-kupiiasy-bar/> (otininim berilgen kuni: 30.01.2023).
- Akorda (2022) *KR prezidentinin resmi sajty* [Elektrondyk resurs]: URL: https://www.akorda.kz/kz/republic_of_kazakhstan/akorda/ (otininim berilgen kuni: 30.01.2023).
- Sejtzhankyzy A. (2018) 300 tonna shardy koterip turgan «Astana-Bajterek» monumenti zhajly ne bilemiz. *KAZINFORM*, 31 mamyr [Elektrondyk resurs]: URL: https://www.inform.kz/kz/300-tonna-shardy-koterip-turgan-astana-bayterek-monumenti-zhayly-ne-bilemiz_a3271090 (otininim berilgen kuni: 30.01.2023).
- Eskertkishter. Bejbitshilik pen kelisim sarajy (2021) *Madeniet kartasy* [Elektrondyk resurs]: URL: <https://culturemap.kz/kk/object/dvorec-mira-i-soglasiya> (otininim berilgen kuni: 30.01.2023).
- Suttin tygyzdygyn kalaj anyktauga bolady (2022) *Bejne-daris*, 23 akpan [Elektrondyk resurs]: URL: <https://kk.palatabledishes.com/10647938-how-to-find-out-the-density-of-milk> (otininim berilgen kuni: 30.01.2023).

Секреты «золотого сечения»

*¹Н.Сейткамалова, ¹З.Т.Сейлова, ²Б.С.Абдуллаева

¹Кызылординский университет имени Коркыт Ата (Кызылорда, Казахстан)

²Ташкентский государственный педагогический университет (Ташкент, Узбекистан)

Аннотация

Хотя со времени возникновения понятия «Золотое сечение» прошли века, оно до сих пор не утратило своего значения и широкий спектр применения. Если тему исследования посвятить истории возникновения и развития понятия золотого сечения, то о нем можно говорить и писать бесконечно, так как история его возникновения является древним. Однако, мы не собираемся рассказывать об истории возникновения и развития понятии золотого сечения. Мы хотим поделиться своими мыслями, параллельно рассказывая о широком спектре его применения. В статье речь пойдет не о конкретном отраслевом использовании, а о некоторых использовании золотого сечения. Так как к этой теме нас привел общий интерес к понятию золотого сечения. Исследуя эту тему мы хотели получить ответы, на вопрос в чем секрет золотого сечения. Для себя нашли новые применения, и убедились в достоверности полученных результатов, используя измерительные и расчетные средства. Результаты полученные нами еще раз нас убедило в том, что можем найти применение золотому сечению в нашем бесконечном окружении.

Ключевые слова: ряд Фибоначчи, число РНІ, «золотое сечение», секреты, приложения

Secrets of the golden ratio

*¹N.Seitkamalova; ¹Z.T.Seylova, B.S.Abdullaeva

¹Korkyt Ata Kyzylorda University (Kyzylorda, Kazakhstan)

²Tashkent State Pedagogical University (Tashkent, Uzbekistan)

Abstract

Although centuries have passed since the emergence of the concept of the Golden Ratio, it still has not lost its significance and wide range of applications. If the topic of research is devoted to the history of the emergence and development of the concept of the golden ratio, then one can talk and write about it endlessly, since the history of its occurrence is ancient. However, we are not going to talk about the history of the emergence and development of the concept of the golden ratio. We want to share our thoughts while talking about its wide range of applications. The article will not focus on a specific industry use, on some uses of the golden ratio. Since the general interest in the concept of the golden ratio led to this topic. Exploring this topic, we wanted to get answers to the question of what is the secret of the golden ratio. They found new applications for themselves, and made sure of the reliability of the results obtained, using measuring and calculation tools. The results obtained by us once again convinced us that we can find application for the golden ratio in our infinite environment.

Keywords: Fibonacci series, PHI number, golden ratio, secrets, applications.

Поступила в редакцию: 12.02.2023

Одобрена: 10.03.2023

Первая публикация на сайте: 25.11.2023

MPHTI: 29.17.27

<https://doi.org/10.65247/3105-3432-2024-1.02>

“NEW PIPE” AUTOMATED PIPE SYSTEMS

*¹A.KANATNUR^{id}, ¹T.M.SEIDAZ^{id}

¹Sh.Smagulov Specialized Physic-mathematics Lyceum boarding school
(Almaty Kazakhstan)

*Kanatnur0501@gmail.com, sejdaztalgat@gmail.com

Abstract

The research work is designed to ensure that the underground pipeline system does not suffer serious damage and losses due to explosion. For example, in the event of a megalopolis underground water pipeline bursting, the city residents will face a water shortage, and the city will flood. Subsequently, money and water consumption will increase to search for the place of the broken pipe, dig the roads where the pipe was installed and carry out repair work. And during the time spent on these repair measures, it is clear that there will be a large number of traffic jams for a long time in the cities where the roads will be closed. To completely solve these problems and ensure maximum cost reduction the project "NEW PIPE automated pipeline system" was created. As a result of the work carried out, we fully achieved our goal and achieved 80 percent correct results during system automation and operation. A water-sensing sensor emits a signal between 1 and 10 seconds to quickly locate a burst pipe.

Keywords: pipeline, energy, water, explosion, water sensor, solenoid, diode, GPS, solar panel, servo sensor, photoresistor, relay.

Introduction

A hollow object with a core, often ring-shaped in cross-section; cross-section is annular, hollow inside, mostly long products. The pipe is made of metal, ceramic, asbestos-cement, brick, reinforced concrete, wood, glass, rubber, plastic mass, etc. made of materials [Grudev A.P., 1994; Stepanenko I.P., 1967; Savel'ev I.V., 1977].

Pipeline bursts have various causes and consequences. Some types of pipes burst due to special damage, while others due to the durability of the pipe material. Pipeline explosions in big cities, that is, metropolis bring difficulties. There are still no easy ways to repair pipes in the Republic of Kazakhstan. That is why finding the wounded causes big difficulties and problems. A blasting pipe causes many residents to live without water and flood the streets. Due to the pipeline burst and its repair work, traffic jams may even occur on city streets. Our goal in creating New Pipe automated

systems is to simplify pipe repair work in urban areas, automate pipe routing, and prevent costs and risks in the event of pipe bursts. As well as the relevance of work is to quickly find the location of a pipe burst, making it easier for plumbers and reducing costs during repair work. Although, the importance of this project is related to reducing water and financial costs when repairing burst water pipes [Kayackas A.A., 1988].

Main body

As for the reason for the creation of the project, in 2017, 100 buildings were left without heat due to the explosion of a hot water pipe in the city of Almaty. In addition, three cars were completely submerged in water. And even though it took a month to restore the pipe burst, the people were not fully supplied with hot water even after the repair works. Even as we expand the scope of this New Pipe automated water pipeline project, we can bring it into international use. For example, the theft of oil and fuel products in Mexico is poorly controlled by the state and has gotten out of control, assuming a large scale. In 2017, oil theft costs totaled US\$3 billion. The number of illegal cuts to fuel pipelines in Mexico exceeded 12,000 in the first ten months of 2018. As a result of this problem, the President of Mexico proposed in December 2018 a large-scale rescue plan for the oil sector in cooperation with the Mexican government and Pemex. The government's action plan covers the fuel crisis in several Mexican states and Mexico City until the end of 2018 [Mirrlees Rule, 2018].

To combat illegal logging, the authorities have stopped the transportation of fuel through several pipelines and switched to the delivery of fuel by main tanks. Troops were deployed to all oil refineries and strategic facilities of the transportation system. But such measures led to problems with the delivery of gasoline to gas stations.

The Tuxpan-Tula pipeline was owned by Mexico's state oil company Pemex. It serves to supply fuel to Central Mexico. Pemex said the pipeline system had been damaged ten times by illegal logging the three months before the disaster. The Tlahuelilpan pipeline explosion was an accident that occurred on January 18, 2019, near the town of Tlauepan in the municipality of Tlauepan, Hidalgo State, Mexico. Because of cracked pipeline systems, 114 people died, and 33 people were injured. Mexican authorities have blamed fuel thieves for illegally tapping the pipeline, which led to a massive fire and dangerous explosion. Because of this problem, we believe that we can find a rational solution by proposing an automated pipeline system project [Imagen Noticias, 2019] (figure 1, 2).

Figure 1. Underground pipeline system of Almaty city

Methods

The NEW PIPE automated pipe systems project's design method is directly related to electronics and

mechanics. During the development of the project, research was carried out on the hot water pipe explosion in Almaty and the map of water pipes in Almaty. In the course of the research, we noticed that the water pipe systems of Almaty city are very dense, and the consequences and danger of an explosion are serious. In this regard, we can place the research object every 10 meters of water pipes. [Bocharov L.N., 1979].

Figure 2. Pipeline explosion in Almaty city

Although if we talk about how the main part of the research work and the process of making it and the research work done on it, the model includes a water sensor, wire, Arduino Uno, power supply, sound sensor, diodes, solar panels, batteries, button, servo sensor, photoresistor and pipes and water solenoid is located. If we divide this equipment into groups according to their functions, the water detector sensor, wire power, diode, and sound sensor are used to inform the repairmen about the pipe burst at the moment of bursting of water pipes. For example, if a water pipe bursts, water will necessarily flow to the ground or along the pipe, and when it hits the water sensor, the sound sensor will automatically sound the alarm and light up the diode [Chetvertkov I.I., 1991; Aksenov A.I., 1995; Dulin V.N., 1978].

The second group consists of batteries, a button, a solar panel, a servo sensor, and a photoresistor. They provide energy to the automated system we interact with. That is, the solar panels receive energy from the sun and transfer it to the battery, through which the battery spends energy on the automated system, that is, the operation of water sensors. And the servo sensor and photoresistor, being placed on the ground together with the solar panel, turn the solar panel in the direction of the sun and ensure that it receives full energy throughout the day. In this scheme, the function of the servo is to rotate the solar panel, and the function of the photoresistor is to find the direction of sunlight and provide information to the servo sensor [Zharebcov I.P., 1990] (figure 3). Full system control in layout. How does the valve (water solenoid) turn on automatically?

In the creation of miniature models of automated pipe systems, relays were used to fully automate the system and automatically turn on or off the water through the pipe in the event of a water pipe burst. A relay is a type of electrical switch. It is made up of an input terminal for a single or more control signal and an operational contact terminal. The switch may contain an unlimited number of contacts in various contact types, such as make contacts, break contacts or combinations of the two. A relay (automated switch) was added to the water solenoid and signaling systems (water sensor, sound sensor, LED) to be included in the pipeline system layout. The purpose of connecting the relay is to control the water solenoid through the Arduino so that the water in the pipe system is turned on and off automatically without human intervention. As mentioned above, the relay is fully integrated into the alarm system. As a result, the relay automatically turns off the valve as soon as the water-

sensing sensor provides information about the presence of water. With this, we can make the water not flow from the pipe.

Figure 3. Solar panels for street lights

A water solenoid acts as a valve in a piping system. A coil is wound inside the water electromagnet, and inside the coil is a solenoid valve handle. If the coil is connected, the magnetic valve ensures that water does not flow through the pipe when the handle is pulled, or the water sensor receives information. When the water sensor receives information about the presence of moisture in the water, the water electromagnet closes automatically. With this, you can consider ways to regulate and reduce water consumption [Frolov V.V., 1998].

Results

As mentioned above, Almaty's urban water supply system is too dense, and the city area is very large. If an explosion occurs, it is obvious, that due to the density of the pipes, it will be difficult to immediately find the part of the pipe where the explosion occurred. And the GPS sensor can help us at this moment. The GPS sensor receives information from the water sensor and contributes to immediately finding the area where the water pipe has burst.

Next, the rest of the equipment list includes a pipe and a water solenoid. We place a water solenoid at every bend and pipe intersection, and the solenoid also works in one system, working together with the mechanisms mentioned above. For example, let's say there is a burst water pipe, and at this moment information comes to the sound sensor and GPS immediately from the water sensor. Then the water sensor sends the signal to the first water solenoid located in the direction of the water flow. With the help of this signal the water solenoid in front of the way of the explosion is automatically closed for a certain time and prevents water from passing through the place of the burst water pipe. With this scheme, we can reduce the risk of water loss and pipe burst disasters. As a result, the water from the explosion site will not flood the city residents and cars, the roads will be closed and traffic jams will not occur in the city [Frolov V.V., 1998].

Before completing the NEW PIPE automated water pipe system, the most important part of the work is to calculate the power supply to the system, and the power sources from the batteries after connecting the circuits and each sensor. After the main part of the automated system was ready, I connected it to the power source and concluded that the system was working properly and not working [figure 4].

As a result, the water sensor in the system automatically activates when it senses the humidity of the liquid and sends information to another sound sensor, diode, and water electromagnet, adjusting the principle of its switching. And the solar panel in the model of my research work could not provide enough power due to the small surface area for the complete system circuit where the water sensor located.

As a result of this problem, I realized the need to make the surface area of the solar panels located on the roadside more convenient for energy transfer in the future. In addition, it found that the strength of the water flow along the pipeline plays a significant role in the perfect operation of the water solenoid valves located at the intersection of the pipes. As a result of this problem, we can observe the water solenoid by connecting it to a surface water pipe for a practical test. In addition, we can conclude that the water solenoid will work as planned without any problems since there is a continuous flow of water in the underground water pipeline system [Kushekov A.U., 1996].

Figure 4. New pipe automated water pipe system layout

Discussion

I analyzed the results of my work by comparing it with the project "SmartPipes: Smart Wireless Sensor Networks for Leak Detection in Water Pipelines". This project is a piping system project by the School of Civil Engineering, University of Birmingham, Edgbaston, Birmingham, B15 2TT, UK, and the School of Mechanical Engineering, University of Birmingham, Edgbaston, Birmingham, B15 2TT, UK. According to the main idea of the research project "Asset monitoring, specifically, infrastructure monitoring such as water distribution pipelines is becoming increasingly critical for utility owners who face new challenges due to an aging network. In the UK alone, between 2009 and 2010, approximately 3281 megaliters (106) of water were wasted due to failure or leaks in water pipelines. Various techniques can be used for the monitoring of water distribution networks. This paper presents the design, development, and testing of a smart wireless sensor network for leak detection in water pipelines, based on the measurement of relative indirect pressure changes in plastic pipes" [Ali M. Sadeghioon, 2014].

The similarity between the problem I'm identifying and the problem I'm dealing with is a burst pipe and a water leak. According to this research project, the problem of water leakage in the detector sensor was solved using a pressure sensor. In this regard, soil temperature and water flow pressure, and water temperature play an important role in the considered problem. In addition, using a wireless sensor node as the main tool of the project, the main system was controlled and monitored remotely via a wireless network. In order to fully evaluate the performance of the nodes and sensors in real life conditions they were deployed on a leak testing facility. Each node was connected to two temperature sensors and one FSR based pressure sensor. One of the temperature sensors was attached directly to the pipe to measure the pipe wall temperature while the other temperature sensor was located approximately 30 cm away from the pipe in order to measure the soil temperature surrounding the pipe. Each sensor node measured all three parameters every 1,027 s and transmitted the values to the mother node located in a building close to the nodes. These data were then logged locally and shared via the internet with other devices [Ali M. Sadeghioon, 2014].

And in my version of solving the problem of pipe competition, a water sensor is placed on the edge of the pipes at a distance of every 10-15 meters. If the water pipe bursts, the water sensor will send a

signal and the water solenoid will be turned off. There is no need to measure the water pressure as the water pressure is measured according to the suitability of the water pipes. In this case, it is necessary not to supply water to the broken pipe by placing a dam on the water pipe so that there is not a lot of water loss.

Conclusion

In short, in the course of these works, efforts were made to reduce losses and damage from water pipes and to effectively use inexhaustible energy sources (solar energy). In addition, during the work, I calculated the cost of creating a project layout and the financial amount required for the future installation of one unit of the target project (Table 1). Due to the results and benefits of the project idea, it was presented to the leaders of the Almaty city pipe system construction complex. As a result, depending on the proposal, the project will be tested in the future in the construction of a new pipeline system in the Almaty region.

Table 1

Water pipe installation estimate (from one point)

№	Basic equipments	Number of items	Price for 1 piece, tenge	Total price, tenge
1	PVC	2	650	1300
2	Solar panel	1	3500	3500
3	Sensors	4	5000	21000
4	Water solenoid	1	6500	6500
5	GPS sensor	1	6000	6000
	Total			38 300

The automation and control of these water pipes provide for emergencies and is affordable to the Kazakhstani user and whole world pipeline systems of water or oil (the cost of the system is 38,300 tenge (142.06 manat), that is, its price is not higher than the average salary of a Kazakhstan), and the economic efficiency of using the system. 10,000 tenge (37.09 manat), the repayment term of this facility is two years.

I believe that thanks to the results of the project and its advantages, we will not only find a solution to the large-scale problems that we face in our daily life but also reduce the number of expenses and help save the economy and finances. In addition, I believe that we can ensure the safety of people's lives.

References

- Grudev A.P., Mashkin L.F., Hanin M.I. (1994) *Tekhnologiya prokatnogo proizvodstva*. Pod red. T.A.D'yakonova. M.: Metallurgiya, 656.
- Stepanenko I.P. (1967) *Osnovy teorii tranzistorov i tranzistornyh skhem*. M: Energiya, 58-141.
- Savel'ev I.V. (1977) *Zhalpy fizika kursy. 2 tom: Elektr zhane magnetizm*. Almaty: Mektep, 86.
- Kayackas A.A. (1988) *Osnovy radioelektroniki*. M.: Vysshaya shkola, 167-174, 418-428.
- Pricing Natural Gas in Mexico: an Application of the Little-Mirrlees Rule*; Dagobert L. Brito, Juan Rosellón Imagen Noticias, Así ocurrió la explosión del ducto en Tlahuelilpan. Noticias con Ciro, retrieved 19 January 2019
- Bocharov L.N. (1979) *Elektronnye pribory*. M: Energiya, 48-87.
- Chetvertkov I.I. (1991) *Rezistory (spravochnik)*. M.: Energoizdat, 527.
- Aksenov A.I., Nefedov A.V. (1995) *Elementy skhem bytovoj radioapparatury. Kondensatory. Rezistory: Spravochnik*. M.: Radio i svyaz', 272.
- Dulin V.N., Zhuk M.S. (1978) *Spravochnik po elementam radioelektronnyh ustrojstv*. M.: Energiya, 290-312.
- Zherebcov I.P. (1990) *Osnovy elektroniki*. L.: Energoatomizdat, 31- 58.
- Frolov V.V. (1998) *Yazyk radioskhem*. Moskva: Respublika, 63.

- Kushekov A.U., Dzhumamuhambetov N.G., Zahar'yaev T.H. (1996) *Zhartylaj otkizgishti priborlar fizikasy* (zhogary oku oryndarynyn studentterine arналган oku kuraly). – Almaty: Kazak universiteti baspasy, 180.
- Ali M. Sadeghioon, Nicole Metje, David N. Chapman, Carl J. Anthony (2014) *SmartPipes: Smart Wireless Sensor Networks for Leak Detection in Water Pipelines*. J Sens. Actuator Netw, 3(1), 64-78.

“New pipe” автоматтандырылған су құбырлар жүйесі

**¹А.Қанатнұр, ¹Т.М.Сейдаз*

*¹Ш.Смағұлов атындағы мамандандырылған физика-математика мектеп-интернаты
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Ғылыми-зерттеу жұмыстары жер асты құбырлары жүйесінің жарылыс салдарынан елеулі зақымданулар мен шығындарға ұшырамауын қамтамасыз етуге арналған. Мәселен, мегаполистің жер асты су құбыры жарылған жағдайда қала тұрғындары су тапшылығына ұшырап, қаланы су басады. Кейін сынған құбырдың орнын іздеп, құбыр орнатылған жолдарды қазып, жөндеу жұмыстарын жүргізуге ақша мен су шығыны артады. Ал осы жөндеу шараларына жұмсалған уақыт ішінде жолдар жабылатын қалаларда ұзақ уақытқа көлік кептелісі көп болатыны анық. Осы мәселелерді толығымен шешу және шығындарды барынша азайту үшін «NEW PIPE автоматтандырылған құбыр жүйесі» жобасы құрылды. Жүргізілген жұмыстардың нәтижесінде біз өз мақсатымызға толық жетіп, жүйені автоматтандыру және пайдалану кезінде 80 пайыз дұрыс нәтижелерге қол жеткіздік. Суды сезіну сенсоры жарылған құбырды жылдам анықтау үшін 1-10 секунд аралығында сигнал береді.

Түйін сөздер: құбыр, энергия, су, жарылыс, су датчигі, электромагнит, диод, GPS, күн батареясы, серводатчик, фоторезистор, реле.

Автоматизированная водопроводная система “New pipe”

**¹А.Қанатнұр, ¹Т.М.Сейдаз*

*¹Специализированный физико-математический лицей-интернат имени Ш.Смагулова
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

Исследовательская работа направлена на то, чтобы система подземных трубопроводов не понесла значительных повреждений и потерь в результате взрыва. Например, если прорвется подземный водопровод мегаполиса, жители города будут испытывать нехватку воды, и город будет затоплен. Позже поиск места пробитой трубы, копание дорог, где установлена труба, и проведение ремонтных работ увеличат стоимость денег и воды. И за время, затраченное на эти ремонтные мероприятия, понятно, что в городах, где будут закрыты дороги, пробки будут еще долго. Для полного решения этих задач и минимизации затрат был создан проект «Автоматизированная трубопроводная система NEW PIPE». В результате работы мы полностью достигли поставленной цели и добились 80 процентов правильных результатов при автоматизации и эксплуатации системы. Датчик воды подает сигнал тревоги в течение 1-10 секунд, чтобы быстро обнаружить прорыв трубы.

Ключевые слова: труба, энергия, вода, взрыв, датчик воды, электромагнит, диод, GPS, солнечная батарея, следящий датчик, фоторезистор, реле.

Поступила в редакцию: 18.02.2023

Одобрена: 19.05.2023

Первая публикация на сайте: 25.07.2023

PRODUCTION OF BAKERY PRODUCTS USING FLOUR FROM GERMINATED WHEAT GRAINS

*¹A.I.ICHSHANOVA^{id}, ¹A.M.SAIDOV^{id}

¹A.Baitursynov Kostanay Regional University
(Kostanay, Kazakhstan)

*aziza.ishanova24.03@gmail.com, muslim727@bk.ru

Abstract

This article reflects the results of a study of the technology for the production of bakery products using flour from germinated wheat. The composition and value of this type of raw material is given. It is noted that thanks to germinated wheat, it is possible to preserve as much as possible an acceptable part of the shell and aleurone layer, which includes many vitamins, proteins, macro- and microelements. The influence of this type of raw material on the technological process of bread production has been studied. A review of the literature in the databases Scopus, Web of Science, as well as publications recommended by the Committee for Quality Assurance in the Field of Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. The organoleptic and physico-chemical parameters of the product were determined. Formulations of a new therapeutic and prophylactic product of increased biological and nutritional value have been developed. As a result, it was concluded that the best sample is bread with a dosage of 10% flour from germinated wheat.

Keywords: bakery products, germinated wheat, nutritional value, humidity, acidity, porosity, organoleptic evaluation.

Introduction

For many years, work has been carried out in the field of baking aimed at increasing the nutritional and biological value of products due to natural non-traditional types of raw materials.

Replacing or supplementing wheat flour with flour of various origins improves the composition and content of protein, vitamins, minerals or dietary fiber in the final products [Obadi M., 2021: P.110066].

One of the progressive directions in the development of the production of functional nutrition products is the creation of enriched grain-based products, since, due to the low cost of raw materials, they are available to a wide range of the population and are able to compensate for the lack of biologically active substances in the diet, increase the body's resistance to adverse environmental factors, and, consequently, increase the life expectancy of the population. This is evidenced by a large number of studies in the development of functional, enriched and specialized products [Urbanchik E.N., 2022: P.107].

The purpose of the study is to study the technology of production of bakery products using flour from sprouted wheat grain.

Sprouted wheat is a biologically valuable product containing B vitamins, vitamin E, proteins with essential amino acids, lipids. The utilization of sprouted grain ingredients is an emerging trend due to consumers' desire for health-promoting and natural food products [Salt L.J., 2006: P.285].

Sprouted wheat is given the opportunity to preserve as much as possible an acceptable part of the shell and the aleurone layer in the final product, as the most biologically active parts of the grain [Dapkekar A., 2020: P.54].

The use of flour from sprouted wheat grain makes it possible to obtain bakery products for therapeutic and preventive purposes, diversifying the product range [Finnie S., 2019: P.114]. It is worth noting that germination promotes the transition of hard-to-digest substances into an easily accessible form,

the content of vitamins and minerals increases. In this regard, research aimed at creating a bread recipe with a properly developed technology for including grain from sprouted wheat is relevant.

Main body

Bread production is a branch of the processing industry, which tends to be renewed and developed. Getting the highest quality bread is a difficult mission, because this product is susceptible to a variety of factors. As a rule, the main factors affecting the quality of finished bread include the quality and storage conditions of the main and additional raw materials, technological parameters of production, compliance with sanitary and hygienic standards for the production of safe products.

At bakery enterprises, it is planned to obtain a mixture of weak flour with strong flour. In the absence of the possibility of improving the quality of wheat flour by preparing this mixture, complex technologies are used to ensure the production of finished products that meet quality standards. The technological process of making bread with flour from sprouted wheat grain consists of the following stages: preparation of flour from germinated wheat grain, kneading dough and other semi-finished products, fermentation of semi-finished products, division of dough into pieces of a certain mass, formation and proofing of dough blanks, baking, cooling and storage of products.

Examples can be given when optimizing the parameters of dough preparation: temperature, humidity, duration of fermentation, acidity, etc., the use of starter cultures and acid-containing semi-finished products, complex improvers for the intended purpose.

The textural/sensory properties of a food are closely related to its rheological properties and the latter are determined by its composition (starch, protein and dietary fiber) and the structure of the food matrix [Joyner (Melito) H.S., 2018: P.7]. Rheology is therefore the well-established, preferred approach, to link the physicochemical properties of foods to their structure and texture [Day L., 2016: P.125]. Wheat flour dough is a viscoelastic system that exhibits an intermediate rheological behaviour between a viscous liquid and elastic solid. The viscoelastic protein network plays a predominant role in dough processing as well as in textural characteristics of the finished bread [Rossel C.M., 2007: P.452].

Complex baking technologies also imply the use of modern technological techniques and tools in the preparation of flour semi-finished products in order to intensify the biochemical transformations of dough ingredients, including the dosage order and composition of raw materials.

The use of dispersed germinated grain in the composition of bread increases the level of food and biologically active substances [Wang Y., 2022: P.1]. Despite the nutritional and sensory improvements associated with sprouted grains, their use in baking has been limited until recently. Indeed, severe and uncontrolled grain sprouting induces high accumulations of enzymatic activities that negatively affect dough rheology and baking performance [Marti A., 2018: P. 237]. Recently, the development of bakery products of a functional orientation has become relevant. Samples of bakery products were prepared in accordance with the recipes presented in Table 1.

Table 1

Recipe of bakery products samples

Names of raw materials	Quantity of raw materials, g				
	Control	3%	5%	10%	15%
Wheat flour of the highest grade	200	194	190	180	170
Dry baking yeast	2	2	2	2	2
Table salt, food	4	4	4	4	4
Granulated sugar	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Flour from germinated wheat grain	-	6	10	20	30
Drinking water	100	100	100	100	100

The proposed formulation makes it possible to identify among the four samples the most successful ratio of premium flour with flour from sprouted wheat. Since baking flour has a number of characteristics that ensure the production of bread with the desired properties. The task was set to develop and justify the feasibility of producing bread for therapeutic and preventive purposes. Such a product will allow for daily consumption to have a positive effect on human health, providing the necessary amount of nutrients, minerals, vitamins.

The technological process of making bread with flour from sprouted wheat grain consists of the following stages:

- preparation of flour from sprouted wheat grain,
- preparation and dosing of raw materials,
- kneading dough, maturation of dough,
- fermentation of semi-finished products,
- division of dough into pieces of a certain mass,
- formation and proofing of dough blanks,
- baking,
- brakering,
- cooling and storage of products.

The first stage of the experimental part of the study was carried out on the basis of the laboratory for the analysis of the quality of plant raw materials.

Production stages were used to obtain flour from sprouted grain:

- 1 - washing the grain at a water temperature of 25⁰C;
- 2 - laying out a layer of 1,5-2 cm and pouring water 25⁰C;
- 3 - germination of grain 24-36 hours;
- 4 - washing of sprouted grain;
- 5 - drying of sprouted grain at 100⁰C to a constant mass fraction of moisture 11%;
- 6 - grinding and brightening.

The mechanical process of grinding sprouted wheat was carried out in a laboratory mill. The resulting flour was sifted through laboratory sieves. On the basis of the laboratory for the production of food products, the remaining stages of the study were implemented.

Literature review

Germinated seeds and cereals are natural sources of enzymes. Germinated grains are being used as an ingredient in multiple food product developments because of their high nutritional value, interesting technological properties and sensory attributes. The sprouting of whole wheat leads to noticeable changes in gluten, changes the rheological properties of the dough for bread [Gao K., 2022: P. 107254].

The authors studied the effects of sprouting duration (24 h, 38 h, 48 h and 62 h), evaluated the characteristics of durum wheat kernels (hardness, dough weight), the chemical composition of semolina, gluten properties for gluing and aggregation, as well as the baking powder and the quality of bread baking (bread volume and crumb porosity). Germination reduced both the hardness of the kernels (~29%) and the mass of the dough (~19%). A multidimensional approach based on the analysis of the main components and clustering was applied. It confirmed the relationship between all the variables considered and allowed us to estimate three levels of germination: 24-38 hours with improved bread baking performance; 48 hours with a decrease in overall quality; 62 hours with the worst quality. It was concluded that germination of durum wheat for 38 hours can improve its baking properties [Cardone G., 2020: P.110021].

Researchers Jerson Duvan Peñaranda, Marta Bueno, Francisco Álvarez, Patricio David Pérez, Laura Perezabadab described the process of self-production of flour from sprouted wheat and studied two applications of sprouted grains: the effect of wheat germination time on the production of new flour for baking and the assessment of the microbiological risk of home production of fermented beverage

based on sprouted wheat. Their research appeared as a result of the authors' great interest in the variety of use of sprouted grains in the food industry and gastronomy. In this case, the authors have developed a fermented drink based on sprouted wheat. They described a safe protocol for germinating wheat grains, in addition, in connection with the growing interest in fermented beverages, an alternative drink cultured with a commercial strain of *Lactobacillus acidophilus* has been developed. It was found that with short-term germination for 12 hours, the functionality of sprouted wheat flour for final use can be achieved without compromising the functional properties of the dough. Thus, sprouted wheat offers innovative products that can potentially be incorporated into the gastronomic experience [Peñaranda D., 2021: P.10375].

Foreign scientists Tekmile Cankurtaran-Kömürcü and Nermin Bilgiçli studied bread made from sprouted and unprocessed wheat flour of the Einkorn and Emmer varieties, as well as unsweetened wheat of the Esperia variety. They have developed prototypes with the addition of 0,5%, 10%, 15% and 20% flour from unsweetened flour to improve the functional and nutritional properties of bread.

In this study, the influence of sprouted and wheat flour on the properties of bread was studied. The results obtained were evaluated according to the main factors. Physico-chemical analysis of ash content, chemical analysis to calculate the total amount of dietary fiber, total yellow pigment were carried out. The total phenol content, antioxidant activity, Ca, Fe and Mg content in bread were determined. Among the three wheat varieties, Emmer has improved the nutritional and functional properties of bread the most. The utilization of flour from sprouted wheat in the production of bread increased the amount of minerals: Ca, Fe, Mg, total amount of dietary fiber, total phenol content, values of antioxidant activity. Sprouted wheat flour reduced the average phytic acid content in bread samples from 313,32 mg/100 g to 291,81 mg/100 g. The usage of wheat flour from sprouted wheat of the Einkorn and Emmer varieties gave a smaller volume of bread compared to wheat flour of the Esperia variety. As a result, an increase in the amount of flour from sprouted wheat increased the functional component and nutritional value of bread, and at the same time its use in a low ratio positively affected the technological quality of bread [Cankurtaran-Kömürcü T., 2023: P.103293].

The authors Naumenko N.V., Pajmulina A.V., Slobozhanina E.V., Poroshina K.A. considered the possibility of using crushed sprouted grain of hard and soft wheat varieties. They examined the quality indicators of bread made from wallpaper flour, prepared according to a traditional recipe. When kneading the dough, shredded sprouted grain in the amount of 10%, 20% and 30% to the total mass of flour was added to the wallpaper wheat flour (the "Кудесник" trademark). Soft and hard spring wheat of the Ural region was used for germination. A total of 6 samples were studied, in 3 of which crushed sprouted wheat of the soft variety was added, and in 3 of the hard varieties. As a result of the data obtained, samples with the addition of crushed sprouted wheat grains of soft varieties showed pronounced crust undermining, uneven crumb with the presence of voids. Meanwhile, the samples with the addition of a mixture of flour and crushed sprouted wheat from durum varieties were close to the control in organoleptic properties. Sample No 3 (30% content of crushed sprouted durum wheat) had higher values of crumb elasticity and chewability. Especially fragrant were samples from durum wheat varieties No 2 and No 3 with 20% and 30% content, respectively.

The validity of the use of pre-sprouted and ground durum wheat was the addition as a natural improver and at the same time enriching additives of functional purpose. The consistency of the dough can be adjusted, therefore dry wheat gluten and other improvers will not be used in the process of dough preparation. Optimal organoleptic, physico-chemical and rheological parameters were achieved by introducing a sprouted crushed mixture of wheat grain with wallpaper flour [Naumenko N.V., 2019: P.52-54].

Based on the literature review, it follows that the development of enriched bread in order to obtain a high-quality and competitive product that satisfies sensory and physico-chemical characteristics is becoming a promising direction of food products.

Methods

To solve the tasks set in the work, organoleptic, physico-chemical methods of analysis for the study of raw materials and finished products were applied. The objects of the study were bread samples. The variety of the research object was due to the fact that bread is considered one of the main foods in the daily diet.

Control sample No 1 was prepared from wheat flour according to the traditional recipe. Sample No 2 was made with the addition of flour from sprouted wheat grain in an amount of 3% (by weight of flour). Sample No 3 was prepared with the addition of flour from sprouted wheat grain in an amount of 5% (by weight of flour). Sample No 4 is made with the addition of flour from sprouted wheat grain in the amount of flour from sprouted wheat grain in the amount of 10% (by weight of flour). Sample No 5 is prepared with the addition of flour from sprouted wheat grain in an amount of 15% (by weight of flour).

The determination of the moisture content of the crumb (%) was carried out according to GOST 21094-75. The physico-chemical index of acidity ($^{\circ}\text{T}$) was determined according to GOST 5670-96. GOST 10846-91 was used to determine the mass fraction of protein (%). Organoleptic evaluation of finished bakery products on flour from sprouted wheat grains was carried out according to GOST 5667-65.

Results

The results of the study of the humidity content of the crumb in the samples of bakery products are shown in Figure 1.

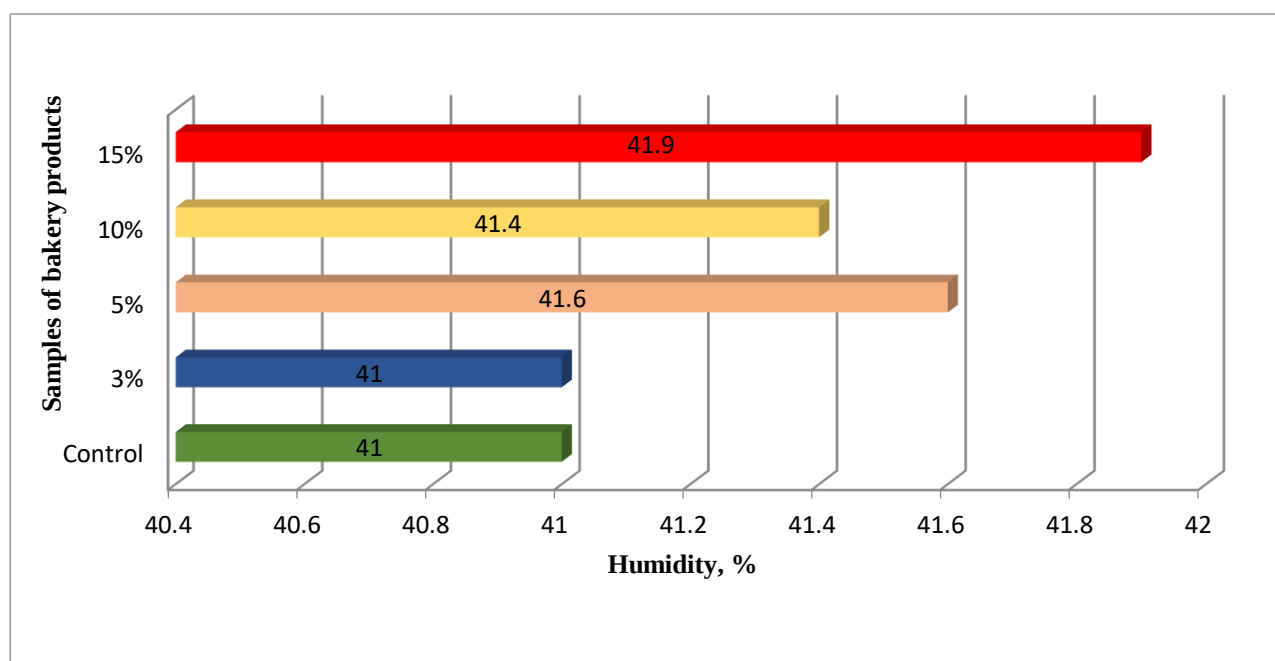

Figure 1. The humidity content of the crumb in the samples of bakery products

The lowest humidity content of the crumb was 41% in the control sample and the sample with the addition of 3% flour from sprouted grain (Figure 2).

It can be seen that the acidity of the control sample is 1,1 $^{\circ}\text{T}$. Replacing wheat flour with flour from sprouted wheat grain in an amount of up to 10% leads to a slight change in the acidity index (Figure 3).

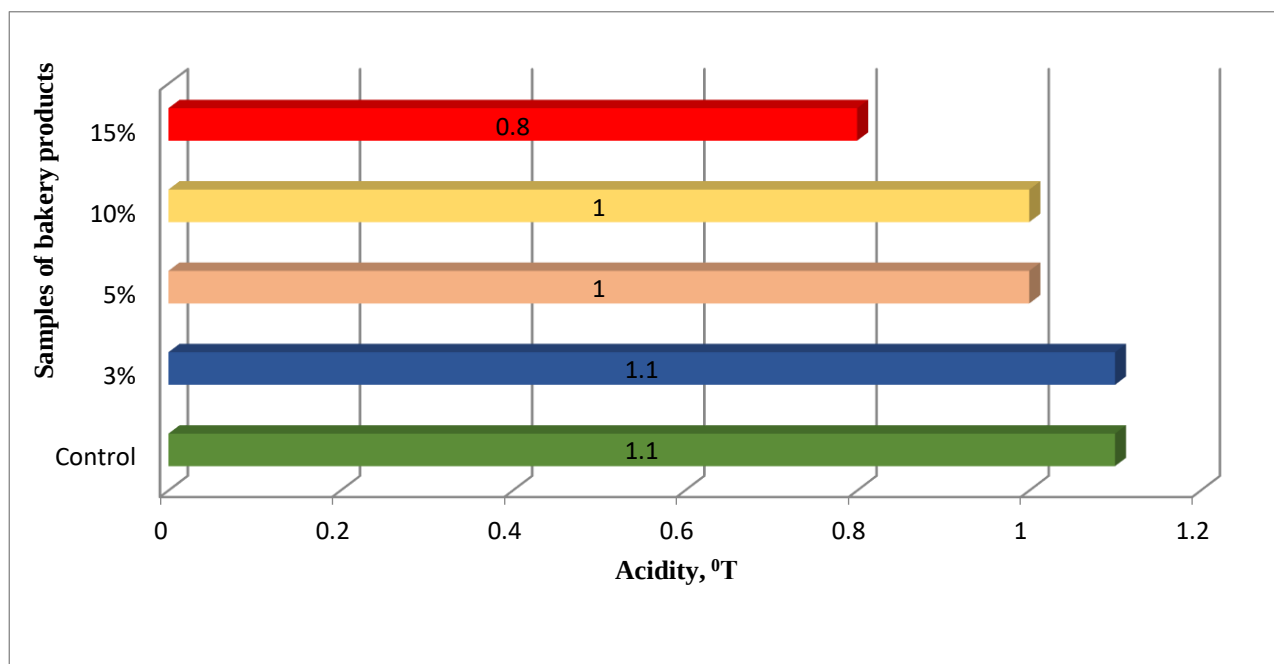

Figure 2. The acidity in samples of bakery products

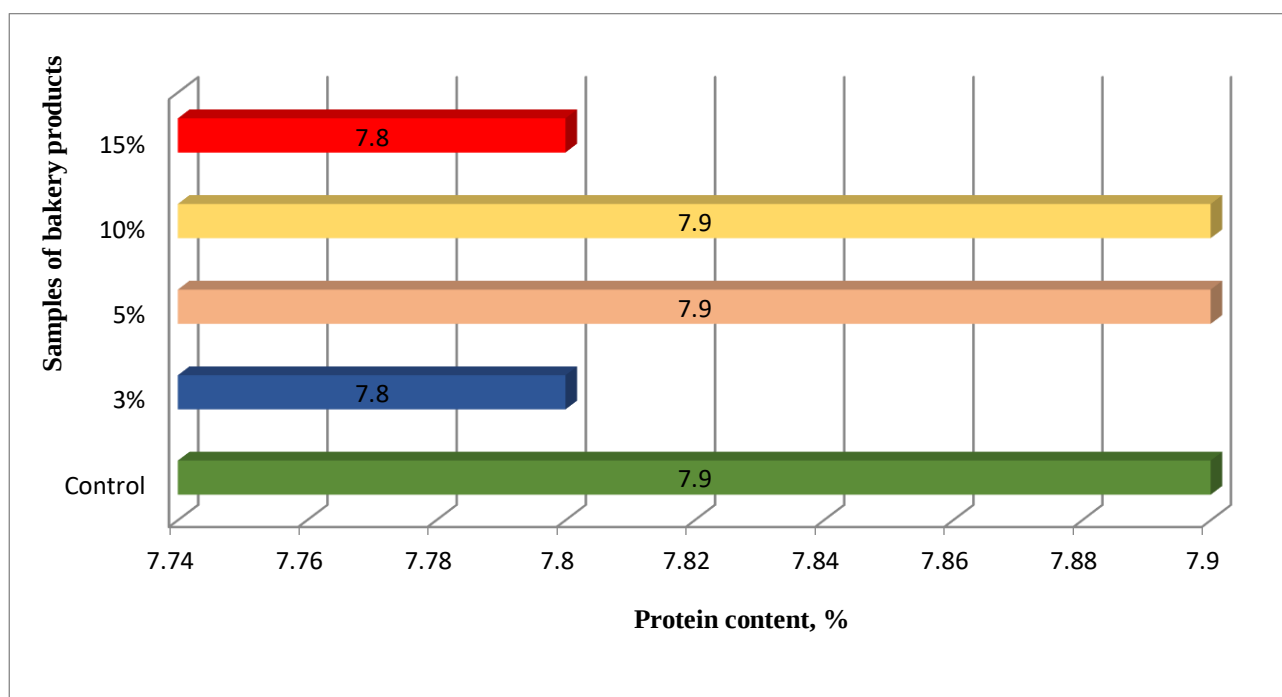

Figure 3. Protein content in bakery products samples

All samples of bakery products had approximately the same protein content. The deviations did not exceed 0,1%, which fits into the experimental error (Figure 4).

The porosity of the control sample is 78%. The introduction of an additive from sprouted wheat grain in an amount of up to 10% contributes to a slight change in the porosity of bread, within 1-2%.

The determination of organoleptic parameters of bakery products was carried out in accordance with the requirements of GOST 5667-65 using a 5-point scale.

The studied samples of bakery products were compared with the control, which had a total of 5 points for all indicators.

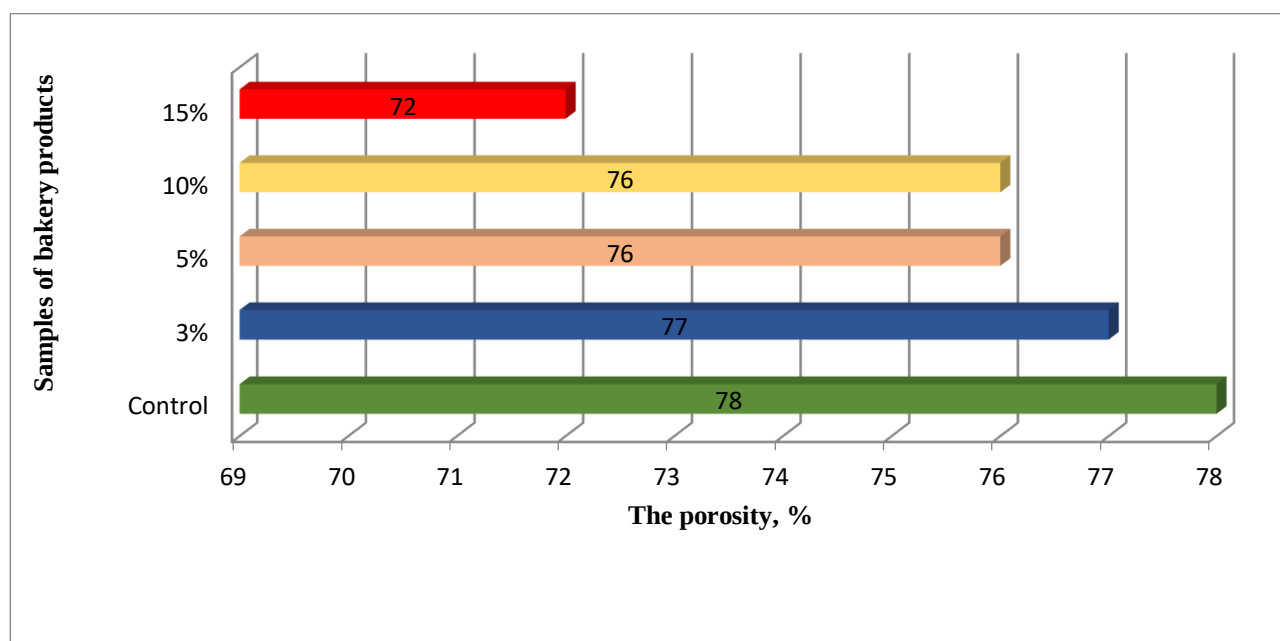

Figure 4. The porosity in bakery samples

Discussion

When making bread with and adding a mixture of flour from sprouted wheat grain and traditional bakery, technological difficulties should be highlighted, since the resulting mixture as a result of germination dramatically increases the activity of amylolytic enzymes, the number of flour drops decreases. This leads to a deterioration of such consumer properties as appearance, physico-chemical indicators: namely, a decrease in the volume of bread and less developed porosity [Naumenko N.V., 2019: P.54].

An increase in the amount of flour from sprouted grain in the recipe of bakery products leads to an increase in the moisture content of the samples. Moreover, the humidity increases in waves. Samples of bakery products to which flour from sprouted grain was added in the amount of 5 and 15% had the maximum humidity, while the addition of 10% of the additive led to a decrease in the moisture content of bread to a level close to the humidity of the control sample.

An increase in the amount of additives over 10% by weight of flour contributes to a sharp decrease in the acidity index, which in turn will affect the reduction of the shelf life of bread. Therefore, for bakery products with an additive of sprouted grain over 10%, it is necessary to conduct additional studies on microbiological safety in order to justify the shelf life.

Replacing wheat flour with flour from sprouted wheat grain in an amount of up to 10% leads to a slight change in the acidity index.

The addition of flour from sprouted grain in an amount exceeding 10% contributes to a sharp decrease in porosity, which leads to compaction of the product. For example, when adding flour from sprouted grain in an amount of 15%, the porosity of bread is reduced to 72%.

The decrease in the porosity of the crumb is explained by the use of soft wheat. Whereas high porosity values in earlier work were achieved with sprouted durum wheat grains. The increase in this indicator was associated with a slight intensification of the fermentation process and the accumulation of carbon dioxide [Naumenko N.V., 2019: P.54].

The introduction of flour from sprouted wheat grain in any amount into the recipe of bakery products does not affect the protein content in the final product.

Wang Y. noted that the use of flour from sprouted wheat grains complicates the technological process of obtaining bread with high consumer properties, since it contains less gluten proteins. This product

is characterized by a tendency to accelerated microbiological damage, the formation of a finely porous inelastic crumb of bread, a low specific volume of bread, a low shelf life of the product, which limits the expansion of the use of sprouted grain in the production of bakery products [Wang Y., 2022: P.4].

The section of bread samples with the addition of a mixture of flour and crushed sprouted wheat from soft wheat varieties in the study of Naumenko N.V. showed that the bread has an uneven consistency of crumb and emptiness. These defects of bakery products worsen the organoleptic quality indicators [Naumenko N.V., 2019: P.54].

Whereas in our study, during organoleptic evaluation, samples No 1 and No 3 received the maximum score in all indicators (3% and 10% additives, respectively). Samples No 2 and No 4 received 4,5 and 4,1 points, respectively.

It is proposed to bake bread with 10% flour from sprouted wheat grains in the conditions of the Kostanay bakery according to the recipe in Table 2.

Table 2

Production recipe of bread with 10% addition of flour from sprouted wheat grains

Names of raw materials	Quantity of raw materials, kg
Wheat flour of the highest grade	90
Dry baking yeast	1,0
Table salt, food	2,0
Granulated sugar	1,250
Flour from germinated wheat grain	10
Drinking water	50

Since the use of sprouted wheat in the technology of bakery products contributes to an increase in nutritional value, it is necessary to strive to introduce the maximum amount of the proposed additive without compromising quality.

Conclusion

The task of the study was not only to enrich bakery products, but also to preserve and, if possible, improve the consumer properties of the finished product.

Based on the conducted research and the experimental data obtained, a technology for the production of bread with 3%, 5%, 10% and 15% replacement of wheat flour of the highest grade has been developed. The offered samples do not differ in appearance and taste from traditional wheat bread.

No 3 was recognized as the best sample, in which 10% of wheat flour was replaced with flour from sprouted wheat grain. It has a denser consistency than the control sample, however, its crumb does not crumble, and it retains its shape well after baking.

The data of the organoleptic study are consistent with the results obtained during the physico-chemical study of the samples. Thus, the developed bread samples comply with GOST 31805-2018. The proposed technological solutions will provide the population with functional products based on vegetable raw materials, with minimal losses during baking.

References

- Obadi M., Sun J./ Xu B. (2021) Highland barley: Chemical composition, bioactive compounds, health effects, and applications. *Food Research International*, Vol. 140, 110065-110070 [Electronic resource]: URL: [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.foodres.2020.110065> (date of access: 28.01.2023).
- Urbanchik E.N., Sharshunov V.A., Galdova M.N., Shustova L.V. (2022) Dynamics of the Properties of Oat and Buckwheat Grains in the Growth Technology [Dinamika svojstv zerna ovsa i grechihi v tekhnologii prorashchivani]. *The Journal of Almaty Technological University*, (4),

- 106-114 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.48184/2304-568X-2022-4-106-114> (date of access: 30.01.2023).
- Salt L.J., Wilde P.J., Georget D., Wellner N., Skeggs P.K., Mills E.N.C. (2006) Composition and surface properties of dough liquor. *Journal of Cereal Science*, Vol.43 (3), 284-292 110070 [Electronic resource]: URL: [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.jcs.2005.12.013> (date of access: 28.01.2023).
- Dapkekar A., Deshpande P., Oak M.D., Paknikar K.M., Rajwade J.M. (2020) Getting more micronutrients from wheat and barley through agronomic biofortification. *Wheat and Barley Grain Biofortification. Woodhead Publishing Series in Food Science, Technology and Nutrition*, 53-99 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-818444-8.00003-1> (date of access: 06.02.2023).
- Finnie S., Brovelli V., Nelson D. (2019) Sprouted grains as a food ingredient. *Nutritional Value, Production and Applications*, 113-142 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-811525-1.00006-3> (date of access: 28.01.2023).
- Joyner (Melito) H.S. (2018) Explaining food texture through rheology. *Current Opinion in Food Science*, Vol.21, 7-14 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.cofs.2018.04.003> (date of access: 28.01.2023).
- Day L., Golding (2016) Food Structure, Rheology, and Texture. *Encyclopedia of Food Chemistry*, 125-129 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-100596-5.03412-0> (date of access: 03.02.2023).
- Rosell C.M., Collar C., Haros C.M. (2007) Assessment of hydrocolloid effects on the thermo-mechanical properties of wheat using the Mixolab. *Food Hydrocolloids*, Vpl.21 (3), 452-462 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.foodhyd.2006.05.004> (date of access: 17.01.2023).
- Wang Y., Jian C. (2022) Sustainable plant-based ingredients as wheat flour substitutes in bread making. *Science of Food*, Vol.6 (49), 1-16 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1038/s41538-022-00163-1> (date of access: 25.01.2023).
- Marti A., Cardone G., Pagani M. A., Casiraghi M. C. (2018) Flour from sprouted wheat as a new ingredient in bread-making. *LWT*, Vol. 89, 237-243 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.lwt.2017.10.052> (date of access: 10.02.2023).
- Gao K., Liu Y.X., Tan B., Tian X.H., Zhang D.Q., Wang L.P. (2022) An insight into the rheology and texture assessment: The influence of sprouting treatment on the whole wheat flour. *Food Hydrocolloids*, Vol.125, 107248-107255 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.foodhyd.2021.107248> (date of access: 28.01.2023).
- Cardone G., Grassi S., Scipioni A., Marti A. (2020) Bread-making performance of durum wheat as affected by sprouting. *LWT*, Vol. 134, 110021-11027 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.lwt.2020.110021> (date of access: 29.01.2023).
- Peñaranda J. D., Bueno M., Álvarez F., Pérez P. D., Perezábad L. (2021) Sprouted grains in product development. Case studies of sprouted wheat for baking flours and fermented beverages. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, Vol.25 (4), 100375-100378 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijgfs.2021.100375> (date of access: 18.01.2023).
- Cankurtaran-Kömürcü T., Bilgiçli N. (2023) Utilization of germinated ancient wheat (Emmer and Einkorn) flours to improve functional and nutritional properties of bread. *Innovative Food Science & Emerging Technologies*, Vol.84, 103292-103298 [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.ifset.2023.103292> (date of access: 15.01.2023).
- Naumenko N.V., Pajmulina A.V., Slobozhanina E.V., Poroshina K.A. (2018) The use of sprouted wheat grain in the production of bread and bakery products [Ispol'zovanie proroschennogo zerna pshenicy v proizvodstve hleba i hlebobulochnykh izdelij]. *Vestnik Yuzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Pishchevye i biotekhnologii*, vol.6, (4), 52-60 [Electronic resource]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-proroschennogo-zerna-pshenitsy-v-proizvodstve-hleba-i-hlebobulochnykh-izdeliy> (date of access: 25.01.2023).

Өсіп-өнген бидай дәндерінен алынған ұнмен байытылған нан-тоқаш өнімдерін өндіру

*¹А.И.Ищанова, ¹А.М.Саидов

¹А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті (Қостанай, Қазақстан)

Аңдатпа

Бұл мақалада бидайдың өсіп-өнген дәнінен алынған ұнды қолдана отырып, нан-тоқаш өнімдерін өндіру технологиясын зерттеу нәтижелері көрсетілген. Шикізаттың осы түрінің құрамы мен құндылығы келтірілген. Өсіп-өнген бидайдың арқасында көптеген дәрумендер, ақуыздар, макро- және микроэлементтерді қамтитын қабық пен алейрон қабатының қолайлы бөлігін мүмкіндігінше сақтауға мүмкіндік берілетіні атап өтілді. Шикізаттың бұл түрінің нан өндірісінің технологиялық процесіне әсері зерттелді. Әдебиеттерге, соның ішінде Scopus, Web of Science дерекқорына шолу жасалды. Өнімнің органолептикалық және физика-химиялық көрсеткіштері анықталды. Биологиялық және тағамдық құндылығы жоғары жаңа емдік-профилактикалық өнімнің рецептуралары әзірленді. Нәтижесінде өнген бидайдан алынған 10% ұн мөлшеріндегі нан ең жақсы үлгі болып табылады деген қорытындыға келді.

Түйін сөздер: нан өнімдері, өнген бидай, тағамдық құндылығы, ылғалдылығы, қышқылдығы, кеуектілігі, органолептикалық бағасы.

Производство хлебобулочных изделий с использованием муки из проросших зерен пшеницы

*¹А.И.Ищанова, ¹А.М.Саидов

¹Костанайский региональный университет имени А.Байтұрсынова (Костанай, Казахстан)

Аннотация

В данной статье отражены результаты исследования технологии производства хлебобулочных изделий с использованием муки из пророщенного зерна пшеницы. Приведен состав и ценность данного вида сырья. Отмечено, что благодаря пророщенной пшенице предоставляется возможность максимально сохранить приемлемую часть оболочки и алейронового слоя, включающих в себя много витаминов, белков, макро- и микроэлементов. Исследовано влияние данного вида сырья на технологический процесс производства хлеба. Проведен обзор литературы, в том числе базы данных Scopus, Web of Science. Определены органолептические и физико-химические показатели продукта. Разработаны рецептуры нового лечебно-профилактического продукта повышенной биологической и пищевой ценности. В результате сделаны выводы, что лучшим образцом является хлеб с дозировкой 10% муки из пророщенного зерна пшеницы.

Ключевые слова: хлебобулочные изделия, пророщенная пшеница, пищевая ценность, влажность, кислотность, пористость, органолептическая оценка.

Поступила в редакцию: 08.02.2023

Одобрена: 09.03.2023

Первая публикация на сайте: 20.07.2023

Әлеуметтік және қоғамдық ғылымдар
Социальные и общественные науки
Social and Public Sciences

MPHTI: 06.73.55

<https://doi.org/10.65247/3105-3432-2024-1.04>

**ВЛИЯНИЕ ДИВЕРСИФИКАЦИИ БАНКОВСКИХ УСЛУГ НА ФИНАНСОВЫЕ
РЕЗУЛЬТАТЫ**

Е.Н.ЗАВЬЯЛОВА^{id}

*Костанайский региональный университет имени Ахмета Байтурсынова
(Костанай, Казахстан)*

zavyalova-elena@rambler.ru

Аннотация

Современный банковский бизнес претерпевает значительные изменения, из-за инновационной модернизации и роста конкуренции на рынке, что заставляет руководство банка и менеджеров задумываться об совершенствовании с целью нейтрализации рисков и избежания кризисных ситуаций. Одним из направлений устойчивости коммерческого банка является диверсификация банковских услуг. Несмотря на важность данной темы исследования в современной литературе по банковскому делу отсутствуют практические исследования в отношении влияния диверсификации банковских услуг на финансовые результаты. В статье проводится сравнительный анализ структуры доходов АО «Народный Банк Казахстана» и АО «KaspiBank» за 2019-2021 годы, с определения оптимальной структуры банковских услуг, позволяющей получать максимальные размеры прибыли. Рассчитаны показатели рентабельности двух банков и в результате сравнительной характеристики была определена наиболее рентабельная бизнес-модель.

Ключевые слова: коммерческий банк, банковские услуги, банковские продукты, диверсификация, банковские операции, финансовый результат.

Введение

В современных условиях развития экономики и жесткой конкуренции в банковской сфере руководству коммерческих банков необходимо проводить различные мероприятия, с целью привлечения большого количества клиентов и увеличения прибыли. Одним из наиболее актуальных мероприятий является диверсификация деятельности коммерческого банка, которая в условиях жесткой конкуренции позволит сохранить лидирующие позиции на банковском рынке и приумножить прибыль. Учитывая противоречивые взгляды различных авторов в отношении влияния диверсификации банковских продуктов и услуг на финансовые результаты деятельности коммерческого банка и противоречивые эмпирические результаты анализа в современной банковской литературе требует дополнительных исследований. По результатам научного исследования ожидается получить результат, что диверсификация банковских продуктов и услуг позволяет увеличить финансовые результаты деятельности банка.

Целью данного научного исследования является определение влияния диверсификации банковских услуг и продуктов, в условиях глобальной финансовой нестабильности, на финансовые результаты коммерческого банка. Для изучения влияния диверсификации банковских услуг и продуктов были использованы данные финансовых отчетов двух банков Республики Казахстан АО «Народный Банк Казахстана» и АО «Kaspi Bank» за 2019-2021 годы.

Методы

При выполнении исследования были использованы различные методы: аналитический, статистический, группировка, сравнение и графический

Основная часть

Современные коммерческие банки осуществляя свою деятельность на рынке банковских услуг преследуют определенные цели, а именно привлечение клиентов и увеличение размера прибыли. Достижение поставленных целей достигаются за счет разработки и внедрения новых банковских продуктов и услуг, способных конкурировать на банковском рынке. Процесс оптимального распределения финансовых ресурсов коммерческих банков и удовлетворение потребностей клиентов во многом зависит от точного и обоснованного подхода описания классификации банковских продуктов и услуг. Однако, до сих пор, нет единого мнения в отношении понимания предмета банковской деятельности. Предметом банковской деятельности могут выступать такие понятия, как банковский продукт и услуга, банковская операция и банковская сделка, но следует при этом понимать, что существуют различия в данных определениях и тем более их классификации.

А.Д.Жусупов придерживается мнения А.Г.Братко в различиях между банковской операцией и банковской сделкой при условии, участия кредитной организации:

- операции осуществляет одна сторона, а именно кредитная организация. При сделке участвуют обе стороны;
- наличие лицензии необходимо только при осуществлении операций для кредитной организации;
- регулирование банковских операций происходит на основе императивного метода, при этом сделки регулируются на основе диспозитивного метода;
- банковские операции являются предметом правового регулирования для публичного права, сделка же в отличии частного права [Жусупов А.Д., 2018: С.17].

Категория «банковские услуги» трактуются экспертами по-разному с большим разбросом характеристик и параметров, в связи с этим возникает необходимость проведения классификации банковских услуг.

Ряд ученых отождествляют банковский продукт и банковскую услугу. Однако, Т.Ю.Тарасова и Т.Н.Флигинских придерживаются другой точки зрения. Они считают, что нельзя отождествлять эти два понятия, так как они представляют различную сущность. Банковская услуга, по их мнению, представляет собой процесс или действие, выраженные в определенной деятельности, при этом банковский продукт выступает конечным результатом деятельности коммерческого банка. По их мнению, есть и сходство у этих двух категорий - конечная цель. Для клиента является удовлетворение его потребностей, а для банка - получение прибыли [Тарасова Т.Ю., Флигинских Т.Н., 2017].

В ходе своего научного исследования Ю.Ю.Платонова и Г.В.Бабенко выявили, что банковский продукт определяется как сумма банковской услуги и банковской операции. При этом основным критерием классификации услуг является цель финансово-хозяйственной деятельности банка, а именно ведение текущей деятельности банка, инвестиционной деятельности и дополнительный доход банка [Платонова Ю.Ю., Бабенко Г.В., 2020]. Достижение поставленных целей в отношении увеличении размера прибыли за счет оказания различных банковских продуктов и услуг достигается за счёт диверсификации банковских продуктов и услуг.

По мнению Г.В.Полетавкиной диверсификация представляет собой расширение ассортимента выпускаемых банком продуктов и услуг, их модернизацию с целью повышения результативности и эффективности банковской деятельности, расширения рынка банковских продуктов и получение максимального размера прибыли [Полетавкина Г.В., 2021: С.169].

Диверсификация банковских продуктов и услуг - комплекс стратегических целей коммерческого банка, направленный на уменьшение рисков и увеличение размера прибыли,

базирующийся на эффективном распределении денежных ресурсов между различными операциями.

Изучая понятие диверсификации, можно выделить два вида диверсификации: горизонтальная и вертикальная. Горизонтальная диверсификация представляет собой разработку и реализацию нового банковского продукта или услуги на основе используемых ранее банковских продуктов с внесением небольших коррективов в новый вид продукции, при этом не изменяя клиентуру и каналы распространения. Вертикальная диверсификация заключается в разработке нового банковского продукта или услуги на основе последующей или предыдущей ветви технологического процесса с корректировкой условий для поиска новых рынков сбыта [Махнушина В.Н., Шинкевич А.Н., 2015: С.1462].

Осуществляя диверсификацию банковских продуктов и услуг руководство банка должно продумать все детали в отношении предложенных новых продуктах, при этом качество банковского продукта не должно вызывать сомнений у потенциальных клиентов банка. Разработка банковских продуктов может осуществляться в следующих стандартах:

- создание спектра новых продуктов с учетом их обеспечения ликвидности;
- возможности ограничения рисков;
- индивидуальный подход к клиентам с целью удовлетворения их финансовых потребностей;
- взаимодействие оказываемых услуг с целью снижения рисков и обслуживанию в одном банке;
- географическое расположение, позволяющее определять необходимость разработки и внедрения продуктов в регионе и быстром принятии решений [Овчинникова О.П., Овчинникова Н.Э., 2017: С.188].

В современной банковской литературе представлены различные виды диверсификации банковских продуктов и услуг. На мой взгляд наиболее полно раскрывает диверсификацию банковских продуктов и услуг в зависимости от направлений банковской деятельности:

- депозитные продукты и услуги для всех категорий клиентов;
- кредитные продукты и услуги для юридических и физических лиц;
- расчетно-кассовые услуги;
- инвестиционно-фондовые услуги (посреднические);
- консультационно-аудиторские услуги;
- комиссионно-посреднические услуги.

Существуют различные исследования по поводу влияния диверсификации банковских продуктов и услуг на деятельность коммерческого банка. Одни авторы рассматривают влияние диверсификации продуктов и услуг коммерческого банка на экономию, другие же изучают банковскую диверсификацию, как инструмент влияния на деятельность банков.

Группа авторов Цзинфан Чжан, В.Хартарская и Э.Маликов в своем научном исследовании анализируют двухстороннюю диверсификацию, основанную на взаимодействии между товарным и географическим расширением рынка [Чжан Ц. и др., 2021].

Ваджахат А., Мосхин А., Шайста А., Сайед Аун Р.Ризви изучают и анализируют влияние конкуренции и диверсификации на стабильность традиционных и исламских банков, осуществляющих свою деятельность в пределах одного государства. По их мнению, на основе проведенного анализа деятельности традиционных банков и исламских банков из 14 двух-банковских экономик показал, что диверсификация не имеет связи между конкуренцией и стабильностью. Однако из-за конкурентного давления на рынке банковских услуг руководства банков могут прибегнуть к принятию стратегии диверсификации своего портфеля, что в свою очередь в дальнейшем может существенно повлиять на стабильность банка в целом [Ваджахат А. и др., 2019: С.111].

Чомбо Шим более детально подходит к исследованию прямой связи между диверсификацией и эффективностью деятельности банка. Он в своей работе проводит исследование, как влияние

диверсификации одного банковского продукта, а именно кредита, на стабильность банка зависит от конкурентоспособности рынка банковских услуг или уровня конкуренции. Согласно проведенного им исследования был получен результат, что диверсифицированные банк, которые осуществляют свою деятельность на рынках с высокой концентрацией являются более финансово устойчивыми по сравнению с банками на менее концентрированных рынках [Чомбо Шим, 2019: С.103].

Абузайед Б., Недал аль-Фаюми, Молинье Ф. в своей научной статье представляют данные научного исследования о диверсификации и стабильности банков. В качестве объектов исследования послужили банки, действующих в странах Персидского залива. По итогам исследования были получены следующие результаты: банки способны снижать риск при более высоких уровнях диверсификации, и диверсификация активов или доходов не повышает стабильность банка [Абузайед Б. и др., 2018: С.17].

Осуществляя диверсификацию банковских продуктов и услуг каждый коммерческий банк в лице менеджеров и руководства преследует три главные цели: снижение уровня риска оказываемых услуг, увеличение объемов услуг и получение максимального размера прибыли.

Осуществляя грамотную диверсификацию банковских продуктов и услуг в дальнейшем позволит сохранить финансовые ресурсы в кризисные периоды падения рынка, распределить риски между банковскими операциями и увеличить численность клиентов за счёт удовлетворения новых потребностей клиентов

Для того, чтобы определить эффективность разработки и внедрения новых банковских продуктов необходимо проводить анализ, позволяющий выявить негативные последствия.

Для этого существуют различные способы оценки диверсификации деятельности в целом всего банка, так и по банковским продуктам и услугам отдельных направлений деятельности на основе расчета показателей: общая эффективность диверсифицированного банка, коэффициент диверсификации бизнеса, эффективность диверсификации бизнеса по каждому банковскому продукту или услуге и среднее эффективность диверсификации по банку.

Расчет данных показателей позволит менеджерам и руководству банка определить целесообразность и эффективность введение новых банковских продуктов и услуг.

Также в современной банковской практике существует способ оценки диверсификации деятельности банка на основе экспертной оценки. в качестве экспертов могут выступать независимые рейтинговые агентства, аудиторские компании и квалифицированные специалисты, а также внутренние органы самого банка и высшее руководство.

Эксперты оценивают уровень диверсификации банка на основе системы оценки сбалансированности бизнеса кредитной организации в разрезе по каждой банковской операции на основе 100-балльной системе оценки.

Основная роль будущего коммерческого банка заключается в формировании компетенций, направленных на усиление социальной и общественной значимости, разработки новых продуктов и услуг, удовлетворяющих потребности клиентов. Данные компетенции для реализации эффективного банковского бизнеса под силу лишь тем банкам, которые определяют свои тактические и стратегические цели, анализируют и оценивают ситуацию на рынке, способны принимать быстрые решения, вносят коррективы в стратегические цели банка и осуществляют постоянную подготовку по повышению своих сотрудников [Парусимова Н.И., 2018: С.16].

Эффективность деятельности коммерческого банка и его конкурентоспособность во многом зависит от разработки и внедрения новых банковских продуктов и услуг, а также технологических процессов в государстве и мире. В условиях цифровизации экономики не для кого не секрет, что в казахстанской банковской практике происходят существенные изменения

в спросе на новые банковские продукты и услуги. В современных условиях руководству банка необходимо сокращать традиционные банковские операции в пользу расширения спектра новых операций, связанных с внедрением компьютерно-финансовых технологий. При этом существенную конкуренцию на рынке инновационных банковских продуктов будут составлять небанковские финансовые организации. И от того насколько быстро банки смогут отреагировать на данные тенденции в инновационном пространстве зависит эффективность его деятельности [Мусина А.А. и др., 2019: С.122].

Осуществляя диверсификацию банковских продуктов и услуг необходимо задумываться не только о получении прибыли, но и о качестве предоставляемых продуктов и услуг.

Качество банковских услуг при реализации банковских услуг и продуктов формируется на основе товарной продукции, которая рассматривается с позиции неразрывного единства товарного «ядра» и стилистики товарной продукции. Ядро товарной продукции включает технические характеристики банковской услуги, а именно условия сделки: процентная ставка, срок, валюта, условия погашения, минимальная сумма для открытия вклада и т.д. Стилистическая составляющая качества банковской услуги заключается в восприятии работы банка глазами его клиента. во всех банках практически одинаковые условия предоставления услуг и одинаковые стилистические составляющие, что порождает конкуренцию среди банков. Поэтому, для проведения эффективной товарной политики и улучшения качества предлагаемых услуг необходимо проводить мониторинг, анализировать номенклатуру и ассортимент своих услуг с точки зрения восприятия потенциальных клиентов для повышения эффективности своей деятельности [Михалина Л.М., Голованов Е.Б., 2020].

На основе годовой финансовой отчетности АО «Народный Банк Казахстана» [Финансовая отчетность АО «Народный Банк Казахстана», 2019-2021] и АО «KaspiBank» [Финансовая отчетность АО «KaspiBank», 2019-2021] за 2018-2021 годы проведем анализ доходов банковских услуг с целью определения влияния диверсификации банковских услуг на финансовые результаты. В таблице 1 представлен анализ структуры доходов АО «Народный Банк Казахстана» за 2019-2021 годы.

Анализ таблицы 1 показывает, что по итогам 2021 года удельный вес процентных доходов в общей из совокупности составил 71,1% против 28,9% непроцентных доходов.

Основными источниками процентных доходов АО «Народный Банк Казахстана» являются следующие виды деятельности: выдача займов, операции с долговыми ценными бумагами, прочие финансовые операции на рынке ценных бумаг, а также размещение временно свободных денежных средств в других банковских институтах. При этом 44,9% всех доходов банка получено в виде вознаграждения по выданным займам. В 2019 году сумма таких доходов составила 449 120 млн. тенге, увеличившись в последующие 2 года до 634 858 млн. тенге. При этом удельный вес данной статьи в общей структуре доходов банка достиг 51,3%.

Второй по величине статьей доходов Народного банка являются доходы, полученные от операций на рынке ценных бумаг. Они включают в себя главным образом купонные доходы по различным видам облигаций – казначейский векселя Министерства финансов, корпоративные облигации, ноты НБРК, еврооблигации иностранных государств и прочие. Сумма таких доходов в 2019 году составляла 204 122 млн. тенге при удельном весе 20,4% всех банковских доходов. В 2021 году их сумма незначительно сократилась до 194 078 млн. тенге, а доля в структуре совокупного дохода сократилась до 15,7%. Тем не менее она остается на достаточно высоком уровне.

В структуре непроцентных доходов АО «Народный Банк Казахстана» наибольший удельный вес принадлежит страховой деятельности. По итогам 2021 года сумма таких доходов составила 140 038 млн. тенге при доле 11,3% совокупного дохода. На втором месте по доходности находятся операции по обслуживанию пластиковых карточек. Банк в 2021 году заработал на них 82 531 млн. тенге, удельный вес данной статьи составил 6,7%. Среди

непроцентных доходов также необходимо выделить доходы, полученные от операций с иностранной валютой (30 536 млн. тенге или 2,5% от общей суммы доходов), комиссии за проведение банковских переводов (25 746 млн. тенге или 2,1%) и от других видов операций.

Таблица 1

Структура доходов АО «Народный Банк Казахстана» за 2019-2021 годы

Показатели	2019 год		2020 год		2021 год	
	млн. тенге	уд. вес, %	млн. тенге	уд. вес, %	млн. тенге	уд. вес, %
Процентные доходы, в т.ч.	710 304	71,0	733 234	71,0	879 865	71,1
- по займам клиентам	449 120	44,9	508 537	49,2	634 858	51,3
- по ценным бумагам	204 122	20,4	179 820	17,4	194 078	15,7
- по средствам в кредитных учреждениях	37 890	3,8	20 464	2,0	18 228	1,5
- по прочим финансовым активам	19 172	1,9	24 413	2,4	32 701	2,6
Непроцентные доходы, в т.ч.	290 194	29,0	299 491	29,0	356 783	28,9
- за обслуживание пластиковых карточек	63 147	6,3	69 228	6,7	82 531	6,7
- за проведение банковских переводов	15 878	1,6	18 625	1,8	25 746	2,1
- за кассовые операции	9 718	1,0	10 131	1,0	11 477	0,9
- за выданные гарантии и аккредитивы	11 335	1,1	10 376	1,0	10 484	0,8
- за выплаты пенсий и заработной платы клиентам	15 056	1,5	14 644	1,4	11 875	1,0
- за прочие услуги	5 397	0,5	22 454	2,2	21 412	1,7
- от страховой деятельности	92 983	9,3	85 848	8,3	140 038	11,3
- по операциям с иностранной валютой	45 379	4,5	40 940	4,0	30 536	2,5
- от небанковской деятельности	31 301	3,1	27 245	2,6	22 684	1,8
Итого доходы	1 000 498	100,0	1 032 725	100,0	1 236 648	100,0

В целом процентные доходы Народного банка в период с 2019 по 2021 годы выросли на 23,9%, непроцентные – на 22,9%. При этом их соотношение в общем совокупном доходе осталось практически без изменений. В таблице 2 представлен анализ структуры доходов АО «KaspiBank» за 2019-2021 годы.

Таблица 2

Структура доходов АО «KaspiBank» за 2019-2021 годы

Показатели	2019 год		2020 год		2021 год	
	млн. тенге	уд. вес, %	млн. тенге	уд. вес, %	млн. тенге	уд. вес, %
Процентные доходы, в т.ч.:	261 870	52,7	322 913	53,4	422 071	55,2
- по займам клиентам	218 447	43,9	251 818	41,6	334 873	43,8
- по ценным бумагам	38 610	7,8	62 342	10,3	83 735	10,9
- по средствам в банках	4 813	1,0	8 753	1,4	3 463	0,5
Непроцентные доходы, в т.ч.:	235 224	47,3	282 110	46,6	343 199	44,8
- банковские сборы и комиссии	161 837	32,6	163 209	27,0	191 233	25,0
- транзакционные доходы и клубные взносы	49 361	9,9	86 298	14,3	127 966	16,7
- по операциям с иностранной валютой	7 034	1,4	13 061	2,2	15 738	2,1
- по прочим операциям	16 992	3,4	19 542	3,2	8 262	1,1
Итого доходы	497 094	100,0	605 023	100,0	765 270	100,0

Структура доходов АО «KaspiBank» несколько отличается от структуры доходов Народного банка. Так, по итогам 2021 года удельный вес процентных доходов Каспий банка составил 55,2% в общей сумме доходов, доля непроцентных – 44,8%.

Общая сумма процентных доходов составила на конец анализируемого периода 442 071 млн. тенге, при этом основную долю в них также занимают доходы в виде вознаграждения по выданным займам – 334 873 млн. тенге при доле 43,8% в общей совокупности доходов. 10,9% всех полученных доходов заработаны банком на рынке ценных бумаг. Банк держит в портфеле менее рискованные облигации Минфина РК, ноты Национального банка и более рискованные корпоративные облигации.

В структуре непроцентных доходов наибольший удельный вес принадлежит банковским сборам и комиссиям, которые в большей части состоят из комиссий по пластиковым карточкам. Доля таких доходов в общем совокупном доходе Каспий банка составляет 25,0% по итогам 2021 года или 191 233 млн. тенге в денежном выражении. Транзакционные доходы (комиссии за переводы и платежи) составили в 2021 году 127 966 млн. тенге с удельным весом 16,7% в общем доходе банка. Необходимо отметить, что сумма транзакционных доходов банка за последние три года значительно выросла в 2,6 раза.

Сравнительная характеристика структуры доходов АО «Народный Банк Казахстана» и АО «KaspiBank» представлена на (рисунке 1).

Рисунок 1. Сравнительная характеристика структуры доходов АО «Народный Банк Казахстана» и АО «KaspiBank», млн. тенге

Анализируемые нами банки применяют различную бизнес-модель в своей деятельности. АО «KaspiBank» является максимально цифровым банком с развитым приложением, позволяющим в автоматическом режиме оказывать огромное количество услуг. Соответственно основными клиентами банка являются физические лица и индивидуальные предприниматели. Банк осознанно не занимается кредитованием крупного и среднего бизнеса, оказывая услуги только по расчетно-кассовому обслуживанию. По этой причине спектр оказываемых услуг сокращен для юридических лиц, но максимально расширен для физических лиц.

С другой стороны, АО «Народный Банк Казахстана» является системообразующим казахстанским банком, представленным во всех регионах республики, при этом отделения расположены не только в областных центрах и городах, но и в районных центрах и крупных поселках. Соответственно банк с такой географией оказывает максимально возможное количество услуг бизнесу и населению. Банк активно кредитует МСБ и крупный бизнес,

поэтому доля процентных доходов в общей структуре значительно выше. Соответственно дополнительно для этих клиентов оказываются страховые услуги, предоставляются гарантии и аккредитивы, более активно проводятся операции на рынке ценных бумаг и операции с иностранной валютой. В следующей сравнительной таблице постараемся выяснить, какая бизнес-модель является более рентабельной.

Рентабельность деятельности банка целесообразно рассматривать в совокупности трех составляющих – рентабельности активов, рентабельности собственного капитала и рентабельности продаж (оказания услуг). В таблице 3 представлены показатели рентабельности АО «Народный Банк Казахстана» и АО «KaspiBank» за 2019-2021 годы.

Таблица 3

Показатели рентабельности АО «Народный Банк Казахстана» и АО «KaspiBank»
за 2019-2021 годы

№	Показатель	На 31.12.2019	На 31.12.2020	На 31.12.2021
АО «Народный банк Казахстана»				
1	Собственный капитал, млн. тенге	1 307 223	1 493 268	1 573 596
2	Совокупные активы, млн. тенге	9 234 758	10 387 832	12 091 370
3	Доходы, млн. тенге	1 000 498	1 032 725	1 236 648
4	Чистая прибыль, млн. тенге	334 511	352 654	462 378
7	ROA, %	3,62	3,39	3,82
8	ROE, %	25,59	23,62	29,38
9	ROS, %	33,43	34,15	37,39
АО «Kaspi Bank»				
1	Собственный капитал, млн. тенге	262 585	258 328	393 800
2	Совокупные активы, млн. тенге	2 168 905	2 785 993	3 577 932
3	Доходы, млн. тенге	497 094	605 023	765 270
4	Чистая прибыль, млн. тенге	174 532	226 561	313 629
7	ROA, %	8,05	8,13	8,77
8	ROE, %	66,47	87,7	79,64
9	ROS, %	35,11	37,45	40,98

Данные таблицы 3 позволяют сделать нам следующие выводы. Рентабельность активов АО «Народный Банк Казахстана» за последние три года незначительно выросла и составила на конец анализируемого периода 3,82%. Тот же показатель для АО «KaspiBank» равен 8,77%. Таким образом, активы Каспий банка имеют более оптимальную структуру, позволяющую генерировать больший объем прибыли на равную сумму вложений. Отказ банка от максимально широкого спектра оказываемых услуг в пользу наиболее доходных и структурированных позволяет банку более рационально использовать имеющиеся в распоряжении активы.

Рентабельность капитала АО «KaspiBank» также в значительной степени превышает рентабельность капитала АО «Народный Банк Казахстана». Для первого банка данный показатель составляет 79,64% по итогам 2021 года, а для второго – 29,38%. С одной стороны, такое высокое значение свидетельствует о высокорентабельном использовании собственного капитала, что несомненно является преимуществом. С другой стороны, данный факт может означать более высокий уровень достаточности собственного капитала Народного банка по сравнению с конкурентом. Это несомненно является положительным фактором, так как означает высокую финансовую устойчивость банка и низкие риски деятельности, то есть высокую надежность.

Наконец, рентабельность продаж анализируемых банков по итогам 2021 года составила

37,39% у АО «Народный Банк Казахстана» против 40,98% у АО «KaspiBank». Таким образом Каспий банк на 10% рентабельнее Народного банка. Если посмотреть структуру расходов банков, то станет понятно, что данный показатель был достигнут за счет отказа либо снижения объемов оказания услуг с низкой маржой, к которым можно отнести операции с иностранной валютой, операции по сопровождению социальных выплат и прочее. Положительно на маржинальности услуг сказывается и переход в онлайн-обслуживание посредством мобильных приложений, что сокращает операционные расходы. Здесь лидером является Каспий банк.

Показатели рентабельности АО «Народный Банк Казахстана» и АО «KaspiBank» за 2019-2021 годы схематично отражены на рисунке 2.

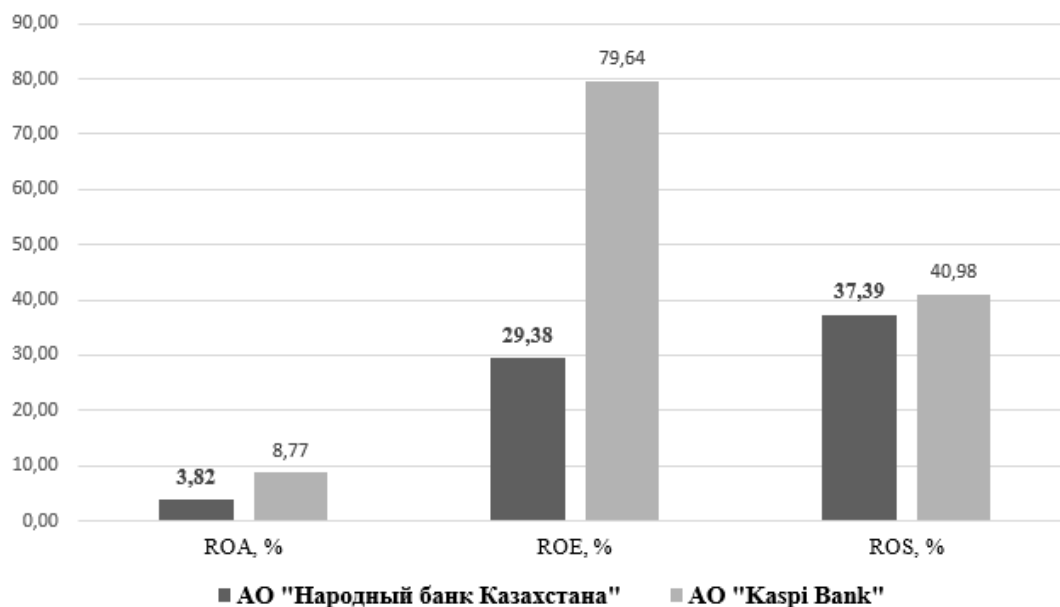

Рисунок 2. Показатели рентабельности АО «Народный Банк Казахстана» и АО «KaspiBank» за 2019-2021 годы

Таким образом, представленные бизнес-модели коммерческих банков имеют различные показатели рентабельности. Принимая во внимание сказанное выше, можно сделать вывод о том, что АО «Народный Банк Казахстана» с максимально диверсифицированной структурой оказываемых услуг имеет более низкую рентабельность по сравнению с АО «KaspiBank», который сосредоточен на обслуживании только населения и мелкого бизнеса.

Подводя итог проведенного исследования, можно сделать вывод, что не всегда существует прямая зависимость между диверсификацией банковских услуг и финансовыми результатами. Иногда банки тратят много сил и средств на разработку новых банковских продуктов и услуг, которые в свою очередь не оправдывают результаты. Необходимо с учетом изменения современного инновационного рынка искать новые виды банковских услуг, позволяющих сократить расходы и найти свою нишу в условиях жесткой конкуренции.

Список использованных источников

- Жусупов А.Д. (2018) Соотношение понятий «банковская операция» и «банковская сделка». *Вестник КУЭФМТазакского университета экономики, финансов и международной торговли*, 3, 15-22 [Электронный ресурс]: URL: <http://vestnik.kuef.kz/web/uploads/file-vestnik/7b358c61fbde752b5935f88d2c515272.pdf> (дата обращения: 26.01.2023).
- Тарасова Т.Ю., Флигинских Т.Н. (2017) Специфические особенности банковского продукта и услуги. *Научные ведомости. Серия Экономика. Информатика*, 2(251), 41, 46-50 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.researchgate.net/publication/332180165>

SPECIFIC FEATURES OF BANKING PRODUCTS AND SERVICES

(дата

обращения: 08.02.2023).

- Платонова Ю.Ю., Бабенко Г.В. (2020) Классификация банковских продуктов и услуг. *COLLOQUIUM-JOURNAL*, 12-6(64), 34-40 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=42920409> (дата обращения: 03.02.2023).
- Полетавкина Г.В. (2021) Диверсификация банковских услуг. *Инновационное развитие техники и технологий в промышленности (ИНТЕКС-2021)*: Сборник материалов Всероссийской научной конференции молодых исследователей с международным участием, 12-15 апреля. М.: РГУ им.А.Н.Косыгина, 169-171 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46335983&selid=46336069> (дата обращения: 28.01.2023).
- Махнушина В.Н., Шинкевич А.Н. (2015) Современные виды и формы диверсификации. *Российское предпринимательство*, 10(16), 1459-1468 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=34076093> (дата обращения: 25.01.2023).
- Овчинникова О.П., Овчинникова Н.Э. (2017) Диверсификация деятельности коммерческого банка как фактор обеспечения устойчивости. *Финансы и кредит*, 23(4), 188-200 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.fin-izdat.ru/journal/fc/detail.php?ID=70418> (дата обращения: 03.02.2023).
- Jingfang Zhang, Valentina Hartarska, Emir Malikov (2021) Product and geographic market diversification in U.S. banking. *Finance Research Letters*, 42 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1544612320316950> (дата обращения: 04.02.2023).
- Wajahat Azmi, Mohsin Ali, Shaista Arshad, Syed Aun R. Rizvi (2019) Intricacies of competition, stability, and diversification: Evidence from dual banking economies. *Economic Modelling*, 83, 111-126 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264999318301482> (дата обращения: 05.02.2023).
- Bana Abuzayed, Nedal Al-Fayoumi, Phil Molyneux (2018) Diversification and bank stability in the GCC. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, (57), 17-43 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1042443117305255> (дата обращения: 28.01.2023).
- Парусимова Н.И. (2018) Создание механизма отраслевого кредитования. *Вестник Казахского университета экономики, финансов и международной торговли*, 4, 13-19 [Электронный ресурс]: URL: <http://vestnik.kuef.kz/web/uploads/file-vestnik/a4eb0d3851ef8bf1ae5e928d74939d23.pdf> (дата обращения: 28.01.2023).
- Мусина А.А., Парусимова Н.И., Усенбаев Т.М. (2019) Клиентоориентированность как основа цифровизации банковского обслуживания. *Вестник Казахского университета экономики, финансов и международной торговли*, 4, 120-129 [Электронный ресурс]: URL: <http://vestnik.kuef.kz/web/uploads/file-vestnik/708b3e129b272d2d056adb7499a717b.pdf> (дата обращения: 26.01.2023).
- Михалина Л.М., Голованова Е.Б. (2020) Оценка качества банковских услуг как инструмент повышения эффективности деятельности. *Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета*, 3(123), 43-57 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=42750346> (дата обращения: 04.02.2023).
- Финансовая отчетность АО «Народный Банк Казахстана» за 2019-2021 годы [Электронный ресурс]: URL: https://kase.kz/files/emitters/HSBK/hsbkf6_2021_cons_rus.pdf (дата обращения: 04.02.2023).
- Финансовая отчетность АО «KaspiBank» за 2020 год [Электронный ресурс]: URL: https://kase.kz/files/emitters/CSBN/csbnf6_2020_cons_rus.pdf (дата обращения: 04.02.2023).
- Финансовая отчетность АО «KaspiBank» за 2021 год [Электронный ресурс]: URL: https://kase.kz/files/emitters/CSBN/csbnf6_2021_cons_rus.pdf (дата обращения: 04.02.2023).

References

- Zhusupov A.D (2018) Sootnoshenie ponyatij «bankovskaya operaciya» i «bankovskaya sdelka». *Vestnik Kazahskogo universiteta ekonomiki, finansov i mezhdunarodnoj trgovli*, 3, 15-22 [Elektronnyj resurs]: URL: <http://vestnik.kuef.kz/web/uploads/file-vestnik/7b358c61fbde752b5935f88d2c515272.pdf> (data obrashcheniya: 26.01.2023).
- Tarasova T.Yu., Fliginskih T.N. (2017) Specificheskie osobennosti bankovskogo produkta i uslugi. *Nauchnye vedomosti. Seriya Ekonomika. Informatika*, 2(251), 41, 46-50 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.researchgate.net/publication/332180165_SPECIFIC_FEATURES_OF_BANKING_PRODUCTS_AND_SERVICES (data obrashcheniya: 08.02.2023).
- Platonova Yu.Yu., Babenko G.V. (2020) Klassifikaciya bankovskih produktov i uslug. *COLLOQUIUM-JOURNAL*, 12-6(64), 34-40 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=42920409> (data obrashcheniya: 03.02.2023).
- Poletavkina G.V. (2021) Diversifikaciya bankovskih uslug. *Innovacionnoe razvitie tekhniki i tekhnologij v promyshlennosti (INTEKS-2021)*: Sbornik materialov Vserossijskoj nauchnoj konferencii molodyh issledovatelej s mezhdunarodnym uchastiem, 12-15 aprelya. M.: RGU im. A.N.Kosygina, 169-171 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46335983&selid=46336069> (data obrashcheniya: 28.01.2023).
- Mahnushina V.N., Shinkevich A.N., (2015) Sovremennye vidy i formy diversifikacii. *Rossijskoe predprinimatel'stvo*, 10(16), 1459-1468 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=34076093> (data obrashcheniya: 25.01.2023).
- Ovchinnikova O.P., Ovchinnikova N.E. (2017) Diversifikaciya deyatel'nosti kommercheskogo banka kak faktor obespecheniya ustojchivosti. *Finansy i kredit*, 23(4), 188-200 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.fin-izdat.ru/journal/fc/detail.php?ID=70418> (data obrashcheniya: 03.02.2023).
- Jingfang Zhang, Valentina Hartarska, Emir Malikov (2021) Product and geographic market diversification in U.S. banking. *Finance Research Letters*, 1, 42 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1544612320316950> (data obrashcheniya: 04.02.2023).
- Wajahat Azmi, Mohsin Ali, Shaista Arshad, Syed Aun R. Rizvi (2019) Intricacies of competition, stability, and diversification: Evidence from dual banking economies. *Economic Modelling*, 83, 111-126 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264999318301482> (data obrashcheniya: 05.02.2023).
- Bana Abuzayed, Nedat Al-Fayoumi, Phil Molyneux (2018) Diversification and bank stability in the GCC. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, (57), 17-43 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1042443117305255> (data obrashcheniya: 28.01.2023).
- Parusimova N.I. (2018) Sozdanie mekhanizma otraslevogo kreditovaniya. *Vestnik Kazahskogo universiteta ekonomiki, finansov i mezhdunarodnoj trgovli*, 4, 13-19 [Elektronnyj resurs]: URL: <http://vestnik.kuef.kz/web/uploads/file-vestnik/a4eb0d3851ef8bf1ae5e928d74939d23.pdf> (data obrashcheniya: 28.01.2023).
- Musina A.A., Parusimova N.I., Usenbaev T.M. (2019) Klientoorientirovannosti kak osnova cifrovizacii bankovskogo obsluzhivaniya. *Vestnik Kazahskogo universiteta ekonomiki, finansov i mezhdunarodnoj trgovli*, 4, 120-129 [Elektronnyj resurs]: URL: <http://vestnik.kuef.kz/web/uploads/file-vestnik/708b3e129b272d2d056adbd7499a717b.pdf> (data obrashcheniya: 26.01.2023).
- Mihalina L.M., Golovanova E.B. (2020) Ocenka kachestva bankovskih uslug kak instrument povysheniya effektivnosti deyatel'nosti. *Izvestiya Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta*, 3(123), 43-57 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=42750346> (data obrashcheniya: 04.02.2023).
- Finansovaya otchetnost' AO «Narodnyj Bank Kazahstana» za 2019-2021 gody [Elektronnyj resurs]: URL: https://kase.kz/files/emitters/HSBK/hsbkf6_2021_cons_rus.pdf (data obrashcheniya: 04.02.2023).

Finansovaya otchetnost' AO «KaspiBank» za 2020 god [Elektronnyj resurs]: URL: https://kase.kz/files/emitters/CSBN/csbnf6_2020_cons_rus.pdf (data obrashcheniya: 04.02.2023).

Finansovaya otchetnost' AO «KaspiBank» za 2021 god [Elektronnyj resurs]: URL: https://kase.kz/files/emitters/CSBN/csbnf6_2021_cons_rus.pdf (data obrashcheniya: 04.02.2023).

Банктік қызметтерді әр тараптандырудың қаржылық нәтижелерге әсері

Е.Н.Завьялова

А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті (Қостанай, Қазақстан)

Аңдапта

Қазіргі заманғы банк бизнесі инновациялық жаңғырту мен нарықтағы бәсекелестіктің өсуіне байланысты айтарлықтай өзгерістерге ұшырауда, бұл банк басшылығы мен менеджерлерді тәуекелдерді бейтараптандыру және дағдарыстық жағдайларды болдырмау мақсатында жетілдіру туралы ойлауға мәжбүр етеді. Коммерциялық банктің тұрақтылық бағыттарының бірі банктік қызметтерді әртараптандыру болып табылады. Осы зерттеу тақырыбының маңыздылығына қарамастан, қазіргі заманғы банк әдебиеттерінде банктік қызметтерді әртараптандырудың қаржылық нәтижелерге әсері туралы практикалық зерттеулер жоқ. Мақалада «Қазақстан Халық Банкі» АҚ мен «KaspiBank» АҚ-ның 2019-2021 жылдардағы кірістер құрылымына салыстырмалы талдау жасалады, бұл банктік қызметтердің максималды пайда алуға мүмкіндік беретін оңтайлы құрылымын анықтайды. Екі банктің кірістілік көрсеткіштері есептелді және салыстырмалы сипаттаманың нәтижесінде ең тиімді бизнес-модель анықталды.

Түйін сөздер: коммерциялық банк, банктік қызметтер, банктік өнімдер, әр тараптандыру, банктік операциялар, қаржылық нәтиже

The impact of diversification of banking services on financial results

E.N.Zavyalova

A.Baitursynov Kostanay Regional University (Kostanay, Kazakhstan)

Abstract

The modern banking business is undergoing significant changes due to innovative modernization and increased competition in the market, which makes the bank's management and managers think about improving in order to neutralize risks and avoid crisis situations. One of the areas of sustainability of a commercial bank is the diversification of banking services. Despite the importance of this research topic, there are no practical studies in the modern literature on banking regarding the impact of diversification of banking services on financial results. Despite the importance of this research topic, there are no practical studies in the modern literature on banking regarding the impact of diversification of banking services on financial results. The article provides a comparative analysis of the income structure of JSC "Halyk Bank of Kazakhstan" and JSC "KaspiBank" for 2019-2021, with the determination of the optimal structure of banking services that allows you to get the maximum profit. The profitability indicators of the two banks were calculated and, as a result of the comparative characteristics, the most profitable business model was determined.

Keywords: commercial bank, banking services, banking products, diversification, banking operations, financial result.

Поступила в редакцию: 10.02.2023

Одобрена: 10.03.2023

Первая публикация на сайте: 25.11.2023

МЕКТЕП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ СТРЕССІ МЕН ЭМОЦИОНАЛДЫ ЖАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

^{*1}Ж.Ш.РАХИМБЕКОВА^{id}, ¹Г.К.СЛАНБЕКОВА^{id}

¹академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
(Қарағанды, Қазақстан)

^{*}rahimbekovazs@mail.ru, g.slanbekova@mail.ru

Аңдатпа

Еліміздің білім беру саласындағы ұдайы өзгерістері білім беру мекемелерінің жұмыскерлері, әсіресе, мектеп мұғалімдерінің психологиялық жағдайына үлкен әсер етуде және де бұл әсер, өкінішке орай, көп жағдайда теріс сипатты алады. Жұмыстағы қалаусыз өзгерістер, үлкен жауапкершілік, сонымен қатар жұмыс жағдайының жайсыздығы мектеп мұғалімдерінде кәсіби стрессті тудырады, ал кейіннен, ол тіптен кәсіби жануға әкеліп, жұмыстың сапасын төмендетуі мүмкін. Бұл, әрине, білім сапасының төмендеуіне әкеп соғады, демек оқушылардың білім деңгейі нашарлайды. Ал оқушылар – еліміздің болашағы, біздің болашағымыз. Демек, егер біздің болашақтың сапалы және де ашық болуы үшін біз мұғалімдердің кәсіби жану себептерін, стресстің тудырушы факторларды талдап, әрі қарай тікелей стрессогенді факторлармен тікелей жұмыс жасауымыз қажет.

Түйін сөздер: мектеп мұғалімдері, кәсіби жану, кәсіби стресс, білім беру мәселелері.

Кіріспе

Қазіргі заманда адамдар үнемі стресс шегінде өмір сүреді. Мұның себебі көптеген факторлар, мысалы, нашар экология, қала өмірінің қатал ырғағы, агрессивті әлеуметтік орта, саяси тұрақсыздық, қаржылық дағдарыстар және т.б. Стрессіз өмір мүмкін емес. Стресс – адам өмірінің сөзсіз серігі.

Ғалымдар кішігірім стресстер сөзсіз және зиянсыз деп санайды, бірақ шамадан тыс стресс жеке және топ үшін үлкен проблемалар тудырады. Айта кету керек, стрессіз кәсіби қызмет болмайды.

Бір жағынан, стресстің арқасында біз өмірімізді байытатын, жаңа нәтижелерге қол жеткізіп, жеке және кәсіби өсу шыңына жететін әртүрлі эмоцияларды бастан кешіреміз. Екінші жағынан, созылмалы стресстің депрессиялық әсері депрессияны, психосоматикалық ауруларды, кәсіби мотивациясы төмен, кәсіби даму мен мансаптық өсуге ұмтылмайтын, белгілі бір деформациялар мен бұзылулар, үйлесімділік сызығынан ауытқуы бар адамның психологиялық проблемаларын тудыруы мүмкін. маманның кәсіби дамуы мен этикалық мінез-құлқы.

Өмірдің жылдам қарқыны, қазіргі әлемнің күрделілігі және білімге қойылатын жоғары талаптар стресстің барлық жерде жүруіне әкеледі. Көбінесе адамдардың көпшілігінің стресс деңгейі олардың нақты мүмкіндіктерінен бірнеше есе асып түседі, бұл денсаулық пен әлауқаттың нашарлауына, жұмыстағы қиындықтарға әкеледі. Қазіргі уақытта еңбектегі кәсіби стресстерге деген қызығушылықтың күн санап артып келе жатқандығын айтуға болады. Бұл факті, яғни кәсіби стресс қызметкердің жұмыс істеуі мен қабілеттілігін іштен бұзады, сонымен қатар еңбек өнімділігін төмендетеді және көбінесе еңбек ресурстарының жоғалуына әкеледі деп тұжырымдауға болады. Кәсіби стресс қызметкерлердің еңбек өнімділігіне, қаржылық тиімділігіне, тұтастай алғанда бүкіл ұйымның тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігіне әсер етеді.

Мұғалім мамандығы көптеген стресстік жағдайлармен кездеседі. Педагог жұмысы тұрақты жүйке-эмоционалдық күйзеліспен, психоэмоционалды күйзеліспен сипатталады. Педагогикалық жұмысқа жоғары жауапкершілік, мотивациялық және жеке қатысу, мектеп

оқушыларымен қарым-қатынаста маңызды эмоционалды «орналастыру» мұғалім қызметінің стресстік сипатын анықтайды [Балтабаев Н.Қ., 2020: 64 б.].

Мұғалімнің жұмысы үлкен психоэмоционалды шығындармен байланысты. Сабақтың өзі стресс факторы болып табылады, өйткені ол мұғалімді де, оқушыларды да 45 минутта жоспарланғанның бәрін орындауға мәжбүр етеді. «Уақытында болмау» қаупі қазіргі адам үшін ең стресстік жағдайлардың бірі болып табылады. Мұғалім бұған бір мезгілде бірнеше педагогикалық міндеттерді шешу қажеттілігін қосады: жеке тәсілді жүзеге асыра отырып, әрбір оқушыны қадағалау; сыныпта тәртіпті сақтау; жаңа материалды қолжетімді тілде түсіндіру, оның игерілу дәрежесін бағалау; үй тапсырмасын тексеру және объективті баға қою.

Бұл міндеттердің барлығы жоғары жауапкершілік сезімімен шешілетіндіктен, өз алдына психикалық күйзеліс тудырады.

Мұғалімнің кәсіби іс-әрекетін зерттеуде стресс және күйзеліске төзімділік ұғымдары соңғы орыннан алыс. Оларды неғұрлым егжей-тегжейлі зерделеу белгілі бір дәрежеде педагогтардың психикалық денсаулығына әсер ететін факторларды, сәйкесінше педагогикалық қызметтің тиімділігін, білім деңгейін реттеуге мүмкіндік береді.

Мұғалімнің кәсіби қызметін зерттегенде стресс және стресске төзімділік соңғы алдыңғы орындарда жүреді. Оны тереңірек зерттеу, кейбір кезде, мұғалімдердің психикалық денсаулығына әсер ететін факторларды анықтауға көмектеседі, және де сәйкесінше, білім беру деңгейін, педагогикалық қызметтің тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Стресстер – мұғалімнің өміріндегі қалыпты құбылыс, сондықтан стресске төзімділік мұғалім тұлғасының кәсіби маңыздылығы зор қасиеттерінің бірі.

Қазіргі кездегі әлеуметтік-мәдени жағдайларда стресс-факторлар өте күрделі күйлерді туындатады, оның салдары кәсіби қызметте, соның ішінде педагогтың да қызметінде түрлі кедергілерге алып келеді.

Кәсіби қызмет заманауи педагогтарға үлкен талаптар қояды, бұл өз ретінде психологиялық ресурстардың максималды және ұдайы түрде мобилизациясын талап етеді. Көптеген зерттеушілердің пайымдауынша, педагогтардың кәсіби қызметі стресс-факторлары жоғары мамандықтар тобына жатады және де әлеуметтік қызметтердің ішінен ең шиеленісі жоғары болып табылады.

Педагог мамандығы интеллектуалды және эмоционалды шиеленісі жоғары кәсіби қызметтер қатарына жатады. Қоғамның тарапынан көптеген жағдайда қызметтің сапасы жағынан басқа «адам-адам» мамандықтарынан салыстырғанда талаптар мықтырақ, және де әлеуметтік және қаражаттық еңбекті бағалау тұрғысынан мұғалім қызметін төмен бағалайды, бұл мамандықтың абыройының төмендеуіне, өмірдің сандық және сапалық деңгейінің төмендеуіне әкеледі.

Кәсіби стресс-бұл адамның жұмысындағы шиеленісті жағдайларға психикалық және физикалық реакциялардан көрініс табатын алуан түрлі құбылыс болып келеді.

Қазіргі уақытта стресс аурулардың халықаралық классификациясында (ICD10) жеке бөлімге бөлініп қарастырылады. Мамандардың пікірінше, адамның жұмысқа шамадан тыс жүктелуі, оның өкілеттіктері мен лауазымдық міндеттерінің нақты шектелуі, әріптестерінің орынсыз мінез-құлқы, қызметке және кері қайтуға ұзақ және қажырлы жол, еңбекақының жеткіліксіздігі, монотонды қызмет немесе мансаптық перспективалардың болмауы кәсіби күйзеліске әкеледі. Айта кету керек, кәсіби стресс жұмысқа жеткіліксіз жұмысшыларда, сондай-ақ өздерінің кәсіби әлеуетін толық жүзеге асырмайды және одан да көп нәрсеге қабілетті деп санайтын адамдарда пайда болады. Күшті жүйке кернеуінің себебі еңбек жағдайлары болуы мүмкін: нашар жарықтандыру және желдету, тар бөлме және т. б. Кәсіби стресстерге тікелей немесе жанама ықпал ететін факторларға ақпараттың болмауы және

уақыттың болмауы жатады. Кәсіби стресс мамандардың пікірінше, соңғы екі фактор кез келген қосымша тітіркену стресске айналуы мүмкін фон болып табылады.

Әдіснама

Әдіснамалық негіз ретінде біз мектеп мұғалімдерінің психологиялық денсаулығы мен кәсіби стресі жайлы отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерін алдық.

М.А.Васильченко өзінің зерттеу жұмысында кәсіби стрессті зерттегенде педагогикалық қызметке әсер ететін жетекші стрессогенді факторларды атап өтеді. Оған жататындар: психологиялық-педагогикалық мәселелер және де педагогтың менталды құрылысындағы қиындықтар. Педагогикалық қиындықтардың өзінше екі түрлі себептері бар: біріншіден, педагогикалық жағдайдың қиындығы, екіншіден, педагогтың жеке басындағы ресурстары. Сонымен қатар, кәсіби стресстің тағы да себептері бар, олар: педагог еңбегінің объектісінің қиындығы және педагогикалық жұмыскерлердің кәсіби қызметіндегі стрессогенді негіздеме болып табылады [Васильченко М.В., 2017].

Соңғы жылдары болып жатқан болып жатқан жиі өзгерістер осы кәсіби стресстің дамуына тікелей байланысты. Бұл өзгерістер педагог тұлғасының оңтайлы тәжірибе алып, асықпай бейімделуге мүмкіндік алдырмайды, бұл өз ретінде психикалық шиеленістің өсуіне әкеп соқтырады. Әр түрлі қызметтер мамандарының стресс дамуын анықтауға көмек беретін психологиялық сауалнамаларда жұмыс мекемесіндегі жаңашылықтар жайлы сұрақ бар, және де ол сұраққа оң жауап берген жағдайда кәсіби стресстің пайда болуы ықтималдығы өседі. Заманауи педагогтар белсенді инновациялық қызметте бірнеше жыл болғаны белгілі. Ұдайы өзгерістер жағдайындағы жұмыс міндетті түрде қажу және шаршауды, созылмалы тұрақсыздық сезімін, өмірде маңызды құндылықтар мен қызығушылықтардың жойылып бара жатқан сезімді тудырады. Жұмыскердің кәсіби қызметіндегі өзгерістеріне байланысты түрлі күйлерін зерттеу барысында ұдайы өзгерістердің адам психикасында кері әсері тигізетіні жайлы анықталды (өзін-өзі бағалауының төмендеуі, үрейлік деңгейінің жоғарылауы).

Педагог қызметіндегі саны жағынан өте көп есеп берулер (кейде көлемі жағынан тіптен үлкен), біздің мұғалімдердің жоғары деңгей жауапкершілік және де ыңғайлығы төмен өмір жағдайлары қосымша стрессті тудырушы факторлар болып табылады. Мұндай кәсби педагогикалық қызметтің ерекшеліктері педагогта жағымсыз психикалық күйді тудыруға әсек соқатырады.

Сыртқы стрессогенді себептерден басқа кәсіби стресске, әрине, жеке адамның тұрақты психоэмоционалды жағдайды сақтау қабілеттілігі байланысты. Бірінші көзқарастан қарағанда стресстің себебі болып кәсіби қызметтің кез келген жағы болуы мүмкін. Қиын жағдайларға жеке реакциялар қызметкерлердің жеке ерекшеліктеріне және стресске жауап берудің әдеттегі стиліне байланысты. Осыған байланысты білім беру мекемелерінің профилактикалық қызметіне мұғалімдердің төзімділігін арттыру шараларын енгізу қажет [Кузьменко А.В., 2021: 145 б.].

А.А.Хадарцевтың пайымдауынша, мектеп мұғалімдерінің кәсіби жануын зерттеуде жоғары сынып мұғалімдері үшін, әсіресе жеке мұғалімдер үшін стресс факторларының бірі «Еңбек міндеті» болып табылады, атап айтқанда» Сабақты жоспарлау, сыныптан тыс жұмыс»тапсырмаларын жіктеуден бас тарту. Әр түрлі кездесулер мен кездесулер «мағынасыз» деп танылды, ал құжаттарды толтыру «артық жұмыс»деп танылды. Ата-аналар сонымен қатар стресстің негізгі көзі болып табылады - олардың шындыққа жанаспайтын үміттері, сондай-ақ ата-аналар жиналыстары [Хадарцев А.А., 2020: 192 б.].

Е.А.Туренконың айтуы бойынша, кәсіптік бағалаудың субъективті бағасын талдау - мұғалімдердің стресстік жағдайлары зияткерлік және эмоционалдық шығындардың субъективті сезімінің алынған моральдық және материалдық сыйақыға сәйкес келмеуі, көптеген есептер, оқу процесіне, ата-аналардың талаптарына тікелей қатысы жоқ құжаттар, Білім берудегі жиі инновациялар мен модернизациялар оқу орындарының ресурстық

мүмкіндіктерін ескермей, ұйымдастырушылық сипаттамаларды (басшылыққа тән сипаттамалар, кадр саясаты, қызметтің түсініксіз мақсаттары, жалақы), оқу процесін әдістемелік қамтамасыз етудің және жұмыс орнын техникалық жарақтандырудың болмауы, мекемелердің материалдық-техникалық базасының төмен деңгейі, оқу орнының беделінің төмендігі, балалардың оқуға құлықсыздығы, уақыттың жетіспеушілігі [Туренко Е.А., 2020: 186 б.].

Осылайша, алынған нәтижелер келесі қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Әкімшілік себептер мен ұйымдастырушылық қиындықтардан туындаған әртүрлі стресстік факторлардың үйлесуі мұғалімдердің «ақыл-ойының сарқылуына» айтарлықтай ықпал етеді. Өзінің кәсіби қызметінің маңыздылығы төмендейді, теріс субъективті көзқарас қалыптасады және оның жеке үлесін пайдасыздыққа және бағаламауға деген көзқарас қалыптасады, бұл сайып келгенде кәсіптік тоқырауға немесе кәсіптен кетуге әкелуі мүмкін. Мұғалімдер құрамындағы жағымсыз әлеуметтік-психологиялық ахуал, өзара түсіністіктің болмауы, басшылықпен қақтығыстар мен қорлау көбінесе толқудың көзі және табысты кәсіби қызметтің реттелмейтін сәтіне айналады. Бұл ұстаным көбінесе жеке тұлғаға бағытталған гуманистік басқару формаларына көшудің декларативті сипатын көрсетеді, іс жүзінде көптеген білім беру мекемелерінде әкімшілік және бюрократиялық әдістерге негізделген иесіздендірілген басқару жүйесі басым болып қала береді.

Мұндай мәселені шешудегі оң үрдіс, біріншіден, егер білім беру мекемелерін икемді, бейімделгіш, адамгершілік және денсаулықты сақтайтын басқаруға көшу мемлекеттің, қоғамның, білім беру мекемелерінің басшыларының, барлық профессор-оқытушылар құрамының және әрбір жеке қызметкердің бірлескен міндетіне айналса, мүмкін болады. Екіншіден, білім беру мекемелері басшыларының бюрократтан және қызметкерден фасилитаторға, ынтымақтастық пен қолдау принциптерін басшылыққа алатын аға және дана әріптеске деген көзқарасын өзгерту, үшіншіден, «психикалық жанудың» алдын алуға бағытталған тұрақты психологиялық бағдарламаларды енгізу керек.

Е.Г.Ожогова білім беру мекемелерінің басшылары үшін әртүрлі әдеби дереккөздерді зерттеу және талдау нәтижелеріне негізделген зерттеу барысында ұйымдық факторлардың деструктивті әсерін азайтуға бағытталған жалпы ұсыныстарды әзірледі. Олардың тиімділігі «психикалық жану» синдромын қалыптастыру мүмкіндігін жоққа шығармайды, бірақ сонымен бірге олардың нәтижелерінің қаупін едәуір төмендетуге және ұжымдағы психологиялық атмосфераны жақсартуға мүмкіндік береді. Ұсыныстар: қызметкерлер арасындағы жауапкершілікті нақты бөлу; лауазымдық нұсқаулықтарды ойластырыңыз және ақылға қонымды болыңыз; қолайлы әлеуметтік сәттерді құру; маңызды шешімдер қабылдауға мүмкіндік беретін Тәуелсіздік және дербестік; танымал басқару стиліне сәйкестік; субъектілерге толық рұқсат беру (жұмыс уақытын қысқарту, лицензиялауды уақтылы беру және қосымша тапсырмалар үшін қосымша ақы төлеу); әртүрлі моральдық ынталандыруларды пайдалану; субъектілерді, әсіресе жұмыс уақытында қолдау; бас тарту және проблемалар; өткізу тәртібі демалыс іс-шаралары (мерекелер, конкурстар, спартакиадалар және т.б.) ұжым мен қызметкерлердің психологиялық денсаулығы үшін оңтайлы климат; субъектілердің кәсіби әлеуетінің өсуін қамтамасыз ету; басқарудың әкімшілік әдістерін (бұйрықтар, нұсқаулықтар, өкімдер, тәртіптік жазалар) қолдану аясын қысқарту және басқарудың психологиялық әдістерін барынша пайдалану [Ожогова Е.Г., 2018: 38 б.].

М.А.Джакупова, М.С.Джакупов өздерінің зерттеулерінде мұғалімдердің психикалық денсаулығын зерттеу барысында мынандай тұжырымдамаларға келеді:

1. Жасы ұлғайған сайын мұғалімдер өздерінің импульстарын жақсы басқаруды үйренеді және ұстамды болады.
2. Субъект орта мектепте мұғалім ретінде неғұрлым ұзақ жұмыс істесе, соғұрлым ол сабырлы және байсалды болады.

3. Мұғалімдердің психикалық денсаулығының стратегиялық, шығармашылық, рухани, интеллектуалды және гуманитарлық бағыты жасына қарай артады.
4. Мұғалімдердің жұмыс тәжірибесі неғұрлым көп болса, олардың психикалық денсаулығының шығармашылық және гуманитарлық векторы соғұрлым жақсы дамиды.
5. Мұғалімдердің жүйке-психикалық тұрақтылығы жасына қарай артады

Зерттеу нәтижесінде алынған мәліметтер стрессті жеңу және психикалық денсаулықты сақтау қабілеті эмоционалды құзыреттілік деңгейі жоғары мұғалімге көмектесетінін атап өтуге мүмкіндік берді [Dzhakupova M.A., 2021: 19 б.].

Н.С.Жұбаназарова, А.Тұрсынғали, Қ.Сайлинова өз еңбектерінде эмпирикалық зерттеу нәтижесінде алынған мәліметтерде мұғалімдердің жұмыс уақыты мен эмоционалдық сарқылу синдромының дамуы арасында байланыстың болуы туралы. Алынған мәліметтер негізінде Мамандандыру бойынша субъектіге психологиялық қолдау көрсету бағдарламасы іске қосылады. Профилактикалық бағдарлама: кәсіби қызметтегі психологиялық күйзеліс және оны жеңу, төмендету әдістері, оның жұмыс істеуі. Психолог-валеолог Г.Кривонос пікірінше, эмоционалды шаршаудың қауіптілігі оның уақыт өте тез дамидындағында. Бұл процесті тоқтату оңай емес. Олардың әсері және әртүрлі созылмалы аурулар пайда болуы мүмкін және тіпті қанның құрамын өзгертеді. Сондықтан бұл құбылыстың алдын алу мәселесі өте өзекті. Эмоционалды жану синдромы - психикалық, соматикалық және әлеуметтік салалардағы бұзылулармен және бұзылулармен сипатталатын белгілердің жиынтығы. Оны кәсіби стресстен туындаған тұлға деформациясының аспектісі ретінде қарастыруға болады. Эмоционалды шаршаудың пайда болуы жеке психологиялық ерекшеліктерге және мұғалімнің іс-әрекетінің ерекшелігіне байланысты кешенді және факторлармен сипатталады. Сондықтан эмоционалды сарқылудың алдын алуда қолданылатын әдістерді белгілеу үшін бірнеше факторларды ескеру қажет. Уақытылы диагноз қою және өзін-өзі диагностикалау экономикалық тұрғыдан тиімді, сондықтан мұғалімлер симптомдар туралы білуі керек. Осы шараларды жүзеге асыру арқылы білім беру қызметкерлерінің эмоционалдық сарқылу синдромы осы салада жалпы жүзеге асады деп күтілуде [Жубаназарова Н.С., 2021: 698 б.].

Зерттеушілер А.К.Маркова, Л.М.Митина, М.М.Рыбакова педагогикалық қызметтің стресстік жағдайларының келесі жіктелісін анықтайды:

- 1) педагог пен балалардың өзара іс-қимылының жай-күйі (оқушылар тарапынан тәуелділік және делинквенттік мінез-құлық, мұғалімнің талаптарын елемейтін жанжалды жағдайлар);
- 2) әріптестермен және әкімшілікпен өзара қарым-қатынаста туындайтын жағдайлар (тапсырмалардың шамадан тыс жүктелуі, оқу жүктемесін бөлудегі қайшылықтар, оқу-тәрбие жұмысын шамадан тыс бақылау, мектептегі ойластырылмаған ашылулар және т.б.);
- 3) педагог пен балалардың ата-аналарының өзара іс-қимыл жасау шарттары.

Стресс сонымен қатар «жүйке жүйесінің созылмалы күйзелісі» жағдайында кәсіби деструкция ретінде созылмалы шаршау синдромына әкеледі (Боллз Э.В.). Созылмалы шаршау шаршаудың ерекше түрі ретінде көптеген адамдармен қарқынды эмоционалды қарым-қатынас жағдайында пайда болады. Адам физикалық және жүйке шаршауынан зардап шегеді. Синдром жүрек айнуымен, бұлшықет ауырсынуымен, безгегімен, көңіл-күйдің өзгеруімен, депрессиялық құбылыстармен және т.б. стресс жанама түрде мұғалімнің жеке басының жалпы невротизациясын тудырады. Кәсіби стресстің жағымсыз әсерлеріне өткір стресстік жағдайлардың формалары және оларды тұрақты психикалық бұзылулар түрінде бекіту - Жеке және топтық мінез-құлықты ұйымдастырудың әртүрлі формалары, тән кәсіби және жеке деформациялар және психосоматикалық бұзылулар жатады. Кәсіби қызметтегі стресстік жағдайларға физикалық және психикалық реакцияларда көрінетін кәсіби стресс деп аталады.

Н.А.Морозова, Ю.Э.Макаревская, Л.Н.Ожигова мағлұматтары бойынша кәсіби жану синдромына үрейлік, мазасыздық, күрделі және жанжалды жағдайларға сезімталдық, ашуланшақтық, оқшаулану және қарым-қатынасқа жатпау, шектеулі мүдделер, кәсіби

міндеттерді рәсімдеу, қиындықтар мен Жауапкершіліктен аулақ болу, ұйымдастырылмаған және нашар ұйымдастырылған мұғалімдер жатады.

Сондай-ақ, «мұғалімдер» «жануға» көбірек бейім, яғни жоғары адалдық пен жауапкершілікпен жұмыс істейтіндер, өз кәсібін жұмыста табатындар, ұмытылғанға дейін, тұрақты жұмыс процесін құру үшін жұмыс істейді.

Эмоционалды күйіп қалу-бұл қызметкердің жұмысына, физикалық және психологиялық әлауқатына және тұлғааралық қатынастарына әсер ететін психикалық тәжірибелер мен мінез-құлық үлгілерінің жиынтығы. «Кәсіби жану» синдромы - бұл ұзақ мерзімді жұмыс стрессіне тұлғааралық реакция.

Осылайша, эмоционалды жану - бұл қолайсыз факторлардың ұзақ уақыт әсер етуінен туындайтын физикалық, эмоционалдық және психикалық сарқылу күйі деп қорытынды жасауға болады. Синдромның дамуы мерзімді болып табылады. Синдром дамыған сайын әртүрлі психосоматикалық аурулар, стресс және адамның кәсіби бейімделуі пайда болуы мүмкін. Сондықтан әр адам саналы түрде таңдай алады - сыртқы жағдайлардың қысымымен, кейде өте қолайсыз күйіп кете ме, әлде жаңа мағыналарды, жағымды сәттерді тауып, жай ғана жағымды сезімдерді сезіну арқылы өзінің жеке басының жаңа ресурстарын табуға күш салады.

Нәтижелер

Стресстік оқиғалар өзін-өзі бағалауға және өзін-өзі бағалауға әсер етеді, бұл өз кезегінде адамдардың стресске қалай әрекет ететініне және оны жеңуге әсер етеді, жоғарыда айтылғандай, біз жеке ресурстарымыз жағдайдың талаптарынан асып кетсе, біз стрессті қиындық ретінде қабылдаймыз, ал керісінше стресс ретінде қабылдаймыз. қауіп. Адам өмірінің әртүрлі салаларын зерттейтін психологиялық әдебиеттер өзін-өзі бағалау құбылыстарын психологиялық салауаттылықтың маңызды құрамдас бөлігі ретінде таниды. Өзін-өзі бағалауға әлеуметтік дағдылар, әлеуметтік мінез-құлық да әсер етеді. Бұл жерде біз просоциалды мінез-құлыққа бейімделудің бір мүмкін әдісіне келдік, бұл стресс тәжірибесі. Адам ағзасы стресске ұшыраған кезде окситоцин шығарады, бұл біздің әлеуметтік дағдыларымызды және әлеуметтік қолдауға мұқтаждықты тудырады. Соңғы және ең маңыздысы, біз стресстің жағымсыз нәтижелерін қайта бағалау және оны жаңа стратегияларды қабылдау немесе осы құбылыс туралы жаңа ақпарат алу, өнімділік деңгейімізді жақсарту және т.б. Бұл қайта бағалау біздің физиологиялық жағдайымызға оң әсер етеді және өмірімізді жақсы жаққа өзгертудің мүмкін жолдарының біріне айналуы мүмкін. Қорытындылай келе, осы шолудан стресстің біздің өмір сүруіміздің табиғи бөлігі екендігі және қоршаған ортаға бейімделуге және өмір сүруге мүмкіндік беретіні дәлелденді. Кез келген басқа құбылыс сияқты, стресстің де оң және теріс жақтары бар және біздің өмірімізге қай жағы оң немесе теріс әсер ететіні өз таңдауымыз [Rizulla A.R., 2018: 64 б.].

Пікір алмасу

Мұғалімнің эмоциялық икемділігін дамыту құралдарының бірі-әлеуметтік-психологиялық тренинг, атап айтқанда «тұлғалық өсу тренингі». Мәскеу және Омск мектептерінде өткізілген зерттеу - мұғалімнің оқушылармен қарым-қатынасы мұғалімдер үшін өзекті мәселе емес деп көрсеткен (психологиялық климат және т.б.). Бірінші орынға мұғалімдер өз-өзіне қанағаттанбаушылық мәселесін қояды (ата-анасымен, жұбайларымен, балаларымен, достарымен, таныстарымен, бұдан әрі-әріптестермен өзара қарым- қатынас).

Мұғалімдерге «тренингтік сабақта нені үйренгісі келді және нені білгісі келді» деген сұраққа жауап келесідей болды:

- өзінді сүйеге үйрену;
- өзіне сенімді болу;
- «жоқ» деп айтуды үйрену, манипуляторлармен өзара әрекеттесуді үйрену;
- айналасындағылармен ашық болу;

- айналадағыларға тәуелді болу (формаланбаған);
- өзін тану;
- ұстамды болу, өзін, өз жағдайын басқаруды үйрену.

Мұғалімдердің сұранысы әлеуметтік-психологиялық тренингтың бірінші кезеңінің мазмұнын анықтады. Ол дамуға арналды өзін-өзі тану, рефлексия, «мен» жаңа бейнесін құру, өзін-өзі реттеу дағдыларын қалыптастыру, яғни жеке тұлға-педагогтердің өсуі. Бұл дағдылар, жеке өзгерістер өзара қарым-қатынас саласында қажет. «Мұғалім - оқушы», олар өзара қарым-қатынастың өзгеруіне әсер етеді. оқушылар, бірақ бірінші кезеңде өзін-өзі тануға баса назар аударылады.

«Ересектер-бала» қарым-қатынасы мәселесі қозғалып, бірақ тек контекст «мұғалім - оқушы «емес,» ата - ана-бала «мұғалім»).

Қорытынды

Сонымен қорыта айтқанда, эмоциялық тұрақтылық білім беру жүйесі мұғалімдердің кәсіби өтілімен байланысты және олардың кәсіби дамуы барысында құлдырау мен көтерілу болуымен сипатталады және білім беру жүйесі мұғалімдердің эмоциялық тұрақтылығына қарым-қатынастың психологиялық әсер етеді.

Стресстік реакция тұрғысынан біз кездестірген жағдайдың жағымды немесе жағымсыз екендігі маңызды емес. Қайта құру немесе бейімделу қажеттілігінің қарқындылығы ғана маңызды.

Суық, жылу, дәрі-дәрмектер, гормондар, қайғы мен қуаныш денеде бірдей биохимиялық өзгерістерді тудырады деп елестету қиын.

Алайда, солай. Сандық биохимиялық өлшеулер кейбір реакциялардың спецификалық емес екенін және барлық әсер ету түрлеріне бірдей екенін көрсетеді.

Стресстің ағзаға пайдалы әсер ететіндігінің көптеген мысалдары бар, бұл адамның жұмысын едәуір арттырады. Мысалы, суық стресс психологиялық және физикалық мәртебеге пайдалы әсер етуі мүмкін. Орташа тамақтанбау жұмсақ стрессті тудырады, жойқын емес, жаттығу. Стресстің анальгетикалық әсері бар екендігі анықталды.

Көптеген ғалымдар күйзеліс бейімделу синдромының сарқылу деп аталатын үшінші кезеңі деп санайды. Психикалық, эмоционалдық стрессте стресстің басқа түрлеріндегідей денені құрудағы физиологиялық мүмкіндіктердің сарқылуы емес, жеке тұлғаны психологиялық қорғау мүмкіндіктері алдыңғы қатарға шығады. Бұл психикалық стресстің оның барлық басқа нұсқаларынан айырмашылығы бар. Бұл үшінші кезеңге, дененің өліміне қатысты емес.

Психологиялық қорғаныс жұмыс істейді, адам өзінің өмір сүру режимін өзгертеді, көзқарастарын, күйзелісті тудырған жағдайға деген көзқарасын өзгертеді. Егер бұл болмаса, психогендік ауру пайда болады.

Жедел және созылмалы стресстерде анықталған клиникалық симптомдар әртүрлі, бірақ көп жағынан ұқсас: айқын ұйқысыздық, бастың артқы жағында, мойында, іште, Арқада ауырсыну мен қысым сезімі, сондай-ақ кеуде және көз алмаларында, қатты терлеу, тыныс алудың қиындауы, енгігу, жүрек айну, құсу, физикалық мазасыздық, шаршау сезімі, тіздегі діріл және т.б.

Стресстің салдарымен күресуден гөрі оның алдын алуға тырысқан дұрыс. Күтілетін стресске алдын-ала дайындалуға болады. Стрессті тудыруы мүмкін болатын оқиғаның алдында болатын күйді бастапқы кезең деп аталады. Стресске дайын емес, тәжірибесіз адамның бастапқы кезеңге өтуі мазасыздықпен, әбігерлікпен, оқиғалардың нәтижесіз болуы, ықтимал жағымсыз салдарлар туралы ойлаумен байланысты болады, нәтижесінде психикалық шиеленіс одан әрі артта түседі.

Мұғалімдердің кәсіби қызметі психологиялық тұрғыдан ең қарқынды әлеуметтік қызмет

түрлерінің бірі болып табылады және көптеген стресс факторлары бар кәсіптер тобына кіреді: қақтығыстар, жұмыстағы монотондылық, оқшаулану, қарым-қатынастың шектелуі, жалғыздық және т.б. қанағаттанбау мен жағымсыз эмоциялардың жинақталуы, үнемі ерік-жігер мен белсенді ақыл-ой жұмысы физикалық және психикалық белсенділік, созылмалы шаршау және тән физикалық және психикалық белгілері бар стресс. Педагогикалық қызметті жүзеге асырудың тиімділігіне әсер ететін факторлардың бірі-мұғалімнің стрессті басқару қабілеті, яғни оның стресске төзімділігі. Стресс-бұл бейімделуге сәйкес келетін организмнің көп немесе аз функционалды қайта құрылуын қажет ететін жағдайға дененің спецификалық емес реакциясы. Г.Селье тұжырымдамасына сәйкес стресс жалпы бейімделу синдромы ретінде анықталады, оған үш кезең кіреді: мазасыздық, төзімділік, сарқылу. Стресс жағдайында мұғалімнің мақсатты әрекеттерін орындау, зейінді ауыстыру және тарату қиын болуы мүмкін, жалпы тежеу немесе әрекеттің толық ұйымдастырылмауы мүмкін. Сонымен қатар, дағдылар мен әдеттер өзгеріссіз қалады және саналы әрекеттерді алмастыра алады.

Мұғалімнің кәсіби стрессі мен күйіп кету синдромы бір-біріне сәйкес келеді, бірақ мүлдем сәйкес келмейтін психикалық құбылыстар болып саналады. Күйіп кету синдромы стресстің ерекше түрі емес, бірақ ол соңғысымен байланысты болуы мүмкін.

Стресс көптеген факторлардан туындайды, бір жағынан объективті өмірлік проблемалар, жұмыстағы проблемалар, екінші жағынан жеке дағдылар және тұлға бойында стрессті жеңу стратегияларының қалыптаспағандығы немесе болмауы.

Еңбек жағдайлары, өзіне қойылатын талаптардың үнемі жоғарылауы, қақтығыстарды шешудегі талаптар мен дәрменсіздік мұғалімді өз жағдайының үмітсіздігін сезінуіне ікеп соғуы мүмкін. Әр мұғалім стресстік жағдайларды өзінше, яғни түрліше бастан кешіреді. Кейбіреулер үшін кез - келген жағдай мазасыздықты, психологиялық жарақатты тудыруы мүмкін болса, ал енді біреулері үшін, керісінше, өз мүмкіндіктерін, әлеуетін іштей дамытуға және іске асыруға итермелейтін күш ретінде қарастырылады. Мұғалім мамандығындағы ең бастысы-кез-келген кәсіби қиындықтармен күресуді үйрену және өмірдің қуанышын сақтау.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Балтабаев Н.Қ. (2020) Эмоциялық тұрақтылық мұғалімдердің кәсіби маңызды сапасы ретінде. *Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, Психология сериясы*, 4, 64-67 [Электрондық ресурс]: DOI: <https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7847.12> (өтінім берілген күні: 10.02.2023).
- Васильченко М.В., Желдоченко Л.Д. (2017) Феномен профессионального стресса в педагогической деятельности. *Мир науки*, 5, 6, 1-10 [Электрондық ресурс]: URL: <https://mir-nauki.com/PDF/43PSMN617.pdf> (өтінім берілген күні: 10.02.2023).
- Кузьменко А.В. (2021) Стресс как источник профессионального выгорания. *Гуманитарный научный журнал*, 1, 145-151 [Электрондық ресурс]: DOI: <https://doi.org/10.24412/2078-9661-2021-1-021> (өтінім берілген күні: 11.02.2023).
- Хадарцев А.А., Токарев А.Р. *Профессиональный стресс (механизмы развития, диагностика и коррекция проявлений)*: монография. Тула: Издательство ТулГУ, 2020. 192 с. [Электрондық ресурс] URL: <http://medtsu.tula.ru/mng/prof-stress.pdf> (өтінім берілген күні: 10.02.2023).
- Туренко Е.А. (2020) Особенности совладания учителей с профессиональным стрессом. *Вестник СПбГУ*, Серия 12, 4, 186-190 [Электрондық ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-sovladaniya-uchiteley-s-professionalnym-stressom/viewer> (өтінім берілген күні: 11.02.2023).
- Ожогова Е.Г. (2018) Профессиональные стрессы и синдром «психического выгорания». *Омский психиатрический журнал*, 1(15), 38-40 [Электрондық ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/professionalnye-stressy-i-sindrom-psichicheskogo-vygoraniya> (өтінім берілген күні: 10.02.2023).

- Dzhakupova M.A., Dzhakupov M.S. (2021) Исследование взаимосвязи эмоциональной компетентности и психического здоровья учителей. *Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии* [Электрондық ресурс]: DOI: <https://doi.org/10.26577/JPsS.2021.v77.i2.03> (өтінім берілген күні: 10.02.2023).
- Жубаназарова Н.С., Турсынғали А.А., Сайлинова К. (2021) Особенности эмоционального выгорания у педагогов разных возрастных категорий. *Хабаршы. Психология сериясы*, 69 [Электрондық ресурс]: DOI: <https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-7847.04> (өтінім берілген күні: 10.02.2023).
- Rizulla A.R., Tashimova F.S. (2018) The way to become a friend with stress. *Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии*, 64-72 [Электрондық ресурс]: URL: <https://bulletin-psysoc.kaznu.kz/index.php/1-psy/article/view/849> (өтінім берілген күні: 10.02.2023).

References

- Baltabaev N.K. (2020) Emociyalyk turartylyk mugalimderdin kasibi manyzdy sapasy retinde. *Abai atyndagy KazUPU-nin Habarshysy, Psihologiya seriyasy*, 4, 64-67 [Elektrondyk resurs]: DOI: <https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7847.12> (otininim berilgen kun: 10.02.2023).
- Vasil'chenko M.V., Zheldochenko L.D. (2017) Fenomen professional'nogo stressa v pedagogicheskoi deyatelnosti. *Mir nauki*, 5, 6, 1-10 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://mir-1nauki.com/PDF/43PSMN617.pdf> (otininim berilgen kuni: 10.02.2023).
- Kuz'menko A.V. (2021) Stress kak istochnik professional'nogo vygoraniya. *Gumanitarny nauchny zhurnal*, 1, 145-151 [Elektrondyk resurs]: DOI: <https://doi.org/10.24412/2078-9661-2021-1-021> (otininim berilgen kuni: 11.02.2023).
- Hadarcev A.A., Tokarev A.R. (2020) *Professional'ny stress (mekhanizmy razvitiya, diagnostika i korrekciya proyavleni): monografiya*. Tula: Izdatel'stvo TulGU, 192 [Elektrondyk resurs]: URL: <http://medtsu.tula.ru/mng/prof-stress.pdf> (otininim berilgen kuni: 10.02.2023).
- Turenko E.A. (2020) Osobennosti sovladaniya uchitelei s professional'nym stressom. *Vestnik SPbGU, Seriya* 12, 4, 186-190 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-sovladaniya-uchiteley-s-professionalnym-stressom/viewer> (otininim berilgen kuni: 11.02.2023).
- Ozhogova E.G. (2018) Professional'nye stressy i sindrom «psihicheskogo vygoraniya». *Omski psihiatricheski zhurnal*, 1(15), 38-40 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/professionalnye-stressy-i-sindrom-psihicheskogo-vygoraniya> (otininim berilgen kuni: 10.02.2023).
- Dzhakupova M.A., Dzhakupov M.S. (2021) Issledovanie vzaimosvyazi emocional'noi kompetentnosti i psicheskogo zdorov'ya uchitelei. *Vestnik KazNU. Seriya psihologii i sociologii* [Elektrondyk resurs]: DOI: <https://doi.org/10.26577/JPsS.2021.v77.i2.03> (otininim berilgen kuni: 10.02.2023).
- Zhubanazarova N.S., Tursyngali A.A., Sajlinova K. (2021) Osobennosti emocional'nogo vygoraniya u pedagogov raznyh vozrastnyh kategori. *Habarshy. Psihologiya seriyasy*, 69 [Elektrondyk resurs]: DOI: <https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-7847.04> (otininim berilgen kuni: 10.02.2023).
- Rizulla A.R., Tashimova F.S. (2018) The way to become a friend with stress. *Vestnik KazNU. Seriya psihologii i sociologii*, 64-72 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://bulletin-psysoc.kaznu.kz/index.php/1-psy/article/view/849> (otininim berilgen kuni: 10.02.2023).

Особенности профессионального стресса и эмоционального выгорания школьных учителей

*¹Ж.Ш.Рахимбекова, ¹Г.К.Сланбекова

¹Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова (Караганда, Казахстан)

Аннотация

Постоянные изменения в сфере образования страны оказывают большое влияние на психологическое состояние работников образовательных учреждений, особенно учителей школ, и это влияние, к

сожалению, в большинстве случаев приобретает негативный характер. Нежелательные изменения в работе, большая ответственность, а также неудобство условий работы вызывают стресс у школьных учителей, а в дальнейшем могут привести даже к профессиональному стрессу и снизить качество работы. Это, конечно, приводит к снижению качества знаний, а значит, ухудшается уровень знаний учащихся. А школьники-это будущее нашей страны, наше будущее. Следовательно, если для того, чтобы наше будущее было качественным и прозрачным, мы должны проанализировать причины профессионального выгорания учителей, факторы, вызывающие профессиональный стресс, и в дальнейшем работать напрямую со стрессогенными факторами.

Ключевые слова: учителя школы, профессиональное выгорание, профессиональный стресс, проблемы образования.

Features of professional stress and emotional burnout of school teachers

^{*1}Zh.Sh.Rakhimbekova, ¹G.K.Slanbekova

¹academician E.A.Buketov Karaganda University (Karaganda, Kazakhstan)

Abstract

The country's constant changes in the field of Education have a huge impact on the psychological state of employees of educational institutions, especially school teachers, and this effect, unfortunately, in most cases, is negative. Unwanted changes in work, great responsibility, as well as the discomfort of working conditions cause stress in school teachers, and subsequently, it can even lead to professional burnout and reduce the quality of work. This, of course, entails a decrease in the quality of Education, which means that the level of knowledge of students deteriorates. And students are the future of our country, our future. Therefore, in order for our future to be high-quality and transparent, we must analyze the causes of professional burnout, stress-causing factors, and then work directly with stress-causing factors.

Keywords: school teachers, professional burnout, professional stress, educational problems.

Поступила в редакцию: 17.02.2023

Одобрена: 10.03.2023

Первая публикация на сайте: 24.07.2023

МРНТИ: 15.41.49

<https://doi.org/10.65247/3105-3432-2024-1.06>

ЖАС ОТБАСЫНДАҒЫ ЕР АДАМ МЕН ӘЙЕЛ АДАМНЫҢ РӨЛІ

^{*1}С.СЕЙТҚАЛИ , ¹Т.М.ЕСИМГАЛИЕВА

Қаспий университеті

(Алматы, Қазақстан)

^{*}@seytkalievass00@mail.ru, tlekshi_86@mail.ru

Аңдатпа

Отбасының ең алғашқы бастауы жігіт пен қыздың танысып, бір-бірін ұнатуынан басталады. Қарапайым екі бөлек адам, екі түрлі мінез, екі түрлі өмір салты, бірақ оларға ортақ махаббат бар. Махаббаттың күдіреті соншалық, басқа адамның кемшілігіне қызығудан шаршамайсың. Ол махаббаттың күші керемет, себебі екі түрлі жан бір арнаға тоғысып болашаққа бірге қадам басуға дайын болады. Болашақ өмірде не күтіп тұрғаны, ешкімге белгісіз, бірақ махаббаттың күші сондай алып күш, болашаққа үлкен үміт артып, жүректегі сеніммен аттанады. Міне осындай шақтардың соңында үй болу, отбасын құру, болашаққа қадам басу кезеңдеріне өтеді. Отбасылық өмірге қадам басқан екі жас өз өмірлерінің алғашқы жылдарында үлкен жауапкершілікті сезініп, жас отбасының ер адам мен әйел адам рөлін ажырата бастайды. Осы мәселе аясында мақаламызда жас отбасындағы ер адам мен әйел адамның рөлін қарастырдық.

Түйін сөздер: Жас отбасы, неке, некелесу, отбасылық қарым-қатынас, отбасылық рөлдер, отбасылық қызмет.

Кіріспе

Отбасы құру негізі ер мен әйелдің махаббат сезіміне толы қыз бен жігіт болып жүріп, болашаққа қол ұстасып үлкен қадам жасауынан басталады. Бұл кезеңнен бастап екеуі де үлкен өмірге өздерін дайындап, керемет сезімге бөленеді. Осыдан кейін отбасылық өмір бастау алады. Жас отбасындағы ер адам мен әйел адамның рөлі, атқаратын қызметі болады. Жас құрылған отбасыда осы мәселеге байланысты көптеген түсініспеушіліктер туындайды. Алайда, алға қойған мақсат-мұратына жету үшін, бірлесіп, келісіп міндеттерін бөліп орындағандары жөн. Заманның дамуына байланысты бұның барлығы өте қатты өзгерістерге ұшырауда. Соған байланысты қазіргі таңда, жас отбасыдағы ер адам мен әйел адам рөлі тақырыбы өте өзекті болып табылады. Атап айтқанда, ер адам мен әйел адамның жеке тұлғалық қасиеттері, эмоционалды өзгеруі, отбасыдағы рөлдердің дұрыс бөлінуі, бала тәрбиесіндегі ата-ананың рөлі, туыстардың жас отбасыға қатысы, пайдасы мен зияны туралы мәселелерді қарастыратын боламыз.

Отбасының ең алғашқы бастауы жігіт пен қыздың танысып, бір-бірін ұнатуынан басталады. Қарапайым екі бөлек адам, екі түрлі мінез, екі түрлі өмір салты, бірақ оларға ортақ махаббат бар. Махаббаттың құдіреті соншалық, басқа адамның кемшілігіне қызығудан шаршамайсың. Ол махаббаттың күші керемет, себебі екі түрлі жан бір арнаға тоғысып болашаққа бірге қадам басуға дайын болады. Болашақ өмірде не күтіп тұрғаны, ешкімге белгісіз, бірақ махаббаттың күші сондай алып күш, болашаққа үлкен үміт артып, жүректегі сеніммен аттанады. Айтылып жатқанның барлығын ұғып, бітпейтін махаббат дастаны деген ой келеді. Алайда кей махаббат дастандарының да аяқталу мерзімі болатынын көріп жүреміз.

Негізгі бөлім

Отбасы мәселесін қозғағанда ең алдымен «Отбасы дегеніміз не?» осы сұрақтың жауабын қарастырып алайық. Осы ұғымның негізін ғалымдардың еңбектерінен зерделесек: Еліміздің ғалымдарымыз Қ.Б.Жарықбаев, О.С.Сангилбаев «Психология» энциклопедиялық сөздігінде отбасы ұғымына мынадай анықтама берілген: «Отбасы мен неке психологиясы – психологиядағы неке және отбасы проблемаларын зерттейтін пәнаралық бағыт. Отбасы - некелесуден, туыстық байланыстардан тұратын шағын топтар, жеке өмірді ұйымдастырудың маңызды формасы және әлеуметтік қоғамдастық түрі [Жарықбаев Қ.Б., 2011].

Отбасы - шағын топ. Отбасы әлеуметтік топ ретінде психология ғылымы зерттеу нысаны болып табылады. Психология ғылымы отбасы мүшелерінің қарым-қатынас ерекшеліктерін (ата-ана мен бала), оның сипатын, отбасында қалыптасқан психологиялық ахуалды зерттейді [Кузьмишина Т.Л., 2009].

Отбасы, В.Н.Дружининнің пікірінше: «Адам үшін – ол кокон сияқты өмір сүретін ортаның негізі және негізгі компоненті, алғашқы ширек өмірін сүріп, тұлға ретінде қалыптасуына септігін тигізетін орта. Отбасы ұғымымен қатар психологиялық әдебиеттерде некелесу және неке қарастырылады. Күнделікті санада Неке және отбасы ұғымдары бірдей деп түсіндіріледі, бірақ ғылымда олардың анықтамаларын айқын көрсеткен. Неке жыныстар арасындағы қатынастарды реттейтін қоғамдық институт болып табылады», - деп көрсетілген [Дружинин В.Н., 2006].

А.Г.Харчевтың айтуынша «Неке еркек пен әйел арасындағы қарым-қатынас формасының тарихи өзгерісі, соның салдарынан қоғам олардың жыныстық өмірін ұйымдастырады және санкциялайды, ерлі-зайыптылық, сондай-ақ ата-ана құқықтары мен міндеттері орнатады», - деп қарастырылады [Харчев А.Г., 2003].

Адамзат қауымының отбасын құру шежіресі мәселесін қарастырған ғалымдардың бірі С.Ғаббасов. Ол өзінің «Педагогика мен психология негіздері» деген еңбегінде: «Семья тарихының адамзаттық сипаты, ұрпақ тазалығының мәнін түсіну ата-ана мен бала арасындағы сыйластық, ана құрсағындағы тәрбиенің түрлері, ерлі-зайыптылардың арасындағы қатынас мәселелеріне» терең талдау жасайды [Ғаббасов С., 2012].

Қазіргі уақытта неке ерлер және әйелдер арасындағы қатынас ерікті түрде тіркеледі. Өзара заңда келісім-шартпен, белгіленген тәртіппен ресімделіп, отбасын сақтауға негізделеді. Неке бостандығымен қатар, неке бұзу бостандығы да болуы мүмкін, оның салдары ажырасудан көрінеді. Сондықтан неке аймағына мінез-құлық әрекеттері жатады.

Отбасы ұғымдарын талдай келе, отбасы қызметтерін М.С.Мацковский отбасылық функцияларды жіктеуде отбасылық қызметтің келесі бағыттарға бөліп көрсеткенін көруге болады [Мацковский М.С., 2009]:

1. Репродуктивті.
2. Тәрбиелік.
3. Шаруашылық-тұрмыстық (шаруашылық-тұрмыстық қызметтерді алу).
4. Экономикалық (материалдық қаражат алу).
5. Бастапқы әлеуметтік бақылау саласы.
6. Рухани байланыс саласы.
7. Әлеуметтік мәртебе.
8. Бос уақыт.
9. Эмоционалды.
10. Жыныстық.

Зерттеуіміздің келесі кезегінде ер мен әйелдің отбасылық рөліне тоқталайық.

Ер адам. Отбасындағы ер адам ұғымынан бастайық. Ер адам отбасында үлкен рөл атқарғысы келеді. Отбасын құрудың алғашқы ғасырларынан бастап ер адам қамтамасыз етуші және қорғаушы рөлін атқарды, ол аң аулап, үйіне әкелетін. Бұл оның табиғи қызметі болған. Бірақ біздің уақытта бұл қызметі орынсыз қалды. Қазіргі әлемде адамның қорғаныс деңгейі бұрынғымен салыстырғанда жоғары (тіпті 18-19 ғасырда адам заңды және физикалық тұрғыда қауіпсіз болмады). Қазіргі заманда ер адамға тамақты өзі алып, отбасын қауіп-қатерден қорғаудың қажеті жоқ, бұл үшін құқық қорғау органдары бар және т.б. бар. Ерлердің негізгі қызметі - жауапкершілік. Күш неғұрлым көп болса, соғұрлым жауапкершілік артады. Бұл қасиет бүгінгі күнге дейін өзекті болып келеді. Ер адам отбасылық маңызды мәселелерді (бала тәрбиесі, көлік алу, саяжай салу, т.б.) әйеліне қалдырмауы керек. Ол өзінің салмақты сөзін айтуы керек және ол кейін кінәні әйеліне аудара алмайтындай шешім қабылдауы тиіс. Қазақ дәстүрі бойынша қара шаңыраққа кіші ұл ие болуы тиіс, себебі қара шаңырақ баланың түп-тамыры шыққан жер болып саналады. Бұл да ер адамның атқаратын маңызды рөлі.

Әйел адам. Отбасындағы әйел ұғымын жалғастырайық. Тарихқа көз жүгіртсек, қазақ әйелінің басты міндеті - отбасы беріктігін сақтау, бала тәрбиелеу, ерлерін барынша сыйлау, рухани қолдау көрсету болып табылады. Қазақ отбасында қыз тәрбиесіндегі маңызды бөліктерінің бірі - үй шаруасына баулу, кесте тігу, тамақ әзірлеу, құрақ құрау және т.б. Бірақ заманауи шындықта әйелді барлық уақытын тазалауға, тамақ әзірлеуге және балаларды тәрбиелеуге жұмсайды деп айту қиын. Біздің кезімізде ол жұмысқа барып, ақша табуды жөн көреді, яғни ол асыраушысы ретінде ер адам қызметінің бір бөлігін алады. Әйелі күйеуінен көп алатын кездер болады. Бұл кезде ер адамның өзін-өзі бағалауы төмендеуі мүмкін. «Жаман» әйел күйеуінен гөрі отбасының өркендеуіне көп үлес қосқаны үшін күйеуінің наразылығын тудырады. Бұл оң отбасылық қарым-қатынастарға ықпал етпейді. Ал егер әйелі күйеуін жан-жақты қолдауға және ынталандыруға тырысса, оның отбасылық істердегі маңыздылығын атап өтсе, жауапты шешім қабылдай алатынына сенсе, ер адамның өзін-өзі бағалауы бұзылмайды, бұл отбасы үшін өте маңызды. Сол себепті әйел адамның отбасыдағы рөлдері болып табылатын, үйдің тірлігі, еріне деген моральді қолдауы дұрыс болса, бала тәрбиесіне көңіл бөлсе отбасылық рөлдер тепе-теңдігі бұзылмайды.

Жоғарыда мысалдарды талдай келе, «Отбасының қалыптасып даму кезеңдеріне сай олардың қызметтері де өзгеріп отырады, алайда отбасының қызметтері туралы басқа да көзқарастар бар» деп атап кеткен [Момынбаев Б.К., 2008].

Ер адам мен әйел адамның отбасылық рөлдері. Т.В.Андрееваның еңбегінде «Жас құрылған отбасыдағы рөлдердің бөлінуі, бұл отбасының келешекте дамуы мен бақытты күн кешуінің айқын көрінісі. Себебі, айтып кеткеніміздей отбасы шағын мемлекет. Мемлекеттің басқарушысы, орындаушысы және қарапайым мүшелері болуы тиіс, яғни, отбасы толығымен мемлекеттің шағын моделі. Ал бұл құрылымда, бір мүшесі істен шықса отбасының дамуы бәсеңдеп, құлдырауға алып келуі мүмкін. Сол себепті рөлдердің бөлінуі мен атқарылуы міндетті болып табылады. Оның пайымдауынша «Отбасылық рөлдер-мақсаттар, сенімдер, сезімдер, құндылықтар ретінде түсініледі, күтілетін немесе адамға қатысты әрекеттер отбасылық жүйеде ер мен әйелдің белгілі бір орны бар.

Конвенциялық - құқықпен, моральмен, дәстүрмен анықталған рөлдер. Мысалы: күйеуі, әйелі, анасы, әкесі, баласы, ағасы, әпкесі және т.б. рөлдері. Күйеуі, әйелі, әкесі, анасы, сондай-ақ балалар үшін жалпы құқықтар мен міндеттер ата-аналарға деген көзқарас заңмен бекітілген. Нақты нормалар және ережелер конвенциялық рөлді тасымалдаушының не орындауы керектігін анықтайды. Мысалы: анасы балаларға әртүрлі дағдыларды игеруге көмектесуі керек, олардың мінез-құлқын бақылау және т.б.

Тұлғааралық - рөлдер, олар тұлғалық тасымалдаушыларының ерекшеліктері, бейімділігі (көшбасшы, диктатор, сүйікті, құл және т.б.) бойынша анықталады» [Андреева Т.В., 2004].

М.И.Буяновтың айтуынша отбасылық рөлдер келесі талаптарға бөлінеді:

- 1) жеке адамның отбасында атқаратын рөлдерінің жиынтығы оның құрметтеу, тану және т. б. қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ету;
 - 2) орындалатын отбасылық рөл мүмкіндіктерге осы рөлді тасымалдаушы сәйкес келуі керек. Егер рөлге қойылатын талаптар басым болса, рөл тасымалдаушысында дабыл бар, жүйке-психикалық стресс ретінде. Мысалы, бұл балада болуы мүмкін, ол «ата-ананың рөлін» орындайды (күшінің болмауына, ауру салдары және т.б. байланысты);
 - 3) жеке адамның отбасында атқаратын отбасылық рөлдерінің жиынтығы оның қажеттіліктерін ғана емес, басқа отбасы мүшелерінің қажеттіліктерін де қанағаттандыруды қамтамасыз ету. Мысалы, белгілі бір отбасы мүшелерінің демалысын, басқа отбасы мүшесінің еңбегі арқылы қамтамасыз ету психотравмаға алып келуі мүмкін» [Буянов М.И., 2009].
- Отбасында қызметтермен қатар, кейбір жағдайда кикілжіңдердің де туу себептері, салдарыда орын алады. Осы факторларға тоқталып өтсек.

Ақша мәселесі. Қазіргі қоғамда көптеген адамдар ақша проблемаларына тап болады. Бұрын бұл мәселе соншалықты өткір болған жоқ, сондықтан ол дау-дамайдың себебі болды. Бүгінде ер адам әйелді оның мазмұнында деп айыптауы мүмкін, бірақ әйелдің де мұндай құқығы бар. Ақша табатын адам көбінесе өзінің «жартысы» тым көп ақша жұмсайды, қажетсіз заттарды сатып алады немесе жай ғана ақша жинайды деп сенеді. Сонымен қатар, екінші серіктес қаражатты ұтымды жұмсайтынына сенімді және екіншісі одан да көп ақша табуы мүмкін деп санайды. Осыдан қақтығыстар мен түсінбеушілік туындайды.

Қарама-қарсы пікірлер. Егер бір серіктес екіншісінің ұстанымын қабылдағысы келмесе және оған құрметпен қараса, онда бұл міндетті түрде жанжалдың себебі болады. Бір серіктес екіншісін өз жағына сүйреуге тырысады, егер бұл нәтиже бермесе, қарым-қатынасты бұзуға әкеледі. Екі серіктес те бір-бірінің позициясын түсінеді, оларды қабылдауға келуге дайын емес.

Өмір. Қақтығыстарды тудыратын көптеген жағдайлар тұрмыстық мәселелермен байланысты. Мұндай қақтығыстар әр отбасында туындауы мүмкін, ал материалдық әл-ауқат та, әлеуметтік мәртебе де, басқа сәттер де маңызды емес. Үйде шашыраңқы шұлықтар мен бұралмаған тіс пастасы түтіктерінен бастап қақтығыстарды дамытудың көптеген нұсқалары бар.

Қолдау тапшылығы. Егер адам серіктесімен қандай да бір проблеманы бөлісуді шешсе, ол, әрине, екінші қолдау мен түсіністіктен күтеді. Сіз бастықтармен проблема туралы сөйлескен кезде, сіз екінші жартысы сізді міндетті түрде қолдайды және сіздің жағыңызды қабылдайды

деп күтесіз. Бірақ серіктес ашық немқұрайлылық танытқанда немесе сынай бастағанда, әрине, адам қайғырады. Бірте-бірте бұл жағдай қақтығысқа және қарым-қатынасты нақтылауға әкеледі.

Таңдау. Көбінесе серіктестер арасында таңдау жасалады, мысалы, демалысты қай жерде өткізу керек, пәтерді жөндеуді қайдан бастау керек және т.б. егер екі серіктес бірауыздан шешімге келе алмаса, онда жанжалдар мен қарым-қатынастарды ұзақ уақыт түсіндіру пайда болады. Нәтижесінде проблемалар ешқашан шешілмейді және серіктестер арасындағы күрес тек қызады.

Туыстары. Әр адам ата-ананы таңдамайтынын жақсы түсінеді. Адамдар бұл туралы көбінесе олардың адамгершілігін тыңдау керек болған кезде ойлайды. Егер бұл сіздің ата-анаңызда емес, серіктесіңіздің ата-анасында болса, онда өзіңізді бұзбауға сендіру қиын болуы мүмкін. Рас, көбінесе «жартысының» ата-аналарына ештеңе айтылмайды, бірақ серіктеспен жанжал күшті негізге ие болады, өйткені сіз біреуді бұзуыңыз керек.

Susan L. Brown еңбектерінде отбасына байланысты жастардың отбасын құру, ата мен бала қарым-қатынастары сияқты көптеген мәселелер қарастырылған [Susan L. Brown, 2022].

V.Vendula, V.Karin, A.Iris, B.Ute еңбектерінде әйелдер мен ерлер арасындағы негізгі айырмашылық әке болу мерзімінде болатыны, әйелдерде сыртқы мәселелер ата-аналық траекториямен байланыстылығы, ер адамдарда ішкі мәселелер ұзақ уақыт оқумен байланысты болатындары туралы айтылған [Vendula V., 2022].

Үндістанның екі штатында отбасын жоспарлау қызметіне жүгінген кезде жас аналардың егде жастағы аналарға қарағанда жоғары сапалы күтім алу ықтималдығы аз болатыны баяндалады. Сонымен бірге отбасын жоспарлау, жастар алатын күтімнің сапасы тәрізді мәселелерде қарастырылған [Elizabeth Tobey M.S.P.H., 2023].

Сахараның оңтүстігіндегі Африканың 22 еліндегі жас әйелдер арасында отбасын жоспарлау, 15 пен 24 жас аралығындағы жас әйелдер арасында отбасын жоспарлау бағдарламаларының және ел деңгейіндегі басқа факторлардың әсерін бағалаудың рөлін бағалау Asantesana Kamuyango, Tsung Yu, Chon-Kit Ao, Susan C. Hu, Wen-Hsuan Hou, Ching-Cheng Tseng, Chung-Yi Li еңбектерінде қарастырылған [Asantesana Kamuyango, 2022].

Жас ата-аналар ата-аналық дағдыларды үйренуге және дамытуға ұмтылуы, жүктілік кезіндегі және өмірдің алғашқы жылдарындағы қолдау терапиясы жаңа ата-аналардың психикалық денсаулығын жақсартуы мәселелері Susanne Darra, Michael R.M. Ward, Catherine Jones, Sara Jones зерттеулерінде көрсетілген [Susanne Darra, 2020].

Зерттеушілер ұрпақтар арасында білім беруді көрсету, кеңейтілген отбасымен тапсырмаларды бірлесіп орындау, үлкен отбасында бата сезімі және бала күтіміне байланысты жергілікті мифтер мен мәдени тәжірибелерді зерттеген. Нәтижелер бұл жасөспірім аналар үшін ұрпақтар арасында білім беру маңызды екенін көрсетті. Олар өз міндеттерімен бөлісті және балаларына қамқорлық жасауға байланысты жергілікті нанымдар мен мәдени тәжірибелермен бірге үлкен отбасыларына ие болғанын көруге болады [Erfina Erfina, 2022].

Әдістер

Жас құрылған отбасыдағы міндеттерді бөліп орындау, ортақ отбасылық шешім қабылдау барлығы өте маңызды болып табылады. Атап айтқанда, бұл жерде де рөлдерді анықтап, бірге әрекет ету дұрыс, сол себепті жас құрылған отбасылармен «жас отбасыдағы ер адам мен әйел адам рөлі» тақырыбында зеттеу жүргізген болатынбыз. Сұхбат 6 отбасымен жүргізілді, ер адам да, әйел адам да өте белсенді қатысты.

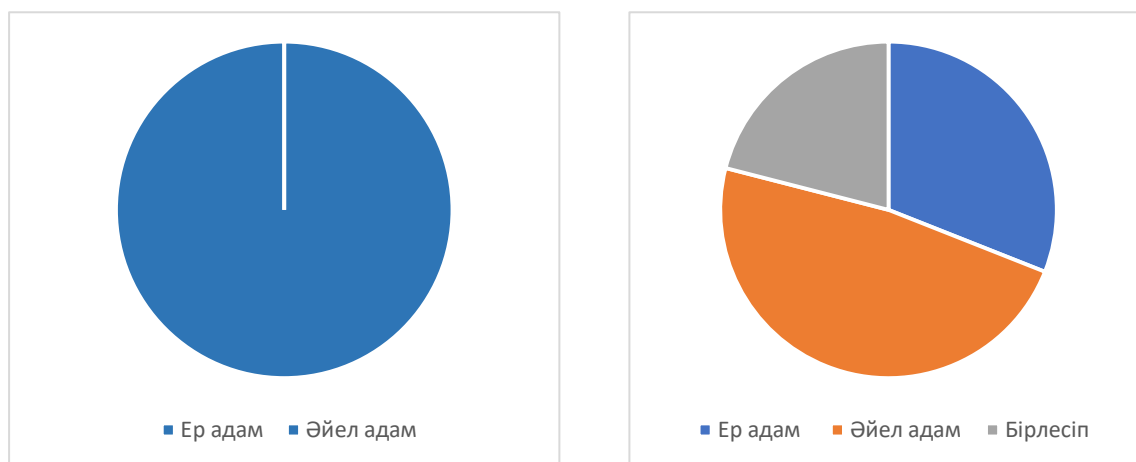
Сұхбат барысында қойылған сұрақтар:

1. Сіздер жас отбасысыздарма?

2. Отбасы құрғалы кімнің мінезі өзгерді?
3. Егер араларыңызда кикілжің туса, алғашқы қадамды кім жасайды?
4. Жас отбасындағы мереке, іс-шараларға қай отбасы мүшесінің үлесі көп?
5. Болашақта бала тәрбиесімен кім айналысады?
6. Жас отбасы болғалы бір-біріңізге қаншалықты жиі көңіл бөлесіздер?
7. Отбасыға байланысты шешімдерді кім қабылдайды?

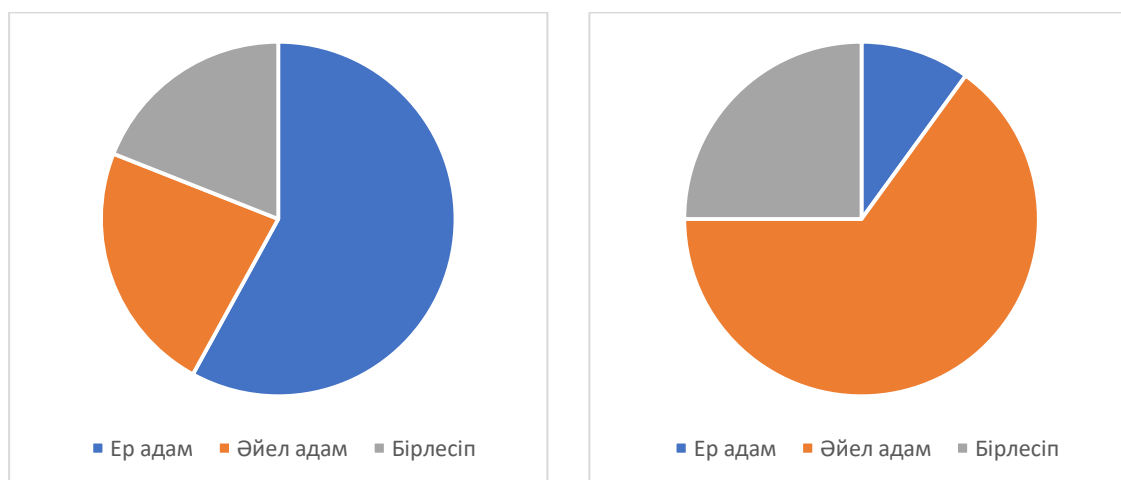
Нәтижелер

Алғашқы сұрақтан зерттеу жұмысымызға ер адам мен әйел адамдардың қатысқанын көре аламыз. Ер адам да, әйел адам да, бірлесіп 100% ия деп жауап берді. Екінші сұрағымызда: Ер адам мінезі - 31%-ға өзгерген, ал әйел адамға тоқталатын болсақ, тұрмыс құрғаннан кейін - 48%-ға өзгеріске ұшыраған. Алайда жас отбасы мүшелері бірлесіп 21% ұнамсыз мінездерінен арылған (сурет 1).

Сурет 1. Ер адам мен әйел адамды және олардың мінездерін анықтау сауалнамасы

Үшінші сұрағымызда: Отбасылық кикілжіңде алғашқы қадамды ер адам-58%-ға бірінші болып жасайды, әйел адам-23%, бірлесіп кикілжіңді шешу-19% есебінде болады. Ал төртінші сұрағымызда: Ер адам – 10% көп жағдайда материалды тұрғыда үлесін қосады. Әйел адам – 65%, себебі ұйымдастыру, дұрыс өтілуі барлығы әйел адамның мойнына жүктеледі. Бірлесіп – 25% (сурет 2).

Сурет 2. Жас отбасылардың арасында кикілжің, шараларға отбасы мүшелерінің үлесі
Зерттеу жұмысының келесі сауалнамаларын кестеде көрсетеміз (кесте 1).

Жас отбасыларға жүргізілген зерттеудің нәтижелері

Сұрақ	Жауап
Бала тәрбиесімен кім айналысады?	Ер адам – 37%, әйел адам – 41%, бірлесіп – 22%
Жас отбасы болғалы бір-біріңізге қаншалықты жиі көңіл бөлесіздер?	Ер адам – 19% , әйел адам – 21%, бірлесіп – 28%, бөлмейміз – 42%
Отбасыға байланысты шешімдерді кім қабылдайды?	Ер адам – 41%, ең маңызды шешімдерді қабылдайды. Әйел адам – 33% шаруашылыққа байланысты шешімді қабылдайды. Жас отбасыға қатысты шешімдерді бірлесіп – 26% қабылдайды

Жас отбасыларға жүргізілген зерттеу жұмысынан әйел адамдар мен ер адамдың үлесін, олардың өзіндік ерекшеліктерін, олардың рөлдері мен қызметтерін көруге болады. Елімізде жаңадан отбасын құрған жастарға көптеген қолдауларды көрсеткен абзал деп есептейміз. Себебі, жас отбасылардың бір-біріне, отбасыларына бейімделуі, кездесетін қиындықтарды бірлесе шеше білуге, бір-бірлерін, ата-ана, бауырларын түсінуге бағытталуда қолдау көрсету өте маңызды. Жас отбасындағы ер адам мен әйел адамның рөлдерін біліп, оны кіршіксіз орындауда отбасының негізі қалатынын ескеру қажет деп ойлаймыз. Сондықтан бұл мәселе әлі де зерттеуді қажет етеді.

Қорытынды

Атқарылған жұмыстарға сүйене отырып, келесі тұжырымдарды жасауға болады, жас отбасыдағы жас жұбайлардың атқаратын рөлдерін бөлу бірлесіп өмір сүруде, яғни отбасыда өте маңызды деп есептейміз. Себебі отбасының дамуы және өркендеуі үшін барлығын талдап, кикілжіңсіз шешу маңызды болып табылады. Ер адам мен әйел адам рөлдерін бөлуі, қызмет барысында міндеттерді бөлумен тең екенін түсінуге болады. Алайда отбасылық өмірдегі рөлдер, жұмыс барысындағы рөлдерден де жауапкершілігі жоғары болып саналады. Ер адам отбасылық өмірдегі рөлін толығымен дұрыс атқаратын болса, әйел адам нәзіктігін жоғалтпай өз рөлінде қалатын еді. Бірақ қазақ отбасында тәрбие алған ер адамның барлық үй шаруасына араласа бермейтінін байқасақ болады. Сол себепті жас отбасылық өмірдегі ер мен әйел адамның рөлдерін зерттей келе, жас отбасы болып құрылған кезден бастап-ақ, әйел адам отбасылық рөлдердің көп бөлігін өз мойнына алады. Заман дамуымен бірге отбасы ішілік ережелердің өзгеріп жатқанына көз жеткіздік. Отбасыдағы рөлдердің дұрыс қолға алынбауы нәтижесінде кейбір отбасыларының ажырасу мәселесі де орын алып отыр. Сондықтан да бір-бірімен байланысып жатқан жолды дұрыс жалғау қажет деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Жарықбаев Қ.Б., Сангилбаев О.С. (2011) *Психология: Энциклопедиялық сөздік*, Алматы, 624 [Электрондық ресурс]: URL: <https://adebiportal.kz/upload/iblock/b51/b51b9b89e1b6b84ef8ef8f36547c93bb.pdf> (өтінім берілген күні: 15.12.2022).
- Кузьмишина Т.Л. (2009) *Семейное воспитание: запреты и наказания*, 43-45 [Электрондық ресурс]: URL: <http://mpgu.su/staff/kuzmishina-tatyana-leonidovna> (өтінім берілген күні: 15.12.2022).
- Дружинин В.Н. (2006) *Психология семьи*, М., 14-17 [Электрондық ресурс]: URL: <https://psy-journal.hse.ru/data/2011/04/27/1210613144/60-77.pdf> (өтінім берілген күні: 17.12.2022).
- Харчев А.Г. (2003) *Социология семьи: проблемы становления науки*. М., 339 [Электрондық ресурс]: URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01002146323> (өтінім берілген күні: 17.12.2022).
- Ғаббасов С. (2008) *Педагогика мен психология негіздері*. Алматы: Таймас, 448 [Электрондық ресурс]: URL: <http://elib.kstu.kz/fulltext/skan/Pedagogika%20men%20psihologiya%20Gabbasov.pdf> (өтінім берілген күні: 19.12.2022).

- Мацковский М.С. (2008) *Современная семья и ее проблемы*. М.: Статистика, 224 [Электрондық ресурс]: URL: <https://www.libex.ru/detail/book238324.html> (өтінім берілген күні: 19.12.2022).
- Момынбаев Б.К. (2008) *Жоғары сынып оқушыларын отбасылық қарым-қатынасқа некелік өмірге даярлау*, 128 [Электрондық ресурс]: URL: http://rmebrk.kz/bilim/association/jundibaeva_otbasy.pdf (өтінім берілген күні: 20.12.2022).
- Андреева Т.В. (2004) *Семейная психология*, 244 [Электрондық ресурс]: URL: <https://pedlib.ru/Books/2/0356/index.shtml> (өтінім берілген күні: 20.12.2022).
- Буянов М.И. (2008) *Женщины глазами психиатра*, 128 [Электрондық ресурс]: URL: <https://www.koob.ru/buyanov/> (өтінім берілген күні: 25.12.2022).
- Susan L. Brown (2022) *Union and Family Formation During Young Adulthood: Insights From the Add Health* 32-39 [Электрондық ресурс]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1054139X2200516X> (өтінім берілген күні: 10.01.2023).
- Vendula V., Karin V., Iris A., Ute B. (2022) *Work-family trajectories in young adulthood: Associations with mental health problems in adolescence*, 314 [Электрондық ресурс]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0277953622007663> (өтінім берілген күні: 10.01.2023).
- Elizabeth Tobey M.S.P.H., Aparna Jain Ph.D., M.P.H., Arupendra Mozumdar (2023) *Differences in Quality of Care of Family Planning Services Received by Age and Contraceptive Continuation Among Young Mothers in India*, 88-95 [Электрондық ресурс]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1054139X22006140> (өтінім берілген күні: 12.01.2023).
- Asantesana Kamuyango, Tsung Yu, Chon-Kit Ao, Susan C. Hu, Wen-Hsuan Hou, Ching-Cheng Tseng, Chung-Yi Li (2022) *The public-sector family planning program impact scores in association with long-acting reversible contraceptive use among young women in 22 Sub-Saharan African countries: A pooled multi-level analysis*, 44-49 [Электрондық ресурс]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0010782421004972> (өтінім берілген күні: 15.01.2023).
- Susanne Darra, Michael R.M. Ward, Catherine Jones, Sara Jones (2020) *Young parents' experiences of a multi-agency young families project: Findings from a co-produced study*, 116 [Электрондық ресурс]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0190740920304552> (өтінім берілген күні: 18.01.2023).
- Erfina Erfina, Widyawati Widyawati, Lisa McKenna, Sonia Reisenhofer, Djauhar Ismail (2022) *Becoming an adolescent mother: The experiences of young Indonesian new mothers living with their extended families* [Электрондық ресурс]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0266613821002503> (өтінім берілген күні: 20.01.2023).

References

- Zharykbaev K.B., Sangilbaev O.S. (2011) *Psihologiya: Enciklopediyalyk sozdik*, Almaty, 624 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://adebiportal.kz/upload/iblock/b51/b51b9b89e1b6b84ef8ef8f36547c93bb.pdf> (otinin berilgen kuni: 15.12.2022).
- Kuz'mishina T.L. (2009) *Semejnoe vospitanie: zaprety i nakazaniya*, 43-45 [Elektrondyk resurs]: URL: <http://mpgu.su/staff/kuzmishina-tatyana-leonidovna> (otinin berilgen kuni: 15.12.2022).
- Druzhinin V.N. (2006) *Psihologiya sem'i*. M., 14-17 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://psy-journal.hse.ru/data/2011/04/27/1210613144/60-77.pdf> (otinin berilgen kuni: 17.12.2022).
- Harchev A.G. (2003) *Sociologiya sem'i: problemy stanovleniya nauki*. M., 339 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01002146323> (otinin berilgen kuni: 17.12.2022).
- Gabbasov S. (2008) *Pedagogika men psihologiya negizderi*. Almaty: Tajmas, 448 [Elektrondyk resurs]: URL: <http://elib.kstu.kz/fulltext/skan/Pedagogika%20men%20psihologiya%20Gabbasov.pdf> (otinin berilgen kuni: 19.12.2022).

- Mackovskij M.S. (2008) *Sovremennaya sem'ya i ee problemy*. M.: Statistika, 224 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://www.libex.ru/detail/book238324.html> (otinin berilgen kuni: 19.12.2022).
- Momynbaev B.K. (2008) *Zhogary synyp okushylaryn otbasylyk karym-katynaska nekelik omirge dayarlau*, 128 [Elektrondyk resurs]: URL: http://rmebrk.kz/bilim/association/jundibaeva_otbasy.pdf (otinin berilgen kuni: 20.12.2022).
- Andreeva T.V. (2004) *Semejnaya psihologiya*, 244 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://pedlib.ru/Books/2/0356/index.shtml> (otinin berilgen kuni: 20.12.2022).
- Buyanov M.I. (2008) *Zhenshchiny glazami psihiatra*, 128 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://www.koob.ru/buyanov/> (otinin berilgen kuni: 25.12.2022).
- Susan L. Brown (2022) *Union and Family Formation During Young Adulthood: Insights From the Add Health*, 32-39 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1054139X2200516X> (otinin berilgen kuni: 10.01.2023).
- Vendula V., Karin V., Iris A., Ute B. (2022) *Work-family trajectories in young adulthood: Associations with mental health problems in adolescence*, 314 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0277953622007663> (otinin berilgen kuni: 10.01.2023).
- Elizabeth Tobey M.S.P.H., Aparna Jain Ph.D., M.P.H., Arupendra Mozumdar (2023) *Differences in Quality of Care of Family Planning Services Received by Age and Contraceptive Continuation Among Young Mothers in India*, 88-95 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1054139X22006140> (otinin berilgen kuni: 12.01.2023).
- Asantesana Kamuyango, Tsung Yu, Chon-Kit Ao, Susan C. Hu, Wen-Hsuan Hou, Ching-Cheng Tseng, Chung-Yi Li (2022) *The public-sector family planning program impact scores in association with long-acting reversible contraceptive use among young women in 22 Sub-Saharan African countries: A pooled multi-level analysis*, 44-49 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0010782421004972> (otinin berilgen kuni: 15.01.2023).
- Susanne Darra, Michael R.M. Ward, Catherine Jones, Sara Jones (2020) *Young parents' experiences of a multi-agency young families project: Findings from a co-produced study*, 116 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0190740920304552> (otinin berilgen kuni: 18.01.2023).
- Erfina Erfina, Widyawati Widyawati, Lisa McKenna, Sonia Reisenhofer, Djauhar Ismail (2022) *Becoming an adolescent mother: The experiences of young Indonesian new mothers living with their extended families* [Elektrondyk resurs]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0266613821002503> (otinin berilgen kuni: 20.01.2023).

Роль мужчины и женщины в молодой семье

*¹С.Сейткали, ¹Т.М.Есимгалиева

¹Каспийский университет (Алматы, Казахстан)

Аннотация

Самое раннее начало семьи начинается с того, что парень и девушка встречаются и любят друг друга. Просто два разных человека, два разных характера, два разных образа жизни, но у них есть общая любовь. Любовь настолько сильна, что вам не надоест интересоваться недостатками другого человека. Сила любви велика, потому что две разные души будут готовы вместе двигаться в будущее, переплетаясь в одно и то же русло. То, что ждет в будущей жизни, никому неизвестно, но сила любви – это такая гигантская сила, что большие надежды на будущее уходят с уверенностью в сердце. И вот, в конце таких времен, переходит к этапам становления дома, создания семьи, шагу в будущее. Вступая в семейную жизнь, два молодых человека в первые годы своей жизни, чувствуя большую ответственность, начинают различать роль мужчины и женщины в молодой семье. В рамках этого вопроса в нашей статье мы рассмотрели роль мужчины и женщины в молодой семье.

Ключевые слова: Молодая семья, брак, бракосочетание, семейные отношения, семейные роли, семейная деятельность.

The role of a man and a woman in a young family

**¹S.Seitkaly, ¹T.M.Yessimgaliyeva
Caspian University (Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The very beginning of a family begins with the fact that a guy and a girl get acquainted and like each other. Simple two separate people, two different personalities, two different lifestyles, but they have a common love. Love is so powerful that you never get tired of being interested in another person's shortcomings. He said that the power of love is great because two different souls converge in one channel and are ready to step into the future together. What awaits in the future life is unknown to anyone, but the power of love is such a huge force that it goes to the future with high hopes and faith in the heart. At the end of such periods, we move on to the stages of becoming a home, creating a family, and stepping into the future. Entering family life, two young people in the first years of their lives feel a great responsibility and begin to distinguish between the role of a man and a woman in a young family. Within the framework of this issue, in our article we considered the role of a man and a woman in a young family.

Keywords: young family, marriage, marriage, family relationships, family roles, family activities.

Поступила в редакцию: 16.02.2023

Одобрена: 14.03.2023

Первая публикация на сайте: 19.07.2023

MPHTI: 14.35.01

<https://doi.org/10.65247/3105-3432-2024-1.07>

РЕВОЛЮЦИЯ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ ПЕДАГОГИКИ И СИСТЕМНЫЕ МЕРЫ РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

**¹Ж.Х.РАЙСОВА^{ID}, ²Ж.Е.БАЛГУЖИНОВА^{ID}*

*¹Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова
(Костанай, Казахстан)*

²Костанайский политехнический высший колледж (Костанай, Казахстан)

**raisova-zhanna@mail.ru, zoya_balguzhinova@mail.ru*

Аннотация

В данной статье рассматриваются проблемы современного высшего образования, связанные с интегрированием новых форм обучения. Педагогические практики стремительно изменяются под влиянием различных факторов, чем ставят перед современным образованием вопросы проблемно-ориентированного обучения и компетентностного подхода. Современные студенты имеют свободный доступ к любой интересующей их информации, это заставляет современных преподавателей по-новому разграничивать для студентов понимание между информацией и знанием. Поэтому развитие методов обучения и преподавания стало основной целью не только для университетов, но и для организаций, которые являются участниками Болонского процесса. Поэтому перед выпускающими встает еще одна проблема, касающаяся выпуска специалистов с востребованными навыками, но готовых адаптироваться к требованиям работодателя завтра. Кроме модернизации самого образовательного процесса встает вопрос о законодательном обеспечении образования, который регламентировал качество и служил ориентиром для высших учебных заведений. В статье приведены примеры эталонных систем качества, с помощью которых возможно трезво оценить качество дистанционного и институционального обучения, осуществляемого в традиционном формате. Поэтому должна прослеживаться связь между поставленными целями, методами их достижения и оценки качества.

Ключевые слова: высшее образование, университетская педагогика, ВУЗ, педагогическая практика, цифровое обучение, неформальное образование, педагогические инновации, дистанционное обучение.

Введение

За определенное количество лет университет претерпел множество изменений, которые меняют преподавание и способствуют развитию нового предмета: университетской педагогики.

В 1964 г. Бурдье и Пассерон писали «педагогия в университете характеризуется отсутствием педагогики». Авторы выделяют три этапа развития университетской педагогики на уровне учебного заведения: возникновение, институционализация, закрепление [Branchu C., 2019]

Что касается обучающегося, то, если Тинто [MD AKBAR A., 2019] выдвигает идею о том, что именно отношения обучающегося с преподавателем больше всего влияют на его мотивацию, также часто признается, что разнообразие образовательной деятельности является ключевым фактором в мотивации обучающегося [MD AKBAR A., 2019].

Предметом особого внимания является проблемно-ориентированное обучение (PBL) и компетентностный подход (APC). В Ольборгском университете в Дании все программы на получение степени основаны на PBL, но также используют смешанное и перевернутое обучение. Существует также опыт перевернутого класса, педагогического формата, «изобретенного» Эриком Мазуром, профессором физики в Гарварде [Фролова Ю., 2018].

Педагогические практики меняются под влиянием социальных и общественных изменений: массовизации, появления новых технологий, изменения отношения к знаниям, новых устремлений и повышения мобильности студентов, потребности в диверсифицированной педагогике и т.д. Появляются новые формы обучения (проблемное обучение, перевернутый класс, дистанционное обучение, гибридное или смешанное обучение и т. д.), но меняются также методы оценивания и учебные пространства [Дахин, А., 2005].

С появлением массового университетского образования численность студентов в обоих полушариях значительно изменилась.

Сегодня на первый план выходит широко начатая адаптация высшего образования потребностям массового среднего студента, складывающимся под влиянием неоднородности общества и его устремлений, а также и под влиянием внедрения цифровых инструментов и социального запроса на образование, которое лучше соответствует изменениям на рынке труда.

Что касается цифровых технологий, то современное поколение студентов, интегрировали цифровые технологии в очень молодом возрасте, выросли в беспрецедентной и постоянно ускоряющейся технологической суматохе. Темп развития грамотности в современном обществе очень быстрый, как и требования к грамотному человеку очень высокие. Как этого добиться – выбор каждого из нас. Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) также открывают возможности для педагогического обновления, поскольку они меняют роль преподавателя, который больше не является исключительным носителем знаний.

Как точно описал Endrizzi [ENDRIZZI L., 2017], «экраны стали повсеместными, особенно с появлением мобильных технологий, а подключенные вычисления стали обычным явлением, и теперь они занимают большую часть нашего свободного времени».

Таким образом, для нынешнего поколения информация доступна везде и в любое время, а Интернет заполнил лекционные залы, что заставляет педагогов подвергать сомнению свою профессиональную практику и заново выявлять для этих новых студентов разницу между информацией и знаниями. Это ускорение возможностей, также сделало это поколение более торопливым, более требовательным. Современные студенты боятся не найти работу, соответствующую их личности, или занять должность, не дающую им возможности для личностного и профессионального развития.

Молодое поколение, достаточно прагматично, оно приходит на рынок труда с меньшим количеством иллюзий, чем предыдущее, но оно также находится в поиске смысла, поиске, который выражается прямо в учебе и побуждает современных педагогов больше считаться со студентами и их запросами.

Сегодня мы являемся свидетелями перехода с акцента от преподавания к акценту на обучающемся, у которого есть навыки, приобретенные в различных контекстах, и с чьими ожиданиями необходимо считаться.

Еще одним фактором, стимулирующим эволюцию университетской педагогики, является возрастающая мобильность студентов. Мобильный студент, который, например, привык к активному и проектному обучению в своем родном учебном заведении, вероятно, будет ожидать такого же качества в принимающем учебном заведении.

Таким образом, совершенствование методов обучения и преподавания стало приоритетом не только для высших учебных заведений, но и для министерств высшего образования и науки, а также для всех стран, участвующих в Болонском процессе, да и всего цивилизованного мира.

С этой целью необходимо разрабатывать совместные инициативы для поддержки и стимулирования широкого спектра инновационных методов обучения и преподавания, опираясь на существующий передовой опыт в наших странах и за их пределами. Казахстану необходимо развивать национальную стратегию образования, специально предназначенную для развития системы образования в нашей стране. Интеграция обучения – это метод обучения и процесс, посредством которого обучающийся добавляет новые знания к своим прежним знаниям, соответствующим образом перестраивает свою внутреннюю вселенную и применяет полученные знания к новым конкретным ситуациям! Студент помещается в контекст, где он не только активен. Но в зависимости от контекста, который заставляет его использовать свои знания, свои навыки и отношения, которым он уже научился.

Это нелинейный процесс, всегда находящийся в движении, приобретаемый посредством повторения и рефлексивной обратной связи, который включает в себя действие обучающегося. Таким образом, интеграция не является единственной особенностью кратких резюме в конце программы.

Представление о движении в интеграции и перестройке внутреннего мира обучающегося оказывается существенным аспектом этого процесса не только на когнитивном, но и на аффективном уровне. В этой связи необходимо подчеркнуть важность того, чтобы интеграция не ассоциировалась исключительно со знаниями и ноу-хау. Но также и ноу-хау, иллюстрацией которого является реструктуризация внутренней вселенной.

Каждый обучающийся уникален в своем учебном процессе. Однако большинство методов обучения и учебных материалов одинаковы для всех. Это создает проблему обучения, возлагая на учащегося бремя знания того, как обращаться с содержанием. Это означает, что некоторым обучающимся будет скучно, другие потеряются, и, в конечном счете, очень немногие найдут пути в содержании, которые приведут к оптимальному обучению. Адаптированное образование предлагает решение этой проблемы. Это помогает лучше понять потребности студентов и повысить их мотивацию и успех. Он использует прошлые и текущие данные об обучающимся для создания персонализированного путешествия по образовательному контенту.

Методы

План развития национальных университетов, должен быть направлен на совершенствование и укрепление системы высшего образования, повышение качества преподавания и соответствующих показателей результатов в этой области, поддержку исследователей в начале их карьеры и увеличение интернационализации и мобильности. Высшие учебные заведения должны обеспечить, чтобы их выпускники не только получали навыки,

востребованные сегодня, но и могли адаптироваться к рынку труда завтрашнего дня. Качество преподавания не должно зависеть от нескольких педагогов-энтузиастов, за качество образования должна отвечать академическая среда, включая академическое руководство. Каждый педагог имеет возможность развивать свои методы обучения и вдохновлять своих студентов. Умение хорошо преподавать - это навык, которому можно научиться. Меры, принимаемые в этом направлении должны быть системными.

Необходимо выработать подход к обеспечению качества в высших учебных заведениях на основе конкретных стандартов и руководств, которые можно было бы в перспективе перевести в национальное законодательство и которые служили бы в качестве основных ориентиров для национальных агентств по обеспечению качества высших учебных заведений.

Связь между обеспечением качества и разработками в области обучения и преподавания необходимо усилить.

Повышение качества преподавания должно стать центральным элементом в построении идентичности высшего образования Республики Казахстан, в том числе в так называемых исследовательских университетах. Что касается цифровых технологий, то они могут восприниматься как рычаг развития в контексте массификации или как рычаг, который может способствовать обновлению практик преподавания в вузах.

Следует отметить, что это также отвечает целям, упомянутым выше, по размещению студента в центре системы и решительному подходу к качеству. Можно привести пример двух эталонных систем качества, разработанных сенегальским агентством по качеству ANAQ-Sup: одна для оценки программ дистанционного обучения, а другая для институциональной оценки учреждений, внедряющих такие программы.

Сегодня как никогда можно развивать политику цифровых государственных университетов, опирающихся на гибкость курсов, очно-дистанционную форму обучения и неформальное обучение. Развитие неформального обучения сегодня становится все более обширным. Для университетов это действительно хороший способ разнообразить свои сертификаты и дипломы, способствовать удержанию студентов, позволяя им двигаться в своем собственном темпе, накапливая микро-сертификаты [Дахин, А., 2010].

Цель состоит в том, чтобы дать обучающимся возможность еженедельно выбирать подходящий ему способ обучения в соответствии с его потребностями или предпочтениями. При таком обучении именно студент сам решает, какой вариант ему подходит от одной недели к другой (в аудитории учебного заведения или дома в дистанционном формате). Таким образом, каждый обучающийся может выбрать свой собственный путь в соответствии со своими ограничениями и стремлениями.

Информационные и коммуникационные технологии (ИКТ) также открывают возможности для педагогического обновления, поскольку они меняют роль педагога, где он перестает быть исключительным носителем знаний.

Таким образом, это сделает обучение более интерактивным, будет способствовать общению между студентами и преподавателями, а также глубокому обучению и повысит интерес к курсу и даже к времени, затраченному на обучение.

Результаты и обсуждение

Именно педагогические практики, лежащие в основе использования ИКТ, имеют большое значение и способствуют повышению качества образования. Действительно, преподаватели используют новые педагогические методы для создания образовательной среды и уточнения характера деятельности, в которой обучающийся будет участвовать на уроках. Эти инновационные педагогические практики направлены на совершенствование систем обучения и их адаптацию к потребностям обучающихся. Термин «инновация» обычно ассоциируется с

научно-техническим прогрессом, целью которого является обновление продуктов и услуг. Он характеризуется новизной, изменением, улучшением и устойчивостью. Эта аргументация помогает обучающимся справляться с противоречивыми идеями, что приводит к более глубокому обучению.

Среди возможностей, предлагаемых цифровыми инструментами, отметим также анализ следов онлайн-обучения (learning Analytics), наблюдение за которым может оказаться богатым источником информации о процессе обучения и трудностях, с которыми сталкиваются обучающиеся [Jeroen J., 2011].

Согласно модели Gartner, принятой Бойером [Boyer A., 2017], можно выделить четыре уровня анализа использования следов обучения:

- описательно-качественный уровень: считается ли уровень успеха группы студентов достаточным по сравнению с другими группами в отношении целей программы?
- диагностический уровень: почему вероятность успеха так низка? какие упражнения были самыми сложными?
- уровень прогнозирования, который пытается ответить на вопрос: «Что будет с этим обучающимся?», учитывая то, что мы знаем о схожих типах студентов;
- предписывающий уровень, который призван помочь обучающимся, предоставляя им рекомендации по ресурсам для консультаций, действиям, которые необходимо предпринять, или задачам, которые необходимо выполнить для достижения цели обучения [Аубакирова С., 2018].

Повышение ценности достижений обучения и опыта, а именно внедрение электронного портфолио обучающегося также является целью цифрового инструмента, находящегося во все возрастающем развитии во многих учреждениях. Он полностью соответствует подходам, продвигаемым Болонским процессом в смысле признания навыков обучающихся, приобретенных в различных контекстах.

Электронное портфолио можно определить, как развивающийся набор документов и электронных ресурсов, капитализированных в цифровой среде, описывающих и иллюстрирующих обучение, опыт, навыки или путь его автора. Следует отметить, что подход электронного портфолио может быть нацелен также на педагогов.

Рост цифровых технологий также является вектором для разработки учебных модулей, посвященных поведенческим навыкам (soft skills), который состоит из создания систем для выявления и развития своих сильных сторон среди 58 социальных навыков (способность к общению, умение слушать, уверенность в себе, командный дух, упорство, лидерство и др.).

Заключение

Педагогическая революция - это также революция в пространстве, в способе оценки обучения и, прежде всего, возможно, революция в отношении человеческих ресурсов. Традиционные классы, часто плохо оборудованные, по-прежнему составляют большую часть университетских помещений. Пространство, спроектированное в традиционном режиме, не поддается новым формам педагогики и призвано развиваться, чтобы способствовать гибкости педагогики. Именно поэтому необходимо развитие и инновационных пространств [Дахин, А., 2012].

Изменения в педагогике, невозможны также без изменений способов оценки. Необходима согласованность между поставленными целями, реализованными учебными мероприятиями и выбранными методами оценки.

Практически методы основаны на первоначальных предположениях, требуют средств реализации и принимают режим работы. Экспозиционный метод. Пояснительный метод считает, что знание есть знание и что оно полезно для учащихся. Точно так же он уподобляет работу ноу-хау, которое полезно для стажеров. Наконец, он назначает определенные роли

инструктору/учителю и учащемуся. У первого есть все знания, в то время как второй совершенно невежественен и должен всему научиться. Что можно сказать о реализованных средствах? Тренер или преподаватель – единственный, кто может передать свои знания в виде презентации. Это типичный случай лекции в университете, где учащийся должен усвоить знания.

Еще один немаловажный фактор - подготовка преподавателей высших учебных заведений в процессе преподавания.

Педагогическая подготовка преподавателей очень часто сводится к воспроизведению того, что позволило им получить доступ к своему статусу, учитывая, что то, что было полезно для их собственного прогресса, естественно, пойдет на пользу их студентам, игнорируя, таким образом, вопросы массирования и диверсификации общества.

Министерство высшего образования и науки должно создать центры педагогической поддержки, и в обязательном порядке регламентировать требования к повышению квалификации преподавателей ВУЗов.

Преподавательско-исследовательская деятельность педагога, обобщение педагогического опыта и электронное портфолио педагога также должны находиться в центре внимания.

Портфолио педагога преследует две основные цели: развитие у педагога размышлений о его педагогической практике, а также создание инструмента для представления его подхода и его педагогических разработок в целях улучшения карьеры [Кириллова Е., 2014].

Еще одним методом поощрения является вручение премий и наград, предназначенных для поощрения выдающихся образовательных инициатив. Этот подход имеет тенденцию развиваться во многих университетах мира. Влияние наград за выдающиеся достижения в области преподавания изучалось в рамках проекта Erasmus+ на Европейском форуме по расширению сотрудничества в области преподавания [Erasmus+, 2018].

Распространение передового опыта и обмен педагогическими знаниями являются наилучшим способом достижения заявленных целей этих наград; тем не менее, это та часть, которую чаще всего упускают из виду вузы, что серьезно подрывает реальное влияние этих наград на улучшение стандартов, практики и инноваций в преподавании и обучении.

Таким образом, университетская педагогика, следует схожим тенденциям во всем мире с некоторыми временными рамками и особенностями в зависимости от экономической ситуации.

Список использованных источников

- Branchu C. (2019) A Commentary on Althusser's 1963 Presentation of Bourdieu and Passeron. *Theory, Culture and Society*. 36(7-8): 026327641987337, November [Электронный ресурс]: DOI: <https://doi.org/10.1177/0263276419873371> (дата обращения: 12.01.2023).
- Tinto V. (2014) Completing College Rethinking Institutional Action [Электронный ресурс]: URL: <https://www.bibliovault.org/BV.landing.epl?ISBN=9780226804521> (дата обращения: 14.01.2023).
- Akbar A. (2022) Tips to Motivate Students in the Classroom [Электронный ресурс]: URL: <https://owlcation.com/academia/13-Tips-to-Motivate-Students-in-the-Classroom> (дата обращения: 15.01.2023).
- Фролова Ю. (2018) История появления технологии "перевернутый класс" [Электронный ресурс]: URL: <https://nsportal.ru/shkola/obshchepedagogicheskie-tehnologii/library/2018/09/07/istoriya-poyavleniya-tehnologii> (дата обращения: 16.01.2023).
- Дахин А. (2005) Педагогическое моделирование [Электронный ресурс]: URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01002970604> (дата обращения: 19.01.2023).

- Endrizzi L. (2017) L'avenir de l'université est-il interdisciplinaire? [Электронный ресурс]: URL: https://www.researchgate.net/publication/321335982_L'avenir_de_l'universite_est-il_interdisciplinaire (дата обращения: 30.01.2023).
- Дахин А. (2010) Моделирование в педагогике [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modelirovanie-v-pedagogike/viewer> (дата обращения: 01.02.2023).
- Jeroen J. (2011) Group awareness tools: It's what you do with it that matters [Электронный ресурс]: URL: https://www.academia.edu/8586875/Group_awareness_tools_Its_what_you_do_with_it_that_matters (дата обращения: 03.02.2023).
- Boyer A. (2017) Les Learning Analytics: Mode Ou Opportunité? [Электронный ресурс]: URL: <https://teachonline.ca/tools-trends/les-learning-analytics-mode-ou-opportunité> (дата обращения: 05.02.2023).
- Аубакирова С. (2018) Формирования деонтологической готовности будущих педагогов к работе в условиях инклюзивного образования [Электронный ресурс]: URL: http://www.rusnauka.com/20_TSN_2017/Pedagogica/2_227228.doc.htm (дата обращения: 07.02.2023).
- Дахин, А. (2012) Моделирование компетентности участников открытого общего образования [Электронный ресурс]: URL: <https://dislib.ru/pedagogika/55325-1-modelirovanie-kompetentnosti-uchastnikov-otkritogo-obshego-obrazovaniya.php> (дата обращения: 10.02.2023).
- Кириллова Е. (2014) Портфолио как фактор личностно-профессионального роста современного педагога [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/portfolio-kak-faktor-lichnostno-professionalnogo-rosta-sovremennogo-pedagoga> (дата обращения: 12.02.2023).
- Erasmus+ (2018) Европейские программы и фонды в области образования [Электронный ресурс]: URL: <https://www.spbstu.ru/upload/inter/erasmus.pdf> (дата обращения: 15.02.2023).

References

- Branchu C. (2019) A Commentary on Althusser's 1963 Presentation of Bourdieu and Passeron. Theory, Culture and Society. 36(7-8): 026327641987337, November [Elektronnyj resurs]: DOI: <https://doi.org/10.1177/0263276419873371> (data obrashcheniya: 12.01.2023).
- Tinto V. (2014) Completing College Rethinking Institutional Action [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.bibliovault.org/BV.landing.epl?ISBN=9780226804521> (data obrashcheniya: 14.01.2023).
- Akbar A. (2022) Tips to Motivate Students in the Classroom [Elektronnyj resurs]: URL: <https://owlcation.com/academia/13-Tips-to-Motivate-Students-in-the-Classroom> (data obrashcheniya: 15.01.2023).
- Frolova Yu. (2018) Istoriya poyavleniya tekhnologii "perevernutyj klass" [Elektronnyj resurs]: URL: <https://nsportal.ru/shkola/obshchepedagogicheskie-tekhnologii/library/2018/09/07/istoriya-poyavleniya-tehnologii> (data obrashcheniya: 16.01.2023).
- Dahin A. (2005) Pedagogicheskoe modelirovanie [Elektronnyj resurs]: URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01002970604> (data obrashcheniya: 19.01.2023).
- Endrizzi L. (2017) L'avenir de l'université est-il interdisciplinaire? [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.researchgate.net/publication/321335982_L'avenir_de_l'universite_est-il_interdisciplinaire (data obrashcheniya: 30.01.2023).
- Dahin A. (2010) Modelirovanie v pedagogike [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modelirovanie-v-pedagogike/viewer> (data obrashcheniya: 01.02.2023).
- Jeroen J. (2011) Group awareness tools: It's what you do with it that matters [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.academia.edu/8586875/Group_awareness_tools_Its_what_you_do_with_it_that_matters (data obrashcheniya: 03.02.2023).

- Boyer A. (2017) Les Learning Analytics: Mode Ou Opportunité? [Elektronnyj resurs]: URL: <https://teachonline.ca/tools-trends/les-learning-analytics-mode-ou-opportunite> (data obrashcheniya: 05.02.2023).
- Aubakirova S. (2018) Formirovaniya deontologicheskoy gotovnosti budushchih pedagogov k rabote v usloviyah inklyuzivnogo obrazovaniya [Elektronnyj resurs]: URL: http://www.rusnauka.com/20_TSN_2017/Pedagogica/2_227228.doc.htm (data obrashcheniya: 07.02.2023).
- Dahin, A. (2012) Modelirovanie kompetentnosti uchastnikov otkrytogo obshchego obrazovaniya [Elektronnyj resurs]: URL: <https://dislib.ru/pedagogika/55325-1-modelirovanie-kompetentnosti-uchastnikov-otkritogo-obshchego-obrazovaniya.php> (data obrashcheniya: 10.02.2023).
- Kirillova E. (2014) Portfolio kak faktor lichnostno-professional'nogo rosta sovremennogo pedagoga [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/portfolio-kak-faktor-lichnostno-professionalnogo-rosta-sovremennogo-pedagoga> (data obrashcheniya: 12.02.2023).
- Erasmus+ (2018) Evropejskie programmy i fondy v oblasti obrazovaniya [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.spbstu.ru/upload/inter/erasmus.pdf> (data obrashcheniya: 15.02.2023).

Университет педагогикасының революциясы және жоғары білім беруді дамытудың жүйелі шаралары

**¹Ж.Х.Раисова, ²Ж.Е.Балгужинова*

¹А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті (Қостанай, Қазақстан)

²Қостанай политехникалық жоғары колледжі (Қостанай, Қазақстан)

Аңдатпа

Бұл мақалада оқытудың жаңа формаларын біріктіруге байланысты заманауи жоғары білім беру мәселелері қарастырылады. Педагогикалық тәжірибелер әртүрлі факторлардың әсерінен тез өзгеріп отырады, бұл проблемалық-бағдарланған оқыту мен құзыреттілік көзқарас мәселелерін қазіргі білім беру алдына қояды. Қазіргі студенттер өздерін қызықтыратын кез-келген ақпаратқа еркін қол жеткізе алады, бұл қазіргі оқытушыларды студенттер үшін ақпарат пен білім арасындағы түсініктерді жаңа тәсілдермен ажыратуға мәжбүр етеді. Сондықтан оқыту мен оқыту әдістерін дамыту тек университеттер үшін ғана емес, сонымен қатар Болон процесінің қатысушылары болып табылатын ұйымдар үшін де басты мақсатқа айналды. Сондықтан бітірушілердің алдында сұранысқа ие дағдылары бар, бірақ ертең жұмыс берушінің талаптарына бейімделуге дайын мамандарды бітіруге қатысты тағы бір мәселе туындайды. Білім беру процесін модернизациялаудан басқа, білім беруді заңнамалық қамтамасыз ету мәселесі туындайды, ол сапаны реттеп, жоғары оқу орындары үшін бағдар болды. Мақалада дәстүрлі форматта жүзеге асырылатын қашықтықтан және институционалдық оқытудың сапасын байсалды бағалауға болатын эталондық сапа жүйелерінің мысалдары келтірілген. Сондықтан қойылған мақсаттар, оларға қол жеткізу және сапаны бағалау әдістері арасындағы байланысты байқау керек.

Түйін сөздер: жоғары білім, университеттік педагогика, ЖОО, педагогикалық практика, цифрлық оқыту, бейресми білім беру, педагогикалық инновациялар, қашықтықтан оқыту.

The revolution of university pedagogy and systemic measures for the development of the national strategy of higher education

**¹Zh.Kh.Raisova, ²Zh.E.Balguzhinova*

¹A.Baitursynov Kostanay Regional University (Kostanay, Kazakhstan)

²Kostanay Polytechnic Higher College (Kostanay, Kazakhstan)

Abstract

This article presents a theoretical model for the formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses, which was developed in the framework of the doctoral dissertation «Formation of personal and professional competencies of social This article deals with the problems of modern

higher education related to the integration of new forms of education. Pedagogical practices are rapidly changing under the influence of various factors, which pose questions of problem-based learning and a competence-based approach to modern education. Modern students have free access to any information they are interested in, this forces modern university teachers to distinguish between students' understanding between information and knowledge in a new way. Therefore, the development of teaching and learning methods has become the main goal not only for universities, but also for organizations that are participants in the Bologna Process. Therefore, graduates face another problem regarding the release of specialists with in-demand skills, but ready to adapt to the requirements of the employer tomorrow. In addition to the modernization of the educational process itself, the question arises of the legislative provision of education, which regulated the quality and served as a guide for higher educational institutions. The article provides examples of reference quality systems, with the help of which it is possible to soberly assess the quality of distance and institutional learning carried out in the traditional format. Therefore, there should be a connection between the goals set, methods for achieving them and assessing the quality.

Keywords: higher education, university pedagogy, university, teaching practice, digital learning, non-formal education, pedagogical innovations, distance learning.

Поступила в редакцию: 15.02.2023

Одобрена: 24.05.2023

Первая публикация на сайте: 25.07.2023

МРНТИ: 14.35.07

<https://doi.org/10.65247/3105-3432-2024-1.08>

РОЛЬ НАВЫКОВ SOFT SKILLS В ПОДГОТОВКЕ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ

*¹П.А. САНАТБАЙ^{Id}, ¹Қ.Қ. ШАЛҒЫНБАЕВА^{Id}

¹Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева

(Астана, Казахстан)

*sanatbayperizat@mail.ru, kadisha1954@mail.ru

Аннотация

В статье авторы исследуют роль навыков soft skills в подготовке социальных педагогов. Авторы проанализировали деятельность социального педагога и его значимость в современной системе образования. Исходя из анализа, опираясь на нормативно-правовые документы Республики Казахстан социально-педагогическая деятельность в современно быстро меняющемся мире особо актуальна. Изменения, происходящие в мире, тенденции выдвигают определенные требования к процессу подготовки. В связи с этим наличие hard skills уже недостаточно для достижения профессионального успеха, возникает необходимость в навыках soft skills. В статье авторы проанализировали генезис развития термина soft skills в науке, представили классификацию определения данного термина и выявили их структуру. Также авторы проанализировали существующий зарубежный опыт вузов в развитии навыков soft skills. На основе всех полученных результатов, авторы, опираясь на теоретические методы педагогической науки выявили возможные шаги, путей развития навыков soft skills в процессе подготовки социальных педагогов, а также определили навыки soft skills необходимые для развития у студентов образовательной программы «Подготовка социальных педагогов». Всесторонний анализ деятельности социальных педагогов позволил определить следующие навыки soft skills: навыки управления, эмоциональный интеллект, навык ориентации на клиента либо решения проблем, навыки профессионально ориентированного общения, навыки self-менеджмента, навыки организации и планирования. Таким образом, развитие навыков soft skills эффективно осуществлять в процессе профессиональной подготовки социальных педагогов, что повышает роль данных навыков, так как они способствуют профессиональному успеху.

Ключевые слова: навыки, soft skills, hard skills, социальный педагог, профессиональная подготовка, социально-педагогическая деятельность, развитие, анализ, процесс.

Введение

В современном, постоянно меняющемся мире все чаще возникают проблемы в области

социальной защиты различных слоев населения, также в отечественной системе образования мы наблюдаем большое количество детей, нуждающихся в социально-педагогической поддержке. Актуальность развития системы социальной поддержки населения как одной из приоритетных направлений работы государства в своем Послании народу Казахстана отметил Президент РК К.-Ж.Токаев [Токаев К.К., 2022].

Это, в свою очередь, актуализирует подготовку специалистов социально-педагогической деятельности, целью профессиональной деятельности которых является воспитание, обучение, развитие и социальная защита детей и подростков. Социальный педагог в школе оказывает содействие в создании безопасной и комфортной образовательной среды, социально-педагогическую помощь, сопровождение детям и подросткам оказавшихся в трудной жизненной ситуации. О необходимости развития социально-педагогической деятельности в современной образовательной среде, о недостаточном уровне реагирования специалистов социально-педагогической, психолого-педагогической деятельности на нарушение прав детей, оказавшихся в трудных жизненных ситуациях указаны в государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы [Государственная программа, 2020-2025].

Таким образом, деятельность социального педагога в образовательной системе ориентирована на предупреждение возникновения социально-педагогических проблем, своевременное выявление и устранение социально-педагогических причин, обеспечение профилактики различных негативных явлений, отклонений в поведении детей и подростков, оздоровление окружающей среды. Исходя из этого, социальный педагог должен владеть профессиональными знаниями, навыками и компетенциями. Однако, как показывает результат исследований жизни общества в современном постоянно меняющемся мире, проведенный Центром проектирования учебных планов (Бостон, США), Всемирным экономическим форумом (WEF), консалтинговой компании (BCG), Организацией экономического развития и партнерства (OECD) и т. д. существуют несколько мировых тенденций:

- во-первых, изменение условий жизни в мире в целом идет полным ходом;
- во-вторых, постоянное и непрерывное развитие технологий и общества также влияет на изменение профессиональной сферы.

Под влиянием этих тенденций в контексте происходящих изменений выдвигаются определенные требования к качествам специалистов в связи с их продуктивной и успешной деятельностью.

Таким образом, под влиянием мировых тенденций были внесены изменения и в процесс подготовки специалистов в высших учебных заведениях, в настоящее время формирование навыков *soft skills* входит в число актуальных проблем в системе высшего образования.

Учитывая актуальность данных навыков, в рамках данной статьи мы поставили цель определить актуальность и значимость, необходимость развития навыков *soft skills* в процессе подготовки социальных педагогов, выявить навыки необходимые для специалистов социально-педагогической деятельности и пути их развития, тем самым выявить роль данных навыков.

Основная часть

Исследование *soft skills* берет свое начало с 60-х годов прошлого века в США. В научный оборот данный термин ввел Paul G. Whitmore в 1972 году. В отечественной литературе нет устоявшегося перевода, так ряд ученых предлагают, как «гибкие навыки», так и другие «гибкие компетенции». Это связано с тем, что ни навыки, ни компетенции не раскрывают полного понятия *skills*, т.е. это целый комплекс навыков и компетенций, которые связаны с

личностными качествами и обеспечивающий профессиональный успех. Доказательством служат следующие результаты:

- исследование, проведенные в 1918 году Гарвардским университетом, Фондом Карнеги и Стэнфордским исследовательским центром, показали, что 85% успеха в работе было связано с хорошо развитыми навыками soft skills, остальные 15% были связаны с техническими навыками и знаниями (hard skills) [NSSA, 2021];
- лонгитюдное исследование (с 2008 по 2017 год), проведенное Национальным центром лонгитюдного анализа данных (CALDER) в образовательной области под руководством Кирабо Джексона, на конференции в 2020 году предъявили научному миру следующие результаты: учебные заведения, которые развивают навыки soft skills во время процесса обучения, убедились, что эти школы могут получить хорошие краткосрочные и долгосрочные результаты для своих учеников и что они будут способствовать их профессиональному успеху в будущем [NSSA, 2020].

Исходя из того, что большое значение в профессиональной подготовке специалистов отдается навыкам soft skills, многие исследователи обратили свой взор на данный феномен и не удивителен тот факт, что каждый из них дает свое определение данному термину. К примеру, Soft skills это:

- совокупность непрофессиональных навыков, качеств и атрибутов личности [Раицкая Л.К., 2018];
- сочетание определенных личных качеств, эмоционального интеллекта, коммуникативной компетенции [Сальная Л.К., 2016];
- широкий набор навыков, компетенций, поведения, установок, личных качеств [Lippman L.H., 2015];
- социально-психологические навыки [Шипилов В., 2016];
- универсальные навыки [Поваренков Ю.П., 2018];
- деятельностно-важные качества [Яркова Т.А., 2016].

Несмотря на то, что нет единого определения soft skills, практически все ученые сходятся во мнении, что в современных условиях значимы для эффективной профессиональной деятельности. Таким образом, можно сделать выводы, что soft skills это широкий набор качеств, которые ориентированы на эффективность социально-педагогической деятельности. Soft skills – это смесь жизненных навыков, социальных навыков, навыков межличностного общения, личных характеристик, атрибутов и индивидуальности, позволяющая достойно адаптироваться в соответствии с потребностями и желаниями других. Это способность общаться и взаимодействовать с другими в доступной, приятной и сердечной манере. Различные параметры soft skills включают ведение переговоров, разрешение конфликтов, создание сетей, эффективное общение с другими людьми, предоставление наилучших услуг клиентам, эффективную командную работу, навыки решения проблем, управление давлением на работе и др.

Анализ научных публикаций показал, что soft skills чаще упоминается в деловой литературе, чем в образовательной и по-прежнему используется нечасто по сравнению с общими навыками, но он становится все более популярным [Cimatti B., 2016]. В отличие от отечественных исследований, в Европе и США на эту тему исследований значительно больше, и они сосредоточены на методах обучения и инструментах, уже разработанных и используемых для их оценки и закрепления, или они предлагают некоторые инновации в дидактике, направленные на развитие soft skills.

По мнению C.G.Grisi soft skills придают hard skills необходимую пластичность для развития и поддержания актуальности в меняющихся обстоятельствах. Soft skills с позиции биологического подхода тесно связаны с пластичными, рациональными, развивающимися способностями, выработанными в префронтальной коре головного мозга у человека. Hard skills позволяют человеку быть тем, кто он есть: педагогом, математиком, программистом. А

soft skills действуют в направлении, которое скорее отделено от роли индивида и выходит за рамки строгих требований профессии [Grisi C.G.A., 2014].

Для начала необходимо выявить из каких структур состоит soft skills. Анализ научной литературы позволил выявить следующие классификации структуры Soft Skills:

- базовые коммуникативные навыки, навыки self-менеджмент, навыки эффективного мышления, навыки управления [Шипилов В., 2016];
- мотивация и приверженность, инициативность и любознательность, амбиции, таланты, посещаемость, готовность, навыки межличностного взаимодействия, навыки мышления [Drew C.Appleby, 2017];
- навыки, направленные на самого себя, на других людей, на решение обще профессиональных задач [Поваренков Ю.П., 2018];
- коммуникативные навыки, навыки управления и лидерства, управление эмоциями, умение работать в команде, умение вести переговоры, критическое мышление, навыки мотивации [Цымбалюк А.Э., Виноградова В.О., 2019].

Исходя из определений, классификаций предложенные учеными, мы пришли к выводу, что развитие навыков soft skills у студентов социально-педагогической деятельности позволит обеспечить их профессиональный успех, так как он включает в себя многочисленные компоненты, среди которых можно выявить профессионально-значимые для социальных педагогов:

- умение ладить с другими людьми;
- способность восстанавливать и поддерживать взаимодействие;
- социальные навыки;
- коммуникативные и управленческие способности;
- эмоциональный и социальный интеллект;
- умение ставить перед другими людьми цели и мотивировать к достижению успеха;
- высокая адаптивность к изменяющимся условиям;
- высокий уровень самообразования;
- способность к самовыражению;
- способность проявлять толерантность к особенностям и интересам других;
- готовность к эмоциональной и интеллектуальной нагрузке;
- креативность;
- гибкость;
- поиск альтернативных решений и т.д.

Таким образом, в процессе профессиональной подготовки социальных педагогов в современном меняющемся мире можно выявить необходимость развития soft skills, которые заключаются в следующих положениях:

1) Hard Skills останутся основой для социальных педагогов. Согласно мнению доктора наук, старшего советника McKinsey&Company Nick van Dam полагаться исключительно «жесткие навыки» будут недостаточны для поддержания конкурентоспособности, необходимо развивать «гибкие навыки». Социальный педагог, эта та профессия, которая входит в ряд социономических и помогающих профессий типа «человек-человек» и поэтому развитие навыков soft skills позволит обеспечить профессиональный успех у будущих специалистов социально-педагогической деятельности.

2) Соотнести soft skills лишь с навыками ограничивает его содержание, поэтому мы рассматриваем данное понятие через многообразный набор качеств и характеристик, такие как личные качества, социально-психологические навыки, интеллектуальные особенности (социальный и эмоциональный интеллект), универсальные и коммуникативные навыки, которые актуальны для социальных педагогов образовательной среды.

Обобщая вышеизложенное, в последние года soft skills в современном быстро меняющемся мире активно разрабатываемая концепция, которая определяет эффективность профессиональной деятельности и требует более глубокого анализа.

Исходя из анализа профессиональной деятельности мы пришли к выводу, что социальный педагог это многопрофильная профессия, требующая от них многих как профессиональных, так и личностных качеств (наблюдательность, быстро ориентироваться в ситуации и помогать людям, детям и подросткам в сложных жизненных ситуациях, уметь ясно мыслить и размышлять, эмпатия и чувствительность, самодисциплина и самоконтроль, общительность, ориентация на отношения с людьми, нервно-психическая стабильность, толерантность и способность к нравственной толерантности и т.д.), Все эти качества необходимо сформировать и развить в процессе профессиональной подготовки социальных педагогов, т.е. совместно с hard skills необходимо развивать и навыки soft skills.

В.Симатти в своей статье приводит анализ опыта различных вузов и международных проектов, ориентированных на развитие навыков soft skills. На основе данного анализа, автор пришла к выводу, что многие зарубежные ученые считают развитие навыков soft skills эффективнее развивать параллельно с hard skills, т.е. в рамках определенной дисциплины [Cimatti B., 2016]. Однако, интеграция навыков soft skills в дисциплину возможна, прежде всего, после определения академической, профессиональной взаимосвязи этих навыков с дисциплиной и проведения глубокого анализа программы дисциплины. В связи с этим возникает необходимость определить наиболее актуальные и важные навыки soft skills для будущих специалистов.

Актуальность развития навыков soft skills в профессиональной подготовке специалистов зарубежом оказало влияние и на отечественную систему. И как результат отечественные ученые также обратили внимание на данный феномен. Однако, возникли сложности в переводе термина «skills», так как его определение более емкое, которое вбирает в себя не только навыки, но и компетенции, а также комплекс личностных и профессиональных качеств. Исходя из этого в отечественных исследованиях термин «soft skills» переводится как мягкие либо пластичные навыки, мягкие либо пластичные компетенции, навыки soft skills, компетенции soft skills. Также как и в зарубежной практике в отечественной науке нет единого определения данного феномена. Это связано с тем что, термин soft skills является одним из мировых терминов находящийся в динамическом изменении, поэтому до сих пор нет универсального определения, несмотря на его популярность и актуальность.

В отечественной практике также делаются шаги по развитию навыков soft skills у специалистов, так как показывает зарубежная практика упор лишь на hard skills недостаточно, необходимы те навыки, компетенции, комплекс профессиональных и личностных качеств, которые обеспечат профессиональный успех в современном быстроменяющемся мире, то есть soft skills. К примеру, в Алматинском полиграфическом колледже под руководством А.Каримкызы и З.Б. Кайдаровой был проведен семинар на тему «Зарубежный опыт развития soft skills – как основа самостоятельного профессионального развития преподавателей профессионального и технического образования» [АПК, 2021].

В высших учебных заведениях, также уделяют внимание данной проблеме. Так в одном из ведущих вузов Казахстана – Каспийском университете технологий и инжиниринга им. Ш.Есенова под руководством ассоциированного профессора, к.ф.н. Б.А. Кошимовой была проведена лекция на тему «Soft skills в педагогической деятельности» в рамках курса «Современные тренды в совершенствовании педагогического образования» [Yessenov University, 2022].

Л.Л.Отарбаева, М.Т.Адилханова исследовали soft skills в аспекте педагогической деятельности и с участием инициативных педагогов Актыбинской области с 2021 года организовали опытно-экспериментальную площадку на тему «Внедрение технологий soft skills в практику современного учителя» [Отарбаева Л.Л., Адилханова М.Т., 2021].

Все это в свою очередь актуализирует внедрение навыков soft skills непосредственно в систему профессиональной подготовки специалистов, т.е. в вузовскую систему.

Обобщая выше изложенное, мы пришли к выводу, что цель процесса подготовки социальных педагогов в высшем учебном заведении ориентирована не только в их профессиональном развитии, но и социальном, личностном и когнитивном. Это также актуализирует развитие и роль навыков soft skills в процессе профессиональной подготовки социальных педагогов. Как показывает анализ исследований зарубежных ученых, soft skills можно и нужно развивать, но без образования это невозможно. Поэтому эту задачу необходимо реализовать в процессе подготовки будущих специалистов. Так некоторые высшие учебные заведения Европы с целью развития soft skills проводят многочисленные тренинги среди студентов и реализуют исследовательские проекты по изучению необходимых компонентов soft skills, которые будут необходимы в ближайшем профессиональном будущем.

В рамках высшего учебного заведения развитие soft skills возможны с помощью различных методов, проектов, семинаров, тематических исследований, тренингов и т.д. Несмотря на то, что soft skills является важным составляющим каждого специалиста, им трудно обучить, в отличие от hard skills, их можно развить, но при условии, что у человека заложен фундамент. Развитие soft skills это нескончаемый и утомительный процесс, который длится на протяжении всей жизни.

Согласно Великой Хартии Европейских университетов образовательные учреждения обязаны не только формировать молодые поколения, предоставляя им hard skills, чтобы они стали способными профессионалами, но прежде всего должны создавать граждан, способных активно и позитивно участвовать в жизни общества, а затем они также должны поддерживать их в развитии их soft skills.

Развитие soft skills – это фундаментальная образовательная деятельность, которая должна начинаться очень рано и образовательные программы должны пытаться учитывать возможные сценарии будущего, чтобы научить будущих специалистов в современном быстро меняющемся мире быть конкурентоспособным. Soft skills необходимы не только для работы, они необходимы в повседневной жизни, поэтому образовательные учреждения должны сосредоточиться на методологиях и техниках, чтобы помочь студентам развить сквозные компетенции, которые будут полезны для них в любых обстоятельствах.

В докладе «Навыки для социального прогресса», подготовленном ОЭСР, подчеркивается необходимость развития «целостного ребенка» со сбалансированным набором когнитивных, социальных и эмоциональных навыков, чтобы лучше противостоять вызовам XXI века. Поскольку «навыки порождают навыки», раннее вмешательство в развитие социальных и эмоциональных навыков может сыграть важную роль в эффективном повышении квалификации и сокращении различий в образовании, на рынке труда и в социальной сфере [Cinque M., 2015].

Для развития soft skills в процессе профессиональной подготовки необходима поддержка более опытных людей, которые уже достигли профессиональных результатов. Тогда семинары экспертов, коучинг и репетиторство являются эффективными инструментами для обучения soft skills. В частности, наставники, которые могут лично поддерживать и заботиться об индивидуальном росте и обучении, считаются особенно влиятельными в процессе развития сквозных компетенций своих учеников. Университетский преподаватель не только оказывает поддержку студенту в сдаче экзамена, но и может помочь ему лучше понять свои установки, развить свои навыки, а затем найти свой путь в профессиональной жизни.

Развитие soft skills имеет различную актуальность в нескольких странах. Немногие страны считали это обязательным, в некоторых других странах это предлагается в качестве дополнительного занятия по запросу только для студентов, заинтересованных в этом. В обоих

случаях вузы организуют курсы и мероприятия по обучению soft skills. В некоторых случаях студенты сами организуют эти курсы, например, в Польше студенческие союзы сами предлагают мероприятия по обучению мягким навыкам.

Развитие soft skills может быть встроено в обычный курс, соответствующий конкретной дисциплине, или они могут преподаваться в рамках отдельных специализированных мероприятий (не только курсы, но и проектные работы, визиты, путешествия и т.д.).

В практике существует зарубежный опыт интегрирования soft skills в процесс обучения, к примеру, один из важных европейских проектов является «Опосредование мягких навыков в высших учебных заведениях», ориентированная на единую методологию обучения мягким навыкам на уровне бакалавриата [Cinque M., 2015]. Некоторые результаты этого проекта, которые теперь доступны, - это руководство на нескольких языках и прототип обучающей игры. Основное внимание уделяется тому, чтобы помочь студентам выявить свои собственные пробелы в навыках soft skills и самостоятельно научиться их заполнять. Основными результатами проекта являются инструмент самооценки и ориентации для студентов и набор извлеченных уроков.

Методы

С целью выявления возможных шагов, путей развития навыков soft skills в процессе подготовки социальных педагогов, а также определения навыков soft skills необходимые для развития у студентов образовательной программы «Подготовка социальных педагогов» осуществлялись путем применения теоретических методов педагогической науки: анализ, синтез, моделирование и т.д.

Результаты и дискуссия

Таким образом, учитывая актуальность и значимость навыков soft skills для социальных педагогов, мы определили шаги, пути развития данных навыков в процессе их профессиональной подготовки:

- определение важных навыков soft skills, принадлежащих профессии социальный педагог;
- рассмотрение последствий развития отобранных навыков soft skills;
- разработка карты отобранных навыков soft skills с учетом дидактического модуля с целью включения в определенную дисциплину.

Внедрение предложенной схемы в процесс подготовки профессионалов, поиск путей эффективного развития должны быть полностью ответственны высшему учебному заведению. Важно, чтобы в процессе выявления важных навыков soft skills, принадлежащих профессии, принимал участие не только ограниченный состав профессорско-преподавательского состава, но и администрация вуза. Для этого есть несколько причин:

- отобранные навыки soft skills не должны противоречить целям и достоинствам вуза;
- должна быть интегрирована в стратегию вуза;
- описание официальных документов вуза.

Анализ зарубежного опыта показывает, что в настоящее время наиболее эффективным является наличие навыков soft skills, ограничивающих их 4-5 навыками в определении наиболее важных для профессии. В результате обширного опроса, проведенного в итальянском университете, были выявлены важнейшие навыки soft skills:

- 1) решение проблем;
- 2) анализ и синтез информации;
- 3) самокритика;
- 4) эффективное общение;
- 5) обучение на протяжении всей жизни;
- 6) командная работа;
- 7) инициативность;
- 8) организация и планирование.

Анализируя эти навыки soft skills, трудно сформировать способности к инициированию, организации и планированию, а анализ и синтез информации считается легким для развития в процессе обучения в высших учебных заведениях. Эти упомянутые навыки не считаются необходимыми для всех профессий. Например, хотя командная работа важна для педагогической профессии, она менее важна для программиста. Развитие вышеперечисленных навыков soft skills осуществляется посредством проектных работ, моделирования, ситуационного анализа и др. При этом могут применяться инновационные методы: создание коммуникационных материалов, программы межличностного профессионального развития, академические дисциплины, ориентированные на социальные навыки и лидерство, программы развития навыков soft skills и др.

Анализ научно-педагогической литературы позволил выявить, что в мире существует более 87 навыков soft skills [Grisi C.G.A., 2014], которые необходимо соотносить с функциями и деятельностью определенной профессии. Всесторонний анализ деятельности социальных педагогов позволил определить следующие навыки soft skills:

- навыки управления, позволяющие успешно организовывать необходимые педагогические условия для развития и социального формирования детей и подростков;
- эмоциональный и социальный интеллект, позволяет в «субъект-субъектных» отношениях распознавать эмоции и адекватно понимать намерения детей и подростков эффективно интегрировать в общество;
- навык ориентации на клиента либо решения проблем, позволяющие адекватно подбирать необходимые технологии социально-педагогической, психологической помощи детям и подросткам в трудных жизненных ситуациях, а также эффективно решать проблемы субъектов социально-педагогической деятельности;
- навыки профессионально ориентированного общения, позволяющие устанавливать профессиональные отношения с субъектами социально-педагогической деятельности, осуществлять индивидуальный подход к детям и подросткам, поощрять, поддерживать, мотивировать и вдохновлять детей и подростков, находящихся в трудной жизненной ситуации;
- навыки self-менеджмента, позволяющие социальному педагогу эффективно организовывать свою деятельность и реализовывать себя в профессиональном аспекте, выходить за рамки уровня комфорта и думать, а также предлагать передовые идеи;
- навыки организации и планирования, позволяющие прогнозировать, анализировать и оценивать возможные результаты и последствия негативных явлений и поведений у детей и подростков.

Заключение

Изменения в системе образования в наше время требуют новых направлений и требований к профессиональной деятельности. Эта трансформация должна сделать все преподаваемые в вузе дисциплины не только профессионально ориентированными, но и направленными на личностное развитие студентов. То есть, как решающий фактор, обеспечивающий успех личности, успешное трудоустройство и карьерный рост, многие специалисты оценивают не предметные знания, когнитивный интеллект, а скорее социальный интеллект, социальные навыки и умения, т.е. soft skills.

Изучение этих навыков soft skills дает как краткосрочные, так и долгосрочные преимущества. В долгосрочной перспективе мягкие навыки позволяют людям принимать более обоснованные решения и преодолевать трудности. Это особенно важные навыки на рабочем месте.

К сожалению, необходимость преподавания и изучения навыков soft skills не всегда признается приоритетом в образовании. Задача заключается в том, чтобы сообщить о важности и критичности обучения человека в целом посредством обучения и изучения

навыков soft skills. Будущие социальные педагоги должны понять, что эти социальные и эмоциональные навыки окажут определенное положительное влияние на обучение, а также на профессиональный успех.

Пришло время пересмотреть наши приоритеты в образовании и признать, что навыки soft skills – это не просто товары или «приятно иметь». Soft skills необходимы для успеха.

Список использованных источников

- Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество: *Послание Главы Государства К.-Ж.Токаева народу Казахстана*. – 01.09.2022 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130> (дата обращения: 18.10.2022).
- Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы: *Постановление Правительства Республики Казахстан*. – 27.12.2019. - № 988 [Электронный ресурс]: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (дата обращения: 18.10.2022).
- Отключение межличностных навыков: NSSA (2021) [Электронный ресурс]: URL: <https://www.nationalsoftskills.org/the-soft-skills-disconnect/> (дата обращения: 10.12.2022).
- Исследование: развитие социальных навыков лучше, чем повышение результатов тестов: NSSA (2020) [Электронный ресурс]: URL: <https://www.nationalsoftskills.org/boosting-test-scores/> (дата обращения: 10.12.2022).
- Раицкая Л.К., Тихонова Е.В. (2018) Soft Skills в представлении преподавателей и студентов российских университетов в контексте мирового опыта. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Психология и педагогика*, 15, 3, 350-363.
- Сальная Л.К. (2016) Soft Skills в компетентностной модели выпускника вуза. *III Международная научная конференция преподавателей, молодых ученых, аспирантов и студентов вузов: Сборник статей*. НПИ имени М.И.Платова, 331-334.
- Lippman L.H. (2015) *Workforce connections: key soft skills that foster youth workforce success: toward a consensus across fields*, June [Электронный ресурс]: URL: <https://www.childtrends.org/wp-content/uploads/2015/06/2015-24WFCSoftSkills1.pdf> (дата обращения: 28.12.2022).
- Шипилов В. (2016) *Перечень навыков soft skills и способы их развития*, 17 мая [Электронный ресурс]: URL: http://www.cfin.ru/management/people/dev_val/soft-skills.shtml (дата обращения: 28.12.2022).
- Поваренков Ю.П. (2018) Определение и классификация деятельностно-важных качеств профессионала. *Системогенез учебной и профессиональной деятельности*. Часть I: Материалы VIII Всероссийской научно-практической конференции, 19-20.11.2018. Ярославль: РИО ЯГПУ, 22-29.
- Яркова Т.А., Черкасова И.И. (2016) Формирование гибких навыков у студентов в условиях реализации профессионального стандарта педагога. *Вестник Тюменского государственного университета. Гуманитарные исследования*, 2, 4, 222-231.
- Cimatti B. (2016) Definition, development, assessment of soft skills and their role for the quality of organizations and enterprises. *International Journal for Quality Research*, 10(1), 97-130 [Электронный ресурс]: URL: <http://ijqr.net/journal/v10-n1/5.pdf> (дата обращения: 28.12.2022).
- Grisi C.G.A. (2014) Soft Skills: a close link between enterprises and ethics. Speech at “Soft Skills and their role in employability. *New perspectives in teaching, assessment and certification*”, workshop in Bertinoro, FC, Italy, November.
- Drew C. Appleby (2017) *The soft skills college students need to succeed now and in the future* [Электронный ресурс]: URL: <https://www.apa.org/ed/precollege/psn/2017/09/soft-skills> (дата обращения: 28.12.2022).

- Цымбалюк А.Э., Виноградова В.О. (2019) Психологическое содержание soft skills. *Ярославский педагогический вестник*, 6 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskoe-soderzhanie-soft-skills> (дата обращения: 28.12.2022).
- Cinque M. (2015) Comparative analysis on the state of the art of Soft Skill identification and training in Europe and some Third Countries. Speech at "Soft Skills and their role in employability. *New perspectives in teaching, assessment and certification*", workshop in Bertinoro, FC, Italy, November.
- Soft skills дамытудың шетелдік тәжірибесі (2021) *Алматы полтграфия колледжі* (АПК) [Электронный ресурс]: URL: <http://apk5.kz/rus/2021/10/12/soft-skills-%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D1%8B%D1%82%D1%83%D0%B4%D1%8B%D2%A3-%D1%88%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B4%D1%96%D0%BA-%D1%82%D3%99%D0%B6%D1%96%D1%80%D0%B8%D0%B1%D0%B5%D1%81%D1%96/#> (дата обращения: 28.01.2023).
- Soft skills в педагогической деятельности (2022) *Yessenov University* [Электронный ресурс]: URL: <https://yu.edu.kz/ru/pedagogikalyq-qyzmettegi-soft-skills/> (дата обращения: 28.01.2023).
- Отарбаева Л.Л., Адилханова М.Т. (2021) *Заманауи мұғалімнің тәжірибесіне Soft Skills технологияларын ендіру*. Ақтөбе, 109.

Reference

- Spravedlivoe gosudarstvo. Edinaya naciya. Blagopoluchnoe obshchestvo: *Poslanie Glavy Gosudarstva K.-Zh.Tokaeva narodu Kazahstana*. – 01.09.2022 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130> (data obrashcheniya: 18.10.2022).
- Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan na 2020-2025 gody: *Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan*. – 27.12.2019. - № 988 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (data obrashcheniya: 18.10.2022).
- Otklyuchenie mezhlichnostnyh navykov: NSSA (2021) [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.nationalsoftskills.org/the-soft-skills-disconnect/> (data obrashcheniya: 10.12.2022).
- Issledovanie: razvitie social'nyh navykov luchshe, chem povyshenie rezul'tatov testov: NSSA (2020) [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.nationalsoftskills.org/boosting-test-scores/> (data obrashcheniya: 10.12.2022).
- Raickaya L.K., Tihonova E.V. (2018) Soft Skills v predstavlenii prepodavatelej i studentov rossijskih universitetov v kontekste mirovogo opyta. *Vestnik Rossijskogo universiteta druzhby narodov. Seriya: Psihologiya i pedagogika*, 15, 3, 350-363.
- Sal'naya L.K. (2016) Soft Skills v kompetentnostnoj modeli vypusknika vuza. *III Mezhdunarodnaya nauchnaya konferenciya prepodavatelej, molodyh uchenyh, aspirantov i studentov vuzov*: Sbornik statej. NPI imeni M.I.Platova, 331-334.
- Lippman L.H. (2015) *Workforce connections: key soft skills that foster youth workforce success: toward a consensus across fields*, June [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.childtrends.org/wp-content/uploads/2015/06/2015-24WFCSoftSkills1.pdf> (data obrashcheniya: 28.12.2022).
- Shipilov V. (2016) *Perechen' navykov soft skills i sposoby ih razvitiya*, 17 maya [Elektronnyj resurs]: URL: http://www.cfin.ru/management/people/dev_val/soft-skills.shtml (data obrashcheniya: 28.12.2022).
- Povarenkov Yu.P. (2018) *Opreделение i klassifikaciya deyatel'nostno-vazhnyh kachestv professionala. Sistemogenez uchebnoj i professional'noj deyatel'nosti. Chast' I: Materialy VIII Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii*, 19-20.11.2018. Yaroslavl': RIO YaGPU, 22-29.

- Yarkova T.A., Cherkasova I.I. (2016) Formirovanie gibkikh navykov u studentov v usloviyah realizatsii professional'nogo standarta pedagoga. *Vestnik Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta. Gumanitarnye issledovaniya*, 2, 4, 222-231.
- Cimatti B. (2016) Definition, development, assessment of soft skills and their role for the quality of organizations and enterprises. *International Journal for Quality Research*, 10(1), 97-130 [Elektronnyj resurs]: URL: <http://ijqr.net/journal/v10-n1/5.pdf> (data obrashcheniya: 28.12.2022).
- Grisi C.G.A. (2014) Soft Skills: a close link between enterprises and ethics. Speech at "Soft Skills and their role in employability. *New perspectives in teaching, assessment and certification*", workshop in Bertinoro, FC, Italy, November.
- Drew C. Appleby (2017) *The soft skills college students need to succeed now and in the future* [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.apa.org/ed/precollege/psn/2017/09/soft-skills> (data obrashcheniya: 28.12.2022).
- Cymbalyuk A.E., Vinogradova V.O. (2019) Psihologicheskoe sodержanie soft skills. *Yaroslavskij pedagogicheskij vestnik*, 6 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskoe-soderzhanie-soft-skills> (data obrashcheniya: 28.12.2022).
- Cinque M. (2015) Comparative analysis on the state of the art of Soft Skill identification and training in Europe and some Third Countries. Speech at "Soft Skills and their role in employability. *New perspectives in teaching, assessment and certification*", workshop in Bertinoro, FC, Italy, November.
- Soft skills damytudyn sheteldik tazhiribesi (2021) *Almaty politgrafiya kolledzhi* (APK) [Elektronnyj resurs]: URL: <http://apk5.kz/rus/2021/10/12/soft-skills-%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D1%8B%D1%82%D1%83%D0%B4%D1%8B%D2%A3-%D1%88%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B4%D1%96%D0%BA-%D1%82%D3%99%D0%B6%D1%96%D1%80%D0%B8%D0%B1%D0%B5%D1%81%D1%96/#> (data obrashcheniya: 28.01.2023).
- Soft skills v pedagogicheskoy deyatel'nosti (2022) *Yessenov University* [Elektronnyj resurs]: URL: <https://yu.edu.kz/ru/pedagogikalyq-qyzmettegi-soft-skills/> (data obrashcheniya: 28.01.2023).
- Otarbaeva L.L., Adilhanova M.T. (2021) *Zamanaui mugalimnin tazhiribesine Soft Skills tekhnologiyalaryn endiru*. Aktobe, 109.

Әлеуметтік педагогтарды даярлауда soft skills дағдыларының ролі

*¹П.А.Санатбай, ¹К.К.Шалғынбаева

¹Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (Астана, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада авторлар soft skills дағдыларының әлеуметтік тәрбиешілерді дайындаудағы ролін зерттейді. Авторлар әлеуметтік педагогтың қызметін және оның қазіргі білім беру жүйесіндегі маңыздылығын талдады. Талдау негізінде, Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық құжаттарына сүйене отырып, қазіргі тез өзгеріп жатқан әлемдегі әлеуметтік-педагогикалық қызмет ерекше өзекті болып табылады. Әлемде болып жатқан өзгерістер, тенденциялар дайындық процесіне белгілі бір талаптар қояды. Осыған байланысты, hard skills кәсіби жетістікке жету үшін жеткіліксіз, soft skills дағдылары қажет. Мақалада авторлар soft skills терминінің ғылымдағы даму генезисін талдап, осы терминнің анықтамасының жіктелуін ұсынды және олардың құрылымын анықтады. Сондай-ақ, авторлар soft skills дағдыларын дамытудағы жоғары оқу орындарының бар шетелдік тәжірибесін талдады. Алынған барлық нәтижелерге сүйене отырып, авторлар педагогикалық ғылымның теориялық әдістеріне сүйене отырып, әлеуметтік педагогтарды даярлау процесінде soft skills дағдыларын дамытудың мүмкін қадамдарын, жолдарын анықтады, сондай-ақ «Әлеуметтік педагогтарды даярлау» білім беру бағдарламасының студенттерінде дамыту үшін қажетті soft skills дағдыларын анықтады. Әлеуметтік педагогтардың қызметін жан-жақты талдау келесі soft skills дағдыларын анықтауға мүмкіндік берді: басқару дағдылары, эмоционалды интеллект, клиентке бағдарлау немесе проблемаларды шешу дағдылары, кәсіби бағдарланған қарым-қатынас дағдылары, өзін-өзі басқару дағдылары, ұйымдастыру және жоспарлау дағдылары. Осылайша, soft skills дағдыларын дамыту әлеуметтік педагогтарды кәсіби

даярлау процесінде тиімді жүзеге асырылады, бұл осы дағдылардың рөлін арттырады, өйткені олар кәсіби табысқа ықпал етеді.

Түйін сөздер: дағдыларsoft skills дағдылар, hard skills дағдылар, әлеуметтік педагог, кәсіби дайындық, әлеуметтік-педагогикалық қызмет, даму, талдау, процесс.

The role of soft skills in the training of social pedagogues

**¹P.A.Sanatbay, ¹K.K.Shalgynbaeva*

¹L.N.Gumilyov Eurasian National University (Astana, Kazakhstan)

Abstract

In the article, the authors explore the role of soft skills in the training of social educators. The authors analyzed the activity of a social pedagogue and his significance in the modern education system. Based on the analysis, relying on the regulatory and legal documents of the Republic of Kazakhstan, socio-pedagogical activity in the modern rapidly changing world is particularly relevant. The changes taking place in the world, trends put forward certain requirements for the preparation process. In this regard, the presence of hard skills is no longer enough to achieve professional success, there is a need for soft skills. In the article, the authors analyzed the genesis of the development of the term soft skills in science, presented a classification of the definition of this term and identified their structure. The authors also analyzed the existing foreign experience of universities in the development of soft skills. Based on all the results obtained, the authors, relying on the theoretical methods of pedagogical science, identified possible steps, ways of developing soft skills in the process of training social educators, and also identified soft skills necessary for the development of the educational program "Training of social Educators" among students. A comprehensive analysis of the activities of social educators allowed us to identify the following soft skills: management skills, emotional intelligence, customer orientation or problem solving skills, professionally oriented communication skills, self-management skills, organization and planning skills. Thus, the development of soft skills is effectively carried out in the process of professional training of social educators, which increases the role of these skills, since they contribute to professional success.

Keywords: skills, soft skills, hard skills, social pedagogue, professional training, socio-pedagogical activity, development, analysis, process.

Поступила в редакцию: 16.02.2023

Одобрена: 09.03.2023

Первая публикация на сайте: 19.07.2023

МРНТИ: 14.23.01

<https://doi.org/10.65247/3105-3432-2024-1.09>

УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

**¹B.B.SAXNOVA^{id}, ¹H.M.SHUBAIEVA^{id}*

*¹Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова
(Кокшетау, Казахстан)*

**saxnova02@mail.ru, telnur@mail.ru*

Аннотация

Считается, что все люди обладают творческими задатками от природы. И если родители смогут в ребенке распознать тягу к творчеству и способствовать развитию способностей, можно утверждать, что он станет творчески одаренным. Зачастую такие дети рано распознаются в семье и характеризуются как «странный». У ребенка должно быть свободное время, в которое он может реализовать свои духовные, социальные и потребности. Родители и педагоги должны быть внимательны, чтобы помочь ребенку к чему-то определенному. Социальный заказ современного общества должен отразиться на содержании преподавания декоративного рисования средствами

народного искусства. С этой целью нами учитывались единство содержательной и процессуальной сторон обучения с точки зрения дидактики, разработка современного состояния преподавания изобразительного искусства в детском саду.

Ключевые слова: образование, изобразительное искусство, творчество, воспитание, дошкольный возраст.

Введение

Система образования Республики Казахстан ориентирована на обеспечение высокого качества обучения и воспитания подрастающего поколения, подготовку человеческих ресурсов в быстро меняющихся экономических, социальных и технических условиях. В настоящее время происходит смена образовательной парадигмы: разрабатываются и внедряются новые образовательные концепции, нормативно-правовые акты, современные педагогические технологии обучения. Мы наблюдаем активный процесс гуманизации и демократизации образования, проявляющийся в признании новой позиции дошкольника в образовательном процессе и новой системы взаимодействия субъектов педагогического процесса.

Основная часть

Актуальность данного исследования заключается в том, что требуют много нового, интересного и полезного, а творческие способности надо развивать только с раннего до дошкольного возраста. Творчество означает созидание нового, под которым могут подразумеваться как преобразования в сознании и поведении человека, так и порождаемые им продукты, которые он отдает другим.

Реформирование Казахстанской системы образования предполагает создание условий, обеспечивающих развитие творческих способностей учащихся. Современному обществу необходимы люди, способные творчески подходить к любым изменениям, умеющие качественно и нестандартно решать существующие проблемы, самостоятельно и осознанно осуществляющие свой выбор.

Ведущие задачи воспитания и обучения детей дошкольного возраста указаны в Государственном образовательном стандарте Республики Казахстан: развитие творческого потенциала ребенка дошкольного возраста; активизация интереса к познанию, любознательности; создание необходимых условий для саморазвития, развития способностей ребенка-дошкольника.

Самое важное условие раскрытия творческих способностей детей – это создание общей атмосферы комфортности, свободы и увлеченности, чтобы каждый ребенок сумел познать «радость успеха». Такая задача требует от взрослого особого внимания. При выполнении заданий детям могут оказываться разные виды помощи: кому-то из них достаточно одобряющей улыбки, кто-то нуждается в дополнительных разъяснениях, некоторым нужна совместная работа с взрослым. В любом случае общение должно строиться таким образом, чтобы каждый ребенок мог публично порадоваться результату своего собственного или совместного с взрослым творчества. Дети могут также делиться своими достижениями друг с другом, помогать друзьям, выполнять задания в группах [Кулинич С.К., 2021].

Актуальной проблемой казахстанского общества является формирование конкурентоспособной личности, готовой не только жить в меняющихся социальных и экономических условиях, но и активно влиять на существующую действительность, изменяя ее к лучшему. Именно способностью к творчеству определяется уровень развития личности, и главная цель воспитания состоит в том, чтобы углубить и расширить творческий потенциал ребенка.

Руководство детской изобразительной деятельностью требует от воспитателя знания того, что представляют собой творчество вообще и особенно детское творчество, знания специфики детского творчества, умения тонко, тактично, поддерживая инициативу и самостоятельность

ребенка, способствовать овладению им необходимыми навыками и умениями и развитию творческого потенциала.

Проблема развития творческих способностей детей дошкольного возраста является на сегодняшний день весьма актуальной, что и обусловило выбор темы исследования: «Условия развития творческих способностей детей дошкольного возраста на занятиях по изобразительной деятельности».

Целью изучения является условия развития творческих способностей детей дошкольного возраста на занятиях по изобразительной деятельности.

Методы

Для решения поставленных в исследование задач и проверки гипотетических положений использована совокупность общенаучных и психолого-педагогических методов взаимопроверяющих и дополняющих друг друга:

- теоретические методы: анализ психолого-педагогической литературы;
- эмпирические методы: наблюдение, анкетирование, тестирование, эксперимент;
- математические методы: статистическая обработка результатов тестирования.

Проводя эксперимент в процессе наблюдения за детьми, отметили, что дети испытывают большие затруднения в создании изображений, если не владеют техникой рисования. Под техникой рисунка следует понимать: владение материалами и инструментами, способы их использования для целей изображения и художественного выражения. В понятии техники рисунка включается развитие глаза и руки, их согласованная деятельность. Техника рисования понимается художниками широко: сюда включается техника линии, тушевки, способ использования тех или иных материалов (бумаги, картона, холста, карандаша угля, пастели, акварели, гуаши и т.п.) в соответствии с их свойствами, их изобразительными способностями [Немнясова М.В., 2018].

Прежде чем определить особенности работы с детьми дошкольного возраста необходимо рассмотреть специфику творческой деятельности. Творческой деятельностью называется такая деятельность человека, которая создает что-то новое, все равно будет ли это созданное творческой деятельностью какой-нибудь вещь внешнего мира или известным построением ума или чувства, живущим и обнаруживающимся только в самом человеке. Если взглянуть на поведение человека, на всю его деятельность, можно легко увидеть, что в этой деятельности можно различить два основных вида поступков. Один вид деятельности можно назвать воспроизводящим, или репродуктивным – он бывает связан теснейшим образом с нашей памятью; его сущность заключается в том, что человек воспроизводит или повторяет уже раньше создававшиеся и выработанные приемы поведения или воскрешает следы от прежних впечатлений. Когда человек вспоминает далекие страны, которые он некогда посетил, или дом, в котором он провел свое детство, он воспроизводит следы тех впечатлений, которые он воспринял в раннем детстве или во время путешествия. Так же точно, когда человек срисовывает с натуры, он ищет или делает что-либо по заданному образцу, во всех этих случаях он воспроизводит только то, что существует перед ним, или то, что было им усвоено и выработано раньше. Во всех этих случаях общим является то, что деятельность человека не создает ничего нового, что основой ее является более или менее точное повторение того, что было [Ермолаева М.В., 2015].

Всякая такая деятельность человека, результатом которой является ни воспроизведение бывших в его опыте впечатлений или действий, а создание новых образов или действий, и будет принадлежать к этому новому роду творческого или комбинирующего поведения. Мозг есть не только орган, сохраняющий и воспроизводящий наш прежний опыт, он есть также орган комбинирующий, творчески перерабатывающий и создающий из элементов этого прежнего опыта новые положения и иное поведение. Если бы деятельность человека

ограничивалась одним только воспроизведением старого, то человек был бы существом, обращенным только к прошлому, и умел бы приспосабливаться к будущему только постольку, поскольку оно воспроизводит это прошлое. Именно творческая деятельность человека делает его существом, обращенным к будущему, созидаящим его и видоизменяющим свое настоящее.

Творческую деятельность, основанную на комбинирующей способности нашего мозга, психологи называют воображением или фантазией. Обычно под воображением или фантазией, имеется в виду не совсем то, что подразумевается под этими словами в науке. В житейском обиходе воображением или фантазией называют все то, что не соответствует действительности и что, таким образом, не может иметь никакого практического серьезного значения. В реальности же воображение как основа всякой творческой деятельности одинаково проявляется во всех решительно сторонах культурной жизни, делая возможным художественное, научное и техническое творчество. В этом смысле все решительно, что окружает нас и что сделано рукой человека, весь мир культуры, в отличие от мира природы, - все это является продуктом человеческого воображения и творчества, основанного на этом воображении [Левина Л.Э., 2017].

«Всякое изобретение, крупное или мелкое, прежде чем окрепнуть, осуществившись фактически, было объединено только воображением – постройкой, возведенной в уме посредством новых сочетаний или соотношений» [Теодюль Рибо]. Если рассматривать творчество, то можно легко заметить, что творческие процессы обнаруживаются во всей своей силе уже в самом раннем детстве. Один из очень важных вопросов детской психологии и педагогики – это вопрос о творчестве у детей, о развитии этого творчества и о значении творческой работы для общего развития и созревания ребенка. Уже в самом раннем возрасте у детей наблюдаются творческие процессы, которые чаще всего выражаются в играх детей. Мальчик, который, сидя верхом на стуле, воображает, что едет на лошади, девочка, которая играет с куклой и воображает себя ее матерью, ребенок, который в игре превращается в разбойника, в солдата, в моряка, – все эти играющие дети представляют примеры самого подлинного, самого настоящего творчества. Можно сказать, что в своих играх они воспроизводят многое из того, что они видели. Всем известно, какая огромная роль в играх детей принадлежит подражанию. Игры ребенка очень часто служат только отголоском того, что он видел и слышал от взрослых, и, тем не менее, эти элементы прежнего опыта ребенка никогда не воспроизводятся в игре совершенно так же, как они представлялись в действительности. Игра ребенка не есть простое воспоминание о пережитом, но творческая переработка пережитых впечатлений, комбинирование их и построение из них новой действительности, отвечающей запросам и влечениям самого ребенка. Также точно стремление детей к сочинительству является такой же деятельностью воображения, как и игра [Кахнович С.В., 2010].

Набор знакомых ребенку элементов представляет уже нечто новое, творческое, принадлежащее самому ребенку, а не просто воспроизводящее то, что ребенок имел случай наблюдать или видеть. Вот это умение из элементов создавать построение, комбинировать старое в новые сочетания и составляет основу творчества. Однако возникает вопрос: каким образом происходит эта творческая комбинирующая деятельность? Каковы особенности ее возникновения, чем она обусловлена и каким подчиняется законам в своем течении? Психологический анализ этой деятельности указывает на ее огромную сложность. Она возникает не сразу, а очень медленно и постепенно, превращается из более элементарных и простых форм в более сложные, на каждой возрастной ступени она имеет свое собственное выражение, каждому периоду детства свойственна своя форма творчества [Степанова О.Н., 2019].

Рисование – важнейшее средство эстетического воспитания. А художники Древней Греции считали, что обучение рисованию необходимо не только для многих практических ремесел,

но и важно для общего образования и воспитания. Работая над темой проекта, можно сделать вывод, что изобразительная деятельность является едва ли не самым интересным видом деятельности дошкольников. С её помощью ребенок может выразить в своих рисунках свое впечатление об окружающем его мире. Вместе с тем, изобразительная деятельность имеет неоценимое значение для всестороннего развития детей, раскрытия и обогащения его творческих способностей.

Как было описано ранее, развитие творческого потенциала личности должно осуществляться с раннего детства, когда ребенок под руководством взрослого начинает овладевать различными видами деятельности, в том числе и художественными. И именно большие возможности в развитии творчества заключает в себе изобразительная деятельность и, прежде всего рисование. Научить ребенка правильно и по достоинству ценить прекрасное в жизни и искусстве, творить его - это значит обогатить его внутренний мир такими существенными качествами, без которых нет и не может быть гармонично развитой личности. Путь человека в мир прекрасного, в мир творчества начинается в семье, в детских садах, мини-центрах. Ученые отмечают, что одной из важных ступеней развития в ребенке творческих способностей является изобразительное искусство [Убогова Л.А., 2015].

Анализируя процесс создания ребенком изображения можно сказать, что для создания рисунка ему необходимы, с одной стороны, наличие отчетливых представлений об объекте изображаемого, с другой стороны, умение и средства выразить эти представления в графической и цветовой форме на плоскости листа бумаги [Слепцова А.А., 2020].

В среднем дошкольном возрасте, да и в старшей группе детского сада (пятый и шестой год жизни) еще не овладев графическими средствами изображения, техникой рисования, дети испытывают большие трудности в передаче образов окружающей жизни, что мешает их радости творчества, что вызывает отрицательное отношение к рисованию.

В настоящее время в изобразительном искусстве используются более разные технико-выразительные решения, более свободные соединения различных изобразительных материалов. И в детское творчество также необходимо включать разные краски, карандаши, мелки и т.п.; и учить детей пользоваться этими материалами в соответствии с их средствами выразительности. Овладение различными материалами, способами работы с ними, понимание их выразительности позволяет детям более эффективно использовать их при отражении в рисунках своих впечатлений от окружающей жизни. Разнообразие изобразительных материалов обогащает восприятие и представления детей, способствует расширению их знаний об изобразительном искусстве, изобразительной деятельности, делает её для них более привлекательной, интересной, а по мере овладения различными материалами у детей формируется своя манера изображения [Михеева Е.В., 2018].

Применительно к изобразительной деятельности важно выделить содержание способностей, проявляющихся и формирующихся в ней, их структуру, условия развития. Только в этом случае возможна целенаправленная разработка методики развивающего обучения изобразительной деятельности. Попытка определить соотношение способностей к изобразительной деятельности предпринималась неоднократно разными учеными-исследователями. В отличие от содержания способностей к другим видам деятельности, содержание, структура этих способностей в определенной степени раскрыты и представлены в психолого-педагогической, социальной литературе. Однако они не являются бесспорными уже потому, что различны или по своей сущности, или по объему, или по структуре [Косминская В.Б., 1977].

Имеющиеся данные по этой проблеме можно проанализировать, опираясь на общепринятый в теории способностей подход к определению их содержания - исходя из специфики деятельности.

Изобразительная деятельность - это отражение окружающего в форме конкретных, чувственно воспринимаемых зрительных образов. Созданный образ (в частности, рисунок) может выполнять разные функции (познавательную, эстетическую), так как создается с разной целью. Цель выполнения рисунка обязательно влияет на характер его выполнения [Сайханова Ф.Ф., 2020].

Представив в режиме эксперимента эстетический облик личности, воспитанной, в том числе, и средствами изобразительного искусства, можно выделить следующие позиции:

- высоко развитый вкус;
- развитие потребности художественных впечатлений;
- знание и понимание искусств прошлого и их памятников;
- органическая потребность художественного творчества;
- счастливое чувство восхищения перед явлениями прекрасного.

Определяя нравственный облик человека, воспитанного, в том числе, и средствами изобразительного искусства, выделяют:

- деятельную доброту к окружающим;
- способность к состраданию, сочувствию, сотворчеству, взаимопомощи;
- чувство единства всего общечеловеческого.

Чем же характеризуется умственный облик человека, развивающегося, в том числе, и средствами изобразительного искусства?

- растущая жажда знаний;
- эрудиция;
- самостоятельное мышление;
- интеллектуальная независимость;
- жажда творчества во всей жизни.

Данные качества человек приобретает, если рядом с ним от первых до последних его дней присутствует в разных его проявлениях изобразительное искусство. Изобразительная деятельность в воспитании, развитии ребенка как личности имеет огромное значение. Творческие способности заложены в человеке от природы.

Главная суть в том, чтобы условия жизни, наличие воли дали возможность развиваться тем способностям, которые заложены природой в данном человеке.

Творческие способности представляют собой сплав многих качеств. И вопрос о компонентах творческого потенциала человека остается до сих пор открытым, хотя в настоящий момент существует несколько гипотез, касающихся этой проблемы. Многие психологи связывают способности к творческой деятельности, прежде всего с особенностями мышления. В частности, известный американский психолог Гилфорд, занимавшийся проблемами человеческого интеллекта, установил, что творческим личностям свойственно так называемое дивергентное мышление. Люди, обладающие таким типом мышления, при решении какой-либо проблемы не концентрируют все свои усилия на нахождение единственно правильного решения, а начинают искать решения по всем возможным направлениям с тем, чтобы рассмотреть, как можно больше вариантов. Такие люди склонны образовывать новые комбинации из элементов, которые большинство людей знают и используют только определенным образом, или формировать связи между двумя элементами, не имеющими на первый взгляд ничего общего. Дивергентный способ мышления лежит в основе творческого мышления, которое характеризуется следующими основными особенностями:

1. Быстрота - способность высказывать максимальное количество идей (в данном случае важно не их качество, а их количество).
2. Гибкость - способность высказывать широкое многообразие идей.
3. Оригинальность - способность порождать новые нестандартные идеи (это может проявляться в ответах, решениях, несовпадающих с общепринятыми).

4. Законченность - способность совершенствовать свой "продукт" или придавать ему законченный вид.

Прежде чем разрабатывать программу коррекционной работы по развитию творческих способностей детей дошкольного возраста на занятиях по ИЗО деятельности нужно проанализировать теоретические аргументы, а также формы и методы развития творческих способностей детей дошкольного возраста.

Коррекционная программа проекта основывалась на развитии двух направлений творческих способностей детей: развитии качеств мышления и воображения. Воспитание творческих способностей детей будет эффективным лишь в том случае, если оно будет представлять собой целенаправленный процесс, в ходе которого решается ряд частных педагогических задач, направленных на достижение конечной цели. И в данной работе, на основе изучения литературы по данной теме, были определены основные направления и педагогические задачи по развитию таких важнейших компонентов творческих способностей как творческое мышление и воображение в дошкольном возрасте. Главной педагогической задачей по развитию творческого мышления в дошкольном возрасте является формирование ассоциативности, диалектичности и системности мышления. Так как развитие именно этих качеств делает мышление гибким, оригинальным и продуктивным [Балашова Ю.С., 2013].

Ассоциативность – это способность видеть связь и сходные черты в предметах и явлениях, на первый взгляд не сопоставимых. Благодаря развитию ассоциативности мышление становится гибким и оригинальным. Кроме того, большое количество ассоциативных связей позволяет быстро извлекать нужную информацию из памяти. Ассоциативность очень легко приобретается дошкольниками в ролевой игре. Так же существуют специальные игры, способствующие развитию этого качества.

Диалектичность – это способность видеть в любых системах противоречия, мешающие их развитию, умение устранять эти противоречия, решать проблемы. Диалектичность является необходимым качеством талантливого мышления. И еще одно качество, формирующее творческое мышление - это системность. Системность – это способность видеть предмет или явление как целостную систему, воспринимать любой предмет, любую проблему всесторонне, во всем многообразии связей; способность видеть единство взаимосвязей в явлениях и законах развития.

Вторым направлением формирования творческих способностей дошкольников развитие воображения. Воображение - это умение конструировать в уме из элементов жизненного опыта (впечатлений, представлений, знаний, переживаний) посредством новых их сочетаний соотношений что-либо новое, выходящее за пределы ранее воспринятого. Процесс воображения представляет собой сложную психическую деятельность, которая может осуществляться, изменяя свой характер, используя разные приемы для создания разных образов. Эти динамические характеристики отражаются в видах воображения, которые различаются по степени активного участия личности в процессе воображения, где делятся на две разновидности: активное и пассивное. Активное воображение предполагает сознательное участие личности в управлении процессом воображения. Пассивное воображение предполагает непроизвольное протекание процесса воображения, которое сознательно не управляется и не может управляться сознанием. Продукты этой деятельности не всегда реализуются в практической жизни человека.

Как было написано ранее, дошкольное детство является сензитивным периодом для развития воображения. На первый взгляд необходимость развивать воображение дошкольников может показаться обоснованной. Ведь весьма распространено мнение о том, что воображение ребенка богаче, оригинальнее воображения взрослого. Такое представление об изначально присущем дошкольнику ярком воображении существовало в прошлом и у психологов.

Главная задача в развитии воображения – это целенаправленное формирование приемов творческого воображения, которые могут успешно использоваться при воссоздающем воображении. Приемы творческого воображения могут быть сформированы во внешней деятельности, а затем интериоризованы во внутренний план, превратившись в элементы психического процесса. Активное воображение развивается в школьном периоде, когда ребенок получит достаточное количество знаний и опыта элементами которого может успешно оперировать, а также при развитии произвольной психической деятельности целенаправленно будет руководить процессом создания новых образов и освоит практические навыки и умения по реализации своих замыслов [Бархатова Л.А., 2013].

В дошкольном возрасте формируются механизмы воображения в игре творческой деятельности (рисовании, аппликации, лепке, конструировании, слушании сказок, рассказов и других произведений литературного творчества, в знакомстве с изобразительным творчеством). Воображение ребенка начинает проявляться в трехлетнем возрасте в игре и творчестве. Различные виды художественной деятельности позволяют сформировать приемы создания новых образов и элементов. Умение создавать новые образы формируется поэтапно.

Педагогический вывод, который можно сделать из всего выше сказанного, заключается в необходимости расширять опыт ребенка, чтобы создать достаточно прочные основы для его творческой деятельности. Чем больше ребенок видел, слышал и пережил, чем больше он знает и усвоил, чем большим количеством элементов действительности он располагает в своём опыте, тем значительнее и продуктивнее при других равных условиях, будет деятельность его воображения.

Творческие способности у детей проявляются и развиваются на основе искусства. Оно развивает личность ребенка, прививает устойчивый интерес к литературе, музыке, театру, совершенствует навык воплощать в игре определенные переживания, побуждает к созданию новых образов, побуждает к мышлению. Существует проблема, волнующая многих педагогов, психологов, родителей: у одних детей возникают страхи, срывы, заторможенность, а у других, наоборот, развязность и суетливость. У детей часто отсутствуют навыки произвольного поведения, недостаточно развиты память, внимание и речь. Самый короткий путь эмоционального раскрепощения ребенка, снятия сжатости, обучения чувствованию и художественному воображению – это путь через игру, фантазирование, сочинительство. Все это может дать процесс изобразительной деятельности.

Построение новой системы учебно-творческих заданий на основе изобразительной деятельности рассматривают как построение части системы занятий по изобразительному искусству в детском саду в целом. Систему изучения изобразительного искусства, как и всякую методическую систему, характеризуют ведущая идея (цель) и дидактические принципы, которые определяют отбор содержания программы, своеобразие методов обучения [Карпова С.И., 2018].

Ведущая цель, поставленная обществом перед нашим предметом - достичь тесного единства трудового, нравственного и эстетического воспитания для всестороннего, развития личности каждого ребенка. В учебно-воспитательном процессе на занятиях по декоративному рисованию решение столь важной государственной задачи мы видим в реализации системы учебно-творческих заданий на материале народного декоративного искусства. Такая система должна служить раскрытию духовных сил ребенка, быть эффективной для эстетического развития личности дошкольника, активизировать декоративное творчество ребят [Горшкова В.А., 2018].

Опираясь в изучении изобразительного искусства на реализацию важнейших дидактических принципов, было стремление к обобщению методических приемов, определению места и значения художественного анализа произведений изобразительного искусства на занятиях рисования, а также к разработке критериев уровней эстетической воспитанности детей, имея в виду конечной целью эффективное творческое развитие личности дошкольника.

Список использованных источников

- Кулинич С.К., Николаева М.А. (2021) Художественно-эстетическое воспитание детей в дошкольной образовательной организации. *Вестник социально-гуманитарного образования и науки*, 1, 29-38 [Электронный ресурс]: URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_46669092_88608224.pdf (дата обращения: 05.02.2023).
- Немнясова М.В. (2018) Методика ознакомления детей с иллюстрацией. Формирование представлений об изобразительных средствах иллюстрации. *Проблемы педагогики*, 4, 27-29 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/metodika-oznakomleniya-detey-s-illyustratsiy-formirovanie-predstavleniy-ob-izobrazitelnyh-sredstvah-illyustratsii> (дата обращения: 05.02.2023).
- Ермолаева М.В. (2015) Развитие изобразительного творчества старших дошкольников в процессе ознакомления с пейзажным жанром через проектную деятельность. *Дошкольное образование: опыт, проблемы, перспективы развития*, 1, 125-130 [Электронный ресурс]: URL: https://interactive-plus.ru/article/6689/discussion_platform (дата обращения: 04.02.2023).
- Левина Л.Э. (2017) Изобразительная деятельность старших дошкольников в контексте художественно-эстетического воспитания. *Педагогическое образование и наука*, 3, 79-83 [Электронный ресурс]: URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_30161750_92112862.pdf (дата обращения: 04.02.2023).
- Кахнович С.В. (2010) Психолого-педагогические основы формирования у детей дошкольного возраста изобразительной грамотности в художественно-творческой деятельности. *Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки*, 2, 118-126 [Электронный ресурс]: URL: https://izvuz_gn.pnzgu.ru/files/izvuz_gn.pnzgu.ru/15210.pdf (дата обращения: 06.02.2023).
- Степанова О.Н. (2019) *Парциальная программа дошкольного образования "Я-художник" с региональным компонентом*. Старшая группа: для художественно-эстетического развития детей от 3 до 7 лет. МОН Республики Саха (Якутия), Якутск, 142 [Электронный ресурс]: URL: <https://e.nlrs.ru/online2/48040> (дата обращения: 05.02.2023).
- Убогова Л.А. (2015) Педагогический потенциал изобразительного искусства в развитии воображения дошкольников. *Развитие современного образования: теория, методика и практика*: Материалы VI Международной научно-практической конференции, 4, 289-291 [Электронный ресурс]: URL: https://interactive-plus.ru/article/12994/discussion_platform (дата обращения: 04.02.2023).
- Слепцова А.А. (2020) Развитие творческих способностей детей среднего возраста в процессе самостоятельной изобразительной деятельности. *Студенческий научный форум*: Материалы Международной студенческой научной конференции, 1, 20-21 [Электронный ресурс]: URL: <https://s.publish2020.scienceforum.ru/pdf/2020/1/8.pdf> (дата обращения: 05.02.2023).
- Михеева Е.В. (2018) Педагогические условия формирования творческой активности дошкольников в культурных практиках. *Современное дошкольное образование. Теория и практика*, 6, 62-71 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/pedagogicheskie-usloviya-formirovaniya-tvorcheskoy-aktivnosti-doshkolnikov-v-kulturnyh-praktikah> (дата обращения: 05.02.2023).
- Косминская В.Б. (1977) Теория и методика изобразительной деятельности в детском саду: *Учебное пособие для студентов педагогических институтов*. М.: Просвещение, 253 [Электронный ресурс]: URL: http://www.pedlib.ru/Books/5/0035/5_0035-1.shtml (дата обращения: 08.02.2023).
- Сайханова Ф.Ф. (2020) Развитие творческих способностей у детей старшего дошкольного возраста. *Прорывные научные исследования: проблемы, пределы и возможности*, 232-

236 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42979495&selid=42979857> (дата обращения: 03.02.2023).

Балашова Ю.С. (2013) Формирование художественного творчества и ручной умелости у детей старшего дошкольного возраста в условиях дополнительного образования: *Автореф. дис. ... канд. пед. наук*: 13.00.05, Московский государственный гуманитарный университет имени М.А.Шолохова. Москва, 27 [Электронный ресурс]: URL: <https://viewer.rsl.ru/ru/rsl01005060687?page=1&rotate=0&theme=white> (дата обращения: 06.02.2023).

Бархатова Л.А., Иванова Н.А., Фролова Е.Г. (2013) Развитие творческого воображения детей старшего дошкольного возраста в процессе использования нетрадиционных видов изобразительной деятельности. *Категория "социального" в современной педагогике и психологии*: Материалы научно-практической конференции (заочной) с международным участием, 4, 20-24 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=21177546> (дата обращения: 05.02.2023).

Карпова С.И., Савенкова Т.Д., Пархимович З.В. (2018) Модель развития эмоционального интеллекта и социальной компетентности у детей старшего дошкольного возраста в коллективной изобразительной деятельности. *Вестник ТГУ*, 4, 99-105 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/model-razvitiya-emotsionalnogo-intellekta-i-sotsialnoy-kompetentnosti-u-detey-starshego-doshkolnogo-vozrasta-v-kollektivnoy> (дата обращения: 03.02.2023)

Горшкова В.А. (2018) Модель художественно-эстетического воспитания детей старшего дошкольного возраста в условиях дополнительного образования. *Педагогическое образование: вызовы XXI века*: Сборник научных трудов IX международной научно-практической конференции, посвященной памяти академика РАО В.А.Сластёнина. Самара, 4, 172-175 [Электронный ресурс]: URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_36637007_69982278.pdf (дата обращения: 05.02.2023).

References

Kulinich S.K., Nikolaeva M.A. (2021) Hudozhestvenno-esteticheskoe vospitanie detej v doshkol'noj obrazovatel'noj organizacii. *Vestnik social'no-gumanitarnogo obrazovaniya i nauki*, 1, 29-38 [Elektronnyj resurs]: URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_46669092_88608224.pdf (data obrashcheniya: 05.02.2023).

Nemnyasova M.V. (2018) Metodika oznakomleniya detej s illyustraciej. Formirovanie predstavlenij ob izobrazitel'nyh sredstvah illyustracii. *Problemy pedagogiki*, 4, 27-29 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/metodika-oznakomleniya-detey-s-illyustratsiy-formirovanie-predstavlenij-ob-izobrazitelnyh-sredstvah-illyustratsii> (data obrashcheniya: 05.02.2023).

Ermolaeva M.V. (2015) Razvitie izobrazitel'nogo tvorchestva starshih doshkol'nikov v processe oznakomleniya s pejzazhnyim zhanrom cherez proektnuyu deyatel'nost'. *Doshkol'noe obrazovanie: opyt, problemy, perspektivy razvitiya*, 1, 125-130 [Elektronnyj resurs]: URL: https://interactive-plus.ru/ru/article/6689/discussion_platform (data obrashcheniya: 04.02.2023).

Levina L.E. (2017) Izobrazitel'naya deyatel'nost' starshih doshkol'nikov v kontekste hudozhestvenno-esteticheskogo vospitaniya. *Pedagogicheskoe obrazovanie i nauka*, 3, 79-83 [Elektronnyj resurs]: URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_30161750_92112862.pdf (data obrashcheniya: 04.02.2023).

Kahnovich S.V. (2010) Psihologo-pedagogicheskie osnovy formirovaniya u detej doshkol'nogo vozrasta izobrazitel'noj gramotnosti v hudozhestvenno-tvorcheskoy deyatel'nosti. *Izvestiya vysshih uchebnyh zavedenij. Povolzhskij region. Gumanitarnye nauki*, 2, 118-126 [Elektronnyj resurs]: URL: https://izvuz_gn.pnzgu.ru/files/izvuz_gn.pnzgu.ru/15210.pdf (data obrashcheniya: 06.02.2023).

- Stepanova O.N. (2019) Parcial'naya programma doshkol'nogo obrazovaniya "Ya-hudozhnik" s regional'nym komponentom. Starshaya gruppa: dlya hudozhestvenno-esteticheskogo razvitiya detej ot 3 do 7 let. MON Respubliki Saha (Yakutiya), Yakutsk, 142 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://e.nlrs.ru/online2/48040> (data obrashcheniya: 05.02.2023).
- Ubogova L.A. (2015) Pedagogicheskij potencial izobrazitel'nogo iskusstva v razvitii voobrazheniya doshkol'nikov. Razvitie sovremennogo obrazovaniya: teoriya, metodika i praktika: Materialy VI Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii, 4, 289-291 [Elektronnyj resurs]: URL: https://interactive-plus.ru/ru/article/12994/discussion_platform (data obrashcheniya: 04.02.2023).
- Slepcova A.A. (2020) Razvitie tvorcheskikh sposobnostej detej srednego vozrasta v processe samostoyatel'noj izobrazitel'noj deyatel'nosti. Studencheskij nauchnyj forum: Materialy Mezhdunarodnoj studencheskoj nauchnoj konferencii, 1, 20-21 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://s.publish2020.scienceforum.ru/pdf/2020/1/8.pdf> (data obrashcheniya: 05.02.2023).
- Miheeva E.V. (2018) Pedagogicheskie usloviya formirovaniya tvorcheskoy aktivnosti doshkol'nikov v kul'turnyh praktikah. Sovremennoe doshkol'noe obrazovanie. Teoriya i praktika, 6, 62-71 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/pedagogicheskie-usloviya-formirovaniya-tvorcheskoy-aktivnosti-doshkolnikov-v-kulturnyh-praktikah> (data obrashcheniya: 05.02.2023).
- Kosminskaya V.B. (1977) Teoriya i metodika izobrazitel'noj deyatel'nosti v detskom sadu: Uchebnoe posobie dlya studentov pedagogicheskikh institutov. M.: Prosveshchenie, 253 [Elektronnyj resurs]: URL: http://www.pedlib.ru/Books/5/0035/5_0035-1.shtml (data obrashcheniya: 08.02.2023).
- Sajhanova F.F. (2020) Razvitie tvorcheskikh sposobnostej u detej starshego doshkol'nogo vozrasta. Proryvnye nauchnye issledovaniya: problemy, predely i vozmozhnosti, 232-236 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42979495&selid=42979857> (data obrashcheniya: 03.02.2023).
- Balashova Yu.S. (2013) Formirovanie hudozhestvennogo tvorchestva i ruchnoj umelosti u detej starshego doshkol'nogo vozrasta v usloviyah dopolnitel'nogo obrazovaniya: Avtoref. dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.05, Moskovskij gosudarstvennyj gumanitarnyj universitet imeni M.A.Sholohova. Moskva, 27 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://viewer.rsl.ru/ru/rsl01005060687?page=1&rotate=0&theme=white> (data obrashcheniya: 06.02.2023).
- Barhatova L.A., Ivanova N.A., Frolova E.G. (2013) Razvitie tvorcheskogo voobrazheniya detej starshego doshkol'nogo vozrasta v processe ispol'zovaniya netradicionnyh vidov izobrazitel'noj deyatel'nosti. Kategoriya "social'nogo" v sovremennoj pedagogike i psihologii: Materialy nauchno-prakticheskoy konferencii (zaочноj) s mezhdunarodnym uchastiem, 4, 20-24 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=21177546> (data obrashcheniya: 05.02.2023).
- Karpova S.I., Savenkova T.D., Parhimovich Z.V. (2018) Model' razvitiya emocional'nogo intellekta i social'noj kompetentnosti u detej starshego doshkol'nogo vozrasta v kollektivnoj izobrazitel'noj deyatel'nosti. Vestnik TGU, 4, 99-105 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/model-razvitiya-emotsionalnogo-intellekta-i-sotsialnoy-kompetentnosti-u-detey-starshego-doshkolnogo-vozrasta-v-kollektivnoy> (data obrashcheniya: 03.02.2023).
- Gorshkova V.A. (2018) Model' hudozhestvenno-esteticheskogo vospitaniya detej starshego doshkol'nogo vozrasta v usloviyah dopolnitel'nogo obrazovaniya. Pedagogicheskoe obrazovanie: vyzovy XXI veka: Sbornik nauchnyh trudov IX mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii, posvyashchennoj pamyati akademika RAO V.A.Slastyonina. Samara, 4, 172-175 [Elektronnyj resurs]: URL: https://elibrary.ru/download/elibrary36637007_69982278.pdf (data obrashcheniya: 05.02.2023).

Мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту шарттары өнер сабақтарында

*¹B.B.Сахнова, ¹Н.М.Шубаева

¹Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті (Көкшетау, Қазақстан)

Аңдатпа

Барлық адамдар табиғатынан шығармашылық бейімділікке ие деп саналады. Ал егер ата-ана баланың бойында шығармашылыққа деген құштарлықты байқап, қабілеттерін дамытуға үлес қосса, оның шығармашылық дарынды болатынын даулауға болады. Көбінесе мұндай балалар отбасында ерте танылады және «біртүрлі» ретінде сипатталады. Баланың рухани, әлеуметтік және қажеттіліктерін жүзеге асыра алатын бос уақыты болуы керек. Ата-аналар мен тәрбиешілер балаға белгілі бір нәрсеге көмектесу үшін мұқият болуы керек. Қазіргі қоғамның әлеуметтік тапсырысы сәндік сурет салуды халық өнері арқылы оқытудың мазмұнында көрініс табуы керек. Барлық адамдар табиғатынан шығармашылық бейімділікке ие деп саналады. Ал егер ата-ана баланың бойында шығармашылыққа деген құштарлықты байқап, қабілеттерін дамытуға үлес қосса, оның шығармашылық дарынды болатынын даулауға болады. Көбінесе мұндай балалар отбасында ерте танылады және «біртүрлі» ретінде сипатталады. Баланың рухани, әлеуметтік және қажеттіліктерін жүзеге асыра алатын бос уақыты болуы керек. Ата-аналар мен тәрбиешілер балаға белгілі бір нәрсеге көмектесу үшін мұқият болуы керек. Қазіргі қоғамның әлеуметтік тапсырысы сәндік сурет салуды халық өнері арқылы оқытудың мазмұнында көрініс табуы керек. Осы мақсатта дидактика тұрғысынан тәрбиенің мазмұндық және процессуалдық аспектілерінің бірлігін, балабақшадағы бейнелеу өнерін оқытудың қазіргі жағдайын дамытуды ескердік.

Түйін сөздер: білім, бейнелеу өнері, шығармашылық, тәрбие, мектепке дейінгі жас.

Conditions for the development of creative abilities of preschool children in art classes

*¹V.V.Sakhnova, ¹N.M.Shubaeva

¹Sh.Ualikhanov Kokshetau University (Kokshetau, Kazakhstan)

Abstract

It is believed that all people have creative inclinations by nature. And if parents can recognize in a child a craving for creativity and contribute to the development of abilities, it can be argued that he will become creatively gifted. Often such children are recognized early in the family and are characterized as "strange". The child should have free time in which he can realize his spiritual, social and needs. Parents and educators should be careful to help the child towards something specific. The social order of modern society should be reflected in the content of teaching decorative drawing by means of folk art. To this end, we took into account the unity of the content and procedural aspects of education from the point of view of didactics, the development of the current state of teaching fine arts in kindergarten.

Keywords: education, fine arts, creativity, upbringing, preschool age.

Поступила в редакцию: 10.02.2023

Одобрена: 11.03.2023

Первая публикация на сайте: 21.07.2023

MPHTI: 20.01.45

<https://doi.org/10.65247/3105-3432-2024-1.10>

THE TRAJECTORY OF TRAINING IS THE KEY TO THE SUCCESSFUL TRAINING OF IN-DEMAND SPECIALISTS IN THE LABOR MARKET

*¹D.ZHARKYN^{ID}, ¹G.M.BAENOVA^{ID}

¹L.N.Gumilyov Eurasian National University
(Astana, Kazakhstan)

*dannarzharkyn@gmail.com, gulmmira@yandex.ru

Abstract

The dynamically changing world poses great challenges to the economy and education, while the introduction of new specialties in the field of information technology requires some time and the training of teachers themselves. In the new conditions, society and the economy place high demands on the free possession of information and digital technologies, which continue to appear and change every day. Robotics and automation replace human labor and many will have to retrain and change their profession. In this regard, it is necessary to develop new teaching methods for the comprehensive development of human abilities, as well as the purposeful formation of individual and collective consciousness of many people. The main trend of our time is constant self-development and self-improvement with a planned learning trajectory. The world's leading universities predict new professions in all sectors of the economy that will be in demand in the next 20-30 years. A modern teacher in the learning process should not only rely on new technologies, but it is also necessary to organize feedback with the student in order to take into account the degree of mastering the discipline. Therefore, the formation of the learning trajectory and the introduction of such new formats as mastermind, hackathon, expert games, pecha-heap, world cafe, etc. are of great importance. Understanding the features of each of these techniques makes it possible to integrate them into the educational process, thereby expanding the range of cognition and assimilation of the subject area. All this in a complex should form professionally significant qualities in students and orient them to a clear understanding of the applied purpose of their knowledge in the chosen profession and thereby be as ready as possible for professional activity. Choosing a profession and following a certain learning trajectory will allow you to gain specific knowledge and practical skills. This article notes the importance of forming a learning trajectory that lays the most relevant and in-demand knowledge.

Keywords: transformation of education, teaching methods, register of professions, innovations, trajectory of education, educational platforms.

Introduction

The Internet, automation, mobile applications and artificial intelligence lead to a change in the labor market: many professions disappear and continue to disappear and absolutely new ones appear. Other factors that affect all sectors of the economy and industry are the digital transformation of society and the continuous updating of information and communication technologies. The profound impact of exponential technologies, digitalization and Industry 4.0 is described in [Schwab K., 2018].

It is also noted that the fourth industrial revolution is seriously transforming the education system and methods of training specialists. In order to predict the demand for specialists, leading experts created the Atlas of New Professions and Competencies project, which is already being guided by a number of higher educational institutions in Kazakhstan [Atlas of new professions, 2023]. This register of professions is projected for the next 5-10 years. Taking into account the increasing requirements for the training of specialists, it is necessary to explore various learning scenarios, update educational programs, introduce intelligent algorithms and semantic networks. In addition, some developments relate to the creation of performance monitoring systems, namely, the generation of computer tests based on the extraction of knowledge from the texts of textbooks. New e-learning tools based on database technologies and decision tree methods are also being developed.

Sociological studies of the labor market reveal the needs not only for new specialties, but also for specialists competent in related fields. This requires universities to involve students in practical activities from the first year of study, to monitor the market demand of specialists, in order to bring the training of students closer to the realities of life.

Technologies continue to appear and change every day. At the same time, new teaching methods are being developed that allow complex and active development of human abilities, as well as purposefully forming the individual and collective consciousness of many people. The main trend of our time is constant self-development and self-improvement with a planned learning trajectory.

Main body

The level of modern society requires high competence from specialists of various professions. Training planning is of great importance. Especially training in the field of information technologies,

which are most actively developing and cover more and more new areas of human activity. However, the education system in the field of information technology has a number of features related to the time factor. Namely, there is a time interval between theoretical developments, the creation of a prototype and serial production. The time interval is also present when technological innovations appear and are available for mass consumption. This is reflected in the learning process in the field of information technology, which lags behind the emergence of new knowledge. This means that some disciplines lose their relevance and most of the knowledge that exists at the time of the student's admission to the first year becomes obsolete by the end of the fourth.

This circumstance dictates the importance and necessity of conscious choice and planning of one's own education in order to correspond to future work after graduation. And another important problem that exists in the training of IT specialists is the imbalance of theory and practice.

In the first case, it may be a focus on the technologies of a separate manufacturer (for example, Microsoft), which limits the holistic vision of technology development, and in the second case, it is insufficient instilling of technical skills for the implementation and maintenance of software products so necessary to work in the market of competitive software development and services, or focusing on the wrong ones areas of activity.

Thus, for successful and useful training of students at the university, it is necessary to form professionally significant qualities in them, focus on a clear understanding of the application of their knowledge in their chosen profession and provide them with the most modern educational programs.

Due to the presence of a number of features in the training of IT specialists, it is possible to identify tasks that can be assigned to both the teacher and the student. In modern conditions, a teacher must constantly improve his professional level and be a "carrier" of new technologies, be ready for new teaching conditions, use additional opportunities along with traditional teaching methods, comprehensively solve scientific, pedagogical and organizational issues. The readiness of teachers to take additional training courses on the latest technologies will allow them to update the content of courses or create new ones [Selevko G., 1998].

The role of the student in the education system has also grown significantly. It is impossible to get knowledge in a passive way, i.e. what was asked, that was learned. Educational activity becomes interactive: in addition to the fact that the volume of lectures and practical classes increases, the share of independent work of the student increases. For this, the usual skills of using computer technology and information and telecommunication systems are no longer enough. The student is required to:

- willingness to perceive and use new information, i.e. assumes a certain level of intelligence development;
- proficiency in the main international languages in which modern scientific, technical and other knowledge is presented today;
- the ability to communicate with other people, conduct a dialogue with them, clearly and intelligibly express their thoughts and intentions.

Given the importance of developing these skills, the teacher in the learning process should not only rely on modern technologies, but it is necessary to organize feedback with the student, because it is necessary to take into account the degree of mastering the discipline, which is influenced by the character of a person, his well-being, perseverance, the presence of horizons, some skills, sociability, etc. For this, the teacher can use various methods of conducting lectures and laboratory classes. For example, some section of theoretical material should be presented in the form of a training, and a laboratory workshop in the form of direct execution of the task by students and justification of the chosen method in front of the group [Bologna process NATIONAL REPORTS 2004-2005].

A student, having chosen his specialty, does not always understand who he will be, what his work will be in the future. In this regard, the modernization of educational programs is carried out in the concept of transition to the selection of necessary courses in specializations. In these matters, he will

be helped to understand the developed training system, which allows him to simulate an individual learning trajectory.

Full-fledged specialists are trained at two levels: bachelor and master. The difference between both diplomas lies in the depth of study of the material and the number of practical classes [Ostapenko A., 2007].

The Bachelor's degree program in Computer Engineering and Software is divided into two specialties: Computer Engineering and Software.

Due to the fact that at present there are periodic changes in course programs, then disciplines change, then there is a need for new courses, new programs have to be compiled. The technology of the educational process should represent the development and accumulation of knowledge, smoothly connecting new information with basic knowledge. The model is implemented in the traditional way, i.e. knowledge about the subject area is presented in the form of a declarative (descriptive) model of the formation of the knowledge base and the corresponding rules of inference from it. A network model of knowledge representation is used, the main advantage of which is a visual representation of cause-and-effect relationships between elements. When processing the knowledge model, logical inference procedures are used, and general patterns and rules describing the subject area are established in the knowledge base.

Thanks to the general system, it is possible to observe the trajectory of progress in mastering the content of disciplines for a specific profession and a holistic perception and presentation of the entire volume of information of the educational process [Lobato J., etc, 2017]. And if it is necessary to update any course, this will be done taking into account the relationship with other disciplines and will prevent the problem of "fragmentation" of knowledge.

The main essence of the training system is that each specialty contains its own course programs, but based on the market needs for specialists and ensuring flexibility in training, the path of acquiring knowledge can theoretically be divided into several trajectories (Figure 1):

First: with a bias of programming and management of software development projects.

Second: with a focus on system administration, network architecture and information infrastructure management.

Third: with a bias of programming and information security.

Fourth: with a bias of web programming and network technologies.

Fifth: with a bias of system programming and system programs.

Sixth: with a bias in the development of integrated circuits.

Seventh: with a bias in the design of computer equipment.

	1 course	2 course	3 course	4 course				
Directions					Specialists			
					system administrator	developer of integrated circuits	network technology engineer	information security engineer
Computer technology	Disciplines							
Software	Disciplines				software programmer	web developer (Back-end, front-end)	system programmer	
					mobile developer			

Figure 1. Choosing a profession

Thus, the training system allows you to choose a discipline from the base of elective modules based on the choice of a future profession, which will undoubtedly lead to a conscious study of the relevant disciplines and the scope of application of the acquired knowledge. A useful feature of the system is that the choice of elective disciplines is carried out not from the general set of courses, but based on

the chosen future profession. For example, if the profession of an integrated circuit developer is chosen, the system recommends a certain trajectory from elective disciplines, the study of which will lead to more complete knowledge in this profession. Also, for concreteness, you can view the content and prerequisites of a particular discipline. Thus, students will have a complete picture of their studies, know what skills they will possess and who they will work with.

This system can serve as a basis for structuring professional knowledge and a base for training competent specialists in the field of information technology. After all, in this case, the training will be directed to a specific field of activity, to the knowledge of their future functional responsibilities.

The possibility of choosing modules from different specialties should be flexible and it is impossible to draw a rigid and clear boundary between these two areas.

For example, if a student has chosen the profession of a system programmer from the specialty "Software", then this system will highlight a trajectory that will also contain modules from the specialty "Computer Engineering", such as "Modern computer architectures" and "Network Technologies".

This approach will ensure an increase in the level of education through the preliminary choice of a profession and familiarization with the brief content of the courses studied and the vision of a holistic picture of learning.

Thus, we can say that the educational process is moving into a stage of dynamism, interactivity, flexibility, greater interaction and professional focus, thanks to combined teaching methods, the formation of students' cognitive motivation, independence and creative activity.

Initially, two types of models are implemented in the system:

- training course models;
- the subject model.

The training course model is a series of logical blocks. The logic block is a discipline studied as part of the curriculum. In turn, each discipline is divided into a number of logical blocks corresponding to the topics studied.

The subject model is responsible for the semantic part of the training and includes the following components:

- thematic;
- functional.

The thematic model is a training course program in which sections and topics are highlighted, as well as the general structure of the course.

The functional domain defines the role of specific knowledge. This model allows students to structure their knowledge.

Also, this system allows you to monitor the status of courses and, if necessary, discuss and update their goals, content and prerequisites of disciplines.

Thanks to this system, the possibility of self-determination, reflection and decision-making together with a mentor, created by the conditions of choice, is provided.

Thus, it can be assumed that the foundations of the professional competence of the future specialist are initially laid.

Methods

As practice shows, the education system does not have time to rebuild itself following the "dictates of time" either in terms of training the right specialists or in developing new curricula. But on the other hand, thanks to the Internet, the processes of globalization and integration, the development of social networks, many alternative ways of learning have appeared, namely, remote, electronic, training webinars, online courses and others. There has been a transformation of learning. New

information and communication technologies help to learn in a different way. Learning becomes contextual, targeted.

Such training formats as mastermind, hackathon, expert games, pecha-heap, world cafe, etc. were formed.

So, mastermind is learning in a group, it allows you to understand which methods work in certain conditions, as well as to share the accumulated experience, which speeds up the process of mastering knowledge [Chto takoe mastermajnd-gruppy?]. The mastermind is used to master specific skills and alternates well with lectures. To implement masterminds, in which the lecturer is both the person accompanying the group and the moderator, topics and tasks are defined, and students are grouped together. This format of training improves the quality of material assimilation, because participants help each other to achieve results, thereby improving the interaction between students.

Hackathon is a way of project-based learning and is more aimed at self-learning and acquiring practical skills in future activities [Confrey J., etc, 2018]. Hackathons are computer marathons in which teams consisting of programmers, designers in the field of computer graphics and other IT specialists work intensively on software development for a certain time. Following the results of the hackathon, the teams will present their results. Thus, project-based learning increases the level of systemic thinking, motivation to achieve practical results, and reduces the gap between theory and practice [Pshenichnaya V., 2019].

Expert games are games in a strictly fixed subject area [V. Burgat, 2014]. Expert games are a form of training in which a certain aspect of production activity is simulated, taking into account uncertainties and making mistakes, as a result of which participants acquire skills of collective interaction, responsibility, modeling of results and a more holistic understanding of professional activity.

Pecha-kucha is an unusual presentation format [Chto takoe pchela-kucha, 2022]. This form came from Japan and spread all over the world. It is well suited for open classes, during which each student presents a short report consisting of 20 slides. This format develops oratorical abilities, to keep the focus on the main idea, to learn from other people's mistakes, to use graphic visualization competently.

The World Cafe is a method of informal learning [Ermakov D., 2020]. This is a method of short discussion for solving complex problems, covering different points of view and interpretations. The "World Cafe" allows you to expand the range of issues and problems, identify priorities and adjust goals.

Results

The rapid development of information technologies, algorithms in the field of artificial intelligence and robotics, leads to the emergence of new professions in all areas of the economy and changes in labor market segments. For this, futurologists and leading universities of the world have formed a register of future professions as a reference point and the opportunity to create their own trajectory of professional development [Varlamova D., 2020]. Current professions are largely related to digital technologies and technological progress. The work [Mileshina O., 2019] defines a list of basic skills obtained by analyzing vacancies, as well as key trends shaping the economic structure of the future.

The online education market reacts faster to changes in society and replenishes the content with new relevant courses. One of the main trends in education is artificial intelligence, namely, from the point of view of the introduction of personalization of learning, augmented and virtual realities (Augmented reality, AR and Virtual reality, VR).

Discussion

Thanks to digitalization, online courses are widely introduced into educational practice and become

part of the everyday life of both teachers and students. It can be noted that online educational platforms show efficiency and are a good support for universities, and developing in the future have prospects of becoming self-sufficient systems that change the paradigm of education in secondary and higher educational institutions. Universities are not so flexible from an innovative point of view, but this flexibility can be added by introducing additional online courses in the chosen direction into the learning trajectory.

The use of modern teaching methodologies in universities improves the assimilation of material, strengthens the consolidation of practical skills and guarantees the development of knowledge in a timely manner. Teachers with innovative methods create a competitive advantage over online courses, even in the format of video courses.

Conclusion

The ongoing transformations in the world and, accordingly, in education cause active changes in the processes and methodologies of teaching. In order to train in-demand specialists, it is necessary to introduce different formats and adjust the learning trajectory that reflect the trends of the time. Teachers should use social networks, the format of which is close to the younger generation. When drawing up a learning trajectory, you can recommend additional online courses for deeper assimilation of the material.

Keep in mind that there are many educational platforms that host a lot of high-quality content and training courses: Coursera, Ed-Tech, Uдеми and others, during which certificates and diplomas are issued. They are designed to tighten up some knowledge in a certain area or fill in gaps. In addition, during the training period, some courses offer internships, because employers value technological skills. These platforms have an advantage: narrow focus and short-term training, as well as with their certificates, you can find a job. This direction is called career-oriented education, as a result of which there is an opportunity to find a job in the company, at the request of which this training is organized.

And this means that the paradigm of education is gradually changing. Specific knowledge and skills become more important, the development of which is better through the personalization of training, augmented and virtual realities. In addition, some general education disciplines of university programs for technical specialties may move away to personal individual needs as additional self-development. Thus, the importance of education and individual development increases.

References

- Schwab K. (2018) *The Fourth Industrial Revolution*. Moscow: Eksmo, 288 [Electronic resource]: URL: <https://archive.org/details/the-fourth-industrial-revolution-klaus-s> (data of access: 19.02.2023).
- Atlas of new professions (2023). *Atlas of new professions and competencies in Kazakhstan*, 30 January [Electronic resource]: URL: <https://atlas.bts-education.kz/> (data of access: 06.02.2023).
- Selevko G.K. (1998) *Modern Educational Technologies*. M., 11 [Electronic resource]: URL: http://kazanobr.ru/sites/default/files/Современные%20образовательные%20технологии_Селевко%20Г.К_1998%20-256с.pdf (data of access: 06.02.2023).
- Bologna process NATIONAL REPORTS 2004-2005. Towards the European higher education area [Electronic resource] URL: http://ehea.info/Upload/document/members/russian_federation/National_Report_Russian_Federation_2005_571959.pdf (data of access: 06.02.2023).
- Ostapenko A.A. (2007) *Modeling of pedagogical reality: theory and technology*. 2nd ed. M.: Public Education - [Electronic resource] URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01003390471> (data of access: 06.02.2023).
- Lobato J., Walters C.D. (2017) A taxonomy of approaches to learning trajectories and progressions. J. Cai (Ed.), *Compendium for research in mathematics education*, National Council of Teachers of Mathematics, Reston, VA, 74-101. [Electronic resource] URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Compendium-for-Research-in-Mathematics-Education-Cai/cbe34d8618c196b17ca4a370d9002ba6300b8014> (data of access: 06.02.2023).

- Chto takoe mastermajnd-gruppy? *Mastermind-group* [Electronic resource]: URL: <https://mastermind-groups.ru/blog/chto-takoe-mastermind> (data of access: 15.02.2023).
- Confrey J., Maloney A., Belcher M., McGowan W., Hennessey M., Shah M. (2018) The concept of an agile curriculum. *International Journal of Educational Research*. [Electronic resource]: URL: https://www.researchgate.net/publication/328129332_The_concept_of_an_agile_curriculum_as_applied_to_a_middle_school_mathematics_digital_learning_system_DLS (data of access: 19.02.2023).
- Pshenichnaya V.V., Korotkevich E.R. (2019) Hackathon as a way to implement project-based learning in higher school. *Methods and technologies of teaching* [Electronic resource]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/hakaton-kak-sposob-realizatsii-proektnogo-obucheniya-v-vysshey-shkole> (data of access: 15.02.2023).
- Burgat V.V. (2014) Business game as a method of active learning. *Siberian Trade and Economic Journal*. [Electronic resource]: URL: https://www.researchgate.net/publication/319855378_Business_game_as_a_means_of_stimulating_cognitive_activity_and_a_method_of_forming_students_professional_competence (data of access: 19.02.2023).
- Chto takoe pchela-kucha. *Soft skills*, 11.03.2022 [Electronic resource]: URL: <https://media.foxford.ru/articles/chto-takoe-pecha-kucha> (data of access: 15.02.2023).
- Ermakov D.S. (2020) Application of the "World Cafe" methodology in pedagogical research. *Pedagogy and education*, 3, 1-11 [Electronic resource]: URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=33694 (data of access: 15.02.2023).
- Varlamova D., Sudakova D. (2020) *Atlas novykh professij 3.0*. M.: Intellektual'naya Literatura, 456 [Electronic resource]: URL: https://storage.tusur.ru/files/133096/Atlas_3.0.pdf (data of access: 15.02.2023).
- Mileshina O.Yu. (2019) Patterns and new trends in the formation of professional competencies of students of the professions of the future. *Economy and society: modern models of development*, 9, 2, 277-287. [Electronic resource]: URL: <https://creativeconomy.ru/lib/40870> (data of access: 10.02.2023).

Оқыту траекториясы - еңбек нарығында сұранысқа ие мамандарды табысты даярлаудың кепілі

^{*1}Д.Жаркын, ¹Г.М.Баенова

¹Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (Астана, Қазақстан)

Аннотация

Динамикалық өзгермелі әлем экономика мен білім беру алдында үлкен сын-қатерлер туғызады, ал ақпараттық технологиялар саласында жаңа мамандықтарды енгізу белгілі бір уақыт пен оқытушылардың дайындығын талап етеді. Жаңа жағдайларда қоғам мен экономика күн сайын пайда болып, өзгеріп отыратын ақпараттық және цифрлық технологияларды еркін меңгеруге жоғары талаптар қояды. Роботтандыру және автоматтандыру адам еңбегін алмастырады және көптеген адамдар қайта даярлауға және мамандықтарын өзгертуге мәжбүр болады. Осыған байланысты адамның қабілеттерін жан-жақты дамыту үшін, сондай-ақ көптеген адамдардың жеке және ұжымдық санасын мақсатты түрде қалыптастыру үшін оқытудың жаңа әдістерін дамыту қажет. Қазіргі заманның басты тренді-белгіленген оқыту траекториясымен үнемі өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру. Әлемнің жетекші университеттері алдағы 20-30 жылда сұранысқа ие болатын экономиканың барлық салалары бойынша жаңа мамандықтарды болжайды. Оқу процесінде заманауи оқытушы жаңа технологияларға сеніп қана қоймай, пәнді меңгеру дәрежесін ескеру үшін студентпен кері байланыс ұйымдастыруы керек. Сондықтан оқыту траекториясын қалыптастыру және оқытуға мастермайнд, хакатон, сараптамалық ойындар, печә-куча, әлемдік кафе және т.б. сияқты жаңа форматтарды енгізу үлкен маңызға ие. Осы әдістердің әрқайсысының ерекшеліктерін түсіну оларды оқу процесіне енгізуге мүмкіндік береді, осылайша пәндік саланы тану мен игеру спектрін кеңейтеді. Мұның бәрі кешенде білім алушыларда кәсіби маңызды қасиеттерді қалыптастыруға және оларды таңдаған мамандықтағы білімдерінің қолданбалы мақсатын нақты түсінуге бағыттауға және сол арқылы кәсіби қызметке

барынша дайын болуға тиіс. Мамандықты таңдау және оқытудың белгілі бір траекториясын ұстану нақты білім мен практикалық дағдыларды алуға мүмкіндік береді. Бұл мақалада ең өзекті және сұранысқа ие білімді қалыптастыратын оқыту траекториясын қалыптастырудың маңыздылығы атап өтіледі.

Түйін сөздер: білім беруді трансформациялау, оқыту әдістері, кәсіптер тізілімі, инновациялар, жылжыту траекториясы, білім беру платформалары.

Траектория обучения – залог успешной подготовки востребованных специалистов на рынке труда

**¹Д.Жаркын, ¹Г.М.Баенова*

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева (Астана, Казахстан)

Аннотация

Динамично меняющийся мир ставит перед экономикой и образованием большие вызовы, в то время как внедрение новых специальностей в сфере информационных технологий требует определенного времени и подготовки самих преподавателей. В новых условиях общество и экономика предъявляет высокие требования к свободному владению информационными и цифровыми технологиями, которые продолжают появляться и меняться с каждым днем. Роботизация и автоматизация заменяет человеческий труд и многим придется переучиваться и менять профессию. В связи с этим необходимо развивать и новые методы обучения, для комплексного развития способностей человека, а также целенаправленного формирования индивидуального и коллективного сознания многих людей. Главным трендом современности становится постоянное саморазвитие и самосовершенствование с намеченной траекторией обучения. Ведущие университеты мира прогнозируют новые профессии по всем отраслям экономики, которые станут востребованы в ближайшие 20-30 лет. Современный преподаватель в процессе обучения должен не только рассчитывать на новые технологии, но и необходимо организовывать обратную связь со студентом, чтобы учитывать степень освоения дисциплины. Поэтому формирование траектории обучения и внедрение в обучение таких новых форматов как мастермайнд, хакатон, экспертные игры, печка-куча, мировое кафе и т.д. имеют огромное значение. Понимание особенностей каждой из этих методик дает возможность встраивать их в учебный процесс, тем самым расширяя спектр познания и усвоения предметной области. Все это в комплексе должно сформировать в обучающихся профессионально-значимые качества и сориентировать их на ясное понимание прикладного назначения своих знаний в выбранной профессии и тем самым быть максимально готовыми к профессиональной деятельности. Выбор профессии и следование определенной траектории обучения позволит получить конкретные знания и практические навыки. В данной статье отмечается важность формирования траектории обучения, закладывающей самые актуальные и востребованные знания.

Ключевые слова: трансформация образования, методы обучения, реестр профессий, инновации, траектория продвижения, образовательные платформы.

Поступила в редакцию: 17.02.2023

Одобрена: 10.03.2023

Первая публикация на сайте: 25.07.2023

МРНТИ: 16.21.25

<https://doi.org/10.65247/3105-3432-2024-1.11>

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЖӘНЕ САБАҚТАН ТЫС УАҚЫТТА САНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ РЕСУРСТАРЫН ШЕТ ТІЛІН ҮЙРЕНУГЕ ДЕГЕН ЫНТАНЫ АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ПАЙДАЛАНУ

**¹А.Е.СЕРИКБАЙ^{ID}, ¹Б.Т.РАХИМБАЕВА^{ID}*

*академик Е.А.Букетов атындағы Қарағанды университеті
(Қарағанды, Қазақстан)*

**aidanaserykbayeva@mail.ru, bayan.rakhimbaeva@mail.ru*

Аңдатпа

Бұл мақалада білім беру үдерісінде ағылшын тілі сабақтарында және сабақтан тыс уақытта сандық білім беру және ақпараттық ресурстарын қолданудың маңызы, әдістемелік ерекшеліктерінің сипаттамасы, интерактивті оқыту жүйесі жобасы аясында жасалған білім беру және ақпараттық ресурстарының мазмұны мен құрылымын талдау қарастырылған. Сонымен қатар, білім беру және ақпараттық ресурстарына қойылатын талаптар, қағидалар, топтамалардың мазмұны, және оны қолданудың әдістері көрсетілген. Қазіргі таңда ақпараттық технологиялардың жаңа толқыны білім беру және ақпараттық ресурстарын оқушылардың шет тілін үйренуге деген қызығушылығын арттыру құралы ретінде қолдану өте тиімді. Оқытуда сандық білім беру және ақпараттық ресурстарды енгізе және қолдана отырып интеллектуалды дамыған, ақпараттық ортада жақсы әрекеттене білетін тұлғаны қалыптастыру жолында пайдалы болуы мүмкін ақпараттық коммуникация құралдарының барлығын пайдаланудың белсенді процесі жүріп жатыр. Бұл ретте оқушының шығармашылық қабілетін аша білу үшін жағдай жасау, оның қабілетін дамыту, өзін-өзі жетілдіру және жауапкершілікке тәрбиелеу сынды факторлар басты назарға алынуы шарт. Білім және біліктілік адам үшін маңызды құндылықтардың бірі. Соған орай білім жүйесі де дайын білімді игеруге ғана емес, интеллектуалдылықты қалыптастыруға, жеке танымдық-қызығушылық әрекетті қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Білім берудің әр түрлі саласында озық білім беру және ақпараттық ресурстарды пайдалану соның ішінде ақпараттық білім беру ресурстары қазіргі таңдағы өзекті тақырыптардың бірі. Тіл үйрену барысында жаңа технологияларды қолдана отырып, педагогикалық процесстің жазу, тыңдау, түсіну, сөйлеу дағдыларын дамытуға әбден болады. Ал енді психологиялық жағына келетін болсақ, қазіргі уақыт ағымындағы оқушылардың әрқайсысының үйлерінде әдетте көптеген ойындары бар компьютерлер, ноутбуктар, видеоқұрылғылар мен телевизор бар болғандықтан, олар қоршаған ортадағы әр ақпаратты осындай тәсілмен қабылдауға үйренген. Жаңа технологиялардың мүмкіндіктері білім беруде оқу бағдарламаларын жеңілдетуге, ал тіл үйренуде сәтті қолдана отырып, шығармашылық белсенділікті дамытуға, пәнге деген қызығушылықты арттыруға, тыңдау мен сөйлеу дағдыларына үйретуге ең жақсы әсер етіп, нәтижесінде оқушылардың сапалы білім алуын қамтамасыз етеді. Дәл осы тұста білім беру мен ақпараттық ресурстарының атқаратын қызметі мен берер септігі мол.

Түйін сөздер: сандық білім беру ресурстары, ақпараттық ресурстар, білім беру платформасы, әлеуметтік желі, мотивация, NearPod, TikTok.

Кіріспе

Жаңа ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы және олардың білім беру үдерісіне енгізілуі заманауи ұрпақтың жеке басының дамуына өзіндік ізін қалдырды. Білім беруде дәстүрлі «мұғалім-оқушы-оқулық» жүйесіне жаңа буын – «компьютер» енгізілсе, мектеп санасына «компьютерлік оқыту» енгізілуде. Осыған дейін білім беруді ақпараттандырудың негізгі стратегиясы - ақпараттық коммуникациялық технологияларды пайдалану болды, ал қазіргі таңдағы білім беруде ақпараттық коммуникациялық технологиялардың жаңа толқыны сандық білім беру және ақпараттық ресурстарын пайдалану - білім беруді жаңашыл әрі жан-жақты ақпараттандырудың заманауи стратегиясын қалыптасыруда.

Мектептегі білім беруді жаңғырту ең алдымен оның мазмұнын жаңартуды көздейді. Осы орайда оқушылардың жеке шығармашылық әлеуетін дамытуға жағдай жасауға және тереңдетіп, оның ішінде тілдік білім алу мүмкіндіктерін кеңейтуге ерекше көңіл бөлінуде.

Интернет қазіргі қоғамның ажырамас бөлігіне айналды. Интернет ағылшын тілін үйренуге көмектесе алады, өйткені АКТ-ны пайдалану шет тілін үйренушілерге шет тілі сабағында шет тілінің түпнұсқа мәтіндерін пайдалануға, шет тілінде сөйлейтіндерді тыңдауға және олармен сөйлесуге бірегей мүмкіндік береді, яғни табиғи тілдік ортаны жасайды. Сонымен қатар сандық білім беру және ақпараттық ресурстары сабақтарды әртүрлі идеялар мен жаттығулармен байытып қана қоймай, пайдаланылатын қосымша материалдардың артықшылығын талап етеді.

Осылай сандық білім беру және ақпараттық ресурстарымен толықтай таныса келе, ендігі орайда осы ресурстарды ағылшын тілін оқытуда пайдалану идеясына негізделе кетейік. Жалпы мағынада әрбір ағылшын тілі мұғалімі үшін сандық білім беру және ақпараттық

ресурстары оқу процесінде білім алушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастыра отыра оқушылардың ақыл-ой әрекетін белсендіретін, оқу процесін жаңашыл және жан-жақты етуге мүмкіндік беретін тиімді оқыту құралы. Бұл шет тілін меңгеруге деген ынтаны арттырудың күшті стимулы.

Алайда, мультимедиялық технологиялық бағдарламаларды қолдануды шетке ысырып қойып, оқу процесіне, ақпараттық интернет және білім беру ресурстарын енгізе отырып бұл тұста, дәстүрлі оқыту әдістері мүлде артта қалып қоймауы керек, бірақ үйлесімді түрде біріктірілуі керек.

Зерттеу жұмысының өзектілігі: Білім беруді ақпараттандыру аясында ағылшын тілін оқыту үдерісінде ақпараттық ресурстарды пайдалануда білім алушылардың танымдық қызығушылығының ескерілмеуі салдарынан тіл үйренуге деген мотивацияның төмендеуі өзекті мәселе болып отыр. Бұл мәселенің шешімі мұғалімнің білім берудегі оқу іс-әрекетінің тәсілін өзгертуде жатыр. Оқу үрдісі оқушылардың қабылдау деңгейіне сәйкес болуы керек. Мұндағы қабылдау деңгейі тек қана жас-ерекшелік яки психологиялық деңгейге ғана емес, танымдық-қызығушылық деңгейі ең негізгі нысанға алынуы қажет. Яғни қазіргі таңдағы оқушының психологиясы кез келген ақпаратты танымдық-қызығушылығы арқылы қабылдайды. Ал, мұндағы танымдық-қызығушылық деп отырғанымыз, әрине ол - мотивация. Мектептерде шет тілдерін оқытудың негізгі мақсаты – білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін дамыту, шет тілінде мәдениетаралық қарым-қатынасқа қатысуға қауқарлы және болашақта өзін-өзі жан-жақты көрсетуге қабілетті баланың жеке потенциалын дамыту. Бірақ бұл тұста мақсатқа жету сапасы ең алдымен жеке тұлғаның ынтасына, танымдық-қызығушылығына және қажеттіліктеріне, яғни оның мотивациясына байланысты. Дәл осы тұстағы мақсатты белсенділікті тудырудағы баспалдықтың сатысын белгілейтін мотивация.

Танымдық қызығушылықты қалыптастыру үрдісі оқушылардың шет тілін үйренуге деген ынтасын арттыра алады, бұл олардың білім сапасын арттыруға көмектеседі. Бұл тұста мақала тақырыбына назар аудара отыра, білім алушылардың қызығушылығын оятудағы сабақтарда шет тілін үйрену құралы ретінде АКТ-ны пайдалануды қоса отыра, АКТ-ның жаңа толқыны сандық білім беру және ақпараттық ресурстарын қолдануды қолға алу. Заманауи мұғалім әр оқушының тілді жетік меңгеруіне жағдай жасай білуі, әр оқушының белсенділігін, шығармашылығын көрсетуге мүмкіндік беретін оқыту әдістерін таңдай білуі, сондай-ақ шет тілдерін оқыту процесінде оқушының танымдық белсенділігін арттыра білуі керек.

Зерттеу жұмысының ғылыми маңыздылығы: ақпараттық технологияларды пайдалану шеңберінде шет тілі сабақтарында және сабақтан тыс уақытта сандық білім беру және ақпараттық ресурстарын қолдану арқылы заманауи тілдік ортаны қалыптастыру.

Зерттеу жұмысының мақсаты: білім беру процесінде шет тілі сабақтарында оқытудың интерактивті әдісі сандық білім беру ресурстарын енгізе отыра және сабақтан тыс уақытта ақпараттық ресурстарды қолдана отыра, оқушылардың танымдық қызығушылығы мен ақпараттық білім беру сапасын арттыру.

Негізгі бөлім

Оқушы үшін сабақты АКТ-мен өткізудің күнделікті әрі қарапайым әдістерімен ақпараттың негізгі тасымалдаушысы, біз білетіндей, мұғалім. Ал, мұғалім сабақты АКТ-мен өткізу барысында, мультимедиялық технологияларды қолдануда оның ішінде интерактивті тақтаға барлық оқушылардың аса қатты назар салып, шоғырлануын, зейін салуын және сабақ тақырыбына қатысты тапсырмаларды бірлесе орындауын талап етеді. Мысал ретінде ала кетсек, қарапайым сабақта оқушылардың барлығы үлкен интерактивті тақтаға назар аудара отыра, ақпаратты қабылдап, саралап, қорыту қажет. Алайда, бұл режимде жұмыс істеу кез келген оқушының қолынан келе бермейді. Ал, дәл осы мәселеде сандық білім беру ресурстарын қолдана отырып, оқушы сабақ барысында тек интерактивті тақтаға ғана назар аударуды қажет етпейді, өз смартфонмен де мұғалім дайындаған презентациядағы

видеосабакқа, мәліметке және тапсырмаларға мүмкіндік ала отырып сабаққа қатысу, оған бұл оңайырақ түседі. Дәл осы тұста таптырмас сандық білім беру ресурсы ол – Nearpod білім беру платформасы.

Nearpod интерактивті презентациялар мен бағалау құралы болып табылады. Nearpod көмегімен сіз мультимедиялық презентацияларды жасай аласыз, бейнелерді, суреттерді, аудиоклиптерді және PDF файлдарын жүктеп салуға, сонымен қатар бірнеше таңдаулы викториналарды, сауалнамалар енгізуге болады. NearPod-тың ең бір артықшылығы оқушылардың сабақта көрсеткен белсенділігі мен нәтижесі платформадағы тест тапсырмалары, ашық сұрақ, сәйкестендіру секілді тапсырмаларды орындау негізінде ғана анықталады.

Оқу үдерісінде платформаны пайдалану әлдеқайда оңай. Білім алушылар NearPod қосымшасын телефонға жүктеп, арнайы сабаққа ену кодын енгізу арқылы сабаққа қосыла алады, 30-ға дейін оқушыны тегін шақыруға болады. Бұл платформаның бірден-бір ерекшелігі сабақ барысында әр оқушы сабаққа ену коды арқылы қосыла отырып, сіздің NearPod платформасында дайындап келген презентацияңызды, тапсырмаларыңызды және басқа да материалдарды өзінің смартфондарынан көре алады және берілген тапсырмаларды смартфондарынан да орындай алады. Сіз оқушыларға презентацияңызға кіру кодын атайсыз немесе электрондық пошта арқылы жібересіз, ал оқушылар сіздің құрылғыңызға смартфондарынан немесе планшеттік компьютерлерінен қосылады. Білім алушылар платформадағы сіз жасаған барлық тапсырмаларды синхронды түрде орындайды, олар платформадағы әр материалды алға немесе артқа жылжыта алмайды, өйткені презентация қарқынын тек сіз ғана басқара аласыз, сондықтан барлығы бір мезетте бір тапсырмаға шоғырланады. Платформадағы тапсырмалар әртүрлі сауалнамалар, викториналар, пікірталастар және т.б. құрайды, және бұл сабақты интерактивті етуге мүмкіндік береді. Сабақтағы оқушылардың нәтижелілігі әрине презентацияға алдын-ала дайындалған тест, грамматикалық тапсырма, салыстыру тапсырмасы және т.б. тапсырмаларына байланысты анықталады [M.Sanmugam, 2019].

Егер сіздің сыныбыңыз проектормен немесе виртуалды тақтамен жабдықталмаған болса, онда NearPod көмегімен сіз виртуалды тақтасыз-ақ сабағыңызды өткізе аласыз. Қазір барлығында дерлік смартфондар бар, егер жоқ болса, балаларды жұптастыруға болады.

NearPod-ты сабақта сәтті қолданудың тағы да бір кепілі - балалар мен жасөспірімдер гаджеттерді жақсы көреді. Мұғалімдердің көпшілігі сабақ уақытысында оқушыларға телефондарды пайдалануға тыйым салғанымен, бұл интерактивті сабақта олардың назары мен қызығушылығын сақтаудың тамаша мүмкіндігі.

Егер сыныпта оқушылар саны көп болса, кейде пікірталас ұйымдастыруда уақыт тапшылығы орын алып жатады. Осы олқылықтың орын алу жолында NearPod барлық студенттерге виртуалды пікірталасқа қатысуға мүмкіндік береді. Берілген сауалнама сұрағына әр оқушы өз пікірін смартфондарынан жазып жібереді, жіберілген пікірлер виртуалды тақтада бекітіледі. Артықшылықтары: әр оқушы бір-бірінің пікірлерін оқи отыра, өзінара кері байланыс бере алады, оқушылар осы тұста өз дауысы маңызды екенін сезінеді және мұғалім уақытты үнемдейді.

Әдеби шолу

Оқытудағы білім беру ресурстарын қоса алғандағы білім деңгейіне қойылатын заманауи талаптар оқушының сабаққа деген қызығушылығын әлдеқайда төмендетеді. Полат Е.С пікіріне сәйкес ағылшын тілі сабақтарында білім беру ресурстарымен оқыту сабақ процессін тиімді өткізудің ең үздік кепілі болғанымен, оқушылардың ағылшын тілі сабағына деген мотивациясының бүтіндей оянуына толық кепілдік бера алмайды. Өйткені, бұл тұста педагогтің міндеті – оқытуда педагогикалық технологияларды шығармашыл түрде қолдана отырып, сонымен қатар қолданылатын әр технологияның жалпы сипаттамасы мен педагогтің

мәдени жағдайларын да ескере отыра, технологияларды кіріктіруде білім алушылардың жеке тұлғалық ерешеліктеріне назар аударылуы қажет [Полат Е.С., 2008: 33 б.].

Осы пікір аясында жасауға болатын бір қорытынды – оқушылардың тұлғалық ерекшеліктері мен шығармашылықтарын ескере отыра, қызығушылықтарын анықтау және оны ағылшын тілімен байланыстыру қажеттігі. Мұндағы «қызығушылық» деп отырғанымыз әр адам баласының ең көп уақыт арнайтын хобби іспеттес іс-әрекеті, ал қазіргі жасөспірімдердің ең көп уақыт өткізетін орны – әлеуметтік желілер. Г.Б.Сайфутдинованың жүргізген зерттеу жұмысының нәтижесіне сәйкес, оқыту процессінде әлеуметтік желілерді қолдану – шет тілін үйренуге деген танымдық мотивацияның оянуына ықпал етеді, және бұл олардың ағылшын тілін үйренуге деген деген тұрақты қызығушылығын қалыптастырады [Сайфутдинова Г.Б., 2015: 300-304 б.].

Оқушылардың ағылшын тіліне деген сабақтан тыс қалыптасатын дәл осындай танымдық-қызығушылық күзіреті іспеттес мүдделерін ескере отырып, оқу процесін ұйымдастыру мұғалім үшін де оқушы үшін де тиімді болады. Сондықтан, сабақтан тыс ағылшын тіліне деген қызығушылық қалыптастыру идеясы ағылшын тілі сабақтарында білім беру ресурстарын ғана емес, ақпараттық ресурстарды да енгізе отырып, білім алушылардың танымдық белсенділігін дамыту секілді нәтижелерге қол жеткізу мақсатында жағдай жасау болып табылады. Әрине, сабақ барысында білім беру ресурстары басты нысанға алынғандықтан, әдетте олардың сабақтан тыс уақыттағы қызығушылықтары ақпараттық білім беру ресурстары бола бермейді. Дегенмен, бізге мұндағы басты керегі сабақтан тыс уақыттағы шет тілін оқыту ақпараттық ресурстар шеңбері аясында болғандықтан олардың қызығушылықтары шет тілін үйренуге қандай да бір қатысы бар бір әлеуметтік желі немесе ойындар болуы мүмкін.

Сондағы әлеуметтік желілердің ішіндегі білім алушылардың сабақтан тыс уақытта шет тілін үйренуде ең қолайлы деп тапқаны – TikTok болды. Сабақтан тыс уақытта шет тілін үйретуде әлеуметтік желілерді қолдану асыра мұқияттылықты талап етеді. Себебі, әлеуметтік желілерден алынатын барлық материалдар сабақ мазмұнына көптеп сәйкес келе бермейді, сол үшін осы мұқияттылықты басты негізге алу қажет. Бұл тұстағы TikTok-ты сабақтан тыс уақытта шет тілін үйрену құралы ретінде пайдаланудың артықшылығы - сабағыңызға позитив береді және оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытады.

Сабақ барысында TikTok-ты қалай пайдалануға болады?

- танымал TikTok блогерлерінің контенттерін талқылау арқылы;
- шығармашылық тапсырмалар беру арқылы (TikTok платформасында «Мен блогермін» фонында контент жасау: бейне-лайфхак түсіру, қысқа бейне мастер-класс, ағылшын тіліндегі әңгімелер айту, немесе өздігінен трендтер ойлап табу);
- TikTok-тағы ең қызықты, күлкілі әрі танымал трендтерді сыныпта орындау және т.б. [Морозова А., 2021].

TikTok әлеуметтік желісінде ағылшын тілін үйретуге арналған каналдар жетерлік. Осы контенттерді сабақ барысында талқылаудың маңыздылығы, оқушыларға тек сабақ уақытысында ғана емес сабақ уақытысынан тыс өз үйлерінде де ағылшын тілін үйрететін каналдармен өздігімен ағылшын тілі деңгейін дамытуға бағыт бағдар беру.

Дәл осы тұста үздік деп таңдап алынған 4 канал:

@skysmart_school

Бұл канал ағылшын тіліндегі оқушыларға қызықты көптеген пайдалы ақпараттарды қамтиды: лайфстайл стиліндегі бейнелер, сонымен қатар ағылшын тіліндегі әндерді және фильмдерді талдау, Америка мен Англия туралы қызықты ақпараттар, ағылшын тіліндегі аталмыш кітаптарды талқылау және қызықты оқиғалар туралы әңгімелер. Сабақ барысында оқушылар бұл контентке ерекше ден қойып, белсенділік танытатына бірден-бір кепіл осы канал.

@englishmaria

Ағылшын тілінде күрделі деп танылған тақырыптарды оңтайландырып түсіндіретін атышулы

мұғалімнің арнасында ағылшын тіліндегі ән аудармаларын, жаргон сөздерді талдауды, уақытты пайдалану айырмашылығын және т.б. өте жеңіл және түсінікті түрде жеткізілген пайдалы контенттерді табуға болады.

@linguamarina

Америкада тұратын және әлеуметтік желілер арқылы тіл туралы білімімен бөлісетін блогер өз арнасында ағылшын тілін күн сайын интенсивті қалай үйренуге болатыны жайлы кеңес-лайфхактарымен бөліседі. Егер білім алушы сабақтан тыс күнделікті ағылшын тілін дамытуды қолға алғысы келсе, осы арнаға жазылуға кеңес берілуі қажет. Сонымен қатар, тек тіл үйрену лайфхактары ғана емес, ол жылдың ең сұранысқа ие мамандықтары жайлы және шетелге қалай оқуға түсу керектігін жайлы да мәліметтерімен бөліседі.

@makashovskiy

Ерекше харизмаға ие бұл блогер ағылшын тілінде сөйлеуде екпін мен айтылым ережелерін күлкілі әрі қызықты түрде жеткізеді. Ол әр дайындайтын контентін заманауи түрде жасап, көрерменге есте қаларлықтай қызықты етіп ұсынады. Мұндай контентті көрмей, қалт жіберу мүмкін емес.

Және тикток арналарды сабақтан тыс уақытта қолданудың артықшылығы Тикток платформасында салынатын контенттердің лимиті тек 1-2 минутты ғана қамтитындықтан, әр бейнематериал қысқа әрі нұсқа түсінікті әрі қабылдауға жеңіл мазмұнда беріледі, ал бұл оқушының жадына сіңірілуге оңай болғандықтан мұғалім үшін де білім алушы үшін де ұтымды болмақ.

Сабақтан тыс оқытуда шығармашылық тапсырмалар беру арқылы білім алушының шығармашылығын шыңдау оның ағылшын тілін үйренуге деген мотивациясының артуының бірден-бір кепілі. Дәл осы тұста оқушылар үшін лайық деп танылған тапсырма TikTok платформасында «Мен блогермін» фонында контент жасау, яғни ол бейне-лайфхак, қысқа бейне мастер-класс, ағылшын тіліндегі әңгіме немесе өзіндік бір тренд болуы мүмкін. Оқушылар бұл тапсырманы ерекше ынтамен орындайды, себебі олар күнделікті өмірде TikTok әлеуметтік желісімен қолданыста бұл іс-әрекетті орындап әбден машықтанаған. Мұндағы беріліп отырған тапсырмадағы негізгі фокус оқушылар шығармашылықтарын пайдалана отырып, бұл күнделікті хоббиын ағылшын тілімен қалай байланыстыра алатынында.

Қазіргі таңдағы әр жасөспірімдердің әлеуметтік желілердегі сүйікті хоббиына айналған челленджерді сабақтан тыс уақыттарда қолдану оқушыларды ағылшын тіліне деген мотивациясын жандандырудың бірден-бір тәсіліне айналды. Осы тұста ең қызықты әрі сабақ мазмұнына сәйкес деп табылған екі челлендж:

#drawonback

Челлендждің ережесі - оқушы басқа оқушының қағазға оның артына не салатынын табуы. Мұнда сурет салуға немесе жазуға да болады. Бұл челлендж әлеуметтік желідегі ең танымал челленджердің бірі болғандықтан, оқушылар үшін өте қызықты болмақ. Бұл білім алушылар арасында топ үшін де, tet-a-tet форматы үшін де тілдің барлық деңгейлеріне арналған өте таптырмас әдіс.

Сабақ барысында бұл челленджді өткен тақырыптағы сөздерді қайталау ойыны ретінде ойнатуға болады. Ол үшін бізге 2 парақ пен 2 қаламсап қажет. Жұптаса отырып, бір оқушы қасындағы досының артына параққа сөз жазып жасырады, ал досының міндеті - оны басқа параққа жазып, дұрыс қайталау. Бұл челленджді бірінші рет орындағанда қиындық тудыруы мүмкін, бірақ бұл шығармашылық тарапынан орындала отыра көбінесе есте сақтауға қиын болатын лексиканы үйрену кезінде көмек береді және сыныпта жағымды атмосфераны құруға мүмкіндік береді.

#putyourfingerdown

Мұндай челлендж Pre-Intermediate деңгейінен төмен емес оқушыларға арналады, өйткені бұл челлендж оқушыларға ағылшын тілінде сөйлем құрастыруды талап етеді. Бұл ойын жұптық жұмыста орындалады.

Челлендждің орындалу ережесі - егер оқушы туралы шындық айтылса, саусағын бұгу қажет. Мысалы: саусағыңды бүк, егер сен сабақтан қашқан болсаң. Егер оқушы сабақтан қашқан болса, саусағын бүгеді, ал егер бұл ақпарат жалған болса керісінше.

Сабақ уақытында бұл челленджді түрлендіріп қолдануға да болады, егер сіз Tiktok-тан дайын челленджді қосып, оқушыларға орындата аласыз. Немесе мұғалім осы челленджге өтілетін тақырыпқа қатысты мәліметтерді араластыра отыра өзі құрастыруға болады. Тағы бір жолы, оқушылар орындап болған соң, кері байланыс ретінде мұғалім жайлы мүмкін немесе мүмкін емес факттерді құрастыра отыра, бұл челленджді мұғаліммен ойнай алады, егер мұғалім оқушылар арасынан өзі жайлы дұрыс факт естісе, ол саусағын бұгуі керек, ал дәл олсы тұста оқушылар дұрыс және бұрыс сөйлемдер жасауға машықтана алады.

TikTok, кез келген басқа әлеуметтік желі сияқты, барлығына пайдалы ақпараттың үлкен көлемін қамтиды. Ағылшын тілінің материалын жасөспірім үшін қызықты және қызықты етіп ұсынатын мұғалім үшін бұл таптырмас көмекші. Жоғарыда айтылып кеткен мақсатқа сәйкес, оқушыларға қызықты болатын дүниелерді ағылшын тілі сабағымен байланыстыру олардың тіл үйренудегі шабытының оянуына көмектесетін бірден-бір жолы. Мұғалім қаншалықты шығармашыл болса, оқушылар соншалықты риза деген сөз [Пирогова А., 2020].

Шет тілін үйретуде сабақтан тыс оқытудың мақсаты негізінен оқушылардың оқу үлгерімін жоғарылату мақсатында жұмыс жасап қою ғана емес, оқушылардың шығармашылық қабілетін шыңдай отырып шығармашыл тұлға қалыптастыру. Өйткені мұғалім білім алушының шығармашылығын шыңдай отыра оның ағылшын тілін үйренуге деген мотивациясының артуына да орасан зор ықпалын тигізеді. Әр бала өз ішінде таланты бар шығармашыл жан. Осы тұста, әр білім алушы үшін сабақтан тыс іс-шешенінде ақпараттық ресурстармен жұмыс жасау - талантын көрсетуге бірден-бір мүмкіндік. Ал осы мүмкіндікті қалт жібермей білім алушылардың оны пайдаланып әрі қарай шыңдауына нұсқау беруі – мұғалімнің қолында.

Әдістер

Nearpod платформасының артықшылықтары туралы нақты түсінікке ие бола отырып, біз орта мектеп оқушыларының ағылшын тілі сабақтарында және сабақтан тыс жұмысы аясында осы білім беру және ақпараттық ресурстарын (NearPod және TikTok) пайдалану бойынша эксперименттік жұмыс жасалды. Эксперименттік жұмыс үш кезеңде жүргізілді: анықтау, қалыптастыру және бақылау-бағалау. Экспериментті жүзеге асыруға Қарағанды қаласының НЗМ (13 оқушы), 9 Б сыныптың II кіші тобының оқушылары қатысты.

Эксперименттік жұмыстың айқындаушы кезеңінің (2022-2023 оқу жылы) негізгі мақсаты оқушылардың сабақ барысында интерактивті оқыту әдісін талдау және web 2.0 ресурстарын, атап айтқанда Nearpod бағдарламасын зерделеу болды. Осы кезеңде біз ғылыми, психологиялық - педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерді зерттеу және талдау сияқты зерттеу әдістерін қолдандық.

Эксперименттік жұмыстың қалыптастырушы кезеңі 2022-2023 оқу жылында (2023 жылғы 17 қаңтардан 20 сәуірге дейін) өткізілді. Осы кезеңде біз Nearpod платформасын орта мектеп оқушыларының сабақ процессіне енгізе отыра оқушылармен аудиториялық жұмыс жүргіздік, енгізу әдістемелері мен нәтижелерін және бағалау критерийлерін қарастырдық.

Қалыптастырушы кезеңді өткізу барысында оқушыларға екі топқа бөлу ұсынылды (әр топта 7 және 6 оқушыдан). Бірінші топқа біз дайындаған презентацияларды көру және оларға нақты уақыт режимінде тапсырмаларды орындау үшін ағылшын тілі сабақтарында өздерінің смартфондары мен планшеттік компьютерлерін пайдалану ұсынылды, екінші топқа тапсырма

берілді – экранда сол презентацияларды қарау, содан кейін оларға тапсырмаларды орындау (жазбаша немесе ауызша). Айта кету керек, бірінші топтағы оқушылардың мотивациясының бастапқы деңгейі әлдеқайда жоғары болды, өйткені оларға жаңа жұмыс түрі ұсынылды, сонымен қатар олардың қолдарында өздерінің гаджеттері болды. Екінші топта оқушылар тапсырмаға құлшыныссыз жауап берді, өйткені жаңа ақпаратты игерудің бұл әдісі ағылшын тілі сабақтарында жиі қайталанатындықтан бұл әдіс оларға іш пыстырарлық болды.

Ал ақпараттық ресурс ТикТок әлеуметтік желісі арқылы шет тілін сабақтан тыс оқытудың эксперименттік жұмыстарына келер болсақ, оқушылардың бұл тұста шығармашылық қабілеттері басты нысанға алынып дәл осы қабілеттерін шыңдай отыра оқушылардың тіл үйренуге деген қызығушылық деңгейлеріне байланысты сауалнама алынды. Сабақтан тыс оқыту жұмыстары 9 А, В және С сыныптарында өткізілгендіктен эксперимент осы 3 сыныптардан алынды.

Нәтижелер

Оқушылардың бірінші айдағы (қаңтар) сабақ барысындағы өзіндік жұмысының нәтижелерін, олардың бағасын (100 балдық жүйе бойынша) талдай отырып, оқушылардың оқудағы жақсы үлгерімі туралы келесі деректерді бөліп көрсетуге болады (1-кесте).

1-кесте

Оқушылардың қаңтар айындағы сабақ барысындағы көрсеткен нәтижелері

№ п/п	Сабақ барысында берілген бақылау тапсырмалары	Топтар бойынша орташа балл	
		1 топ (7 оқушы)	2 топ (6 оқушы)
1	Грамматикалық тапсырмаларды орындау нәтижелері (ең көбі 20 балл)	18 балл	14 балл
2	Топтық дискуссия нәтижелері (ең көбі 20 балл)	16 балл	14 балл
3	Талқыланатын тақырып бойынша диалог құрастыру нәтижелері (ең көбі 20 балл)	17 балл	16 балл
4	Өткен бөлім бойынша қосымша материалды өз бетінше іздеу нәтижелері (ең көбі 20 балл)	20 балл	12 балл
5	Қорытынды топтық тапсырманың нәтижелері-өткен бөлім бойынша презентация жасау (ең көбі 20 балл)	20 балл	17 балл
Қорытынды		91 балл	73 балл

4 аптадан кейін біз оқушыларға жаңа материалды көрсету тәсілін өзгерттік. Енді Nearpod бағдарламасымен екінші топ оқушылары (6 адам) жұмыс істеді. Оқушылардың өзіндік жұмысының нәтижелері төменде келтірілген (2-кесте).

2-кесте

Оқушылардың наурыз айындағы сабақ барысындағы көрсеткен нәтижелері

№ п/п	Сабақ барысында берілген бақылау тапсырмалары	Топтар бойынша орташа балл	
		1 топ (7 оқушы)	2 топ (6 оқушы)
1	Грамматикалық тапсырмаларды орындау нәтижелері (ең көбі 20 балл)	20 балл	16 балл
2	Топтық дискуссия нәтижелері (ең көбі 20 балл)	17 балл	15 балл
3	Талқыланатын тақырып бойынша диалог құрастыру нәтижелері (ең көбі 20 балл)	18 балл	17 балл

4	Өткен бөлім бойынша қосымша материалды өз бетінше іздеу нәтижелері (ең көбі 20 балл)	19 балл	15 балл
5	Қорытынды топтық тапсырманың нәтижелері-өткен бөлім бойынша презентация жасау (ең көбі 20 балл)	20 балл	20 балл
Қорытынды		91 балл	94 балл

Ал енді ақпараттық ресурс ТикТок әлеуметтік желісі арқылы шет тілін сабақтан тыс оқытудың эксперименттік жұмыстарының нәтижесіне келер болсақ, оқушылардан бірінші айда (қаңтар) алынған ашық сауалнаманың «Қазіргі таңдағы ағылшын тіліне деген қызығушылығыңа қандай баға бересің?» деген сұрағына берген жауаптары негізінде қызығушылық дейгейінің төмен болғандығы туралы келесі деректерді бөліп көрсетуге болады (3-кесте).

3-ші кесте

Оқушылардың қаңтар айындағы шет тіліне деген қызығушылық деңгейлері

№	Эксперимент жүргізілген сыныптар	«жоғары»	«орташа»	«қанағаттанарлық»
1	9 А	16 %	21 %	63 %
2	9 В	21 %	35 %	44 %
3	9 С	19 %	31 %	50 %

4 аптадан кейін сабақтан тыс оқытуда оқушылар ТикТок әлеуметтік желісін пайдалана отыра түрлі шығармашылық тапсырмалармен жұмыс жасады. Бұл бағыт олардың шет тілін үйренуге деген мотивацияларының артуына ерекше мол септігін тигізді. Бұған дәлел оқушылардың «Қазіргі таңдағы ағылшын тіліне деген қызығушылығыңа қандай баға бересің?» сұраққа берген жауаптары қаншалықты деңгейге жоғарылағандығы төменде келтірілген (4-кесте).

4-кесте

Оқушылардың қаңтар айындағы шет тіліне деген қызығушылық деңгейлері

№	Эксперимент жүргізілген сыныптар	«жоғары»	«орташа»	«қанағаттанарлық»
1	9 А	39 %	46 %	15 %
2	9 В	43 %	47 %	10 %
3	9 С	47 %	42 %	11 %

Пікір алмасу

Сандық есептеулерді жүргізе отырып, Nearpod платформасын қолдана отырып, оқушылардың сабақ барысында өзіндік жұмыстар орындай отырып көрсеткен нәтижелері 15,7% - ға жоғары болғанын атап өтуге болады.

Соңғы нәтижелерге әсер етуі мүмкін факторларды да ескере кетсек:

- презентацияны экранда қарайтын оқушылар тобына оны жақсы түсіну және игеру үшін алдыңғы слайдтардағы ақпаратқа оралуға мүмкіндік берілмеді;
- Nearpod бағдарламасын пайдаланатын оқушылар тобын экранның бұлыңғырлығы, кабинеттегі жарық мәселесі, экранда берілген ақпараттың оқылмауы сияқты сәттер алаңдатпады;
- Nearpod платформасын пайдаланатын оқушылар тобы мұғаліммен бірге орындалған тапсырма бойынша өз статистикаларын қарай отыра, жауаптарын түзету мүмкіндігіне ие болды.

Эксперименттік жұмыстың бақылау-бағалау кезеңі 2022-2023 оқу жылында (2023 жылы сәуір айында) өткізілді. Сонымен қатар оқушыларға анонимді сауалнама жүргізілді. Оқушылардың 90% - дан астамы Nearpod платформасымен жұмыс істеуді әдеттегі экрандағы презентацияларды көруден және қаралған презентацияда ауызша (немесе жазбаша) жұмыс істеуден әлдеқайда жақсы нұсқа деп тапты.

Эксперименттік жұмыстың нәтижелері Nearpod платформасын орта мектеп оқушыларының ағылшын тілі сабақтарына енгізу оның тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді деген болжамды толығымен растады.

Осылайша, білім алушылардың сабақ барысында көрсеткен нәтижелері аясында платформа білім алушыларға олардың қажеттіліктері мен мүдделеріне сәйкес келетін, оқу іс – әрекетінің жеке стилін, ең бастысы коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыруға және ағылшын тіліне деген мотивациясының жоғарылауына ықпал ететін сабақты өткізу үшін осындай білім беру ресурсын таңдауға болатындығын көрсетті.

Ал, Тикток әлеуметтік желісін қолданудағы эксперименттік жұмыстың бірінші кезеңі 2022-2023 оқу жылында (2023 жылы сәуір айында) өткізілді. Сонымен қатар оқушыларға жүргізілген анонимді сауалнаманың нәтижесінде Оқушылардың 94% - дан астамы сабақтан тыс уақытта TikTok әлеуметтік желісімен жұмыс істеуді алдыңғы орынға тартты.

Эксперименттік жұмыстың нәтижелері шет тілін оқытуда орта мектеп оқушыларының сабақтан тыс уақытта TikTok әлеуметтік желісімен жұмыс істеуі шет тілін үйренуге деген мотивацияны арттыруға мүмкіндік береді деген болжамды толығымен растады.

Осылайша, білім алушылардың сабақтан тыс уақытта TikTok әлеуметтік желісін қолдана отырып жасаған шығармашылық жұмыстарының нәтижелері аясында бұл ақпараттық ресурс білім алушылардың қызығушылықтарына сәйкес келетін, және олардың жеке оқу іс-әрекетінде тіл үйренуге деген мотивациясының жоғарылауына ықпал ететін сабақты өткізу үшін осындай ақпараттық ресурсты таңдауға болатындығын көрсетті.

Қорытынды

Осылайша, жоғарыда аталған мәліметтер негізінде білім беру және ақпараттық ресурстары педагогикалық процессте білім беруші үшін оқытудың жаңа форматын жасаса, білім алушы үшін шет тілін үйренуге деген мотивациясын арттыруда таптырмас көмекші деген қорытынды жасауға болады. Табысты білім беру процесі үшін ең әуелі мұғалім оқушылардың пәнге деген тұрақты қызығушылығын сақтауы керек және бұл қызығушылықты сақтауда білім беру және ақпараттық ресурстарының оқытудағы қолжетімділігі көмектеседі. Қазіргі қоғам - бұл ақпараттық ресурстармен ұсынылған жоғары технологиялар әлемі, онсыз сапалы білім беру процесін елестету мүмкін емес.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Web 2.0-платформа Nearpod [Сайт]: URL: <http://www.nearpod.com> (өтінім берілген күні: 25.02.2023).
- Nearpod: приложение для проведения интересных уроков [Электрондық ресурс]: URL: <https://pilot-school.ru/nearpod-prilozhenie-dlya-provedeniya-interesnyh-urokov/> (өтінім берілген күні: 11.03.2023).
- M.Sanmugam, A.Selvarajoo, B.Ramayah, K.Lee. *USE OF NEARPOD AS INTERACTIVE LEARNING METHOD* [Электрондық ресурс]: URL: https://www.researchgate.net/publication/332285774_USE_OF_NEARPOD_AS_INTERACTIVE_LEARNING_METHOD (өтінім берілген күні: 11.03.2023).
- Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В., Петрова А.Е. (2008) *Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учебное пособие*. М.: Академия, 33.
- Сайфутдинова Г.Б., Козелков О.В., Тактамышева Р.Р., Усачев С.С. (2015) Педагогические условия повышения мотивации студентов вузов к учебной и научно-исследовательской работе посредством ИКТ. *Казанский педагогический журнал*, 5-2(112), 300-304.
- Пирогова А. (2020) TikTok для уроков английского, 07.11.2020 [Электрондық ресурс]: URL: <https://skyteach.ru/2020/11/07/tiktok-dlya-urokov-anglijskogo/> (өтінім берілген күні: 22.03.2023).

Морозова А. Уроки английского с поколением TikTok, 14.01.2021 [Электрондық ресурс]: URL: <https://skyteach.ru/2021/01/14/trendy-2020-uroki-anglijskogo-s-pokoleniem-tiktok/> (өтінім берілген күні: 17.03.2023).

References

- Web 2.0-platforma Nearpod [Сайт]: URL: <http://www.nearpod.com> (otinin berilgen kuni: 25.02.2023).
- Nearpod: prilozhenie dlya provedeniya interesnyh urokov [Elektrondyk resurs]: URL: <https://pilot-school.ru/nearpod-prilozhenie-dlya-provedeniya-interesnyh-urokov/> (otinin berilgen kuni: 11.03.2023).
- M.Sanmugam, A.Selvarajoo, B.Ramayah, K.Lee. USE OF NEARPOD AS INTERACTIVE LEARNING METHOD [Elektrondyk resurs]: URL: https://www.researchgate.net/publication/332285774_USE_OF_NEARPOD_AS_INTERACTIVE_LEARNING_METHOD (otinin berilgen kuni: 11.03.2023).
- Polat E.S., Buharkina M.Yu., Moiseeva M.V., Petrov A.E. (2008) Novye pedagogicheskie i informacionnye tekhnologii v sisteme obrazovaniya: *uchebnoe posobie*. M.: Akademiya, 33.
- Sajfutdinova G.B., Kozelkov O.V., Taktamysheva R.R., Usachev S.S. (2015) Pedagogicheskie usloviya povysheniya motivacii studentov vuzov k uchebnoj i nauchno-issledovatel'skoj rabote posredstvom IKT. *Kazanskij pedagogicheskij zhurnal*, 5-2(112), 300-304.
- Pirogova A. (2020) TikTok dlya urokov anglijskogo, 07.11.2020 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://skyteach.ru/2020/11/07/tiktok-dlya-urokov-anglijskogo/> (otinin berilgen kuni: 22.03.2023).
- Morozova A. Uroki anglijskogo s pokoleniem TikTok, 14.01.2021 [Elektrondyk resurs]: URL: <https://skyteach.ru/2021/01/14/trendy-2020-uroki-anglijskogo-s-pokoleniem-tiktok/> (otinin berilgen kuni: 17.03.2023).

Использование образовательных и информационных ресурсов на уроках английского языка и во внеурочное время как средство повышения мотивации к изучению иностранного языка

*¹ А.Е.Серикбай, ¹ Б.Т.Рахимбаева

¹ Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова (Караганда, Казахстан)

Аннотация

В данной статье рассмотрено значение использования цифровых образовательных и информационных ресурсов на уроках английского языка и во внеурочное время в образовательном процессе, описание методических особенностей, анализ содержания и структуры образовательных и информационных ресурсов, разработанных в рамках проекта интерактивной системы обучения. Кроме того, отражены требования к образовательным и информационным ресурсам, правила, содержание пакетов и способы их применения. В настоящее время новая волна информационных технологий очень эффективно использует образовательные и информационные ресурсы как средство повышения интереса учащихся к изучению иностранного языка. В обучении идет активный процесс использования всех средств информационной коммуникации, которые могут быть полезны на пути формирования интеллектуально развитой, умеющей хорошо взаимодействовать в информационной среде с внедрением и использованием цифровых образовательных и информационных ресурсов. При этом в центре внимания должны быть такие факторы, как создание условий для раскрытия творческих способностей учащегося, развитие его способностей, самосовершенствование и воспитание ответственности. Образование и квалификация – одна из важнейших ценностей человека. В этой связи система знаний также должна быть ориентирована не только на усвоение готовых знаний, но и на формирование интеллектуальности, формирование индивидуальной познавательной-интересующей деятельности. Использование передовых образовательных и информационных ресурсов в различных областях образования в том числе информационные образовательные ресурсы являются одной из актуальных тем на сегодняшний день. В процессе изучения языка с применением новых технологий возможно развитие навыков письма, аудирования, понимания, речи педагогического процесса. А теперь, что касается психологической стороны, поскольку в домах каждого из учеников текущего

времени обычно есть компьютеры, ноутбуки, видеоинструменты и телевизоры с множеством игр, они привыкли воспринимать каждую информацию в окружающей среде таким образом. Возможности новых технологий способствуют упрощению учебных программ в образовании, а при успешном использовании в изучении языка оказывают наилучшее влияние на развитие творческой активности, повышение интереса к предмету, обучение навыкам аудирования и речи, в результате чего учащиеся получают качественное образование. Именно здесь образовательные и информационные ресурсы имеют большое значение.

Ключевые слова: цифровые образовательные ресурсы, информационные ресурсы, образовательная платформа, социальные сети, мотивация, NearPod, TikTok.

Use of educational and information resources in English lessons and extracurricular activities as a means of increasing motivation to learn a foreign language

**¹A.E.Serikbai, ¹B.T.Rakhimbayeva*

¹academician A.E.Buketov Karaganda University (Karaganda, Kazakhstan)

Abstract

This article discusses the importance of using digital educational and information resources in English lessons and extracurricular time in the educational process, a description of methodological features, an analysis of the content and structure of educational and information resources developed within the framework of the interactive learning system project. In addition, the requirements for educational and information resources, principles, the content of packages, and methods of its application are indicated. Currently, the use of educational and information resources of the new wave of information technologies as a means of increasing students' interest in learning a foreign language is very effective. In teaching, there is an active process of using all the means of information communication that can be useful on the way to the formation of an intellectually developed, well-functioning person in an information environment with the introduction and use of digital educational and information resources. At the same time, such factors as the creation of conditions for the disclosure of the student's creative abilities, the development of his abilities, self-improvement and responsibility education should be taken into account. Education and qualifications are one of the most important values for a person. In this regard, the knowledge system should also be aimed not only at mastering ready-made knowledge, but also at the formation of intellectuality, the formation of individual cognitive-interest activity. The use of advanced educational and information resources in various fields of education, including information educational resources, is one of the current problems. In the process of learning a language, it is quite possible to develop the skills of writing, listening, understanding, and speaking of the pedagogical process using new technologies. And now, as for the psychological side, since in the homes of each of the students of the current time there are usually computers with many games, laptops, video devices and televisions, they are used to perceiving each information in the environment in this way. The possibilities of new technologies have the best effect on simplifying curricula in education, and with successful application in language learning, on the development of creative activity, increasing interest in the subject, teaching listening and speaking skills, and, as a result, ensuring that students receive a quality education. It is at this point that educational and information resources have a lot of functions and benefits.

Keywords: digital educational resources, information resources, educational platform, social network, motivation, NearPod, TikTok.

Поступила в редакцию: 12.02.2023

Одобрена: 19.05.2023

Первая публикация на сайте: 25.07.2023

Гуманитарлық ғылымдар мен өнер
Гуманитарные науки и искусство
Humanities and Arts

MPHTI: 16.21.27

<https://doi.org/10.65247/3105-3432-2024-1.12>

**LEXICAL INTERFERENCE IN THE LANGUAGE OF YOUNG PEOPLE (BASED ON
SOCIAL MEDIA)**

*¹A.N.NUGUMANOVA^{ID}, ¹R.A.AVAKOVA^{ID}

¹al-Farabi Kazakh National University
(Almaty, Kazakhstan)

*ainura2399@mail.ru, r_avakova@mail.ru

Abstract

The article discusses the concept of lexical interference in relation to the language of young people. The article defines the term “language interference” and its relation to the concept of “language ecology”. The “language ecology” implies that any language is changes as a result of the influence of various sociocultural factors. As an object of research, the interaction and mutual influence of languages in the minds of speakers of bilingual environment is studied. In today’s world we can witness a complex and ambiguous process of interaction between two or more languages within the same linguistic society. The main goal of the study is to analyze the mutual influence of the Kazakh, English and Russian languages on the based on Internet communication. Using the quantitative and contextual methods, the authors determine the main forms of lexical interference in the texts of such social networks as Twitter, Instagram and Telegram. From the demonstrated contexts, it is clear that language is a constantly evolving and transforming system. Changes in the language system depend on several factors, such as the processes of jargonization and neologization, as well as the phenomena of language contacts. Based on the study, the authors come to the conclusion that in the bilingual and multilingual environment, the linguistic consciousness of a person refers to the language systems of other languages. Of all levels of language, it is at the lexical level that changes occur most evidently.

Keywords: bilingualism, interference, language contact, youth language, internet, loanwords.

Introduction

The anthropological paradigm puts the human beings at the center of research, including their speech, linguistic consciousness and the environment in which they are immersed. According to linguists, human thought and cognitive processes, associated with the environment are reflected in the speech and language. So, for instance, the changes that one can see in the lexical fund may be due to some extra linguistic factors. Modern technologies, new conditions of communication and globalization processes have become the cause of "intense mutual influence, interpenetration of languages and cultures that develop, while complementing each other" [MikheyevaYe.S., 2014: P.180]. Modern scientists distinguish such a concept as "global bilingualism of the 21st century", which opens up new opportunities in language research [Sarkisov E., Nikolaev S., 2021]. There is a democratization of the language, a shift in norms of the modern language. That is the cause of variability in the vocabulary. For example, a user of social networks has a large layer of vocabulary to choose from, like loanwords, slang, a new buzzword, an abbreviation or emoji, etc.

On the other hand, the problem of “the unity of the language system” is obvious here [Rezhep A., 2022: P.103]. Today we are witnessing a reality where people express themselves in the virtual world more than in the real one. That is why, through social networks, one can trace what influences the current state of the language. On this occasion, Emil Sarkisov notes the place of online communication in linguistic research. He says that this is "a new multilingual environment in which there is a clash of cultures, naturally reflected in various national languages" [Sarkisov E., 2022: P.17].

In recent decades, the problem of multilingualism has been developing in many progressive countries

of the world. Kazakhstan is a multinational, multi-ethnic country where citizens have the right to use their native language, “the right to freely choose the language of communication” [Law of the Republic of Kazakhstan, Article 6]. According to A.Alishariyeva, bilingualism in Kazakhstan exists not only within the individual, but also in society. She says that it is “quite difficult to find a monolingual person”, especially among young people and the younger generation [Alishariyeva A., 2014: P.1140-1141].

Modern Kazakh society was basically raised on the idea of trilingualism. This was the basis of the language policy there. The main purpose of the policy was integration into the worldwide. Today, against the backdrop of globalization, more and more people are learning foreign languages for study and work, and the process of forming vocabulary with new words, borrowings is only accelerating on an ever larger scale. According to Sh. Mazhitaeva, knowledge of two or more languages is “a progressive phenomenon that contributes to accelerated intellectual development and forms the flexibility of thinking” [Balabekova M.A., Khan N.K., 2022: P.14]. Moreover, G.S.Nabiyeva and Zh.K.Ibrayeva note that everyday business communication is also bilingual in Kazakhstan. This is the so-called spontaneous "subordinate bilingualism, which is represented in the market, in the store, transport and other areas of everyday communication" [Nabieva G.S., IbraevaZh.K., 2021: P.605].

Moreover, E.D.Suleimenova notes the existence of the “Kazakhstan Russian language” [Suleimenova E.D., 2021: P.11]. To understand this, one should turn to the history of the country. Kazakhstan is a post-Soviet state, therefore, citizens, and we are talking about several generations, were subject to the assimilation processes of Soviet policy, russification, to varying degrees. Thus, representatives of various ethnic groups of Kazakhstan are monolinguals and bilinguals “with a dominant Russian or a dominant ethnic language” [Suleimenova E.D., 2021: P.12].

So, in the conditions of multinationality and multilingualism in the speech of native speakers, a mixture of norms of different language systems is observed. In particular, among the Russian-speaking youth there is a problem of clean and correct speech (for example, the massive use of jargon). In this regard, research in the framework of the ecology of language has become relevant in recent decades. Indeed, with the change of scientific paradigms, the scope of scientific research is changing and expanding. R.K.Aksholakova and Zh.Zh.Kuzembekova talk about the emergence of a possibly “new ecological paradigm” [Aksholakova R.K., KuzembekovaZh.Zh., 2022: P.29]. The term "ecology" itself began to be used in the field of linguistics from the beginning of the 70s of the XX century in the works of Einar Haugen. The scientist introduces the concept of "ecolinguistics" and defines the subject of this direction - language and ecology. Following the theories of Todd LeVasseur, S.Chen distinguishes three different, but closely intertwined theoretical directions in ecolinguistics: “the Haugenian tradition, the biolinguistic tradition and the Gallic tradition” [Chen S., 2016: P.110].

In the first direction, Haugen raises the question of "the relationship between language and its environment", i.e. about the mutual existence of languages in a multilingual society [Ionova S.V., 2010: P.87; Pylaeva E.M., 2011: P.106]. Haugen sees language as part of the sociocultural level. According to the scientist, “the existence of a language directly depends on the relationship of native speakers”, their social and natural environment [Zheleznova E.G., 2016: P.71]. We can observe that Haugen's ideas are in contact with the theme of bilingualism and interference.

So, along with the "Haugenin tradition", a more practical "biolinguistic tradition" is gaining popularity. Within its framework, the phenomenon of “biolinguistic diversity” (D.Nettle and S.Romain) is studied, i.e. the problem of preserving minority languages in connection with the processes of globalization is being studied [Chen S., 2016: P.110]. Thus, in this ecological metaphor, language is part of a large ecosystem, and endangered languages act as rare biological species of the biosphere that are at risk [Chen S., 2016].

And finally, within the framework of the last direction, the "Hollyday tradition", the connection between "language and the crisis of the ecological situation in the world" is studied [Chen S., 2016].

How language can influence the critical thinking of a person, how it can prevent unecological, unethical actions of people towards the Earth.

Thus, it should be noted that the biolinguistic direction of the ecology of language has become the most widespread in the modern scientific space. Research is being carried out on the problems of intercultural communication, bilingualism and interference.

The dictionary of sociolinguistic terms gives the following interpretation of the term "language interference". Interference (from Latin *inter* between + *ferens* (ferensis) carrying, transferring) is "a process of unconscious influence of one of the bilingual languages on another language, as well as the result of this influence" [Suleimenova E.D., 2020: P.115]. The term "interference" began to be used in the field of linguistics in the works of U.Weinreich, V.A.Vinogradova, D.E.Rosenthal, etc. According to Weinreich, "linguistic interference" occurs in the condition of language contacts.

This thought is interpreted as: "verbal communication between two language communities" [Mikheyeva Ye.S., 2014: P.181]. The study of the dynamic process of language interaction was proposed by L.V.Shcherba within the framework of the Prague Linguistic Circle. It was these scientists who introduced this term, associating it with the designation of "deviations from the norms of contacting languages" [Mikheyeva Ye.S., 2014]. Some linguists have studied interference not in the context of two language groups, but among a bilingual population. So, today the most relevant is the interference with the association with bilingualism, language contacts. And without this it is impossible to imagine the modern world and modern science.

Interference is expressed at different levels of the language, including its lexical side of the language. When noticing how young people use language on the Internet, it is not difficult to see vivid examples of how languages interact in a multilingual environment. The speech of young people is actively studied, as it is the most expressive and mass. On the one hand, interference is seen as a deviation from the norm, which negatively affects the ecology of the language. But, on the other hand, all these phenomena reflect the trends of the modern language. And no linguistic research will be complete without it.

Methods

When conducting a study in order to reveal the essence of "lexical interference", a traditional descriptive method was implemented through a brief summary of the theories of sociolinguistics and linguoculturology in modern science. The theoretical basis for the study of bilingualism and interference was the work of E.D.Suleimenova, G.S.Nabiyeva, Zh.K.Ibrayeva and Emil Sarkirov.

This article discusses different forms of lexical interference in the language of youth. To analyze the material of the study, the method of continuous sampling was used. During the analysis of the collected material, methods of quantitative and contextual analysis were applied. The study is aimed at demonstrating the influence of Internet communication on how bilinguals react to the process of language contacts. It was important to establish which particular signs of interference are most often found in the language of young people in social networks. Social media posts were taken as the object of the study. A quantitative assessment of borrowings, neologisms and occasionalisms was carried out as the results of lexical interference (hereinafter LI).

Results

As a result of the study, 320 language examples were collected from the social networks Instagram, Twitter and Telegram. The number of examples to describe how the Kazakh language affects the Russian speech of young people is 75 units. There are a total of 245 language examples of interaction between Russian and English in social networks. Tables 1 and 2 show some examples of the forms of the Kazakh and English linguistic influence on the Russian language.

Table 1

Forms of LI (Kazakh)

Transliteration of the Kazakh word	Transcription of the Kazakh word	Use of a Kazakh word with Russian affixes	"Reverse interference"
maz-majram prosnulsya	azhe	v batys komponimani	byorshch - borshch
men lyubimaya nemere	bajkus	erkesha	podruzhk elerim-podrug
ozim v shoke	dzhok	nedo demalysa	uzhyas - uzhas
ozinshe takoj taksist	dzhuma	oseki	rozvi - rozovyj
takaya kip-kishkentaj	omir	pirozhi s kartop koj	syo - vsyo
tyrikter molodcy	tozak	pred tojskij	sho`k-shok
Nazharilas helpokterdi	shapalak	uyata ne sushchestvuet	nya mogu - ne mogu

Table 2

Forms of LI (English)

Transliteration of the English word	Transcription of an English word	Use of an English word with Russian affixes	"Reverse interference"
moj attention span	ezhegodnyj trip	ya k'yutik	ujasno
slishkom high energy	it uas mejd	na rynke inventov	ujas
mood vyhodnyh	aj min	odinakovye skilly	syrnichki
net slova bolee offensive	konfyuzing	futbolki kastomnye	privet
tvorcheskij weekend	zis pipl	goustnula	my uzhe ne te
ya delusional	ajm sou shaaaj	hamblit'	daaah
wholesome yavlenie	v klassrume	sajlent tritmentom	budu skuchat'
glavnyj turn off	poluchila offer	oversherit' v internete	4e delaete

Figures 1 and 2 show signs of lexical interference in quantitative ratio.

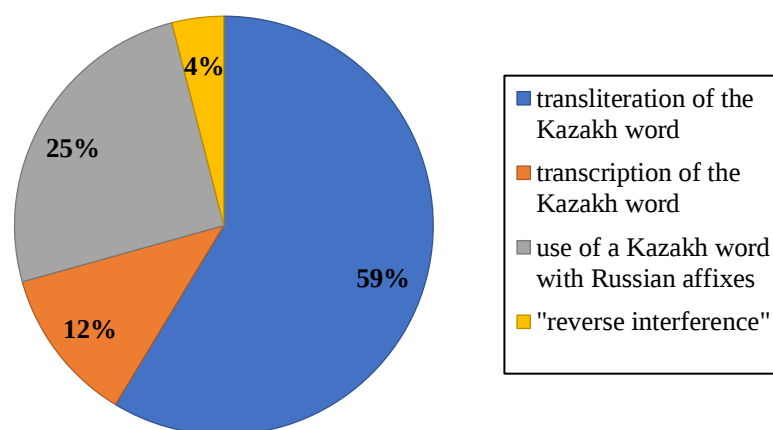

Figure 1. Signs of LI in a quantitative ratio (Kazakh language)

Discussion

Based on language examples, Table 1.2 presents the main forms of lexical interference of the Kazakh and English languages into Russian.

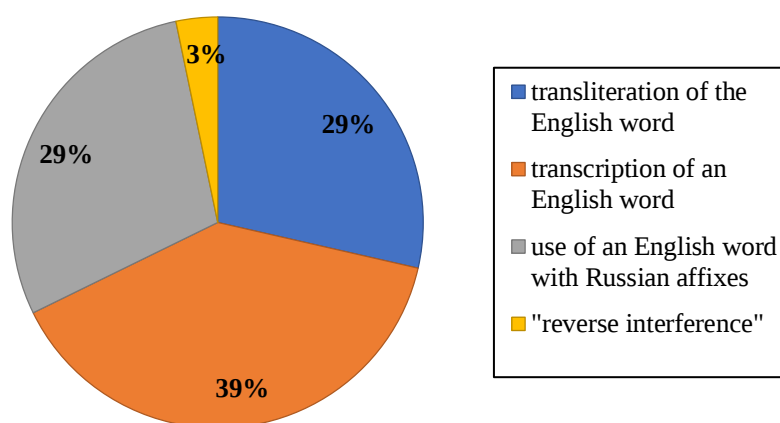

Figure 2. Signs of LI in a quantitative ratio (English language)

As can be seen in Table 1, the first column lists examples of how Russian-speaking social media users borrow Kazakh words and expressions. For instance, *maz-majram prosnulsya* - 'pleased' (26.09.2021 Twitter). *Ozinshe takoj taksist* - 'full of oneself' (18.07.2022 Twitter). *Əpkem govorit* - 'my sister' (23.08.2022 Twitter). *Ya tate svoemu pel'myashu* - 'aunt' (07.07.2022 Twitter). Using these words as an example, we see that one of the forms of lexical interference can be transliteration - a direct way of borrowing a word almost in its original form. From the obtained contexts, one can also understand that the reason for using words with a Kazakh root is that this is a non-equivalent vocabulary. This refers to words that do not have exact matches in the lexical systems of other languages [Samarina I.V., 2015: P.149]. So, in the Kazakh language there are words that reflect the realities, objects that characterize the Kazakh people. Therefore, they cannot be translated into another language. For example, *razdobyl kurt* (04.09.2022 Twitter). The lexeme *kurt* means Kazakh national fermented milk product. *Vy ne predstavlyaete naskol'ko Oskemennin kurtı mykty* (04.02.2023 Twitter).

In the 2nd column of Table 1, the second variant of the expression of non-equivalent and foreign vocabulary is demonstrated - the transcription of the word. The word in this case is assimilated into the language by replacing specific letters with letters that exist in the recipient language. For instance, *rahmet, s uvazheniem* - 'thank you' (25.06.2022 Twitter). *Segodnya dzhuma* - 'Friday' (05.08.2022 Twitter). *Smachnyj shapalak* - 'slap' (31.01.2023 Twitter). *Azhe v bol'nice* - 'grandma' (06.02.2023 Twitter).

In many cases, there is a pattern when affixes of the receiving language are added to borrowed words. As shown in Table 1, column 3, in the example of *ne do demalysa* ('rest'), the ending -a was added to the word *demalys* according to the rules of the Russian language. *Krugovorot demalysov* - (07.09.2022 Twitter). *Tojskij val's* - 'wedding' (01.09.2022 Instagram). *Pirozhki s kartopkoj* - 'potato' (03.09.2022 Twitter). *S apashkoj* - 'grandma' (06.02.2023 Twitter). *V batyskom ponimanii* - 'west' (07.07.2022 Twitter).

There are examples where people, having used a Kazakh word, add its translation. In this case, it is clear that the goal of the person was not only to create a statement, but also to bring information to others so that it was accurately perceived by them. For instance, *omir katal/zhizn' zhestoka* - 'life is cruel' (02.09.2022 Twitter).

Lastly, in the 4th column of Table 1, as we can see, examples of "reverse interference". The words of the receiving Russian language are borrowed taking into account the peculiarities of pronunciation, graphics and grammar of the Kazakh language. For example, *byorshch* - *borshch* (terrible); *rozvi* - *rozovyj* (pink). In the *podruzhkelerim* - 'my girl friends' it is shown how foreign words are adapted with the help of affixation.

In the case of English, the situation is similar, but still somewhat different. As can be seen in column

1 of Table 1, examples are provided using English words and phrases. Two trends can be distinguished here.

The first tendency is observed when the transliteration of an English word occurs if the word does not have a suitable equivalent in the recipient language. For instance, *moj bol'shoj turn off kogda paren' ne znaet anglijskogo* (18.01.2023 Twitter). The word **turn off** в русском языке не поддается точному переводу, имеет семантику: *words cannot be accurately translated into Russian. It has the semantics of 'repulsive' or 'distracting interest'*. Let us consider an example: *it-girl nulevyh* 'that girl' (16.08.2021 Instagram). In Russian, you can find a phrase similar in meaning - *the son of a mother's friend* - 'a person who is set as an example'. But in the case of it-girl, this is a whole phenomenon popularized in the Internet space. This is a trend of perfection and unrealistic productivity. Therefore, we can say that some phrases are used as a need to name a new phenomenon, the name of which is not yet in the native language. So, in this case, the transliteration of the word is appropriate. From this we can conclude that the reason for using a foreign word is the desire to more specifically express one's thought, choosing as a "tool" not a multi-valued, multi-component Russian word, but one exact name.

The second trend is related to the first, but has some peculiarities. Its essence is revealed when transliteration occurs at the moment of changing language codes. This is an arbitrary, sudden process. The purpose of code switching can be different: either to demonstrate knowledge and proficiency in several languages, or to be accepted in society. The fact is that a foreign word in the mind of the speaker is most often perceived as unusual, interesting, and thus it is more attractive. In the examples, we see that a foreign word immediately catches the eye, evokes some kind of emotion, the reaction of the recipient. For instance, *Mne kazhetsya, net slova bolee offensive* (12.09.2022 Twitter). The English word *offensive* has the same meaning in Russian - 'insulting'. *Esli vibe to tol'ko takoj* (05.06.2022 Instagram). *Mood vyhodnyh* (10.05.2022 Instagram). *Party v shkole* (11.02.2022 Instagram). *Ya prosto «hate» takih lyudej* (15.08.2022 Telegram). So, in social networks, preference is given to a foreign word due to its features, prestige. Today it is clear that it is very popular among young people and the younger generation to know several languages. This Fashion-Following can be explained by a desire to win over the recipient with expressiveness. One of the factors of lexical interference is the dynamic nature of online communication. A native speaker reacts to the changes taking place in the world and language, thereby contributing to the spread of new vocabulary, i.e. neologisms.

In the examples in 2 columns of Table 2, there is the same tendency of attraction to a new foreign word. Only in this case does the replacement of letters take place, that is, an attempt to adapt borrowings to the language that is influenced. Here are some examples. *Fensi poela* - 'fancy' (01.06.2022 Twitter). *Tipikal fotki* - 'typical' (01.06.2022 Instagram). *Eto otdel'nyj skil* - 'skill' (26.01.2022 Twitter).

Using the examples of column 3 of Table 2, we again see how the principles of word formation of the Russian language work in foreign words. For example, the English word *bully* - (Russian) 'to intimidate', in Russian attaches to itself the endings of the Russian infinitive -it, so there are various options for using the word *bully*. *Menya bullyat v Evrope* (21.07.2022 Twitter). *Boyus' zhertv bullinga bol'she chem tekh, kto bullit* (26.01.2020 Twitter) *Chto delat', esli rebenka bullyat* (05.12.2022 Instagram). *Ona moj buller v shk* (23.04.2021 Twitter). This principle also works on other examples: to the word *humble* - the ending of the Russian verb -it is added, so there is a variant of *humble* 'to humble, humiliate'. *Ghosting* - 'gosting, gousting' means 'abrupt cessation of communication without any explanation'. The word *gosting* is Russified not only with the help of transcription, but with the addition of language affixes into which the foreign word has passed. *Ya sejchas zhutko zhaleyu, chto goustnula polovinu svoih druzej* (17.09.2022 Twitter). *Vremya goustinga ot menya* (27.04.2022 Twitter). Based on these results, you can understand how people use the words of another language system. As you know, E.Haugen studied language contacts at different levels. He comes to the

conclusion that a person may not fully master the structure of a foreign language and, for example, “substitute the phonemes of his native language into individual foreign words or entire statements in this language he uses” [Koptleuova K.B., 2021: p.206]. We see the same picture in Table 1.2.

In linguistic contexts, the phenomenon of a linguistic game is also demonstrated. It's about trying to express yourself in an unusual way through language. According to V.G.Kostomarov, a language game is such a speech ingenuity, with the help of which a person wants to "surprise, make laugh, create an atmosphere of ease" [Kostomarov V.G., 1999: P.51]. **Gud**, kak govorit'sya, **moning** (eng.) ‘good morning’ (03.09.2022 Instagram). In this context, the word formation of an occasional word is presented: *Vdrug ne znali: **krinzhovoe** varen'e delaetsya iz **krinzhovnika*** (eng.) ‘cringe’ by analogy with ‘kryzhovnikovoe – kryzhovnik’ (eng) ‘gooseberry - gooseberry’ (11.01.2023 Twitter). This is a special kind of neologism that is difficult to translate. Its semantic and pragmatic side becomes clear only in the context invented by the author of occasionalism himself.

We have collected interesting language examples of the use of phrases and phrases from the English language: *22 eto **konfyuzing age**: kto-to stroit kar'eru, a kto-to do sih por zhivet bez opredelennyh celej and it's still alright* (10.09.2022 Twitter). The phrase **konfyuzing age** (eng.) ‘confusing age’ - can be called a mixed type of lexical interference - transcription (*konfyuzing*) + transliteration (*age*). *Veselaya **beauty-rutina*** (08.05.2022 Instagram). *Moya **slay era*** (22.09.2022 Twitter). *Tut planiruyutsya posty «na kolenke», s pechi, **twitter-like** zapisi* (12.01.2021 Telegram). *Foto **dump*** (23.08.2022 Twitter).

Signs of lexical interference of the Kazakh and English languages into Russian are presented in a quantitative ratio in figures 1, 2.

Based on Figure 1, we can determine which forms of LI are most productive in the language of young people. First of all, the parameter "transliteration of the Kazakh word" is presented. Here the frequency of use of a particular word/expression in its original form is determined. As Figure 1 shows, the presence of Kazakh lexemes in the Russian language of young people is 59%. This is the highest indicator among all parameters. In this case, interference can be explained by the fact that a native speaker, most often bilingual (a person who speaks two languages), mixes the norms of contacting languages (sounds, lexical units, syntactic constructions). This is an unconscious process. So, at certain moments in the process of mental and speech activity of a bilingual, there is an “imposition of two language systems” [Koptleuova K.B., 2021: P.207]. This means that a person whose native language is Kazakh, switching to Russian, tries to find a word that fully reflects the essence of the concept. The word in Russian does not correspond to the linguistic needs of the speaker, bilingual. In second place in terms of frequency of LI features is “the use of a Kazakh word with Russian affixes” with 25%. Only 12% of examples of "transcription of the Kazakh word" and 4% of "reverse interference".

Based on Figure 2, we can see the following results of a quantitative analysis of the features of the LI of the English language in the Russian language.

Thus, the use of English lexemes in the initial state (“transliteration”) in the Russian sentence is 29%. This is the second indicator of all signs. The most frequent sign of the adaptation of an English word in the language of young people, according to Figure 2, is "transcription" - only 39%. The following is 29% of the implementation of the word-formation potential of the word in the Russian language. Users of social networks use words borrowed into Russian with affixes. And finally, only 3% were examples of “reverse interference”.

Thus, the results listed above demonstrate that in modern Internet communication, in which young people most often participate, we observe a tendency towards the use of borrowings. As a result of the analysis of the phenomena of lexical interference, the features of the language of young people were revealed. Thus, the words encountered in social networks (new and foreign words, trendy words) reflect not only the language situation, but also the socio-cultural environment in which native speakers are located.

Conclusion

To draw the conclusion, as a result of the study of lexical interference in the language of young people, we came to the following conclusions.

The analysis of language contexts selected from social networks made it possible to identify several forms of influence of the Kazakh/English languages on the Russian language:

1. Transliteration.
2. Transcription.
3. The use of a foreign word with Russian affixes.
4. "Reverse interference".

As a result of quantitative analysis, it was revealed that in the interaction and mutual influence of the Kazakh and Russian languages, the most common form of interference is the transliteration of a word; in the interaction of English and Russian - transcription of the word.

In addition, the paper reveals the basic principles that accompany the processes of lexical interference in the language of young people. This is the use of non-equivalent vocabulary and speech economy, the name of an unusual, modern phenomenon, expressiveness and linguistic play. The study shows how the Russian language in the context of globalization and multilingualism refers to the vocabulary of other languages.

Lexical interference plays an important role in the transformation and renewal of the language. Interference is dynamic in nature, so its signs are easy to notice in the texts of social networks that quickly respond to changes. The speaker, whose linguistic consciousness is based on two or more languages, responds to what is happening on an unconscious level, expressing all changes in the language. At the same time, the language continuously broadcasts the changes taking place in the outside world. Using the example of the language of young people, one can trace the dynamics of changes and changes in society. On the other hand, the problem of interference is considered by some scientists as a negative phenomenon associated with linguistic confusion, deviations from literary norms, and the problem of pollution of the language. In conclusion, as the study showed, the younger generation of Kazakhstan not only speaks their native language, but also knows or studies foreign languages.

References

- Mikheyeva Ye.S. (2015) Problema interferencii v mezhkul'turnom delovom obshcheniiyu Iskerlik madeni aralyk karym-katynastyn interferenciya maselesi. *Vestnik KazNU. Seriya filologicheskaya*, 1(147), 180-183 [Elektronic resource]: URL: <https://philart.kaznu.kz/index.php/1-FIL/article/view/80> (data of access: 02.02.2023).
- Sarkisov E., Nikolaev S. (2021) Role and significance of global bilingualism in the convergence of real and virtual spaces (within their communicative segment). *E3S Web of Conferences V.311* [Elektronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202131106005> (data of access: 07.02.2023).
- Rezhep A., Bekkozhanova G., Kenesbayeva N., Sugirova, S. (2023) Leksiko-semanticheskie osobennosti virtual'noj yazykovoj lichnosti. *Vestnik KazNU. Seriya filologicheskaya*, 188(4), 102-112 [Elektronic resource]: URL: <https://philart.kaznu.kz/index.php/1-FIL/article/view/4055> (data of access: 19.01.2023).
- Sarkisov E. (2021) Interlingual interference as a linguistic and cultural characteristic of the current online communication. *Russian Journal of Bilingualism Studies*. 3, 16-21 [Elektronic resource]: URL: <https://bilingualism.ru/s271291870019182-6-1/> (data of access: 07.02.2023).
- O yazykah v Respublike Kazahstan (1997): *Zakon Respubliki Kazahstan*. 11 July, 151-I [Elektronic resource]: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008034&pos=1;-16#pos=1;-16 (data of access: 07.02.2023).

- Alishariyeva A. (2014) Bilingualism among Young People in Kazakhstan, *Procedia. Social and Behavioral Sciences*, Volume 143, 1139-1143, ISSN 1877-0428 [Elektronic resource]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814044954> (data of access: 05.02.2023).
- Balabekova M.A., Han N.K. (2022) Yazykovaya konvergenciya v tekstah sredstv massovoj informacii. *Vestnik Karagandinskogo universiteta. Seriya Filologiya. Aktual'nye problem yazykoznanija*, 2(106), 13-19 [Elektronic resource]: URL: <https://philology-vestnik.ksu.kz/apart/2022-106-2/02.pdf> (data of access: 03.02.2023).
- Nabieva G.S., IbraevaZh.K. (2021) Multilingualism in Kazakhstan: language choice, linguistic prestige and between-language competition: *13th All-Russian Research and Methodological Conference. Current Issues In Modern Linguistics and Humanities*, Institute of Foreign Languages, RUDN University, 26.03.2021, Moskva, 602-609 [Elektronic resource]: URL: <http://science-ifl.rudn.ru/10784-2021-602-609/> (data of access: 08.02.2023).
- Sulejmenova E.D., Akanova D., Ajmagambetova M.M. (2021) biz birgemiz, ilieshcheraz o diversifikacii ruskogo yazyka v Kazahstane. *Vestnik Rossijskogo universiteta družby narodov. Seriya: Teoriya yazyka. Semiotika. Semantika*, T.12, 1, 7-22 [Elektronic resource]: URL: <https://journals.rudn.ru/semiotics-semantics/article/view/25802> (data of access: 07.02.2023).
- Aksholakova R.K., Kuzembekova Zh.Zh. (2022) Yazyk v ekosisteme: ekolingvistika. *Vestnik KazNU. Seriya filologicheskaya*, 185(1), 23-31 [Elektronic resource]: URL: <https://philart.kaznu.kz/index.php/1-FIL/article/view/3799> (data of access: 08.02.2023).
- Chen S. (2016) Language and ecology: *A content analysis of ecolinguistics as an emerging research field*, *Ampersand*, Volume 3, 108-116, [Elektronic resource]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2215039015300229> (data of access: 28.11.2022).
- Ionova S.V. (2010) Osnovnye napravleniya ekolingvisticheskikh issledovanij: zarubezhnyj i otechestvennyj opyt. *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 2. Yazykoznanie*, 1(11), 86-93 [Elektronic resource]: URL: <https://l.jvolsu.com/index.php/ru/component/attachments/download/258> (data of access: 09.02.2023).
- Pylaeva E.M. (2011) Ekolingvistika kak novoe napravlenie v yazykoznanii XXI veka. *Vestnik PNIPU. Problemy yazykoznanija i pedagogiki*, 5, 106-113 [Elektronic resource]: URL: http://vestnik.pstu.ru/pedag/archives/?id=&folder_id=740 (data of access: 09.02.2023).
- Zheleznova E.G. (2016) K voprosu ob ekologii yazyka i ekologicheskoy lingvistike. *Nauchnyj vestnik Yuzhnogo institute menedzhmenta. Yazykoznanie i literaturovedenie*, 3, 70-73 [Elektronic resource]: URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=27247769> (data of access: 09.02.2023).
- Sulejmenova E.D., Shajmerdenova N.Zh., SmagulovaZh.S., Akanova D.H. (2020) *Aleumettik lingvistika terminderinin sozdigi. Slovar' sociolingvisticheskikh terminov*. 2-basylymy, ondelgen. Astana: Arman-PV, 394 [Elektronic resource]: URL: <https://www.kaznu.kz/ru/22591/page/> (data of access: 05.02.2023).
- Samarina I.V., Gribanova D.A. (2015) Problemy peredachi "bezekvivalentnoj leksiki" s pozicii nacional'no-kul'turnoj paradigmy. *Vestnik nepreryvnogo obrazovaniya*, 3, 149-157 [Elektronic resource]: URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=25108303> (data of access: 07.02.2023).
- Koptleuova K.B. (2021) Interferenciya kak problema polilingvizma. *Vestnik ZKU. Seriya Pedagogika, Filologiya, Istoriya, Ekologiya, Geografiya*, 1(81), 205-210 [Elektronic resource]: URL: <https://ojs.wku.edu.kz/files/nomera/2021/1-2021.pdf> (data of access: 03.02.2023).
- Kostomarov V.G. (1999) *Yazykovoju vkus epohi. Iz nablyudenij nad rechevoj praktikoj mass-media*. SPb.: Zlatoust, 320 [Elektronic resource]: URL: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/K/KOSTOMAROV_Vitaliy_Grigor'evich/Kostomarov_V.G..html (data of access: 07.02.2023).

Жасөспірімдер тіліндегі лексикалық интерференция (әлеуметтік желілер негізінде)

^{*1}А.Н.Нұғұманова, ¹Р.А.Авакова

¹әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада жасөспірімдер тіліндегі лексикалық интерференция түсінігі қарастырылады. «Тілдік интерференция» термині және оның «тіл экологиясымен» қатынасына анықтама берілген. Тіл экологиясы, тілге әртүрлі әлеуметтік мәдени ортаның әсері мен қалай өзгеруін зерттейді. Зерттеу объектісі ретінде, билингвизм жағдайындағы сөйлеуші саласындағы тілдің өзара әрекеттесуі мен ықпал етуі қарастырылады. Біз, қазіргі таңда біртүлдік қоғамдағы, екі және оданда көптілдердің бір-біріне ықпал етуіндегі қиын, екіұшты процессін байқап жүрміз. Зерттеудің мақсаты, интернат қатынасы негізіндегі ағылшын, орыс, қазақ тілдерінің бір біріне ықпал етуі. Сан-мөлшер мен мәнмәтіндік әдістер көмегімен авторлар «Twitter», «Telegram» және «Instagram» әлеуметтік желі мәтіндеріндегі лексикалық интерференцияның негізгі формалары қарастырылады. Келтірілген контексттерден, тіл - бұл жаргонизмдер мен неологизмдерді қабылдау процесі, сонымен қатар тілдік факторлар әсерінен әрдайым дамып, өзгеріп отыратын жүйе екендігін белгілі. Жүргізілген зерттеу жұмыстарының негізінде, авторлар билингвизм және полилингвизм жағдайындағы адамның тілдік санасы басқа тілдердің тілдік жүйесіне ұмтылады. Тілдік деңгейлердің ішіндегі, лексикалық деңгейде өзгерістер анық көрінеді.

Түйін сөздер: билингвизм, интерференция, тілдік байланыс, жастар тілі, интернет, кірме сөздер.

Лексическая интерференция в молодежном языке (на материале социальных сетей)

^{*1}А.Н.Нұғұманова; ¹Р.А.Авакова

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

Аннотация

В статье рассматривается понятие лексической интерференции на примере языка молодежи. Представлено определение термина «языковая интерференция», его соотношение с понятием «экологии языка». Экология языка подразумевает то, что язык видоизменяется в результате влияния различных социокультурных факторов. В качестве объекта исследования рассматриваются взаимодействие и взаимовлияние языков в сознании говорящих в условиях билингвизма. Сегодня мы наблюдаем за сложным неоднозначным процессом взаимодействия двух и более языков в рамках одного языкового общества. Целью исследования является анализ взаимного влияния казахского, английского и русского языков на материале Интернет коммуникации. С помощью методов количественного и контекстуального методов авторами рассмотрены основные формы выражения лексической интерференции в текстах социальных сетей «Twitter», «Instagram» и «Telegram». По собранным контекстам ясно, что язык представляет собой постоянно развивающуюся и трансформирующую систему, в которой изменения зависят от ряда факторов, таких как процессы жаргонизации и неологизации, а также явления языковых контактов. На основе проведенного исследования, авторы пришли к выводу, что в условиях билингвизма и полилингвизма языковое сознание молодежи обращается к языковым системам других языков. Из всех уровней языка именно на лексическом уровне изменения видны наиболее отчетливо.

Ключевые слова: билингвизм, интерференция, языковой контакт, молодежный язык, интернет, заимствованные слова.

Поступила в редакцию: 12.02.2023

Одобрена: 13.03.2023

Первая публикация на сайте: 24.07.2023

АУДИОВИЗУАЛДЫ ПОДКАСТТАРДЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ТЫҢДАП-ТҮСІНУГЕ ҮЙРЕТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ПАЙДАЛАҢУ

^{*1}С.Қ.ТЕМІРХАН^{ORCID}, ¹Б.Т.РАХИМБАЕВА^{ORCID}

¹академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
(Қарағанды, Қазақстан),

^{*}temirhansk@mail.ru, bayan.rakhimbaeva@mail.ru

Аңдатпа

Бүгінгі таңда шет тілін үйрену үдерісіндегі маңызды аспект оқушы мен мұғалім арасындағы өзара түсіністікке қол жеткізу болып табылады, соның нәтижесінде баланың ағылшын тілін үйренуде жаңа тәжірибе алуға және ағылшын тілін үйрену арқылы пайдалы білім алуға деген ұмтылысы артады. Қазіргі уақытта технологияның дамуымен шетел тілдерін оқыту әдістері жетілдірілуде. Педагогтар оқу процесін жеңілдету үшін әртүрлі аудиовизуалды құралдарды көптеп қолданып жатыр, соның ішінде аудиовизуалды подкасттар. Подкаст – ең соңғы мультимедиялық контенттің бірі ғана емес, сонымен қатар білім берудегі озық технология болып табылатын Интернетте радио және теледидар хабарлары стилінде дыбыс немесе бейне файлдарды жасау және тарату процесі. Осы мақаланың мақсаты аудиовизуалды подкасттарды ағылшын тілі сабағында қолдану арқылы оқушыларды тыңдап-түсінуге үйрету. Аудиовизуалды подкасттардың ұтымды тұстарын анықтау мақсатында мектеп оқушыларына эксперимент өткізілді. Аудиовизуалды подкасттардың тиімділігі анықталды.

Түйін сөздер: аудиовизуалды подкасттар, ағылшын тілі, оқыту әдістері, тыңдап-түсіну, педагог.

Кіріспе

Бүгінгі таңда шет тілін үйрену үдерісіндегі маңызды аспект оқушы мен мұғалім арасындағы өзара түсіністікке қол жеткізу болып табылады, соның нәтижесінде баланың ағылшын тілін үйренуде жаңа тәжірибе алуға және ағылшын тілін үйрену арқылы пайдалы білім алуға деген ұмтылысы артады. Тіл үйретуде шынайы қарым-қатынасқа, мәдени контексттегі тілге және сыныпта өзара әрекеттестік ортасын құруға басым мән беріледі. Білім берудің инновациялары мен креативті технологиялары мұғалімдерді де, оқушыларды да қызықтырады, әсіресе ағылшын тілін оқыту процесінде олар оқушылардың дербес танымдық белсенділігін дамытудың негізгі жолдары болып табылады, ең алдымен мектеп оқушыларының талдау, синтез және абстракция сияқты психикалық операцияларын дамытумен байланысты. Интернеттің дамуының арқасында оның белсенді пайдаланушыларына подкаст сияқты жаңа технологиялар ұсынылды, сонымен қатар шет тілін үйренудің жаңа перспективалары ашылды.

Подкаст – ең соңғы мультимедиялық контенттің бірі ғана емес, сонымен қатар білім берудегі озық технология болып табылатын Интернетте радио және теледидар хабарлары стилінде дыбыс немесе бейне файлдарды жасау және тарату процесі. Сонымен, оқу іс-әрекетінде тыңдау дағдыларын және алынған ақпаратпен жұмыс істеу қабілетін дамыту мақсатында ақпаратты тыңдау және бейне жазбаларды көру үшін подкастинг қолданылады. «Подкаст» сөзі «iPod» (портативті медиа ойнатқыштың бренд атауы) және «broadcast » (хабар тарату) екі сөзінің тіркесімі. Подкаст – кез келген адам жасаған және бүкіләлемдік желіде тыңдауға немесе көруге болатын аудио немесе бейне жазба. Теледидардан немесе радиодан айырмашылығы, подкаст аудио файлдарды тыңдауға және бейне хабарларды тікелей эфирде ғана емес, сонымен қатар пайдаланушыға ыңғайлы кез келген уақытта көруге мүмкіндік береді. Интернет кәсіби және жалпы тақырыптар бойынша көптеген подкасттарды ұсынады. Сіз ана тілінде сөйлейтіндер үшін жасалған түпнұсқа подкасттарды (мысалы, BBC жаңалықтары) және білім беруге арналғандарын (білім беру мақсатында) таба аласыз. Кәдімгі радио және теледидар станциялары сияқты подкасттарды онлайн-газеттер, мекемелер, университеттер, оқу орталықтары ұсынады. Соңғы кездері оқытудың когнитивті моделі тілдік дағдылар мен

коммуникативті құзыреттілікті дамытумен қатар, тілді оқыту туралы метакогнитивті рефлексияға бағытталған оқыту процестерін сипаттайтын "тілді түсіну" деп аталатын процес біздің назарымызда. Конструктивистік парадигма аясында подкасттарды пайдалану білімнің ғылыми құрылысын ынталандырады, өйткені студенттерге оқу мазмұнына сыни тұрғыдан қарауға мүмкіндік беріледі.

Е.Г.Азимов пен А.Н.Щукиннің анықтамасы бойынша тілді меңгеру – бұл тілді әртүрлі қарым-қатынас жағдаяттарында қолдану мүмкіндігін қамтамасыз ететін шет тілін білу дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру процесі [Азимов Э.Г., 2009: 173 б.]. Демек, ағылшын тілінде қарым-қатынас мүмкіндігінше табиғи және стихиялы болуы үшін оқушыда оқытылатын тілде ойлауы қалыптасқан болуы керек. Сонымен, бала дамуының қозғаушы күштерін қарастыра отырып, есте сақтау еріксізден еріктіге, ойлау көрнекі-бейнеліден абстрактілі-логикалыққа көшу сияқты танымдық процестердің өзгерістері байқалады [Азимов Э.Г., 2009: 53 б.]. Ағылшын тіліндегі оқушының қабілетіне бейімделген мәтінді жүйелі түрде тыңдау оның барлық басқа дағдыларына, соның ішінде жалпы сауаттылыққа және олардың оқылатын тілді түсініп қана қоймай, сонымен қатар сөйлеу қабілетіне жүйелі түрде әсер етеді [Азимов Э.Г., 2009: 182 б.]. Қарым-қатынас дағдыларын меңгеру процесінде студент тілдік әрекетінің барлық түрлерінде - сөйлеу, тыңдау, оқу және жазуда автоматтандырылуы керек, сонымен қатар ағылшын тілінің жаңа лексикасы мен грамматикасын үйренуменде байланысты.

Әдістемелік тұрғыдан алғанда подкасттар ауызша сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді, яғни мұғалімдерге, студенттерге жаңа оқу материалдарын беруге мүмкіндік береді және оқушылардың семантикалық өрісін кеңейту, ағылшын тілін жаттықтыру және коммуникативті құзыреттіліктерді қалыптастыру мақсатында сөздік қорын арттыруға көмектеседі. Подкастингті білім беруде қолданудың артықшылығы оның шынайылығында: бір жағынан, студенттер білім, технология, денсаулық және музыка сияқты санаттарға бөлінген, олардың дүниежүзілік танымал мазмұнымен таныс; танымал адамдармен сұхбат, басқа тілді жазылушыларға субтитрлері бар TED конференцияларында сөйлеген сөздер, филология ғылымдарының кандидаттары мен докторларының сауатсыздықты жою туралы әңгімелері, BBC радиосынан апта сайын тыңдау сияқты жастардың қызығушылықтарын қозғайды. , т.б.; екінші жағынан, студенттер ағылшын тілін шынайы өмірде қолдану үшін қажетті пәнаралық дағдыларды меңгереді. Сонымен қатар, студенттер ұсынылған материалдардың шығармашылық құндылығына байланысты көбірек ынталанады, бұл қажетті ақпаратты жинауда, оны жобалауда және оны басқа студенттерге ұсынуда, сондай-ақ белгілі бір тақырып бойынша өз подкасттарын құру мүмкіндігін алуға.

Осылайша, подкастинг жаңа технология ретінде студенттердің сөйлеу дағдыларын жетілдіруде үлкен мүмкіндіктерге ие.

Негізгі бөлім

Қазіргі заманғы оқытушылар оқу процесінде интернет технологияларымен жұмыс істеу мүмкіндіктерін белсенді және егжей-тегжейлі игеруде. Әлеуметтік қызметтердің пайда болуымен Веб 2.0. облыс мамандары шет тілдерін оқытудың лингводидактикасы мен әдістемесі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалануды қолдайды. Атап айтқанда: конференциялар мен вебинарлар ұйымдастырылады; интернет ресурстарына сілтемелермен және интернет материалымен жұмыс істеуді көздейтін тапсырмалармен дидактикалық материалдар жасалады; шет тілін оқытуға арналған бағдарламалар жазылады.

«Подкаст» ұғымы Стив Джобс негізін қалаған Apple компаниясының iPod портативті медиа ойнатқыштарының кең таралуымен танымал болған ағылшын тіліндегі podcasting сөзінен шыққан. Подкастинг сөзінің өзі екі сөзді біріктіру арқылы пайда болды – «iPod» және «broadcasting» (ағылш. - Радио-Телехабар тарату; трансляция) бірігуі арқылы пайда болды және бүкіләлемдік желіде шығарылатын аудио және бейне хабарлардың ерекше форматы болып табылады.

Macmillan сөздігі бойынша, подкаст - интернеттен жүктеп алуға және аудио және бейне ойнатқыштарда тыңдауға болатын мультимедиялық файл.

Е.Ю.Малушко подкастқа мынадай анықтама береді: «Подкаст – жаппай тыңдау немесе көру үшін интернет арқылы тегін таратылатын аудио немесе бейне файл».

П.В.Сысоев подкастты «кез келген адам жасаған және дүниежүзілік желіде тыңдауға немесе көруге болатын аудио немесе бейне жазба» деп анықтайды. Бұл анықтамаға сәйкес, подкасттың авторлығы кез келген адамға тиесілі болуы мүмкін деген қорытынды жасау керек.

Қарастырылған анықтамаларға сүйене отырып, подкасттың ең жалпы тұжырымдамасын атап өту керек, оны Л.И.Агафонова мен Ж.С.Аникина. авторлар подкаст технологиясына мынадай анықтама береді – «дербес компьютерде немесе мобильді құрылғыларда тыңдау үшін Интернетте таратылатын аудио немесе бейне файл» [Агафонова Л.И., 2009].

«Подкастинг» сөзін 2004 жылы әйгілі американдық Виджей, бұрынғы MTV жүргізушісі Адам Карри ойлап тапқан деп есептеледі. Содан кейін ол New Oxford American Dictionary (Оксфорд сөздігі) енгізілді, ал 2005 жылы «Жыл сөзі» болды. 2004 жылы бұл сөз пайда болғаннан кейін Google іздеу жүйесі подкаст сұрауы үшін алдымен 24 нәтиже берді, содан кейін 526, үш күннен кейін - 2750 және бұл сан күн сайын екі есе өсті. Нәтижесінде Адам Карриді подкастингтің негізін қалаушы деп атауға болады.

Әдіснама

«Подкасттар» - жаңа, сәнді, заманауи және ең бастысы ыңғайлы. Бүгінгі күні белгілі бір тәсілдермен бір-бірінен ерекшеленетін подкасттардың айтарлықтай көп санын санауға болады. Шет тілін оқытуға арналған подкасттардың әлеуметтік қызметтеріне көшпес бұрын, әлеуметтік сервердің барлық аспектілерін және подкасттардың алты түрін бөлетін Л.И.Агафонова мен Ж.С.Ашкина берген олардың жалпы классификациясына аздап назар аудару керек [Агафонова Л.И., 2009: 26 б.]:

Техникалық платформаға байланысты авторлар дербес (офлайн бағдарламалық құралды пайдалану арқылы жасалған) және біріктірілген (белгілі бір сайт ішінде жасалған) подкасттарды ажыратады:

1. Мультимедиялық түрі бойынша подкасттар аудио және бейне подкасттарға бөлінеді.
2. Авторлар саны бойынша олар жеке және ұжымдық болуы мүмкін.
3. Жанр бойынша подкасттар оқу, ойын-сауықтық және қоғамдық-саяси болып бөлінеді.
4. Г.Стэнли подкасттарды олардың авторлығы тұрғысынан ажыратуды ұсынады.

• Authentic podcasts (authentic podcasts)

Ана тілінде сөйлейтіндер (носитель)жазған файлдар. Олардың арасында лингвистикалық мақсатта жазылмаған, бірақ тыңдау үшін бай ресурс бола алатын подкасттар және шет тілін үйренушілерге арналған оқу материалдары ретінде жасалған подкасттар бар.

• Оқытушылар құрған подкасттар (teacher podcasts)

Подкасттарды оқытушылар көбінесе өз сабақтары үшін жазады және студенттерге басқа жерде жоқ материалға қол жеткізу үшін жасалады.

• Студенттік подкасттар (student podcasts)

Студенттердің өздері оқытушының көмегімен жазатын подкасттар. Студенттер әртүрлі елдердегі студенттердің басқа мәдениеті мен өмірімен танысу үшін осындай үлгілерді тыңдай алады.

• Әдістемелік (educator podcasts). Оқытушылардың біліктілігін арттыруға, өзін-өзі дамытуға және әдістемелік ақпаратпен алмасуға арналған подкасттар.

Подкасттарды тыңдау – тыңдау дағдыларын дамыту, ағылшын тілінде «сөйлеу» және сөздік қорын толықтыру үшін тиімді құрал.

Шетел тілдерін үйренуге арналған оқу подкасттары бірқатар әдістемелік мәселелерді шешуге мүмкіндік береді, соның ішінде:

- есту дағдылары мен шет елдік сөйлеуді құлақ арқылы түсіну дағдыларын қалыптастыру;
- есту және айтылу дағдыларын қалыптастыру және жетілдіру;
- лексикалық сөздікті кеңейту және байыту; - грамматикалық дағдыларды қалыптастыру және жетілдіру;
- сөйлеу және жазу дағдыларын дамыту.

Дегенмен, пайдаланудың ең қолайлы және шынайы міндеті оқу мақсатындағы фонетикалық, лексикалық және грамматикалық материалдармен жұмыс істеу кезінде рецептивті аудиторлық дағдыларды және шет тілін есту арқылы түсіну дағдыларын дамыту болып қала береді.

Оқу процесінде подкастпен жұмыс істеу кезінде тыңдаудың сөйлеу әрекетінің күрделі түрі ретіндегі ерекшелігін ескеру қажет. Ең алдымен, тыңдау ауызша сөйлеуді оның пайда болу сәтінде есту арқылы қабылдау мен түсінуге негізделгенін есте ұстаған жөн.

Білім беру подкасттарының айрықша ерекшелігі - олар әлдеқайда баяу, анық оқылады; материалды жақсы түсіну үшін тек қарапайым тіркестер мен сөз тіркестері қолданылады, өйткені аудио подкаст жасаушылар студенттер толықтай дерлік түсінетін аудионы тыңдаудан барынша пайда алады деп санайды. Білім беру подкаст әдетте екі бөліктен тұрады. Бірінші бөлім 2-3 минутқа созылатын шағын диалог немесе әңгіме (дыбысты мәтін). Екінші бөлімде бірінші бөлімдегі сөздер мен сөз тіркестерінің анықтамалары және осы лексикалық бірліктердің сөйлеуде қолданылуымен толық лингвосемантикалық түсініктеме ұсынылады.

Қазіргі қоғамда ағылшын тілін үйренуге арналған көптеген подкасттар бар. Подкасттардың белгілі бір санын қарастыра отырып, ең тиімдісін анықтауға болады.

1. *BBC Learning English Podcast*. Бұл подкасттың артықшылығы подкасттардың ұзақтығы небәрі 6 минутты құрайды. Түсінікті сөйлеудің және орташа қарқынның арқасында сөйлеу құлақпен оңай қабылданады. Аудио жазбалар айтарлықтай күрделі сөздік қорды пайдаланғанына қарамастан, әрбір подкастқа транскрипт қосылады. Подкастпен жұмыс істеудің бастапқы кезеңінде оқушылар мәтінді тыңдауда қиналған кезде мәтін олардың көз алдында болуы мүмкін.

2. *Audio English Podcast*. Бұл подкаст тілді үйренуді жаңадан бастаушыларға да (English for Beginners), оны жақсартқысы келетіндерге де (Practical English) қызықты болуы мүмкін. Сонымен қатар, кез-келген қызықты тақырыпты таңдауға болады (Travel English, Telephone English, Banking English, Accounting English).

3. *Luke's ENGLISH Podcast*. Люк-14 жыл сабақ беру тәжірибесі бар Лондондық білікті ағылшын тілі мұғалімі. Ол өзінің подкастына достары мен туыстарын жиі шақырады, осылайша біз ана тілінде сөйлейтіндердің стихиялық диалогын тыңдай аламыз. Люк жиі атмосфераны әзілдермен сұйылтады, кейде тақырыпты қызықты ету үшін ойындар ойлап табады. Негізінен аудиожазба бір сағаттан астам уақытқа созылады, оны оқудан тыс уақытта тыңдауға болады.

4. *Effortless English Podcast*. Америкалық А.Хоуг ағылшын тілінің көптеген шақтары бар шағын әңгімелерді пайдаланады. Бұл шет тілінде ойын еркін жеткізудің тиімді әдісі. Баяу және көркем сөйлейтіндіктен оны қарапайым біліммен де оңай түсінуге болады. Хоуг өзінің техникасын жасады ағылшын тілін қалай тез үйренуге болады, олар: (сөздерді емес, сөз тіркестерін жақсырақ үйрену; 1000 сөздің сөздік қорынсыз грамматиканы қабылдаудың мағынасы жоқ; тыңдау-бұл қажетті бөлік).

5. *I Will Teach You a Language Podcast*. Подкаст жүргізушісі Олли Ричардс тіл үйренудің ең маңыздысы - процестен ләззат алу екенін айтады. Олли 8 тілде сөйлейді және қазір тілді үйренуге арналған практикалық кеңестер мен стратегияларды ұсынады. Блогердің өзі шет

тілдерін ересек кезінен бастап үйрене бастады, қазір ол барлық жаңадан бастаушыларға үлгі болып табылады - ағылшын тілін әркім үйрене алады.

6. Breaking News English Podcast. Бұл сайт ағылшын тілін үйренуге арналған және екі күн сайын жаңартылатын және ағымдағы оқиғалар туралы айтатын подкасттар жинағы. Сөйлеу құзыреттілігін дамытуға ықпал ететін тапсырмалардан басқа, Breaking News English веб-сайтының авторлары лингвистикалық құзыреттілікті, атап айтқанда грамматиканы, лексиканы, орфографияны және дискурсивті құзыретті дамытуға арналған тапсырмаларды ұсынады.

Ағылшын тілі сабақтарында одан әрі пайдалану мақсатында жоғарыда көрсетілген подкаст қызметтерін зерттеген соң, Breaking News English Podcast ең тиімді қызметтердің бірі болуы мүмкін. Подкасттарда сөйлеу әрекетінің, атап айтқанда тыңдаудың барлық дағдыларын дамытуға бағытталған білім беру сипаты бар болғандықтан, менің ойымша бұл ең тиімді қызметтердің бірі.

Нәтижелер мен пікір талас

Бұл мақалада орта мектепте оқушыларды тыңдауға үйрету үшін әлеуметтік қызметтің бір түрі подкастты пайдалану талқыланады. Қарағанды қаласындағы № 16 мектеппен эксперименттік жұмыс барысында подкасттардың маңызды дидактикалық мүмкіндіктері және олардың ағылшын тілін оқытудағы тиімділігі анықталды. Педагогикалық эксперимент екі апта ішінде өтті, 8 «А» сыныбының 20 оқушысы қатыстырылды. Сабақ аптасына 3 рет өткізілді. Сабақ уақытының ұзақтығы 45 минутты құрады.

Зерттеу барысында сынып екі кіші топқа бөлінді - әрқайсысы 10 адам. Айта кету керек, эксперименттік және бақылау топтарындағы оқушылар саны бірдей болды, барлық студенттер шамамен бірдей жаста болды, әр топта оқу деңгейі жоғары, сонымен қатар орташа және төмен оқушылар болды.

Жоғарыда айтылғандардан екі топта да эксперимент жүргізу үшін бірдей жағдайлар жасалған деген қорытынды жасауға болады.

Педагогикалық эксперимент эксперименттік топта ағылшын тілін оқыту процесінде тек стандартты оқулықтар жинағы ғана емес, сонымен қатар подкасттар сериясы да пайдаланылды. Бақылау тобында ағылшын тілінің негізгі оқулығынан (8 сынып English Plus. Ben Wetz, Diana Pye) басқа қосымша оқу құралдары пайдаланылмаған.

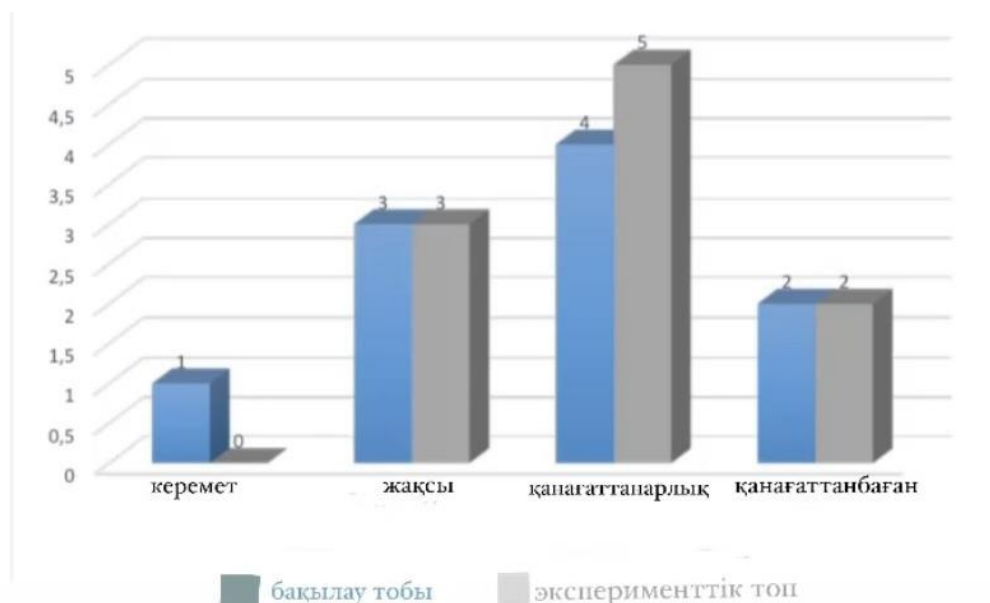
Эксперименттік топ үшін подкасттарды таңдау кезінде келесі принциптер ескерілді:

- шынайылық принципі;
- подкасттың тілдік мазмұнының оқушылардың тілдік дайындық деңгейіне сәйкестік принципі;
- подкаст мазмұнын оқушылардың қызығушылықтарына сәйкестендіру принципі;
- өзектілік және жаңалық принципі;
- сапалы дыбыстық және көркем безендіру принципі.

Эксперименттің анықтау кезеңінде екі топтың студенттеріне аудиожазбаны және оған арналған тапсырмаларды қамтитын тестілеу ұсынылды. Тестілеу аяқталғаннан кейін оқушылардың жұмысы тексеріліп, баға қойылды. Бұл сынақтың нәтижелерін 1-графиктен көруге болады.

Бұл тест оқушылардың тыңдау дағдыларының аздап төмендігін көрсетті. Осының негізінде мұғалімнің Breaking News English Podcast веб-сайты арқылы студенттермен жұмыс істеу әрекетін ұйымдастыра алатын әдістеме әзірленді.

Эксперименттік топта ағылшын тілін оқытуды ұйымдастыру кезінде подкасттармен жұмыс істеудің келесі кезеңдері орындалды: тыңдау алдында, тыңдау кезінде, тыңдаудан кейін.

Сурет 1. Эксперимент нәтижелері

Осының негізінде Breaking News English Podcast веб-сайты арқылы оқушылармен жұмыс істеу үшін мұғалім әрекетінің алгоритмі жасалды.

Подкасттармен жұмыс істеу кезінде барлық кезеңдер сақталды: тыңдауға дейін, тыңдау кезінде, тыңдаудан кейін.

Бірінші этапта оқушыларға тыңдау алдында подкасттың контекстіне мән берді. Оқушыларға келесі тақырып берілді: *Scientists find out how flamingos stand on one leg*. Келесі кезекте слайдта келесі сөздер көрсетілді, олардың аудармасы топта талқыланды, осылайша жаңа лексика енгізілді:

scientists / flamingos / image / decades / secret / natural world / skeleton / anatomy / unique / difficult / human / moving / energy / change / muscles / bones / sleep.

Жаңа лексикамен таныстырудан кейін оқушыларға *bird* сөзімен байланыстыратын сөздерден микрочип құрастыру тапсырмасы берілді.

Және де *true/false*, *synonym match*, *phrase match* сынды жаттығулар берілді.

Екінші кезеңде тыңдау кезінде студенттер подкастты тыңдады. Бұл кезеңдегі тапсырмалар сөйлеуді тыңдауды қалыптастыратын тапсырмаларға бөлінді: мәтінді тыңдау барысында бос орындарды сөзбен толтыру. т.с.с.

Есте сақтауға арналған жаттығулар: бірнеше таңдау жаттығулары (multiple choice).

Үшінші кезеңде тыңдаудан кейін тыңдалатын материалды талдау жүргізіледі. Студенттерге тыңдаған подкастты талқылау және осы тақырып бойынша пікірталас жүргізу үшін сұрақтар қойылды.

Осы әдістеме бойынша 2 апта ішінде 6 сабақ өткізілді. Сабақтар келесі тақырыптарда өткізілді: *Scientists find out how flamingos stand on one leg*, *No shampoo may be better for your hair*, *Bananas in danger of becoming extinct*, *What the 5,300-year-old Iceman wore*, *People who read live longer*, *The world needs 69 million more teachers*.

Қорытынды

Эксперименттің соңғы кезеңі қорытынды кезең болды, оның барысында эксперимент және бақылау топтарында қайта тестілеу жүргізілді.

Эксперимент нәтижелерін талдай келе, эксперименттік топта оқу деңгейі жоғары оқушылар көп, ал оқу деңгейі төмен оқушылар аз екені байқалды. Әрине, үздік баға алған оқушылар тестілеуді жақсы тапсырды, «шок оқушы» болған бірнеше оқушы да «бес» деген бағаға қол жеткізді, әдетте «қанағаттанарлық» баға алған кейбір оқушылар жақсы нәтиже көрсете алды. Бақылау тобында жағдай тұрақты, бақылау жұмысының нәтижелері оқушылардың типтік нәтижелеріне жалпы сәйкес келеді, оқу үлгерімінде айтарлықтай өзгерістер болған жоқ.

Тәжірибе көрсеткендей, подкасттар тілдік материалдың үлкен ақпараттық сыйымдылығын қамтамасыз етеді, оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады, оқу ақпаратын эмоционалды түрде беру есебінен ынтасын арттырады. Ағылшын тілін үйрену процесі қызықты және нәтижелі болады. Подкасттар ағылшын тілін үйренуге ынталандырады.

Қорытындылай келе, подкаст студенттердің сөйлеу тілін жақсартуға бағытталған инновациялық компьютерлік оқыту құралдарының бірі болып табылады. Басқаша айтқанда, подкаст технологиясы көп функциялы және сөйлеу дағдысына оқытудың ең тиімді құралдарының бірі болып табылады, өйткені ол ағылшын тілін үйренуді ғана емес, сонымен қатар тілдік дағдылардың бірнеше түрін бір уақытта дамытуға ықпал етеді. Ағылшын тілінде мәтіндік сүйемелдеуі бар бейнематериалды қамтитын подкасттармен жұмыс барысында тыңдау дағдыларын дамытумен қатар, ауызша және жазбаша сөйлеу дағдылары да жетілдірілуде, сонымен қатар подкасттар тыңдаушыға ыңғайлы ортада мақсатты тіл мәдениетінің әртүрлілігі туралы білім береді.

Бұл жұмыста жалпы білім беретін орта мектептің жоғары сынып оқушыларының ағылшын тілін оқыту үдерісінде подкасттардың әлеуметтік қызметін пайдалану мүмкіндіктері зерттеліп, подкасттарды қолдану тыңдау дағдыларын дамытуға ықпал ететіні эксперименталды түрде дәлелденді.

Осылайша, осы жұмысты қорытындылай келе, алға қойылған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізілді деп қорытынды жасауға болады. Айта кету керек, осы жұмыс барысында алынған нәтижелер кейіннен шет тілінде сабақтарды ұйымдастыруда көрінуі мүмкін және осы саладағы әрбір келесі зерттеу үшін пайдалы болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Азимов Э.Г., Щукин А.Н. (2009) *Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам)*. М.: ИКАР, 448.
- Агафонова Л.И., Аникина Ж.С. (2009) Дидактико-методические особенности использования подкастов при обучении иностранному языку. *Вестник ТГПУ*, 4, 23-27.
- Глушатова О.С. *Дидактический потенциал подкастов и методика их использования при обучении английскому языку* [Электронный ресурс]: URL: <https://drive.google.com/file/d/1qGfpmMKbbwdwe0fffVsJWwKhzfy9uCS5l/view> (дата обращения: 10.01.2023).
- Ажель Ю.П. (2012) Использование технологий ВЕБ 2.0 в преподавании иностранных языков. *Молодой ученый*, 6, 369-371.
- Андреев А.В., Андреева С.В., Доценко И.Б. (2008) *Практика электронного обучения*. Таганрог: ТТИ ЮФУ, 146.
- Белая А.Л., Шульга О.Н. (2010) О роли средств интерактивной коммуникации в обучении иностранному языку. *Женщина. Общество. Образование*: Материалы XIII Международной научно-практической конференции, 17 декабря. Минск: Женский институт Энвила, 2011, 284-286.
- Гейхман Л.К. (2012) *Интерактивное обучение общению: подход и модель*. Пермь: ПГУ, 260.
- Ковалева Т.А. (2009) Дидактический потенциал подкастов и методика их использования в дистанционной форме обучения иностранному языку. *Иностранные языки в дистанционном обучении*: Материалы III Международной научно-практической конференции, в 2-х т. Пермь: ПГТУ, 2, 48-55.

- Fose L., Mehl M. (2015) Plugging into Students' Digital DNA: Five Myths Prohibiting Proper Podcasting Pedagogy in the New Classroom Domain. *MERLOT Journal of Online Learning and Teaching*, 3, 3, 277-287.
- Salmon G., Edirisingha P. (2009) *Podcasting for Learning in Universities*. Maidenhead, England: Open University Press, 248.
- Warlick D. (2014) Podcasting. *Technology & Learning*, 2, 26.
- Синина А.И. (2017) Подкастинг в обучении иностранным языкам. *Концепт*, 19, 51-53 [Электронный ресурс]: URL: <https://e-koncept.ru/2017/770404.htm> (дата обращения: 11.01.2023).

References

- Azimov E.G., Shchukin A.N. (2009) *Novyj slovar' metodicheskikh terminov i ponyatij (teoriya i praktika obucheniya yazykam)*. M.: IKAR, 448.
- Agafonova L.I., Anikina Zh.S. (2009) Didaktiko-metodicheskie osobennosti ispol'zovaniya podkastov pri obuchenii inostrannomu yazyku. *Vestnik TGPU*, 4, 23-27.
- Glushatova O.S. *Didakticheskij potencial podkastov i metodika ih ispol'zovaniya pri obuchenii anglijskomu yazyku* [Elektronnyj resurs]: URL: <https://drive.google.com/file/d/1qGfpmMKb bwdwe0fffVsjWwKhzyfy9uC5l/view> (data obrashcheniya: 10.01.2023).
- Azhel' Yu.P. (2012) Ispol'zovanie tekhnologij VEB 2.0 v prepodavanii inostrannyh yazykov. *Molodoj uchenyj*, 6, 369-371.
- Andreev A.V., Andreeva S.V., Docenko I.B. (2008) *Praktika elektronnoho obucheniya*. Taganrog: TTI YuFU, 146.
- Belaya A.L., Shul'ga O.N. (2010) O roli sredstv interaktivnoj kommunikacii v obuchenii inostrannomu yazyku. *Zhenshchina. Obshchestvo. Obrazovanie: Materialy XIII Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii*, 17 dekabrya. Minsk: Zhenskij institut Envila, 2011, 284-286.
- Gejhman L.K. (2012) *Interaktivnoe obuchenie obshcheniyu: podhod i model'*. Perm': PGU, 260.
- Kovaleva T.A. (2009) Didakticheskij potencial podkastov i metodika ih ispol'zovaniya v distancionnoj forme obucheniya inostrannomu yazyku. *Inostrannye yazyki v distancionnom obuchenii: Materialy III Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii*, v 2-h t. Perm': PGU, 2, 48-55.
- Fose L., Mehl M. (2015) Plugging into Students' Digital DNA: Five Myths Prohibiting Proper Podcasting Pedagogy in the New Classroom Domain. *MERLOT Journal of Online Learning and Teaching*, 3, 3, 277-287.
- Salmon G., Edirisingha P. (2009) *Podcasting for Learning in Universities*. Maidenhead, England: Open University Press, 248.
- Sinina A.I. (2017) Podkasting v obuchenii inostrannym yazykam. *Koncept*, 19, 51-53 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://e-koncept.ru/2017/770404.htm> (data obrashcheniya: 11.01.2023).
- Warlick D. (2014) Podcasting. *Technology & Learning*, 2, 26.

Использование аудиовизуальных подкастов на уроках английского языка как средство обучения аудированию

*¹С.Қ.Темірхан, ¹Б.Т.Рахимбаева.

¹Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова (Караганда, Казахстан)

Аннотация

На сегодняшний день важным аспектом в процессе изучения иностранного языка является достижение взаимопонимания между учеником и преподавателем, в результате чего возрастает желание ребенка получить новый опыт в изучении английского языка и получить полезные знания, изучая английский язык. В настоящее время, с развитием технологий, методы обучения иностранным языкам совершенствуются. Педагоги используют множество различных аудиовизуальных средств для

облегчения процесса обучения, в том числе и аудиовизуальные подкасты. Подкаст-это процесс создания и распространения аудио-или видеофайлов в стиле радио-и телепередач в Интернете, который является не только одним из новейших мультимедийных материалов, но и передовой технологией в образовании. Цель данной статьи - научить студентов слушать и понимать с помощью аудиовизуальных подкастов на уроках английского языка. С целью определения преимуществ аудиовизуальных подкастов был проведен эксперимент для школьников, была определена эффективность аудиовизуальных подкастов.

Ключевые слова: технология, метод обучения, аудиоаизуальные подкасты, английский язык, педагог, аудирование.

Using audiovisual podcasts in English classes as a means of teaching listening

**¹S.K.Temirkhan, ¹B.T.Rakhimbaeva*

¹E.A.Buketov Karaganda University (Karaganda, Kazakhstan)

Abstract

To date, an important aspect in the process of learning a foreign language is the achievement of mutual understanding between the student and the teacher, as a result of which the child's desire to gain new experience in learning English and gain useful knowledge by learning English increases. Currently, with the development of technology, methods of teaching foreign languages are being improved. Teachers use many different audiovisual tools to facilitate the learning process, including audiovisual podcasts. The purpose of this article is to teach students to listen and understand using audio-visual podcasts in English lessons. In order to determine the advantages of audiovisual podcasts, an experiment was conducted for schoolchildren, the effectiveness of audiovisual podcasts was determined.

Keywords: technology, teaching method, audio-visual podcasts, English language, teacher, listening.

Поступила в редакцию: 11.02.2023

Одобрена: 19.05.2023

Первая публикация на сайте: 25.07.2023

БІЗДІҢ АВТОРЛАР / НАШИ АВТОРЫ / OUR AUTHORS

Абдуллаева Барно Сайфутдиновна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ғылыми және инновациялар жөніндегі проректор, Ташкент мемлекеттік педагогикалық университеті, Barno-abdullaeva@bk.ru

Абдуллаева Барно Сайфутдиновна – доктор педагогических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям, Ташкентский государственный педагогический университет, Barno-abdullaeva@bk.ru

Abdullaeva Barno Sayfutdinovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Research and Innovation, Tashkent State Pedagogical University, Barno-abdullaeva@bk.ru

Авакова Раушангул Амирдинқызы – филология ғылымдарының докторы, профессор, түркітану және тіл теориясы кафедрасының меңгерушісі, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, r_avakova@mail.ru

Авакова Раушангул Амирдиновна – доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой тюркологии и теории языка, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, r_avakova@mail.ru

Avakova Raushangul Amirdinovna – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Turkology and Language Theory, al-Farabi Kazakh National University, r_avakova@mail.ru

Баенова Гульмира Мусаевна – PhD доктор, Математика және ақпараттық технологиялар факультеті компьютерлік және программалық инженерия кафедрасының аға оқытушысы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, gulmmira@yandex.ru

Баенова Гульмира Мусаевна – доктор PhD, старший преподаватель кафедры компьютерной и программной инженерии Факультета математики и информационных технологий, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, gulmmira@yandex.ru

Baenova Gulmira Musaevna – Doctor PhD, Senior Lecturer of Department of Computer and Software Engineering, Faculty of Mathematics and Information Technologies, L.N.Gumilyov Eurasian National University, gulmmira@yandex.ru

Балгужинова Жулдызай Ерденбековна – технологиялық бөлімінің меңгерушісі, арнайы пәндер оқытушысы, Қостанай жоғары политехникалық колледжі zoya_balguzhinova@mail.ru

Балгужинова Жулдызай Ерденбековна – заведующая технологическим отделением, преподаватель спецдисциплин, Костанайский политехнический высший колледж, zoya_balguzhinova@mail.ru

Balguzhinova Zhuldyzay Erdenbekovna – Head of Technological Department, Teacher of special disciplines, Kostanay Polytechnical college of Higher Education zoya_balguzhinova@mail.ru

Есимғалиева Тлекши Махсотовна – PhD доктор, Гуманитарлық ғылымдар жоғары мектебінің қауымдастырылған профессор, Каспий университеті, tlekshi_86@mail.ru

Есимғалиева Тлекши Махсотовна – доктор PhD, ассоциированный профессор Высшей школы гуманитарных наук, Каспийский университет, tlekshi_86@mail.ru

Yessimgaliyeva Tlekshi Makhsovovna – Doctor PhD, Associate Professor of Graduate School of Humanities, Caspian University tlekshi_86@mail.ru

Жаркын Даннар – 4 курс, 6B070400 – Есептеу техникасы және бағдарламалық қамтамасыз ету, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, dannarzharkyn@gmail.com

Жаркын Даннар - 4 курс, 6B070400 – Вычислительная техника и программное обеспечение, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, dannarzharkyn@gmail.com

Zharkyn Dannar – L.N.Gumilyov Eurasia National University, dannarzharkyn@gmail.com

Завьялова Елена Николаевна – қаржы магистрі, құқық және экономика факультеті экономика және қаржы кафедрасының аға оқытушысы, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, zavyalova-elena@rambler.ru

Завьялова Елена Николаевна – магистр финансов, старший преподаватель кафедры экономики и финансов факультета экономики и права, Костанайский региональный университет имени А.Байтұрсынова, zavyalova-elena@rambler.ru

Zavyalova Elena Nikolaevna – Master of Economic Sciences, Senior Lecturer of Department of economic and finance, Faculty of Economics and Law, A.Baitursynuly Kostanay Regional University, zavyalova-elena@rambler.ru

Ищанова Азиза – 2 курс, 7M05302 – Химия мамандығы, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, aziza.ishanova24.03@gmail.com

Ищанова Азиза – 2 курс, специальность 7M05302 – Химия, Костанайский региональный университет имени А.Байтұрсынова, aziza.ishanova24.03@gmail.com

Ishchanova Aziza – 2nd year, specialty 7M05302 – Chemistry, A.Baitursynuly Kostanay Regional University, aziza.ishanova24.03@gmail.com

Қанатнұр Аякөз – 11 класс, Ш.Смағұлов атындағы мамандандырылған физика-математика лицей-интернаты, Алматы қ., kanatnur0501@gmail.com

Қанатнұр Аякөз – 11 класс, Специализированный физико-математический лицей-интернат имени Ш.Смагулова, г.Алматы, kanatnur0501@gmail.com

Kanatnur Ayakoz – 11th grade, Sh.Smagulov Specialized Physics and Mathematics Lyceum-Boarding School, г.Алматы, kanatnur0501@gmail.com

Нұғұманова Айнұр Нұрбекқызы – 2 курс, 7M02307 – Лингвистика мамандығы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, ainura2399@mail.ru

Нұғұманова Айнұр Нұрбекқызы – 2 курс, специальность 7M02307 – Лингвистика, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, ainura2399@mail.ru

Nugumanova Ainur Nurbekkyzy – 2nd year, specialty 7M02307 – Linguistics, al-Farabi Kazakh National University, ainura2399@mail.ru

Раисова Жанна – 1 курс, 6B02302 – Аударма ісі (Ағылшын тілі) мамандығы, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, raisova-zhanna@mail.ru

Раисова Жанна – 1 курс, специальность 6B02302 - Переводческое дело (Английский язык), Костанайский региональный университет имени А.Байтұрсынова, raisova-zhanna@mail.ru

Раисова Жанна – 1st year, specialty 6B02302 – Translation Studies (English), A.Baitursynuly Kostanay Regional University, raisova-zhanna@mail.ru

Рахимбаева Баян Турабековна – Шетел тілдер факультеті «Шетел тілінен даярлаудың теориясы мен әдістемесі» кафедрасының аға оқытушысы, академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, bayan.rakhimbaeva@mail.ru

Рахимбаева Баян Турабековна – старший преподаватель кафедры «Теория и методика иноязычной подготовки» Факультета иностранных языков, Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, bayan.rakhimbaeva@mail.ru

Rakhimbayeva Bayan Turabekovna – Senior Lecturer of Department “Theory and Methods of Foreign Language Training”, Faculty of Foreign Languages, academician E.A.Buketov Karaganda University, bayan.rakhimbaeva@mail.ru

Рахимбекова Жансая – 2 курс, 7M03104 – Психология, академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, rahimbekovazs@mail.ru

Рахимбекова Жансая – 2 курс, 7M03104 – Психология, Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, rahimbekovazs@mail.ru

Rakhimbekova Zhansaya – 2nd year, 7M03104 – Psychology, academician E.A.Buketov Karaganda University, rahimbekovazs@mail.ru

Саидов Анзор Мусаевич – экономика ғылымдарының магистрі, ауыл шаруашылығы ғылымдары факультеті азық-түлік қауіпсіздігі және биотехнология кафедрасының аға оқытушы, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, muslim727@bk.ru

Саидов Анзор Мусаевич – магистр экономических наук, старший преподаватель кафедры продовольственной безопасности и биотехнологии факультета сельскохозяйственных наук, Костанайский региональный университет имени А.Байтұрсынова, muslim727@bk.ru

Saidov Anzor Musaevich – Master of Economic Sciences, Senior Lecturer of Department of Food Security and Biotechnology, Faculty of Agricultural Sciences, A.Baitursynuly Kostanay Regional University, muslim727@bk.ru

Санатбай Перизат – 1 курс, D020 – Әлеуметтік педагогика мамандығы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, sanatbayperizat@mail.ru

Санатбай Перизат – 1 курс, специальность D020 – Социальная педагогика, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, sanatbayperizat@mail.ru

Sanatbay Perizat – 1st year, specialty D020 – Social pedagogy, L.N.Gumilyov Eurasian National University, sanatbayperizat@mail.ru

Сахнова Виктория – 4 курс, 6B01201 – Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу, Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университеті, Saxnova02@mail.ru

Сахнова Виктория – 4 курс, специальность 6B01201 - Дошкольное обучение и воспитание, Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова, Saxnova02@mail.ru

Sakhnova Victoria – 4th year, specialty 6B01201 – Preschool education and upbringing, Sh.Ualikhanov Kokshetau University, Saxnova02@mail.ru

Сейдаз Талғат Мұратұлы – 3 курс докторанты, 8D05302 – Физика мамандығы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, seydaz.talgat@mail.ru

Сейдаз Талғат Мұратұлы – докторант 3 курса, специальность 8D05302 – Физика, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, seydaz.talgat@mail.ru

Сейдаз Талғат Мұратұлы – 3rd year doctoral student, specialty 8D05302 – Physics, Abai Kazakh National Pedagogical University, seydaz.talgat@mail.ru

Сейлова Зоя Тулеубаевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, «Педагогика, психология және бастауыш оқыту әдістемесі» білім беру бағдарламасының қауымдастырылған профессоры, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, stsoias62@mail.ru

Сейлова Зоя Тулеубаевна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор образовательной программы «Педагогика, психология и методика начального обучения», Кызылординский университет имени Коркыт Ата, stsoias62@mail.ru

Seylova Zoya Tuleubayevna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of educational program «Pedagogy, psychology and methods of primary education», Korkyt Ata Kyzylorda University, stsoias62@mail.ru

Сейткали Сымбат – 4 курс, 6B03106 – Ұйымдастыру психология, Каспий университеті, Seytkaliev00@mail.ru

Сейткали Сымбат – 4 курс, 6B03106 - Организационная психология, Каспийский университет, Seytkaliev00@mail.ru

Seytkali Symbat – 4th year, 6B03106 – Organizational psychology, Caspian University, Seytkaliev00@mail.ru

Сейткамалова Нұрсауле – 3 курс, 6B01303 - Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, nursaule.seitkamalova@mail.ru
Сейткамалова Нұрсауле – 3 курс, 6B01303 – Педагогика и методика начального обучения, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, nursaule.seitkamalova@mail.ru
Seitkamalova Nursaule – 3 курс, 6B01303 – Pedagogy and methodology of primary education, Korkyt Ata Kyzylorda University, nursaule.seitkamalova@mail.ru

Серикбай Айдана Есимжанқызы – 2 курс, 7M01703 - Шетел тілдері және мәдениаралық байланыс мамандығы, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, aidanaserykbayeva@mail.ru

Серикбай Айдана Есимжанқызы – 2 курс, специальность 7M01703 – Иностранные языки и межкультурное общение, Атырауский университет имени Х.Досмукхамедова, aidanaserykbayeva@mail.ru

Serikbai Aidana Yesimzhankyzy – 2nd year, specialty 7M01703 - Foreign languages and intercultural communication, H.Dosmukhamedov Atyrau University, aidanaserykbayeva@mail.ru

Сланбекова Гульнара Кобылановна – PhD доктор, философия және психология факультеті психология кафедрасының қауымдастырылған профессор, академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, g.slanbekova@mail.ru

Сланбекова Гульнара Кобылановна – доктор PhD, ассоциированный профессор кафедры психологии факультета философии и психологии, Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, g.slanbekova@mail.ru

Slanbekova Gulnara Kobylanovna – Doctor PhD, Associate Professor of Department of Psychology, Faculty of philosophy and psychology, academician E.A.Buketov Karaganda University, g.slanbekova@mail.ru

Темірхан Сания – 4 курс, 6B01705 - Шетел тілі: екі шетел тілі мамандығы, академик Е.А.Букетов атындағы Қарағанды университеті, temirhansk@mail.ru

Темірхан Сания – 4 курс, специальность 6B01705 – Иностранный язык: два иностранных языка, Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, temirhansk@mail.ru

Temirkhan Saniya – 4th year, specialty 6B01705 – Foreign language: two foreign languages, academician E.A.Buketov Karaganda University, temirhansk@mail.ru

Шалғынбаева Қадisha Кадырқызы - педагогика ғылымдарының докторы, «Педагогика» кафедрасының профессоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, kadisha1954@mail.ru

Шалғынбаева Қадisha Кадырқызы – доктор педагогических наук, профессор кафедры «Педагогика», Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, kadisha1954@mail.ru

Shalgynbaeva Kadisha Kadyrkyzy – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Department of Pedagogy, L.N.Gumilyov Eurasian National University, kadisha1954@mail.ru

Шубаева Нургуль Мейрамовна – педагогика ғылымдарының магистрі, Педагогикалық институты әлеуметтік және жас ерекшелік педагогикаы кафедрасының сеньор-лекторы, Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университеті, telnur@mail.ru

Шубаева Нургуль Мейрамовна – магистр педагогических наук, сеньор-лектор кафедры социальной и возрастной педагогики Педагогического института, Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова, telnur@mail.ru

Shubaeva Nurgul Meiramovna – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of Department of Social and Age Pedagogy, Pedagogical Institute, Sh.Ualikhanov Kokshetau University, telnur@mail.ru

Авторлар назарына!

Eurasian Scientific and Methodological Journal “East – West” for master and doctoral students (Магистранттар мен докторанттарға арналған «Шығыс - Батыс» Еуразиялық ғылыми-әдістемелік журналы) – халықаралық ғылыми-әдістемелік басылым. Журнал 2022 жылы құрылған.

Журналдың негізгі тақырыптық бағыты – экономика, ғылым және білім саласындағы қазақстандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулерінің мазмұны мен нәтижелерін қамту.

Журналдың негізгі бөлімдері: Жаратылыстану және техникалық ғылымдар, Әлеуметтік ғылымдар, Гуманитарлық ғылымдар және өнер.

Журналдың стратегиялық мақсаты – ҚР ҒЖБМ ҒЖБССҚК (ЖАК) ғылыми дәрежесі мен ғылыми атағын алу үшін диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялау үшін ұсынылатын жетекші рецензияланған ғылыми журналдар тізімі, сондай-ақ Қазақстандық дәйексөз базасы (ҚазДБ) және халықаралық мәліметтер базаларға (Scopus, Web of Science және т.б.) енгізу.

Жариялау үшін журнал тақырыбына сәйкес келетін іргелі және қолданбалы зерттеулердің нәтижелерін көрсететін ғылыми, талдамалық, ғылыми-әдістемелік мақалалар, сондай-ақ автордың(лардың) тұжырымдамалық ұстанымын нақты көрсететін шолу мақалалар қабылданады. Авторлармен жұмыс істеу бағыттарының бірі ғылыми іс-шараларды өткізу, орта және жоғары оқу орындарының білім алушыларын, ғылыми-практикалық қызметкерлерді және т.б. ғылыми-зерттеу қызметіне тарту болып табылады.

«Bilim zhane Bolashak» Халықаралық ғылыми-зерттеу байқау (бұдан әрі – Байқау) С.Т.Исалиеваның «Шетелдік студенттерге арналған ЖОО дамыту білім беру ортасын жобалау» диссертациялық зерттеу аясында ағымдағы оқу жылының қараша-наурыз аралығында жүзеге асырылады.

Байқау 2022 жылда «East – West: Authority And Potential» ғылыми журналдар редакторларының Бірінші Еуразиялық форумы аясында құрылған және жыл сайын өткізіледі.

Байқаудың мақсаты – заманауи білім алушылар мен оқытушылардың жеке тұлғасында ұйғармашылық қабілеттерін дамыту және зерттеушілік қасиеттерін дамытуға ықпал ету.

Байқауға қатысуға шақырылады:

1. Қазақстандық және шетелдік орта білім беру ұйымдарының 10-11 сынып оқушылары, ҚР, жақын және алыс шетелдердің, оның ішінде шетелдік ЖОО студенттері. Ғылыми жетекші ретінде орта білім беру ұйымдарының педагогтары, ЖОО оқытушылары, ғылыми қызметкерлер қатыса алады.
2. Орта білім беру ұйымдарының педагогтары, ҚР , жақын және алыс шетелдердегі ЖОО оқытушылары.

Барлық қатысушылар секцияларға бөлінеді: Секция 1. Орта білім беру ұйымдарының оқушылары. Секция 2. ЖОО студенттері. Секция 3. Магистранттар, докторанттар. Секция 4: Педагогтар (оқытушылар).

Байқау жұмысының форматы – ғылыми мақала. Барлық конкурстық жұмыстар түпнұсқа болуы, тәуелсіз зерттеулерді ұсынуы және макетке сәйкес ресімделуі керек. Дайын мәтіндерді (басқалар дайындаған немесе Интернеттен жүктеп алған) райдалануға рұқсат етілмейді. Жұмыстарды авторлар плагиатқа тексереді, талап етілетін деңгей авторлық мәтіннің кемінде 70% құрайды (соның ішінде түпнұсқалық, заңды түрде алынған сөздер мен дәйексөздер). Ұйымдастыру комитеті конкурстық жұмыстарды іріктеп қайта тексеру құқығын өзіне қалдырады.

Жеңімпаздар мен лауреаттардың жұмыстары ұйымдастыру комитетінің таңдауы бойынша Eurasian Scientific and Methodological Journal “East-West” журналында (ағымдағы немесе арнайы шығарылым) жариялануы мүмкін.

Информация для авторов!

Eurasian Scientific and Methodological Journal “East – West” for master and doctoral students (Евразийский научно-методический журнал для магистрантов и докторантов «Восток – Запад») – международное научно-методическое издание. Журнал основан в 2022 году.

Основной тематической направленностью журнала является освещение содержания и результатов исследований казахстанских и зарубежных ученых в области экономики, науки и образования.

Основные разделы журнала: Естественные и технические науки, Социальные и общественные науки, Гуманитарные науки и искусство.

Стратегическая цель журнала – вхождение в Перечень ведущих рецензируемых научных журналов, рекомендуемых для опубликования основных научных результатов диссертаций на соискание ученой степени КОКСОН РК (ВАК стран СНГ) и ученого звания, а также в Казахстанскую базу цитирования (КазБЦ) и международные базы данных (Scopus, Web of Science и др.).

Для публикации принимаются научные, аналитические, научно-методические статьи, отражающие результаты фундаментальных и прикладных исследований, соответствующие тематике журнала, а также обзорные статьи с четким указанием концептуальной позиции автора(ов). Одним из направлений работы с авторами является проведение научных мероприятий, привлечение к научно-исследовательской деятельности обучающихся организаций среднего и высшего образования, научных и практических работников и др.

Международный конкурс НИР «Bilim zhane Bolashak» (далее – Конкурс) проводится в рамках диссертационного исследования Исалиевой С.Т. «Проектирование развивающей образовательной среды вуза для иностранных обучающихся» и проводится в период с ноября по марта текущего учебного года.

Конкурс основан в 2022 году в рамках Первого Евразийского Форума редакторов научных журналов «East – West: Authority And Potential» и проводится ежегодно.

Цель конкурса – развитие творческих способностей, содействие в становлении исследовательских качеств личности современных обучающихся и преподавателей.

К участию в конкурсе приглашаются:

1. Учащиеся 10-11 классов казахстанских и зарубежных организаций среднего образования, студенты вузов РК, ближнего и дальнего зарубежья, в том числе иностранные. В качестве научных руководителей могут выступать педагоги организаций среднего образования, преподаватели вузов, научные сотрудники.
2. Педагоги организаций среднего образования, преподаватели вузов РК, ближнего и дальнего зарубежья.

Все участники распределяются по секциям: Секция 1. Учащиеся организаций среднего образования. Секция 2. Студенты вузов. Секция 3. Магистранты, докторанты. Секция 4: Педагоги (преподаватели).

Формат конкурсной работы – научная статья. Все конкурсные работы должны быть авторскими, представлять собой самостоятельное исследование и выполнены в соответствии с макетом. Использование готовых текстов (подготовленных другими лицами или скачанных из сети Internet) не допускается. Работы проверяются авторами на плагиат, необходимый уровень – не менее 70% авторского текста (в т.ч. оригинальность, правомерные заимствования и цитирования). Оргкомитет оставляет за собой право выборочной перепроверки конкурсных работ.

Работы победителей и лауреатов могут быть опубликованы в Eurasian Scientific and Methodological Journal “East-West” (текущем номере или спецвыпуске) по выбору оргкомитета.

Dear Authors,

The Eurasian Scientific and Methodological Journal “East–West” is an international scientific and methodological publication for master’s and doctoral students, established in 2022.

The primary thematic focus of the journal is to cover the research and findings of Kazakhstani and international scholars in the fields of economics, science, and education.

The main sections of the journal are: Natural and Technical Sciences, Social and Public Sciences, Humanities, and Arts.

The strategic goal of the Journal is to be included in the List of leading peer-reviewed scientific journals recommended for publishing the main scientific results of dissertations for academic degrees by KoKSON RK and for the conferral of academic titles. The Journal also aims to be indexed in the Kazakhstan Citation Base and international databases such as Scopus, Web of Science, and others.

Scientific, analytical, and methodological articles that reflect the outcomes of fundamental and applied research aligned with the Journal’s scope are accepted for publication, as are review articles with a clear indication of the authors’ conceptual viewpoints. One of the directions of the Journal’s work with authors is the organization of scientific events, involving students in secondary and higher education, as well as research and practical specialists, in various research activities.

The International Research Competition «Bilim zhane Bolashak» (hereinafter, the Competition) is conducted as part of the dissertation research of S.T. Issaliyeva, titled «*Design of a Developmental Educational Environment at a University for International Students*», from November to March of the current academic year.

The Competition was established in 2022 during the First Eurasian Forum of Editors of Scientific Journals «East – West: Authority and Potential» and is held annually.

The goal of the Competition is to develop creative abilities and foster research skills among modern students and educators.

Who is invited to participate:

1. Students in grades 10–11 of Kazakhstani and foreign secondary education institutions, as well as university students in the Republic of Kazakhstan and abroad. Teachers from secondary education institutions, university lecturers, and researchers may act as scientific supervisors.
2. Teachers in secondary education organizations, and university lecturers in the Republic of Kazakhstan or abroad.

All participants are categorized into the following sections: Section 1: Students of secondary education institutions; Section 2: University students; Section 3: Master’s and doctoral students; Section 4: Educators (Teachers).

The format for competition entries is a scientific article. All entries must be original, represent independent research, and comply with the designated template. The use of prewritten texts (prepared by others or downloaded from the Internet) is not permitted. Authors must check their works for plagiarism, ensuring a minimum of 70% original text (including permitted borrowings and citations). The Organizing Committee reserves the right to selectively re-check the competition entries.

The works of winners and laureates may be published in the Eurasian Scientific and Methodological Journal “East–West” (in the current issue or a special issue), at the discretion of the Organizing Committee.

Выпускающий редактор: Момбек Әлия Әнуарбекқызы

Дизайнер и верстка: Исалиева Сауле Темирбаевна

Перевод предисловия
на казахский язык: Исалиева Сауле Темирбаевна
на английский язык: Носко Артём Владимирович

Утверждено к публикации 15.03.2024 г.